UNIVERSAL
LIBRARY
OU_204793
UNIVERSAL
LIBRARY

Achalatmaja Parinayam.

(SLESHA KAVYA.)

OSMANIA UNIVERSITY
COLLEGE LIBRARY.

BY

Venkatacharyulu

EDITED WITH MEANING BY

RAJA M. BHUJANGA RAU,

BAHADUR, ZAMINDAR

ELLORE.

THE MANJUVANI PRESS, ELLORE.

Copyright registered, *Price* **12** *Annas.*

PRINTED & PUBLISHED BY N CHALAPATI RAU

శ్రీ

అచలాత్మజాపరిణయము.

ద్వ్యర్థ ప్రబంధము.

ఇది

సర్వతంత్రస్వతంత్ర, శ్లేషయమక చక్రవర్తి బిరుదాంక,
శ్రీమాన్ తిరుమల బుక్కపట్టణ
వేంకటాచార్య ప్రణీతము.

శ్రీ రాజా మంత్రిప్రెగడ భుజంగరావు బహద్దరు
జమీన్దార్ గారివలన
అర్థ తాత్పర్యములతోఁ గూర్పఁబడినది.

ఏలూరు

మంజువాణీ ముద్రాక్షరశాల.

1906

కాపీరైటు రిజస్టరు] వెల 12 అణాలు.

అచలాత్మజాపరిణయము.

ఇదిపర్వతపుత్త్రికయగు పార్వతియొక్కయు, భూపుత్త్రికయగుసీత యొక్కయు పరిణయకథగలిగిన శ్లేషప్రబంధము. ఈద్వ్యర్థప్రబంధము సమగ్రముగా నెక్కడనులభించలేదు. మదరాసు ఓరియంటల్ లైబ్రరీయందును, కవివంశీయులకడనుగూడ నసంపూర్తిమాతృకయేదొరకినది. సంపూర్తిగ్రంథ మెక్కడగాలించినను దొరకుటగాని, దొరకుమార్గములుగాని కానిపించనందున చిరకాలము ముద్రించకయుంచితిమి. ప్రతిపద్యచమత్కార భూయిష్టమగు నీ గ్రంథమందలి కొంతభాగమైనను లోకమునకువెల్లడిచేయుట యుత్కృష్టమైనపనియని పలువురు సరసులు నొక్కిచెప్పుటచేత నిట్లు నేటికి ప్రచురించగలిగితిమి

ఈగ్రంథమును మొట్టమొదట టీకతాత్పర్యములు లేకుండ మూలము మాత్రమే ప్రచురింప నెంచితిమిగాని, ద్వ్యర్థియగుటచేత సుబోధముగా నుండుటకై శ్రమపడి ఎట్లో అర్థతాత్పర్యములు గూడవలయునంత విపులముగా జేర్చితిమి. కృత్యాదిపద్యము లభించనందువలన నూతనముగా వ్రాసితిమి. ఈమూడాశ్వాసములగునప్పటికి కథ రామపక్షమున అహల్యాశాప విమోచన పర్యంతమును, శివపరమున కామదహనానంతమున రతీదేవికి మాత్రము మన్మథుడు కానుపించునంతవరకు జరిగినది. ఇంకొకయాశ్వాసము మాత్రమే మిగిలియుండును.

ఈగ్రంథభాగమును, నేతత్కవికృతేతర గ్రంథములు సిరిపురసంస్థానమున శిథిలములైనవని చెప్పుచున్నారు.

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము, రాఘవపాండవీయాది గ్రంథముల యంతప్రౌఢము గాకపోయినను నాధునిక కవిత్వములకంటె మిక్కిలి ప్రౌఢముగా శ్రావ్యముగా నున్నదనుటకు సంశయములేదు.

ఇట్లు
సజ్జనవిధేయుడు
రాజాభుజంగరావు

అచలాత్మజా పరిణయము

ద్వ్యర్థప్రబంధము

ప్రథమాశ్వాసము

ఉ. శ్రీరమణీమణీసతత-జృంభితమున్వరవై జయంతికా।
సారవిరాజితంబువిల-సద్రుచికౌస్తుభశోభితంబునా।
భూరితరోరమింపులను-బొల్పెసఁగంగనుభక్తకోటికా।
ధారముసౌఖ్యదాయియగు-దైవశిఖామణిశౌరిఁగొల్చెదన్)

* * * * * * *

షష్ఠ్యంతములు.

క. ఏతాదృశసుగుణమణి।
వ్రాతాంబుధికిం బ్రపన్న-వరసేవధికిం।
బీతామితగీతామృత।
జాతాఖిలసుజనముక్తి-సౌఖ్యావధికిన్॥ ౧॥

టీ. ఏతాదృశ=ఇట్టి, సుగుణమణి=యోగ్యగుణముల నెడు మాణిక్యములయొక్క, వ్రాత=సముదాయమునకు, అంబుధికిన్=సముద్రుఁడయి నట్టియు, ప్రపన్న=భక్తులకు, వర=శ్రేష్ఠమయిన, సేవధికిన్=నిధియైనట్టియు, పీత=పానము చేయఁబడిన, అమిత=హద్దులేని, గీతా=భగవద్గీతయనెడు, అమృత=అమృతబిందువులయొక్క, జాత=సమూహముగల, అఖిల=ఎల్లవారైన, సుజన=యోగ్యజనులయొక్క, ముక్తి=మోక్షము చేతనయిన, సౌఖ్య=సుఖమునకు, అవధికిన్=హద్దయినట్టియు.

క శరణాగతభరణాయత।
కరుణారసలసదపాంగ-కమలదళాక్షా।

భరణాళివితరణాదృత।
వరుణాలయరాజదుహితృ-వరవక్షునకున్॥ ౨॥

టీ. శరణ=రక్షణమునుగూర్చి, ఆగత=వచ్చిన వారియొక్క, భరణ=పోషించుటచేతను, ఆయత=విస్తారమైనట్టియు, కరుణారస, దయారసముచేతను, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, అపాంగ=క్రేగంటిచూపులనెడు, కమలదళ=తామరరేకులయొక్క, ఓఘ=సముదాయరూపమగు ఆభరణ=అలంకారములయొక్క, ఆళి=పఙ్క్తియొక్క. వితరణ=ఇచ్చుట చేతను, ఆదృత=ఆదరించఁబడిన, వరుణాలయ దుహితృ=లక్ష్మిచేత, వర=శ్రేష్ఠమగు, వక్షునకున్=వక్షస్థలముగలిగినట్టి-

క. గర్హారహితార్హాపర।
బర్హిణహయవరసరోజ-వనహంసునకున్।
బర్హాపరిబర్హధురీ।
ణార్హాదరీణముకుటాంచ-దవతంసునకున్॥ ౩॥

టీ. గర్హా=నిందతోడ, రహిత=శూన్యమైనట్టియు, అర్హా=పూజ పర=ప్రధానముగల, బర్హిణ=నెమలియనెడు, వర=శ్రేష్ఠమయిన, హయ=గుఱ్ఱముగల కుమారస్వామియొక్క సరః=సరస్సునందైన, (అనఁగా స్వామిపుష్కరిణియందయిన) అబ్జవన=పద్మవనమునకు, హంసునకున్=అంచయైనట్టియు. [అందు విహరించుననుట] బర్హ=నెమలిపురియనెడు, పరిబర్హ=రాజచిహ్నముయొక్క, ధురీణ=భారమునువహించినట్టియు, అర్హాత్=తగిన, అదీర్ణ=చెడిపోనట్టి, ముకుట=కిరీటముచేతను, అంచత్=ఒప్పుచున్న, అవతంసునకున్=శిఖగలిగినట్టియు.

క. నందనతరునిందనకృద।
మందనవయశోవిశేష-మహిమజితవృష।

స్యందనచందనకుందన।
వేందునకునజాండపటల-హితతుందునకున్॥ ౪॥

టీ. నందనతరు=కల్పవృక్షములయొక్క, నిందన=ఏవగింపును, కృత్=చేయునట్టి, అమంద=గొప్పదియగు, నవ=నూతనమైనదియునగు, యశోవిశేష=కీర్త్యతిశయముయొక్క. మహిమ=సామర్థ్యముచేతను, జిత=జయించఁబడిన, వృషస్యందన=ఈశ్వరుఁడును, చందన=మంచిగంధమును, కుంద=మల్లెపూవులును, నవ=నూతనుఁడగు, ఇందునకున్=చంద్రుఁడుగలిగినట్టియు (నవేందుఁడనిచెప్పుటచేత కళంకములేదనియు, వృద్ధిఁబొందువాఁడనియుస్వారస్యము) అజాండ=బ్రహ్మాండములయొక్క, పటల=సమూహమునకు, హిత=అనుకూలమగు, [అనఁగా నుండఁదగిన] తుందునకున్=కడుపుగలిగినట్టియు

క. శబరీకబరీనిబిరీ।

సబరీభృతవంజులప్ర-సవరిరసయిషా।

శబలితనరహరివిగ్రహ।

కబళితకశ్యాణకశిపు-ఘనగరిమునకున్॥ ౫॥

టీ. శబరీ=శబరస్త్రీవేషధారిణియగులక్ష్మియొక్క, కబరీ=కొప్పునందు, నిబిరీస=దట్టముగాను, బరీభృత=మిక్కిలిధరింపఁబడిన, వంజులప్రసవ=అశోకపుష్పములయొక్క, రిరసయిషా=ఆస్వాదించనిచ్ఛచేతను, శబలిత=చిత్రవర్ణముకలదియై చేయఁబడిన, నరహరివిగ్రహ=నృసింహశరీరముచేతను, కబళిత=మ్రింగఁబడిన, కశ్యాణకశిపు=హిరణ్యకశిపునియొక్క, ఘన=గొప్పదియగు, గరిమునకున్=గౌరవముగలిగినట్టియు

క. వేలాతిగలీలాతిశ।

యాలాపకలాకలాప-హర్షితధరణీ।

లీలాతరుణీలాలిత।

ఖేలాపదిచరణాచరణ-కిసలయధృతికిన్॥ ౬.

టీ. వేలాతిగ=హద్దుమీఱిన, లీలా=విలాసములయొక్క, అతిశయ=గొప్పతనముగల, ఆలాప=పలుకులయొక్క, కలా=నేర్పులయొక్క, కలాప=సమూహము చేతను, హర్షిత=సంతోషింపఁజేయఁబడిన, ధరణీ=భూమియను' లీలాతరుణీ=విహారస్త్రీచేతను. లాలిత=ఆదరించఁబడిన, ఖేల=క్రీడయందైన' పరిచరణ=ఉపచారములుగల, చరణకిసలయ=చివుళ్ళవంటిపాదములయొక్క' ధృతికిన్=ధరించుటగలిగినట్టియు.

క. బంధురదరమాంధరతర।

సింధురవరచరణచరణ-శితముఖమకర।

స్కంధనవప్రోద్గంధనకృ।

ద్గంధనమత్పలితభరిత-తతచక్రునకున్॥ ౭.

టీ బంధుర=విస్తారమగు, దర=భయముచేతను, మంధరతర=మిక్కిలిమందమయిన, సింధుర=ఏనుఁగుయొక్క, వర=శ్రేష్ఠమగు, చరణ=పాదముయొక్క, చరణ=నమలుటయందు, శిత=తీక్ష్ణమగు, ముఖ=మోముగల, మకర=మొసలియొక్క, స్కంధ=మూపుయొక్క, నవ=క్రొత్తదియగు, ఉద్గంధన=నఱుకుటను, కృత్=చేసినట్టియు, గంధ=లేశముగాను, నమత్=వంగినట్టియు, పలిత=బురదచేత. భరిత=నిండిన. తత=విస్తారమగు, చక్రునకున్=సుదర్శనముగలిగినట్టియు

క. జల్పాకవికల్పాతిగ।

తల్పాకలితునకును జన-తాహింతకరణా।

కల్పాగమకల్పాంచద।

నల్పాభయముద్రికాంక-హస్తాబ్జునకున్॥ ౮॥

టీ. జల్పాక=ప్రేలఁగులయొక్క. వికల్ప=పలురీతులను, అతిగ=అతిక్రమించిన. [అనఁగా శబ్దశాస్త్రపుకట్టులేక పలుమంది పలుదెఱఁగుల శబ్దము నుచ్చరించుచుండఁగా దానికి కట్టు నేర్పరిచినవాఁడనుట అనఁగా పతంజలి అతఁడే శేషుఁడు] శేషుఁడనైడు తల్ప=శయ్యయందు, ఆకలితునకుఁ=ఒప్పుచున్నట్టియు, సుజనతా=యోగ్యజన సమూహముయొక్క హిత=ఇష్టముయొక్క, కరణ=చేయుటయందు, కల్పాగమకల్ప=కల్పవృక్షముతో సమానమయినట్టియు, అంచత్=ఒప్పుచున్న. అనల్ప=విస్తారమగు, అభయముద్రిక=భయములేదని యర్థమును సూచనజేయునట్టి యభినయము, అంక=చిహ్నముగాఁగల, హస్తాబ్జునకుఁ=పద్మమువంటి హస్తము గలిగినట్టియు

క. విష్ణునకరిజిష్ణునకతి।
ధృష్ణునకినజావనీచ-రిష్ణునకును వ।
ర్ధిష్ణునకతితృష్ణునకుభ।
విష్ణునకును గృష్ణునకును-వితకృష్ణునకున్॥ ౯ ॥

టీ. విష్ణునకుఁ=వ్యాపకస్వభావుఁడైనట్టియు, అరిజిష్ణునకుఁ=శత్రువులను జయించునట్టియు, అతిధృష్ణునకుఁ=మిక్కిలి దురుసువాఁడయినట్టియు, ఇనజ=యమునానదియొక్క, అవనీ=భూమియందు, చరిష్ణునకుఁ=సంచరించువాఁడయినట్టియు, వర్ధిష్ణునకుఁ=వృద్ధిబొందు స్వభావముగలిగినట్టియు, అతితృష్ణునకుఁ=ఆశనతిక్రమించినట్టియు, [ఆశలేనివాఁడనుట] భవిష్ణునకుఁ=కాఁగలవాఁడయినట్టియు, కృష్ణునకుఁ=కృష్ణావతారుఁడయినట్టియు, అవిత=రక్షింపఁబడిన. కృష్ణునకుఁ=ద్రౌపదీదేవిగలిగినట్టియు.

క వాచాతిగభీచాపల।
నీచాగ్రగమన్యనూజ-నితతాపహరా।

నూచానసుధాచారుద।
యాచాతురినలరు వేంకటాచలపతికిన్॥ ౧౦॥

టీ. వాచా=వాక్యములను, అతిగ=అతిక్రమించిన, [అనఁగాఁ జెప్ప శక్యముగాని] భీ=భయముయొక్క, చాపల=చాంచల్యముగల, నీచ=తక్కువవానిలో, అగ్రగ=ముందుగా నడచునట్టి, మత్=నాయొక్క, మనః=చిత్తమునందు, జనిత=పుట్టిన. తాప=తాపముయొక్క, హార=హరించుటయందు. అనూచాన=గురువులవలన సాంగాధ్యయనముజేసిన, [అనఁగా బాగుగ నెఱిఁగిన దనుట] సుధా=అమృతమువలె, చారు=మనోహరమైన, దయా=అక్కటికముయొక్క, చాతురిన్=నేర్పుచేతను, అలరు=ఒప్పుచున్న, వేంకటాచలపతికిన్=తిరుమలకుఁ బ్రభువగు శ్రీవేంకటేశ్వరునికి

వ. సమర్పితంబుగా నొనర్పంబూనిన యచలాత్మజాపరిణయంబను శ్లేషప్రబంధంబునకుఁ గథావిధానం బెవ్విధానంబునం బ్రవర్తిల్లెనన. ౧౧॥

టీ. సమర్పితంబుగా=ఈయఁబడినదిగా, ఒనర్పన్=చేయుటకు, పూనిన=ఆరంభించిన, అచలాత్మజా=పర్వతపుత్త్రికయగు పార్వతియొక్క, భూపుత్త్రికయగు సీతయొక్క, పరిణయంబు=వివాహము, [అనఁగా వారి వివాహకథ ప్రధానముగాఁ గలది] అను=అనిచెప్పఁబడునట్టి, శ్లేషప్రబంధమునకున్=రెండర్థములు గల కావ్యమునకు, కథావిధానంబు=కథాపద్ధతి, ఎవ్విధానంబునన్=ఎతీరున, ప్రవర్తిల్లెనన=జరిగెనంటే.

కథాప్రారంభము.

ఉ. వందనకృత్పురందరభ-వప్రముఖామరబృందమిందిరా।
నందముకుందకీర్తికథ-నగ్రథనప్రథనొప్పుబాసవాల్।
సుందరులందనర్చివర-లున్నవినైమిశమట్టిసజ్జనా।
నందనమైవిలాసజిత-నందనమైనతపోవనంబునన్॥ ౧౨

టీ. వందన=నమస్కారమును, కృత్=చేయుచున్న, పురందర=దేవేంద్రుఁడును, భవ=శివుఁడును, ప్రముఖ=మొదలుగాఁగల, అమర=దేవతల యొక్క, బృందము=సమూహముగల, నైమిశము=నైమిశమను పేరుగల, వని=అరణ్యము, ఇందిరా=లక్ష్మియొక్కయు, నంద=నందునియొక్కయు, ముకుంద=కృష్ణునియొక్కయు, కీర్తి=కీర్తులయొక్క, కథన=కథలయొక్క, ప్రగ్రథన=కూర్చడమందు, ప్రథన్=ప్రసిద్ధిచేత, ఒప్పు=తిగియున్న, తాపస వాల్=మునులయొక్క, సుందరులన్=స్త్రీలచేత. తనర్చి=ఒప్పినదై, వరలున్=ప్రకాశించును. అట్టి=అప్రకారమైన, సజ్జన=యోగ్యజనులకు, ఆనందనము=ఆనందింపఁజేయునది, ఐ=అయి, విలాస=శోభచేతను, జిత=జయింపఁబడిన, నందనమైన=స్వర్గోద్యానముకలదియైనట్టి, తపోవనంబునన్=తపస్సునకనుకూలమగువనమందు, ముందుపద్యముతో నన్వయము.

చ. సరసిజపత్రనేత్రవర-సామజవల్లభశృంఖలాయుత!
స్వరచితభక్తిమానితుఁడు-శౌనకమానిమనోవినోదకృ!
త్సరళకథాభిధాసదవ-ధానవిధాతనుసూతజున్మనో!
హరమచలాత్మజాపరిణ-యంబునయంబునఁ దెల్పవేయనన్॥

తా. సరసిజపత్రనేత్ర=విష్ణువనెడు, వర=శ్రేష్ఠమయిన, సామజవల్లభ=గజరాజునకు, శృంఖలాయుత=సంకెలవలె నాచరించుచున్న, స్వ=తనచేత రచిత=చేయఁబడిన, భక్తి=భక్తిచేతను, మానితుఁడు=పూజించఁబడిన, శౌనకమాని=శౌనకుఁడనుఋషి. మనోవినోద=మనస్సంతోషమును, కృత్=చేయునట్టి, సరళ=మృదువులగు. కథా=కథలయొక్క, అభిధా=చెప్పుటయందు సత్=యోగ్యమయిన, అవధాన=జాగరూకతను, విధాతను=చేయునట్టి, తేదా జాగరూకతయందుప్రబ్బాయగునట్టి, సూతజున్=సూతపుత్రుని మనోహరము=మదినానందింపఁజేయునట్టి, అచలాత్మజాపరిణయంబున్=అచలాత్మజావివాహమును, నయంబునన్=నీతిచేత, చెప్పవే=చెప్పుమా, అనన్=అనఁగా, ఈపద్యముతో నన్వయము.

ఉ. సంతసమంతకొంతమది-సంధిలసూతసుతుండుబల్కెనో।
శాంతినిశాంతసద్వచన-చాతురిచేనచలాత్మజామహో।
దంతముదెల్పుమంటివది-యంబికపెండ్లియొసీతపెండ్లియో।
వింతగరెండునొక్కపరి-వెల్వడఁజెప్పెదనంచుహృష్టుఁడై॥

టీ. అంత=అంతలో, కొంత సంతసము=కొంచెము సంతోషము. మదిన్ = మనస్సునందు, సంధిలన్=కూడుకొనఁగా, సూతసుతుండు=రోమహర్షణునికొడుకు, ఉగ్రశ్రవుఁడు ఓశాంతినిశాంతి=శాంతికిగృహమైనయోశౌనకుఁడా! సత్=యోగ్యమగు, వచన=వాక్యములయొక్క, చాతురిచేన్=నేర్పుచేతను, అచలాత్మజా = అచలాత్మజయొక్క మహత్=గొప్పదియగు, లేక మహో, ఉత్సవముయొక్క, ఉదంతమున్=వార్తను, తెల్పుమంటివి=చెప్పుమంటివి, అది=నీవుచెప్పుమన్నది, అంబికపెండ్లియో=పార్వతివివాహమో? సీతపెండ్లియో=జానకీవివాహమో? వింతగా=ఆశ్చర్యముగా, రెండున్=రెండుకథలును ఒక్కపరి=ఒక్కపర్యాయము, వెల్వడన్=బయలుదేఱునట్లుగా, చెప్పెదన్=చెప్పెదను, అంచు=అనుచు, హృష్టుఁడై=సంతోషించినవాఁడై, పల్కెన్=చెప్పెను

క. అనుగతసదర్థపరమహి।
మనగరిసకలభవనాగ్ర-మహితగజౌఘం।
బునఁదనరుసదాగతికృత।
ఘనసంగతిమిథిలయనఁగ-గరిమాస్పదమై॥ ౧౫॥

పార్వతీపరము— అనుగతసదర్థపరమ- అనుగత=అనుసరించిన, సత్=యోగ్యమగు. అర్థ=వస్తువులచేతను, పరమ=ఉత్కృష్టమయినదియగు, హిమనగరి=హిమవత్పురము, సకలభవనాగ్రమహితగజౌఘంబునన్- సకలభ=ఏనుఁగుపిల్లలతోఁగూడిన, వనాగ్ర=వనాగ్రములయందు, మహిత=పూజ్యములైన, గజ=ఏనుఁగులయొక్క, ఓఘంబునన్=సమూహముచేతను, సదా

గతి...మిథిల. సదాగతి = వాయువుచేతను, కృత = చేయఁబడిన, ఘన = మేఘములయొక్క, సంగతి = కలయికయొక్క, మిథి = మథనమును, ల = పొందినది, అనఁగన్ = అనవల్లుగా (అనఁగా ఏనుఁగులుండఁగా నీమేఘములేలయని గాలి మేఘముల నెగరగొట్టినదనుట) గరిమ = గొప్పతనమునకు, [అనఁగా నౌన్నత్యమునకు] ఆస్పదమై = స్థానమై, తనరున్ = ఒప్పును.

సీతాపరము — అనుగత...మహిమ అనుగతసదర=అనుసరించిన మంచివస్తువులచే, పర=ఉత్కృష్టమయిన, మహిమ=సామర్థ్యముగల, సదాగతి ..సంగతి సత్=యోగ్యులయొక్క, ఆగతి=వచ్చుటచేతను, కృత=చేయబడిన, ఘన=గొప్పవారియొక్క, సంగతి=కలయికగల, మిథిలయనఁగన్=మిథిలయను పేరుగల, నగరి=పట్టణము, గరిమ=గౌరవమునకు, ఆస్పదమై=స్థానమై, సకల ..ఓఘంబునన్. సకల=సమస్తము లయిన, భవన=గృహముల యొక్క, అగ్ర=ఎదుటను, మహిత=పూజ్యములయిన, గజ=ఏనుఁగులయొక్క ఓఘంబునన్=సమూహముచేత, తనరున్ = ఒప్పును.

సీ. పంకిలగ్నతలేని-పద్మినుల్పిరియునిన,
ఠాంగీకృతినిఁజేయు-నట్టిసతులు।
మధుపానమత్తరూ-పధృతినందనికొమ్మ,
లమలినత్వమువనిగ-పగుసురమః।
లకృతపల్లవతాగ-లగులతకూనలు,
ద్విస్వభావతలేక-వెలయుకన్య।
లినునితేజముగ్రుంగ-నీయనియనసూయ,
లేకకళంకినిగూడ-కెనయుచామ।

గీ. లెంచవిటపాళిసంగతి-యించుకయిన।
లేనికలకంఠులుసురాగ-మానుషక్తి।

భావమున లేని భామల-పట్టణమున।
శీలవతులుందురు గుణాను-కూలమతులు॥ ౧౮॥

టీ. ఆపట్టణమునన్ = ఆపురమునందు, శీలవతులు = యోగ్యస్వభావము గలిగినట్టియు, గుణానుకూలమతులు = గుణమునకు ననుకూలమగు బుద్ధికలవారును, అగు, ఇది యిందువచ్చు పద్మినుల్ మొదలగు నన్నిశబ్దములకు విశేషణము- పంకలగ్నత లేని = పాపముయొక్క తగులుట లేని, పద్మినుల్ = పద్మినీజాతిస్త్రీలు, పద్మినుల్ = పద్మలతలైతే, పంకలగ్నత = బురదయొక్క తగులుటకలవి, ప్రియునిన్ = పెనిమిటిని, అర్ధాంగీకృతునిన్ = సగమంగీకరించఁబడ్డవానినిగా, చేయునట్టి = చేయుని, సతులు = పతివ్రతలు- సతి = సతీదేవియొక్కయవతారాంతరమగు పార్వతి-ప్రియుని, అర్ధాంగీకృతునిన్ = సగముశరీరము గలవానినిఁగాఁ జేయఁబడ్డవానినిఁ జేసెను- మధుపా..ధృతిన్ = మధుపానము = మధ్యపానముచేతను, మత్త = మదించిన, రూప = స్వరూపముయొక్క, ధృతిన్ = ధరించుటను, అందని = పొందనట్టి, కొమ్మలు = స్త్రీలు. కొమ్మలు = వృక్షశాఖలయితే, మధుపా . ధృతిన్-మధుప = తుమ్మెదలచేతను- ఆనమత్ = వంగుచున్న, తరు = వృక్షములచేతనయిన, ఉపధృతిన్ = ధరించుటనుబొందినవి- అమలినత్వమునన్ = మాలిన్యములేకపోవుటచేత, ఇంపగు = ఆహ్లాదకములగు, సు = యోగ్యలయిన, రమణులు = స్త్రీలు, సురమణులు = ఇంద్రనీలములయితే, మలినత్వము = నలుపును పొందినవి- అకృత = చేయఁబడని, పల్లవ = విటులయందలి, రాగలు = అనురక్తికలవారు. అగు = అయిన, లతకూనలు = స్త్రీలు, లతకూనలు = చిన్నతీవలయితే, కృతపల్లవరాగలు = చేయఁబడినచివుళ్లయొక్క యెఱుపుగలవి, ద్విస్వభావత = యోగ్యాయోగ్యస్వభావముగలుగుట, లేక వెలయు = లేకయొప్పుచున్న, కన్యలు = స్త్రీలు, కన్య = కన్యారాసియైతే, ద్విస్వభావతన్ = చరస్థిరస్వభావముగలుగుటచేతనొప్పును, ఇనుని తేజమున్ = పెనిమిటియొక్క తేజస్సును, క్రుంగనీయని = తగ్గనీయనట్టి, అనసూయలు = కోపములేనివారలు, అనసూయ = అత్రిమహాముని భార్యయైతే, ఇనుని = సూర్యునియొక్క, తేజము = కాంతిని, క్రుంగఁజేసినది = సూర్యోదయము

కాపురముఁ జేసినదనుట, ఏకలంకినిన్=ఎట్టిమాలిన్యముగలవానిని, కూడక= కలియక, ఎనయు=ప్రసిద్ధిఁబొందిన. చానలు=స్త్రీలు, చాన=ఇది శ్యామాశబ్దభవము. శ్యామాశబ్దమువలెనే, రాత్రియర్థముకలది. రాత్రియైతే, కళంకినిన్=కళంకముగలచంద్రునిఁగూడినది. ఎంచన్=విచారించఁగా. విట=విటులయొక్క, పాళి=పఙ్క్తియొక్క, సంగతి=కలయిక, యించుకయునన్=కొంచెమయినను, లేని=లేనట్టి, కలకంఠులు=అవ్యక్తమధురధ్వనిగలకంఠముగల స్త్రీలు, కలకంఠులు=ఆడుకోయిలలయితే, విటపాళిసంగతి, విటప=చెట్టుకొమ్మలయొక్క, ఆళి=పఙ్క్తియొక్క, సంగతి=స్నేహముకలవి, సురాగవానుషక్తి సురా=మద్యముయొక్క, ఆగమ=రప్పించుటయొక్క, అనుషక్తి=సంబంధము, భావమునన్=మనస్సునందు, లేని=లేనట్టి, భామలు=స్త్రీలు, భామ=సత్యభామయైతే, సురాగమానుషక్తి సురాగము=పారిజాతవృక్షమందు, అనుషక్తి=ఆసక్తికలది, ఇట్టివారు, ఉందురు=ఉంచున్నారు

శా. భవ్యార్థాగమమంత్రతంత్రవిధులన్-భావంబుదీపింపఁగా।
స్తవ్యశ్రీకరహోమయాగమహితచ్ఛందస్స్ఫురద్వృత్తితో।
నవ్యాజోన్నతి సదధ్వరహిత-వ్యాపారముల్మీఱ వా।
స్తవ్యల్వారసతుల్పురింబొలుతురెం-చన్ యజ్ఞపత్నుల్వలెన్

టీ. భవ్య..విధులన్ భవ్య=మంగళములైన, అర్థ=అర్థములుగల, ఆగమ=శాస్త్రములయందలి, మంత్ర=మంత్రములయొక్కయు, తంత్ర=క్రియలయొక్కయు, విధులన్=చేయుడములచేత- అనిపత్నీపరము, భవ్య=కాఁబోవునట్టి, అర్థ=ధనముయొక్క, ఆగమ=రావడముయొక్క, మంత్ర=ఆలోచనలయొక్కయు, తంత్ర=పనులయొక్కయు, విధులన్=చేయుడములచేత- అనివేశ్యాపరము, భావంబు=అభిప్రాయము- పత్నీ-శృంగారభావము- వేశ్య, దీపించఁగా=ప్రకాశించఁగా, స్తవ్య...వృత్తితోన్, స్తవ్య=స్తోత్రముచేయఁదగిన, శ్రీకర=ఐశ్వర్యమును జేయునట్టి, హోమ=హోమములుగల, యాగ=యజ్ఞములయందు, మహిత=పూజితములను, ఛందః=వేదముల

యొక్క, స్ఫురత్ =ప్రకాశించుచున్న, వృత్తిఁతోన్ = ప్రవర్తనముతో-పత్నీ పరము, స్తవ్య=స్తోత్రము-చేయఁదగిన, శ్రీక=శోభగల, రహోమయ=రహస్యప్రచురమయిన, ఆగమ=శాస్త్రమునకు- మన్మథశాస్త్రమునకనియర్థము, హిత=ఇష్టమగు, ఛంద=అభిప్రాయముచేత, స్ఫురత్=ప్రకాశించుచున్న, వృత్తితోన్=వ్యాపారముతో-వేశ్యాపరము, అవ్యాజోన్నతలై, అవి=గొఱ్ఱెలచేతను, అజ=మేకలసమూహముచేతను, ఉన్నతలు=ఔన్నత్యముకలవారు-వపాహోమమునకై గొఱ్ఱెలను మేకలను యజ్ఞముచేయువారికి నుండవలెను- పత్నీపరము, అవ్యాజ=కపటములేనివారై, ఉన్నతలు=గౌరవముకలవారు-వేశ్యాపరము, అయి=అయి-సదధ్వ...వ్యాపారముల్. సత్=యోగ్యమయిన. అధ్వర=యజ్ఞములకు, హిత=ఇష్టములగు, వ్యాపారముల్=పనులు-పత్నీ. సత్=యోగ్యమగు, అధ్వ=మార్గముతోడ, రహిత=శూన్యములగు, వ్యాపారముల్=పనులు-వేశ్యా, మీఱన్=అతిశయించఁగా, ఎంచన్=ఆలోచింపఁగా, యజ్ఞపత్నుల్ బలెన్=యజ్ఞములుచేయుసోమిదేవులవలె, వాస్తవ్యల్=నివసించియున్న, వారసతుల్=వేశ్యాస్త్రీలు, పురిన్=పట్టణమందు, పొలుతురు=ఒప్పుదురు

సీ. జడజారికలతోడ-కడువేడుకలనుండు,
ప్రమథవల్లభునివై-రాగ్యమెంత।
వెలిద్విజులెక్కిరిం-తలుసల్పఁదగునట్టి,
జలజసంభవునియా-చారమెంత।
తలవాంచికొనినాలు-కలుతొట్రుపడనిల్చు,
సురగధూర్వహునివా-క్ప్రౌఢియెంత।
పగలెపుష్పిణియైన-పద్మినిఁగలసిభా,
సిలుహేళికర్మసా-క్షిత్వమెంత।

గీ. దక్షిణాశయొకప్పుడుఁ-దరుగనట్టి।
కుంభసంభవుగాంభీర్య-గుణమ దెంత।
యనుచుఁదమసౌభాగ్యగుణములెఁ-జనులుబొగడఁ।
బాలుతురపట్టణంబున-భూమిసురులు॥ ౧౫॥

టీ. జడజారికలతోడఁ—జడ=మందబుద్ధిగల. జారికలతోడఁ=జారస్త్రీలతోడ అనియర్థము జడజారి లడలకభేదమువలన, జలజారి=చంద్రునియొక్క, కలతోడఁ=పదియాఱవభాగముతోడనని యర్థాంతరము, కడువేడుకలఁ=మిక్కిలి యానందములచేత, ఉండు=ఉండునట్టి ప్రమథవల్లభుని=శివునియొక్క, వైరాగ్యము=విరాగత్వము. ఎంత=ఎంతటిది, వెలిద్విజులు=వెలిబెట్టఁబడిన బ్రాహ్మణులు, ఎక్కిరింతలు=ఆక్షేపణములు, అని యర్థము. వెలిద్విజులు=తెల్లపిట్టలు, హంసలనియర్థము ఈయర్థమున ద్విజులని శ్లేషగావునఁ బ్రయోగించెంగాని యైనను సమ్మతముగాదు ద్విజములని యుండనొప్పు ఎక్కిరింతలు=వాహనములు, సల్పఁ=చేయఁగానని యర్థాంతరము. తగునట్టి=తగినవాఁడయినట్టి, జలజసంభవుని=బ్రహ్మయొక్క, ఆచారము=మంచినడవడి, ఎంత=ఎంతటిది, తలవాంచు=తలవంచికొని, వాలుకలుతోఁ బ్రుంపడఁ=జహ్వలుకొనుగుబోగా, అనియర్థము. పడగయెత్తునపుడు తలవంచికొనుటయు, రెండునాలుకలగుటచే నాలుకలు తొట్రుపడుటయు పాములకు స్వభావమని యర్థాంతరము. నిల్చు=ఉండునట్టి, ఉరగధూర్వహుని=శేషునియొక్క, వాక్ప్రౌఢి=మాటలనేర్పు, ఎంత=ఎంతటిది, పుష్పిణియైన=ఋతుమతియైన, పద్మినిఁ=పద్మినీజాతిస్త్రీని, పగలె=పగటియందే, కలసి=సంయోగముచేసి, అనియర్థము పగలె=పగటియందే, పుష్పిణి=పువ్వులుగలది, ఐన=అయినట్టి. పద్మినిఁ=పద్మలతను, కలసి=కూడుకొని, భాసిలు=ప్రకాశించునట్టి, హేళి=సూర్యునియొక్క, కర్మసాక్షిత్వము=యజ్ఞములయందలి యుపద్రష్టృత్వము అని యర్థము, పనులనుజూచుటయని యర్థాంతరము. ఎంత=ఎంతటిది, దక్షిణాశ— దక్షిణ=యజమా

నుఁడిమృగద్రవ్యమందు, ఆశ=కోరిక, అనియరము. దక్షిణదిక్కని యొరాం
తరము ఒకప్పుడు౯=ఒకసమయమందును, తఱుఁగనట్టి=తగ్గనట్టి, కుంభ
సంభవు=అగస్త్యునియొక్క, అగస్త్యుఁడు దక్షిణదిక్కుననుండునని ప్రసిద్ధి
గాంభీర్యగుణము=లోతుగుండె గలుగుటయనుగుణము, అరదంత=అరదంత
టిది, అనుచు. తమయోగ్యగుణములెంత మంచిగుణములె. జనులు=మను
ష్యులు, పొగడ౯=స్తోత్రముచేయఁగా, భూమిసురులు=బ్రాహ్మణులు,
అప్పట్టణంబున౯=ఆవీటియందు, పొలుతురు=ఒప్పుదురు.

శా. పారావారతరంగరంగనటన-ప్రారంభసంభావిత।
స్ఫారోదారసుధారసగ్రసనసం-పజ్జన్యచైతన్యసం।
భారోద్బంధురమంధరక్షితిధర-ప్రత్యగ్రడింభంబులో।
నారాజిల్లుగజంబులప్పురములో-నశ్యచ్ఛశాంకచ్ఛవి౯॥ ౧౯ ॥

టీ. పారావార=సముద్రముయొక్క, తరంగ=తరంగములనెడు. రంగ=రంగస్థలమందు, నటన=నాట్యముయొక్క, తిరగడముయొక్క యనియర్థము, ప్రారంభ=ఆరంభమందు, సంభావిత=పుట్టుచున్న, స్ఫార=అతిశయించిన, ఉదార=విస్తారమగు, సుధారస=అమృతరసముయొక్క, గ్రసన=తినుటయొక్క, సంపత్=విస్తారముచేతను, జన్య=పుట్టిన, చైతన్య=ప్రాణముయొక్క, సంభార=భరించుటచేతను, ఉద్బంధుర=అతిశయములగు, మంధరక్షితిధర=కవ్వపుగొండయొక్క, ప్రత్యగ్ర=నూతనములైన, డింభంబులో నా౯=పిల్లలోయనునట్లుగా, గజంబులు=ఏనుఁగులు, నశ్యత్=క్షీణించుచున్న, శశాంక=చంద్రునియొక్క, ఛవి౯=కాంతిచేతను, అప్పురములో౯=ఆపట్టణములో, రాజిల్లును=ప్రకాశించును. క్షీణచంద్రుఁడు నిష్కళంకుఁడు గావున స్వచ్ఛుఁడుగానుండునని మున్నె చెప్పఁబడినది. ఆపట్టణములోవివి తెల్లయేనుఁగులని తాత్పర్యము.

సీ. జాబిల్లిచిన్నంపు-బాబాహుమారంపు,
సరదారునియుదార-తరజటంబు,

శతకోటిధరువీటి-కతిధాటిజనిసుధా,
ఘమ్ముఁదెచ్చినమేటి-ఘనజవంబు।
వలిజక్క-వలకించు-విలుకానియనిసంచు,
దెలుపువేల్పుతురంగ-ములజవంబుఁ।
బవరంబుభువివింటిఁ-దవిలించివిడువనం,
టియరాతిఁద్రుంచుక-ట్టియజవంబు।
గీ. నెంచకనెసంచరించును-నింద్రహయము।
పుట్టినట్టితలంబెల్ల-భూరిధూళిఁ।
దార్చనోనాఖురమ్ముల-ధరణిఁద్రవ్వ।
గొనుచువిలసిల్లునప్పురీ-ఘోటకములు॥ ౨౦॥

టీ. జాబిల్లి=చంద్రునియొక్క, చిన్నంపు=చిహ్నమయిన లేడియనెడి, బాబా=గుఱ్ఱమును, హుమారంపు=సవారగునట్టి, సరదారుని=రౌతుయొక్క, వాయువుయొక్కయనియర్థము, ఉదారతర=మిక్కిలిగొప్పదియగు, జవంబు=వేగమును, వలి=సుంద్రడనయిన, జక్కవలకుఁ=చక్రవాకపక్షులకు, ఇంచువిలుకాని=మన్మథునియొక్క, అని=యుద్ధముయొక్క, సంచు=అందమును, తెలుపు=తెలియఁజేయునట్టి, వేల్పు=దేవతయొక్క, సూర్యునియొక్కయని యర్థము. తురంగముల=గుఱ్ఱములయొక్క. జవంబుఁ=వేగమును, బవరంపుభువిన్=యుద్ధభూమియందు, వింటిన్=ధనస్సును, తవిలించి=సంధానము చేసి, విడువన్=వదలగా, అంటి=తగులుకొని- అరాతిన్=శత్రువును-త్రుంచు=చంపునట్టి- కట్టియ=బాణముయొక్క, జవంబున్=వేగమును. ఎంచకనె=లక్ష్యపెట్టకుండఁగనె- సంచరించుచున్=తిరుగుచు, ఇంద్రహయము= ఉచ్చైశ్రవము- పుట్టినట్టి=జన్మించినట్టి, తలంబెల్లన్=సలమంతయు, సముద్రమునియర్థము భూరి=విస్తారమగు, ధూళిన్=దుమ్ముచేత, తార్చనోనాన్=సంధానముచేయుటకేమో యనునట్లుగా కప్పుటకేమోయని యర్థము. ఖుర

మ్ములన్ = గొరిజలచేత - ధరణిన్ = భూమిని - తవ్వికొనుచున్ = బ్రద్దలుగొట్టుచు, ఆస్ఫురితఘోటకములు = ఆపట్టణములోని గుఱ్ఱములు - విలసిల్లున్ = ప్రకాశించును

చ. సరసపదక్రమమ్ములుబొ-సంగెడిసాంగతురంగపుంగవో।
త్కరములుపద్మరాగములు-దారకళందగుపుష్యరాగముల్
బరగునవక్రచక్రములు-పాటిలియున్నపురీరథాళికిం।
గురథముతున్కలై నవతఁ-గ్రుంకినసాటియనంగఁజెల్లునే॥

టీ. శివుఁడు త్రిపురసంహారము సేయునప్పుడు భూమి రథము వేదములు గుఱ్ఱములు, సూర్యచంద్రులు చక్రములునైనవి. ఆయర్థమునే ఈపద్యమందు వివరించుచున్నాఁడు. సరసపదక్రమమ్ములు, సరస=సారస్యముగల, పదక్రమమ్ములు=పాదవిన్యాసములు, అనియర్థము. సరస=రసముతోఁగూడిన, పద=పదచ్ఛేదములును, క్రమమ్ముల=క్రమపాఠములును, అనియర్థాంతరము. పొసంగెడి = ఒప్పునట్టి, సాంగ=సంపూర్ణావయవములుగల, తురంగపుంగవ = అశ్వశ్రేష్ఠములయొక్క, ఉత్కరములు = సమూహములు, అనియర్థము సాంగ = శిక్షాదిషడంగములతోఁగూడిన, తురంగపుంగవోత్కరములు. ముందుభూరథమును జెప్పఁబోవుచున్నాఁడుగావున నిచట వేదములనియర్థము. పద్మరాగములు = పద్మరాగమాణిక్యములు, ఉదార = విస్తారమయిన, కళన్ = శోభచేతను, తగు=ఒప్పుచున్నది, పుష్యరాగముల్ = పుష్యరాగమాణిక్యములును, పరగు=ఒప్పునట్టి, అవక్ర=వంకరలేని. చక్రములు= రథాంగములని యర్థము, పద్మరాగము = పద్మములయందనురాగములు, దారకళన్=భార్యావిలాసముచేతను, తగు=ఒప్పునట్టి, పుష్య=పుష్యమీనక్షత్రమందయిన, రాగముల్=అనురాగములు, పరగు=ఒప్పునట్టి, ఈరెండు విశేషణములును సూర్యచంద్రులను దెలుపుచున్నవి. అట్టి, అవక్రచక్రములని అర్థాంతరము, పాటిలి=అనుకూలించియున్నట్టి, పురీ=పట్టణమందలి, రథ=రథములయొక్క, ఆళికిన్=పఙ్క్తికి, కురథము=భూమియనెడి

రథము. అనియుద్ధము. కుత్సితముగురధము వియురాంతరము ఇచట "రధపదయోశ్చ" అనుసూత్రముచేత, కదాదేశము రావలసియున్నను, శ్లేషస్థలముగావున వదలెనుగాని యనుచితముగాదు తుచ్ఛలై=ముక్కలైనవతన్=తో మ్రిదియగుటచేత. కుంగినన్=అణఁగిపోతే, అనఁగా భూమి నవఖండములైన ముద్రమున మునిఁగిపోవుచున్నదని తాత్పర్యము పాటియగన్=సమానమనుటకు చెల్లునేఁ=తగునా.

ఉ. భల్లవిశేల్లనంబుకర-పల్లవపాళినిమల్లివల్లరీ।
శేల్లనతుల్యమైయనులఁ బెల్లుగనెల్లెడనుల్లసిల్లుచున్।
క్షుల్లకభూమివల్లభుల కోటులకున్నతకోటికోటియై।
యుల్లసిలన్ సమీకపటు-లొప్పు నరప్పురినుద్భటుల్ భటుల్॥

టీక భల్లవిశేల్లనంబు=బల్లెముయొక్క త్రిప్పుట, కరపల్లవ=చిగురువంటి హస్తముయొక్క పాళిన్=ప్రదేశమందు, మల్లివల్లరీ=మల్లిపూవుల గుత్తియొక్క, శేల్లన=త్రిప్పుటతోడ, తుల్యమై=సమానమై, బల్లెమును పువ్వువలె, తేలికగా త్రిప్పుచుండిరని తాత్పర్యము, అనులన్=యుద్ధములయందు, పెల్లుగన్=విస్తారముగా, ఎల్లెడన్=అన్నిచోటుల, ఉల్లసిల్లుచున్=ప్రకాశించుచు, క్షుల్లక=అల్పులయిన, భూమివల్లభుల=రాజులయొక్క, కోటులకున్=కోట్లకు, శతకోటి=వజ్రాయుధములయొక్క, కోటియై=కోటిసంఖ్యయై, ఉల్లసిలన్=ప్రకాశించఁగా, వీరు త్రిప్పుబల్లెము రాజులకు కోటివజ్రాయుధములవలెఁ గాన్పించుచున్నదని తాత్పర్యము. సమీక=యుద్దములయందు, పటులు=సమర్థులగు, ఉద్భటుల్=గర్విష్ఠులగు, భటుల్=యోధులు, అప్పురిన్=ఆపట్టణమందు, ఒప్పుదురు ప్రకాశింతురు.

సీ. పాదలపైఁబొదలుతుమ్మెదలసమ్మదలస
న్మృదులగానములసంపదలనలరి।

గిరులపై వరలు పెం-దరులనిర్ఝరులతుం,
పురులచల్వల పరం-పరల నరసి।
అతులపుష్పితలసల్లతలసంతతులసం,
గతులనుబ్బు సుగంధ-తతుల నెసఁగి।
తావలకైదువులనన్నువలమేల్చవులకై,
రవులకొల్పఁగ మన్మ-థు వలపించి।
గీ. చటులపాటీరకోటర-నటనఘటన।
కనదహీవధూటికాస్ఫీటి-కాని కాయ।
సౌరభాసారములమీఱు మారుతములు।
దనరుసతతంబు నా రాజ-ధానియందు॥ ౨౩॥

టీ. పొదలపైఁ=పూఁదుప్పలపైని, పొదలు=వృద్ధిఁబొందునట్టి, తుమ్మెదల=తేంట్లయొక్క, సమ్మద=సంతోషముచేతను, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, మృదుల=మృదువులగు, గానముల=పాటలయొక్క, సంపదలన్=విశేషములచేతను, అలరి=సంతోషించి, గిరులపైఁ=పర్వతములమీఁద, వరలు=ప్రకాశించుచున్న, పెందరుల=పెద్దగుహలయందలి, నిర్ఝరుల=ప్రవాహములయొక్క, తుంపురుల=బిందువులయొక్క, చల్వల=శైత్యములయొక్క, పరంపరలన్=పఙ్క్తులను, అరసి=చూచి, అతుల=సామ్యములేనట్టియు, పుష్పిత=పూచినట్టియు, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, లతల=తీవలయొక్క, సంతతుల=సమూహములయొక్క, సంగతులన్=కలయికలచేతను, ఉబ్బు=అతిశయించుచున్న, సుగంధ=మంచివాసనలయొక్క, తతులన్=సమూహములను, ఎసఁగి=పొంది, తావల=కలువలనెడు, కైదువులన్=శస్త్రములను, అన్నువల=చిన్నచిన్నవియగు, మేల్=మంచివియగు, చవులకై=రుచులకై, రవులుకొల్పఁగన్=ప్రజ్వలింపఁజేయుటకు, మన్మథున్=మరుని, వలపించి=ప్రీతిగలవానినిఁగాఁజేసి, చటుల=చంచలములగు, పాటీర=మంచిగంధపుచెట్లయొక్క, కోటర=తొ

ములయందు, నటన=నాట్యముయొక్క, ఘటన=కలయికచేతను. కనత్=ప్రకాశించుచున్న, అహివధూటికా=నాగకన్యకలయొక్క, వీటికా=తాంబూలములయొక్క, నికాయ=సమూహముయొక్క, సౌరభ=పరిమళములయొక్క, ఆసారములన్=ధారాపాతములచేతను, విస్తారములచేతననియరము నాగకన్యకలువాయువును. తినివదలుటచే వానినోళ్ళయందలి తాంబూలపు పరిమళము వాయువునకంటినదని తాత్పర్యము. మీఱు=అతిశయించునట్టి, మారుతములు=వాయువులు, ఆరాజధానియందున్=ఆపట్టణమందు, సంతతంబున్=ఎల్లప్పుడును, తనరు=ఒప్పును.

లయగ్రాహి.

బంగరులరంగలరు-ముంగిటియరుంగులకు,
రంగటనభంగురప-తంగమణిమాలా।
సంగతినభంగమయి-పొంగుచువెలుంగుమను,
లంగళనెసంగునవ-లుంగలవలీనా।
రంగములశృంగముల-నంగులుకురంగముల,
కుంగొలనిచెంగలువ-లంగలనుగంధా।
సంగమునకుంగిరిగొ-మంగొమరుభృంగములు,
మంగళమృదంగముల-భంగిఁబురినొప్పున్॥

టీ. బంగరుల=బంగారములయొక్క, రంగు=కాంతి, అలరు=ఒప్పునట్టి ముంగిటి=ప్రాంగణమందలి, అరుంగుల=అరుగులయొక్క, కురంగటన్=సమీపమందు, అభంగుర=విరిగిపోనట్టి, పతంగమణి=సూర్యకాంతమాణిక్యములయొక్క, మాలా=పంక్తులయొక్క, సంగతిన్=కలయికచేత, అభంగముయి=చెడిపోనిదై, పొంగుచున్=అతిశయించుచు, వెలుంగు=ప్రకాశించునట్టి, మడులన్=పాదులయందు, కళన్=శోభచేత, ఎసంగు=ఒప్పునట్టి, నవ=క్రొత్తవియగు, లుంగ=పుల్లమాదీఫలపు చెట్లయొక్కయు, లవలీ=ల

తావిశేషములయొక్కయు, నారంగముల=నారింజచెట్లయొక్కయు. శృంగములకున్=శిఖరములనునట్లుగ, కులుకు=శోభించుచున్న, రంగములకున్=ప్రదేశములకును, కొలను=సరస్సుయొక్క, వెంగలువలన్=ఎఱ్ఱకలువలయందు, కల=కల్గినట్టి, సుగంధ=మంచిపరిమళముయొక్క, ఆసంగమునకున్=సంబంధమునకు, గిరకొను=మిట్టుబాటుకొనుచున్న, కొను=లేఁతవగు, భృంగము లెత్తు మ్రోఁతలు, మంగళ=శుభనిమిత్తములగు, మృదంగములధింగిన్=మద్దెలవలె, పురిన్=పట్టణమందు, ఒప్పున్=ప్రకాశించును.

క. ప్రతినియతిగుప్తిమదనవ।
రతసమరహితాధికామ-రమణీవరణో॥
ద్యతసిద్ధకేతనములన్।
క్షితినప్పురియొప్పుఁగలశ-శిఖరద్యుతులన్॥

టా॥ ప్రతి......నములన్, ప్రతినియతి=ప్రత్యేకనియమము చేతను, గుప్తి=రహస్యమందు, మద-మదము చేతను, నవ=నూతనములగు, రత=సంభోగములయందు, సమరహిత=సామ్యములేని, అధికామ=పొందఁబడినకామముగల, రమణీ=స్త్రీలయొక్క, వరణ=వరించుటయందు, ఉద్యత=ప్రయత్నించుచున్న, సిద్ధ=దేవయోనివిశేషులయొక్క, కేతనములన్=గృహముల చేతను, కలశశిఖరద్యుతులన్, కల=ఉన్నట్టి అనఁగా వ్యాపించునట్టి [ఇది తెలుఁగుశబ్దముగావున మిశ్రసమాసము] శశి=చంద్రుని చేతనున్న, ఖరద్యుతులన్=సూర్యునిచేతనున్న, క్షితిన్=భూమియందు, అప్పురి=ఆయోషధిప్రస్థపురము, ఒప్పున్=ప్రకాశించును.

సీ. ప్రతి...నములన్, ప్రతినియతి=ప్రత్యేకపు యేర్పాటులుఁగల, గుప్తిమత్=కావలిగల, అనవరత=ఎల్లప్పుడు, సమర=యుద్ధమునకు, హిత=అనుకూలమైనట్టియు, అధిక=పొడవయినట్టియు, అమరమణీ=ఇంద్రనీలమాణిక్యములతోఁగూడిన, వరణ=ప్రాకారమందు, ఉద్యత=మీఁదుగాయెత్తబడినవై, సిద్ధ=సిద్ధములైయుండు, కేతనములన్=జెండాలచేతను. కల

శిఖరద్యుతులన్, కలశ=గోపురములయందుంచెడు కుంభములతోఁగూడిన. శిఖర=శిఖరములయొక్క, ద్యుతులన్=కాంతులచేత తిరస్కరించుచున్నను.

సీ. కొనగోరెదసునాటి-కుసుమమియ్యవె బోటి,
యౌవనంబునను-గోరంట లేదు।
కొమ్మపల్లవపాళి-నమ్మవేలనెకాంచ,
నమ్ములోసంగతి-నమ్మరాదు।
సుదతియిచ్చనుగుత్తు-లొదవుమీనీవిసీ,
కిచ్చెదనెపుడైన-నిపుడునిలువు,
బాలనీవలనరసాల సత్త్వముఁ గంటి,
మావిహారములందు-మనసుగలదె।
గీ. యనుచుఁ దమతమతముఁ దెల్పి కొనుచువచ్చు।
విటులనిటులలితోక్తి సం-ఘటనపటిమ।
నాదరింపుచుఁ గులుకు-టొయ్యారములను।
బొలఁతులమ్ముకారంగళ్ళఁ బువ్వులచట॥

టీ. ఈపద్యమునందు శ్లేషభంగిచే పువ్వులమ్ము స్త్రీలకును విటగాండ్రకును నుక్తిప్రత్యుక్తులు. పురుషుడు బోటి=ఓచిన్నదానా, కొనగోరెదను=కొనటకు వేడుకకలవాఁడనైయుంటిని, నాఁటికసుమము=ఆరోజుఁ జూచినపువ్వు, ఇయ్యవే=ఇమ్ము అయ్యర్థము, కొనగోరు=గోరుచివర, ఎదను=హృదయమందు, నాటె=గ్రుచ్చె అనియర్థాంతరము, స్త్రీ. ఔర=బాగుగనున్నది, వనంబునన్-పువ్వుల తోటయందు, గోరంట=గోరంటచెట్టు, లేదు=లేదు, అనియర్థము, యౌవనంబునన్=జవ్వనముచేత, గోరు=నఖము అంటలేదు=గ్రుచ్చుకొలేదు అనియర్థాంతరము, పు. కొమ్మ=ఓచిన్నదానా లేతకొమ్మ=శాఖయొక్క, పల్లవ=చిగుళ్ళయొక్క, పాళిన్=వరుసను, అమ్మ

వెలవే=ఎందుకుచేత విక్రయించవే అనియర్థము. కొమ్మ=చిన్నదానా, పల్లవ=విటులయొక్క, పాళిన్=పఙ్క్తిని, నమ్మవేలనే=ఎందులకువిశ్వసింపవేయని యర్థాంతరము స్త్రీ-కాంచనమ్ములు=సంపగిపువ్వులు, ఒసంగక=ఇయ్యక. అమ్మరాదు=విక్రయించకూడదు, అనియర్థము కాంచనమ్ములు=బంగారములు, ఒసంగక=ఇయ్యక, నమ్మరాదు=విశ్వసించకూడదు, పు సుదతి=మంచిపలువరుసగలయోచిన్నదానా, ఇచ్చను=కోరికచేత. గుత్తులు=పువ్వుగుచ్ఛములు, ఒసపుమీ=ఉపయోగించుము అనియర్థము, ఇచ్చనుగుత్తులు=ఈస్తనగుచ్ఛములు అనియర్థాంతరము, స్త్రీ- నీవి=నీసంబంధమైనవి, ఎప్పుడైనన్=ఏకాలమందైనను, నీకిచ్చెదన్=నీకొసఁగెదను, ఇపుడు=ఈవేళ, నిలువు=ఆగు, అనియర్థము, నీవి=కొకముడి, నీకిచ్చెదన్ అనియర్థాంతరము, పు, బాల=ఓచిన్నదానా, నీవలన్=నీవల్ల, రసాల=తియ్యమామిడిపండ్లయొక్క సత్త్వమున్=స్వభావమును, కంటిన్ చూచితిని అనియర్థము, రసాలసత్త్వమున్, రస=శృంగారరసముచేతనైన, అలసత్వమున్=మాంద్యమును, అనియర్థాంతరము స్త్రీ, మావి=మామిడిపండ్లయొక్క, హారములందున్=భోజనములయందు, మనసు కలదా=ఇచ్ఛయున్నదా! అనియర్థము మావిహారములందున్=మాక్రీడలయందు అనియర్థాంతరము, అనుచున్=ఇట్లుపలుకుచు, తమతమతమిన్=తమయొక్క కామమును, తెల్పికొనుచున్=ప్రకటనచేయుచు, వచ్చు=చేరునట్టి విటులన్=విటగాండ్రను, ఇటు=ఈప్రకారము, లలితోక్తి...పటిమన్ లలిత=విలాసములుగల, ఉక్తి=పలుకులయొక్క, ఘటన=కూర్పుటయందు, పటిమన్=సామర్థ్యముచేత, అదరింపుచున్=గారవించుచు, కులుకుటొయ్యారములను, కులుకు=శృంగారముగల, ఒయ్యారములను=విలాసములచేత, పొలతులు=స్త్రీలు, అచటన్=ఆపట్టణమున, అంగళ్లన్=దుకాణములయందు, పువ్వులు=పుష్పములు, అమ్ముదురు=విక్రయింతురు.

సీ. గుప్పుగుప్పునకప్పు-లప్పళించెనుజడల్,
నల్లమబ్బులఘాటి-నుల్లసిల్ల!

నబ్బురంబుగనుబ్బు-గబ్బిగుబ్బలగుబ్బు,
పలుహారములుధార-లలవినలర।
ముందుముందునగచిందు-లందుచందురుకావి,
పావడల్ మణిచాప-భంగినమర।
ప్రత్నరత్నవిచిత్ర-బహుమేఖలాఝుళా,
త్కా-రంబులురుముల-గరిమనొప్ప।

గీ. పెల్లుగలహంసకంబులు-దల్లడిల్ల।
చంచలలుగాకధరణిపై సంచరించు।
మించులనజంచలాక్షులు-మేటిసాధ।
కోటినొప్పుచునుందుర-నీ్వటనెపుడు॥

టీ. గుప్పగుప్పన్=తరుచుతరుచుగా, కప్పులు=వలువులు, అవరించెడి=క్రమ్ముకొట్టి, జడల్=జటలు, మబ్బులభాతిన్=మేఘములవలె, తల్లసిల్లన్=ప్రకాశింపగా, అబ్బురంబుగా=ఆశ్చర్యముగా, ఉబ్బు=పొంగుచుట్టి, గబ్బి=పెద్దవియగు, గుబ్బల=స్తనములయందు, గుబ్బు=కదలుచుండెడు, పలు=విస్తారములగు, హారములు=ముత్తెపుసరులు, ధారలలవిన్=వర్షధారలవలె, అలరన్=ఒప్పగా, ముందుముందుగన్=ఎదుటయెదుటగా, చిందులు=కూలడములను, అందు=పొందుచుట్టి, చందురుకావి=తెల్లయెఱుపుగల, పావడల్=పావడాలు, మణిచాపభంగిన్=ఇంద్రధనుస్సువలె, అమరన్=ఒప్పగా. ప్రత్న=ప్రశస్తములయిన, రత్న=మణులచేత, విచిత్ర=చిత్రములగు, బహు=విస్తారములగు, మేఖలా=మొలనూళ్ళయొక్క, ఝుళాత్కారంబులు=ఝల్లుమను ధ్వనులు, ఉరుములగరిమన్=గర్జితములయొక్క అతిశయముచేత, ఒప్పన్=ప్రకాశించుచుండగా పెల్లుగల=అతిశయముగల, హంసకంబులు=కాలిఅందియములనెడు, [illegible] తల్లడిల్లన్=తొట్రుపడగా, చంచలలుగాక=కదలనివిగానుండి, ధరణిపైన్=భూమియందుని, సంచరించుచు=తిరుగునట్టి, మించులనన్=మె

రుపులనునట్లుగా- చంచలాక్షులు=స్త్రీలు- అవ్వీటన్=ఆపట్టణమునందు, ఎ
పుడున్=నిత్యమును- మేటి=శ్రేష్ఠమగు సౌధకోటిన్=చాలా మేడలయం
దు లేక మేడచివరయందు ఒప్పుచుందురు=ప్రకాశించుచుందురు.

క. మహీభృత్పతి యేలుఁబురిన్।
మహిమోన్నతిజనకుఁడాగ-మస్థగితాంచ।
ద్బహులహరిభక్తియోగా।
వహితమహాశ్రీధిమహిమవంతుఁడనంగన్॥

టీ— మహిమోన్నతి జనకుఁడు- మహిమ=సామర్థ్యముయొక్క- ఉ
న్నతి =ఔన్నత్యమునకు- జనకుఁడు = పుట్టించునట్టి, హిమవంతుఁడనం
గన్ =హిమవంతుఁడనునట్టి, మహీభృత్పతి=పర్వతరాజు - అగమ... ..
శ్రీధిమన్- అగమ=వృక్షసమూహముచేత- స్థగిత=కప్పబడి, అంచత్=
ప్రకాశించుచున్న- బహుల=విస్తారములగు- లహరి= ప్రవాహములయొక్క-
భక్తి =రచనలయొక్క- యోగ= సంబంధమందు - ఆవహిత = ఆకరరూ
కమయిన-మహాత్ = గొప్పదైన- శ్రీధిన్ = వహించుటచేత- పురిన్ =
పట్టణమును- ఏలున్ = పరిపాలించును

టీక. మహిమోన్నతి-మహిమ=సామర్థ్యముయొక్క, ఉన్నతి=ఔన్న
త్యముగల, జనకుడు=జనకుడనే పేరుగల, మహీభృత్పతి=రాజశ్రేష్ఠుడు
అగమ...వంతుడు, అగమ=శాస్త్రములచేత, స్థగిత=వ్యాప్తమయి, అం
చత్=ఒప్పుచున్న. బహుల=విస్తారములగు, హరిభక్తి=విష్ణుసేవయందును, యో
గ=అష్టాంగయోగములయందును, ఆవహిత=ఆకరరూపమయిన. మహత్
గొప్పదియగు, శ్రీధి=వేర్పుయొక్క, మహిమవంతుడు=మహాత్మ్యముగల
వాడు, అనగన్=అనునట్లుగా పురి నేలున్.

ఉ. చల్లనివాఁడుపాదములచాయలఁజేరినవెల్లవారికిన్।
గొల్లబుగాఁగనూర్తికలు-గొబ్బునహాంసకకంకణంబులున్।

జల్లెడు వాఁడు వాహినుల-సంఘటనం బ్రతికూలవర్తనో
త్క్షుల్లకభూమిభృత్కులము-గ్రుంగఁగఁజేయునతండు మేదినిన్॥

పా॥ అతండు=ఆహిమవంతుఁడు, మేదినిన్=భూమియందు, చల్లని వాఁడు=మంచుకొండయగుటచే శైత్యముగలవాఁడు, పాదములచాయలన్- పాదముల=దగ్గఱనుండు చిన్నగుట్టలయొక్క, ఛాయలన్=నీడలయందు, చేరినవారికిన్=వచ్చినవారికి, కొల్లలుగాఁగన్=సమృద్ధిగా, ఊర్మికలు= నీటియలలు, హంసకకంకణంబులున్ – హంసక=చిన్నహంసలును, కంక ణంబులున్=ఉదకబిందువులును, గొబ్బునన్=త్వరగా, చల్లెడువాఁడు= చిమ్మువాఁడు, వాహినులసంఘటనన్, వాహినుల=నదులయొక్క, సంఘ టనన్=కూర్పుచేత, ప్రతి...కులమున్, ప్రతికూల=నీటికెదురుగా, వర్త న=ఉనికిగల, క్షుల్లక=చిన్నవియగు, భూమిభృత్=పర్వతములయొక్క, కులమున్ = సమూహమును, గ్రుంగఁగఁ జేయున్=కూలిపోవునట్లుగాఁ జేయును.

సీత. అతండు=ఆజనకుఁడు, చల్లనివాఁడు=సరసమైన యంతఃకరణముగలవాఁడు, పాదములచాయలన్=కాళ్ళసమీపములయందు. చేరినన్= సమీపించఁగా, ఎల్లవారికిన్=అందఱికి, కొల్లలుగాఁగన్=సమృద్ధిగా, ఊర్మికలు=ఉంగరములు, హంసకకంకణంబులున్, హంసక=కాలికడి యములు, కంకణంబులున్=చేతికడియములును, చల్లెడివాఁడు=విస్తారము గానిచ్చువాఁడు. వాహినులసంఘటనన్, వాహినుల=సేనలయొక్క, సం ఘటనన్=కూర్పుచేత, ప్రతికులమున్, ప్రతికూల=ఎదిరించెడి, వర్తన= సంచారముగల, క్షుల్లకభూమిభృత్కులమునన్=కొద్దిరాజులగుంపును, గ్రుం గఁగఁజేయున్.

సీ. కుందములసితార-విందములమృణాళ,
బృందములనుపయ-స్స్యందములను।

రంగమ్ములసుధాత-రంగమ్ములనభస్తు,
రంగమ్ములసురసా-రంగములను।
హారమ్ములశరద్వి-హారమ్ములనుగాంగ,
పూరమ్ములఘనక-ర్పూరములను।
సూనమ్ములఁగళావి-తానమ్ములనుదుగ్ధ,
తానమ్ములసురసం-తానములను॥

గీ. సొగసుమగరాలనిగరాల-నిగనిగలను।
మిగులనలరారునెలరాల-తగువగలను।
దెగడిపొగడొందువెల్లెడ-జగతినతని।
పరమహిమహృద్యశోభాప్ర-భావగతులు॥

టీ॥ అతని=ఆహిమవంతునియొక్క, పరమ...గతులు, పరమ=ఉత్కృష్టమైన, హిమ=మంచుచేత, హృద్య=మనోహరమగు, శోభ=సొగసుయొక్క, ప్రభావ=అతిశయముయొక్క, గతులు=రీతులు, కుందమ్ములన్=మల్లిపువ్వులను, సితారవిందమ్ములన్=తెల్లతామరలను, మృణాళి=తామరతూండ్లయొక్క, బృందమ్ములన్=సమూహములను, పయస్స్యందములను, పయః=పాలయొక్క, స్యందములను=ప్రవాహములను, రంగమ్ములన్=తరగములను, సుధాతరంగమ్ములన్=అమృతపుకరటములను, నభస్తురంగమ్ములన్=ఉచ్చైశ్శ్రవములను, సురసారంగములను=ఐరావతములను, ఇచట ఉచ్చైశ్శ్రవమును నైరావతమును నొక్కటొకటియైనను బహువచనములు చెప్పుటయొక్కటి దానినేగాక యిట్టివియు నేకములయినను వానినిఁరసించఁగలదనియతిశయోక్తికయియని యెఱుంగవలయును హారమ్ములన్=ముత్యములసరులను, శరద్విహారమ్ములను, శరత్=శరదృతువుయొక్క, విహారమ్ములను=విలాసములను, గాంగపూరమ్ములను, గాంగ=గంగాసంబంధులగు, పూరమ్ములను=ప్రవాహములను. ఘనకర్పూరములను, గొప్పకప్పురములను, సూనమ్ము

లన్ = మల్లి మొదలగుపూవులను, కళావితానమ్ములన్ = చంద్రకళల సమూహములను, ఉడుప్రతానమ్ములన్ = నక్షత్రసమూహములను, సురసంతానములను, సుర = దేవతలయొక్క, సంతానములను = కల్పవృక్షములను, సొగసు ... నిగలను, సొగసు = చక్కనైన, మగరాలనిగరాల = శ్రేష్ఠవజ్రములయొక్క, నిగనిగలను = కాంతులను, మిగుల...వగలను, మిగులన్ = విస్తారముగా, అలరారు = ప్రకాశించుచున్న, నెలరాల = చంద్రకాంత మాణిక్యములయొక్క తగు = అనుకూలమగు, వగలను = విలాసములను, తెగడి = తిరస్కరించి, జగన్ = భూమియందు, ఎల్లెడన్ = అంతటను, పొగడొందున్ = స్తోత్రము చేయఁబడును,

సీత॥ అతని = అజనృపునియొక్క పర...గతులు, పర = శత్రువుల యొక్క, మహిమ = సామర్థ్యమును, హృత్ = హరించుచున్న, యశః = కీర్తుల యొక్క, భా = కాంతులయొక్క, ప్రభావ = సామర్థ్యముయొక్క, గతులు = రీతులు, శేషము సమానము.

క. ధరణీభృత్పతికటకం।
బరుదై తగుసంగరాజి-తాశ్వాసపదా।
తిరుచిరమై గజసంతతి।
సరసతరులకప్రమేయ-సౌఖ్యావహమై॥

టీ॥ ధరణీభృత్పతికటకంబు, ధరణీభృత్పతి = పర్వతరాజైనహిమవంతుని యొక్క, కటకంబు = కటంబప్రదేశము, సంగ...రుచిరమై, సంగ = సంభోగము చేతను, రాజిత = ప్రకాశించుచున్న వారియొక్క, అశ్వాస = అలయిక తీర్పుటకయిన, పద = స్థానముల చేత, అతిరుచిరమై = మిక్కిలిమనోహరమైనదయి, గజసంతతిన్, గజ = ఏనుగులయొక్క, సంతతిన్ = సమూహము చేత, సరసతరులకున్, సరస = బలములతోకూడి, తరులకున్ = చెట్లకు, అప్రమేయసౌఖ్యావహమై, అప్రమేయము = ఎన్నశక్యము కాని, సౌఖ్య = సుఖమునకు

ఆవహమైన=కలుగఁజేయునదియైన, ఏనుగులు చెట్లను విరచి వేయుట లేదనుట. అరుదైతగున్=ఆశ్చర్యమయి యొప్పును,

సీ॥ ధరణీభృత్పతికటకంబు, ధరణీభృత్పతి=రాజశ్రేష్ఠుఁడయిన జనకునియొక్క, కటకంబు=పట్టణంబు, సంగ...రుచిరమై, సగర=యుద్ధమందు, అజిత=జయింపఁబడని, అశ్వ=గుఱ్ఱముల చేతను, ఆస=రథములచేతను ఆస ఉపవేశనే అను ధాతువుపయి నధికరణార్థమునందు ఘఞ్ చేసి దీనియందు కూర్చుండుదురు అని యర్థము చేయఁగా రథమని యర్థము చెప్పవచ్చును. పదాతి=కాల్బలము చేత. రుచిరమై=మనోహరమైనదై, గజసంతతి=ఏనుఁగులయొక్క సమూహము చేత, పరసతరులకున్=మిక్కిలి రసవంతులకు ఐశ్వర్యముకలవారికి యని యర్థము. శేషము సమానము.

చ॥ ధవళతనూర్ధ్వపుండ్రములు-దారమహాదరచక్రముగ్రసా|
ర్జవభుజగాహితప్రథిమ-సత్తులసీవనమాలికల్ సదా|
ప్రవిలసితంబుగాఁబృథుల-పన్నగరామలకీరముల్ స్వనై|
భవములనింపుఁదెల్పునతి-భాగ్యములందగునాతఁడెప్పుడున్||

తా॥ ధవళతన్=తెలుపుచేత, ఊర్ధ్వపుండ్రములు=పైనుండు తెల్లనామరలు, తారన్=కదిసియుండఁగా, మహాదరచక్రము, మహత్=గొప్పదియగు, దర=గుహలయొక్క, చక్రము=సమూహము, ఉగ్రసా...ప్రథిమ, ఉగ్రసా=ఉన్నతభూములయొక్క ఆర్జవ=తిన్నదనముగల, భుజగ=పాములచేత, ఆహిత=తీసుకొనిరాఁబడిన, ప్రథిమ=అతిశయము, అనఁగా అక్కొండయందున్న తభూములయందుఁ బాములు సాగిపోవుచున్నవని తాత్పర్యము. సత్తులసీవనమాలికల్, సత్=మంచివగు, తులసీ=తులసిచెట్లయొక్క, వన=తోటలయొక్క, మాలికల్=పఙ్క్తులు, సదా=ఎల్లప్పుడు, ప్రవిలసితంబుగాన్=ప్రకాశించుచుండఁగా, పృథు...రామలకు, పృథుల=విస్తారములైన, పన్నగ=పాములయొక్క, రామలకున్=స్త్రీలకు, నాగకన్యకలకనుట, ఈ

రముల్=పొంద, స్వవైభవములన్=తమయుచ్ఛ్రాయములచేత, ఇంపుఁదెల్పన్=సంతోషముకలిగించఁగా, అతఁడు=ఆహిమవంతుఁడు, అతిభాగ్యములన్=గొప్పయదృష్టములచేత, తగున్=ఒప్పును.

సీ. ధవళ...ండ్రములు, ధవళ=తెల్లనైనట్టి, ఇదియూర్ధ్వపుండ్రమునకువిశేషణము. తను=శరీరమందలి, ఊర్ధ్వపుండ్రములు=నిలువుబొట్లును. ఉదా. ముద్ర, ఉదార=విస్తారముగా, మహత్=ప్రశస్తమగు, దర=శంఖముయొక్కయు, చక్ర=సుదర్శనచక్రముయొక్కయు ముద్ర=ముద్రిక సార్జవ...ప్రథిమ. సార్జవ=తిన్నఁదనములోఁగూడిన, భుజ=బాహువులయందు, గాహిత=ప్రవేశింపఁజేయఁబడిన, ప్రథిమ=అతిశయము, సత్తు ..లికల్, సత్తులసి=మంచితులసిదళములతోఁగూడిన, వనమాలికల్=ఆకులునుంబువ్వులుంజేర్చినదండలు, సదాప్రవిలసితంబుగాన్=యెల్లపుడుఁబ్రకాశించునట్లుగా, పృథు కీరముల్, పృథు=విస్తారముగా, లపత్=పలుకుచున్న, నగర=పట్టణమందలి, కీరముల్=చిలుకలు, స్వవైభవములన్=తమగొప్పతనములచేత, ఇంపుఁదెల్పన్=శోభనియ్యఁగా అతఁడు=ఆజనకుఁడు ఎప్పుడున్=ఎల్లపుడు, నతిభాక్యతులన్, నతి=నమస్కారములను, భాక్=పొందునట్టి, యతులన్=మునులనుగూర్చి, తగున్=అనుకూలించును.

క. అతఁడుసుమేరుజహేమ|
ద్యుతిమేననుగొప్పనన్ ఘ-నోన్నతిఁగమలో|
న్నతిమొగమునఁదగుమగువను|
గృతిపైవరియించెసత్య-ధృతినామహితన్॥

టీ. అతఁడు=ఆహిమవంతుఁడు, సుమేరుజన్=మేరుపర్వతపుత్త్రికయైనట్టియు, హేమద్యుతిన్=బంగారమువంటి కాంతిగలిగినట్టియు, కొప్పనన్=తురుమునందు, ఘనోన్నతి, ఘన=మేఘములయొక్క, ఉన్నతి=ఔన్నత్యమును, మొగమునన్=ముఖమునందు, కమలోన్నతి=పద్మముయొక్క-

యౌవనౌన్నత్యమును, తగు = ఒప్పునట్టి, సత్యధృతి = నిజమైన ధైర్యముకలది, నాఁగ = అనఁగా, మహితన్ = పూజ్యురాలయిన, మేనన్ = మేనయనుపేరుగల. ముగుదను = స్త్రీని, కృతియై = నేర్పరియై, వరియించెన్ = వివాహమాడెను

సీత. అతఁడు = ఆజనకుఁడు, మేనన్ = శరీరమందు, సుమేరుజహేమద్యుతి, సుమేరుజ = మేరుపర్వతమందుఁబుట్టిన, హేమ = బంగారముయొక్క, ద్యుతి = కాంతి, సత్యధృతినామమహితన్ = సత్యధృతినామ = సత్యధృతియను పేరుచేత, మహితన్ = ఒప్పుదానిని, శేషము సమానము.

సీ. మగరాలసిగరాల-జిగిలీలఁదగుమేలు,
ధనదసౌధములొక్క-దారి వెలుఁగ।
పగడంబులుంగడుఁబ్రా-సఁగుడంబరమురంగ,
యువతిశాలలయొక్క-వైహారమీర।
పెలమిత్తెముల మొత్త-ములపొత్తుదళుక్కొత్తు,
గాంధర్వశాలలొ-క్కటఁజెలంగ!
నును కెంపుగల కెంపు-లనువీరువిద్యార్థ,
రాగారపంరమొ-క్కనిని నిలువ।
గీ. విప్పగిదిసర్వసంపద-లింపునింప।
సతినినగరుచిరస్ఫూర్తి-నభినుతింప।
నలపగాదీధణిమ్రోయు-చిలువకైన।
నలువకైననుబలుకుల-చెలువకైన॥

టీ॥ మగరాలసిగరాల = శ్రేష్ఠరత్నములయొక్క, జిగి = కాంతియొక్క, లీలన్ = విలాసముచేత, తగు = ఒప్పునట్టి, ధనదసౌధములు = కుబేరుని మేడలు,

ఒక్కెడారిన్=ఒకవైపున, వెలుఁగన్=ప్రకాశింపఁగా, పగడంబులు=ప్రవళములు, కడున్=మిక్కిలి, పొసఁగు=ఒప్పారెడి, డంబరము=విజృంభణము ఉరంగన్=తగునట్లుగా, యువతిశాలల=స్త్రీవిహారగృహములే, ఒకయోరమీరన్=ఒకవైపునతిశయించఁగా, వెలిముత్తెముల=తెల్లనిముత్యము యొక్క, మొత్తముల=సమూహములయొక్క, పొత్తు=స్నేహము. తళుకొత్తు=కాంతివహించుచున్న, గాంధర్వశాలలు, గాంధర్వ=గంధర్వులసంబంధులగు శాలలు=శాలలు, ఒక్కెటన్=ఒకవైపున. చెలంగన్=ప్రకాశింపఁగా. మణి=మాన్యమైన, కెంపుగల=ఎఱుపుగల, కెంపులన=పద్మరాగములచేత, విరాజు=ఒప్పుచున్న, విద్యా...వారము—విద్యాధర=దేవయోనివిశేషులయొక్క. అగార=గృహములయొక్క, వారము=సమూహము, ఒక్కవంకన్=ఒకభూమియందు, నిలువన్=ఉండగా. ఇప్పగిదిన్ ఈరీతిగా, సర్వసంపదలు=అన్నియైశ్వర్యములును, ఇంపున్=ఆనందమును, నింపన్=పండించఁగా, అతని=హిమవంతునియొక్క, నగరుచిరస్ఫూర్తి—నగ=పర్వతముయొక్క. దేశప్పృథుములయొక్క, రుచిర=మనోహరమును, స్ఫూర్తిన్=అతిశయమును, అభినుతింపన్=స్తోత్రముఁజేయుటకు, ఈధరణిమోయుచెలుకైన్=శేషునికైన. నలువకైనన్=బ్రహ్మకైనను, పలుకులచెలువకైనన్=సరస్వతికైనను. అలవిగాదు=శక్యముగాదు.

సీస. ధనదసౌధములు=ధనములిచ్చునట్టి మేడలు, పగడములు, డంబున్=కాంతిని, అగ్గము=మిక్కిలి, పొసగున్=పొందును, రంగయువతిశాలలు=నాట్యముఁజేయుస్త్రీలయొక్కయిండ్లు, గాంధర్వశాలలు=సంగీతశాలలు, విద్యాధరాగారములు=విద్యావంతులయిండ్లు, అతని=అగనాథునియొక్క, నగర=పట్టణము, చిరస్ఫూర్తిన్=చిరకాలాతిశయముచేత, దీపముసమానము.

క. ఘనమైనాకపదంబున।
దనరెడుమేలొక్కముకుఁగన్న-తనసతియతిపా।

వనమౌనిభృతోటజసే|
వనమునఁదనకింపునింప-బాటిలునతఁడున్॥

పా. అతఁడున్=ఆహిమవంతుడును, ఘనమైనాకపదంబునన్=ఘనమైన మైనాకుడను పేరుచేత, తనరెడు=ఒప్పుచున్న, మేలౌ, కుమరున్=మంచికుమారుని, కన్న=కాంచినట్టి, తనసతి=తనభార్యయగు మేనక, అతిపావనమౌ=మిక్కిలిపవిత్రమగు, నిభృత=నిశ్చలమగు, ఉటజ=పర్ణశాలయొక్క సేవనమునన్=సేవించుటచేత, ఈమెయోగినియగుటచేతఁ బర్ణశాలలయందుండుననుట అట్లు కుమారసంభవము ప్రథమసర్గలో 'మేనాంమునీనామపి మాననీయాం' అని కాళిదాసు చెప్పియున్నాడు వ్యాఖ్యాతయుదీనిని వివరించెను. తనకు=తనకు, ఇంపునన్=సంతోషముగ నింగించఁగా, పాటిలున్=ఉండును,

సీత॥ అతఁడున్=ఆజనకుఁడును, ఘనమై=గొప్పదియై, నాకపదంబునన్=స్వర్గమునందు, తనరెడు=ఒప్పునట్టి, మేల్=మంచిదియగు, కొమరున్=మనోహరత్వమును, కన్న=పొందిన, తనసతి=తనభార్యయగు సత్యధృతి అతిపావన=మిక్కిలిపవిత్రులగు, మౌని=మునీశ్వరులచేతను, భృత=నిండిన, ఉటజ=గృహముయొక్క, సేవనమునన్=సేవచేత, తనకున్=తనకు, ఇంపునింపవాటిలున్=అనఁగా జనకుఁడు వేదాంతిగావున యాజ్ఞవల్క్యాదిమునులు వీరియిల్లునిండియుండఁగా జనకునిభార్య వారలకుపచారము సేయుచుండుననుట.

చ. అశిథిలగంధసారసవ-నానలసారినవట్పదోన్నతుల్।
కుశలవనప్రచారములు-కోమలసామజశబ్దవారముల్।
భృశముదలిర్పదర్పితహ-రిప్రముఖాఖిలసత్త్వుఁడై మహా।
విశదిమనుంచునాతఁడుప-విత్రసదాత్మజపాకుసూతుఁడై॥

పా॥ అతఁడు=ఆహిమవంతుఁడు, అశిథిల ..న్నతుల్ — అశిథిల=విడిపోని, గంధ=పరిమళముగల, సారస=పద్మములయొక్క, వస=పొదలయందు,

అనలస = మందములు కాని, ఆరవ=ధ్వనులుగల, షట్పదతతు = తుమ్మెదలయొక్క, ఉన్నతుల్ = ఔన్నత్యములును, కుశలవప్రచారములు — కుశల=క్షేమము గల, వ = వనములయందైన, ప్రచారములు=మార్గములును, కోమల...వారముల్ — కోమల=నూతనములగు, సామజ=ఏనుఁగులయొక్క, శబ్ద=ధ్వనుల యొక్క, వారముల్ = సమూహములును, భృశము=అత్యంతమును, తలిర్పన్ = ఒప్పఁగా, దర్పిత...సత్త్వుఁడై — దర్పిత=మదించిన, హరిప్రముఖ= సింహములు మొదలుగాఁగల, అఖిల=సమస్తములయిన, సత్త్వుఁడై=జంతువులుగలవాఁడై పవి...సూత్రుఁడై — పవి=వజ్రాయుధమువలన, త్రసత్ =జడియుచున్న, ఆత్మజ=కుమారునియొక్క, పాతుసూత్రుఁడై= సూత్రములవంటి ఱెక్కలనుంపుగలవాఁడై. విశదముగ = తెల్పుచేతను, ఉండుఁగ = ఉండును.

సీ॥ అతఁడు =ఆజానుఁడు, అశిధి...న్నతుల్ — అశిధిల=విడిపోని, గంధసార=మంచిగంధముగల, సవ=యజ్ఞములయందైన, అనల=అగ్నిహోత్రములయొక్క, సార=సిరములను, వషట్పద=వషట్కారములయొక్క, ఉన్నతుల్ =ఔన్నత్యములను. కుశలవప్రచారములు — కుశ=దర్భలయొక్క, లవ=కొయ్యడము యొక్క, ప్రచారములు=ప్రసక్తులును, కోమల...వారముల్ — కోమల=ఇంపయిన. సామ=సామములయందు, జ=పుట్టిన, శబ్ద=శబ్దములయొక్క, వారముల్ =సమూహములును, భృశము=మిక్కిలి, తలిర్పన్ = ఒప్పఁగా, తర్పిత...సత్త్వుఁడై--తర్పిత=తృప్తిపొందించఁబడిన, హరిప్రముఖ=ఇంద్రుఁడు మొదలుగాఁగల, అఖిల=సమస్తదేవతలయొక్క, సత్త్వుఁడై= స్వభావముగలవాఁడై, పవిత్ర ... సూత్రుఁడై — పవిత్ర=పవిత్రమయిన, సత్ = యోగ్యమయిన, ఆత్మ = శరీరమందలి, జప = జపముయొక్క, అక్షసూత్రుఁడై = జపమాలికలుగలవాఁడయి, విశదముగ = నిర్మలవృత్తిచేతను, ఉండుఁగ = ఉండును.

వ. సర్వసర్వంసహాసర్వస్వనిర్వహణ ధూర్వహుండగు నయ్యుర్వీధర తిలకుండొక్కనాఁడు గంధమండలీసౌగంధ్య నిష్పం

దపుష్పంధయ స్తనంధయజాలంబులు నీలంబులగు కపోల
మూలచమరవాలంబుల నీలత్వంబు నాలంబింప నొంటికొరుల
మండలీకృత శుండాదండంబులం బట్టికొనుచు నట్టకేలకు ను
ట్టిపడుచు నుద్దండంబగు వేదండషండంబులొక దండఁదాం
డవింప నఖండపుండరీకమండల పరిహిండనంబులు తండోప
తండంబులుగా మోడార నిండాడుచు నిలచు రాజహంస స
మాజంబుల వ్యాజతేజంబున నొక జగతిఁ దేజరిల్లఁ బడపడ
మున ముదముదయముగొనరుచిరమంజు రాపరాగాభోగం
బు వీఁటసుఖలీనభావంబుగాన సంభృతంబగు గంధర్వబృం
దంబుకు బెక్కు పెక్కు బెక్కుల నొక్కచక్కిపిక్కటిల్ల నా
గమాంతసంతతి సుమనోవికాస సమానాదిత వాసనోల్లాసం
బున భాసిల్లుచు హారితత్త్వైకతానపక్షపాతంబున నిరంతరా
భ్యస్యమాన విష్ణుపదమార్గంబగు ద్విజవర్గంబు రసాలసాల
పనసహింతాలప్రచారంబునం బినాళించు దక్షితఫలంబులొసఁగు
చు నొక్కటొట్టునెట్టుకొనఁగ నగరు వెడలి చనుసమయంబున.

తా. సర్వ...ధూర్వహుండు. సర్వ=సమస్తమైన, సర్వంసహా=భూమి యొక్క, సర్వస్వ=సమస్తధనముయొక్కయు, నిర్వహణ=నిర్వహించుట యందు, ధూర్వహుండు=భారమునువహించినవాఁడు, అగు=అయినట్టి, ఇచ్చట భూభారమునువహించువాఁడనునర్థము చెప్పుటకయి శబ్దచిత్రమునందు లాలసుండగు కవియింతశబ్దాడంబరమును జేసెను. అయ్యుర్వీధరతిలకుండు=ఆపర్వతశ్రేష్ఠుఁడు, ఒక్కనాఁడు=ఒకదినమున, గండ...జాలంబులు గండమండలీ=గండస్థలములయందైన, సౌగంధ్య=పరిమళముయొక్క, నిష్పం

దాఁకదలఁగ్రీ, పుష్పంధయ=తుమ్మెదలయొక్క, స్తనంధయ=పిల్లలయొక్క జాలంబులు=సమూహంబులు, నీలంబులగు=నల్లనైన, కపోలమూల=గండస్థలముల యొక్క మొదళ్లయందైన, చమరవాలంబులన్=వింజామరలయందు నీలత్వంబున్=నీలమణులతోటను, ఆలంబింపన్=పొందఁగా, ఒండొరులన్=అన్యోన్యమును, మఱియు గండంబులన్, కుండలీకృత=గుండ్రముగాఁ జేయఁబడిన, శుండాదండంబులన్=కట్టెలవంటితొండములచేత, పట్టుకొనుచున్=స్వీకరించుచు, ఎట్టకేలకున్=అతిప్రయాసమున, ఊట్టిపడుచున్=అతిశయించుచు, ఉద్దండంబగు=సాధించిన, వేదండ=ఏనుఁగులయొక్క, షండంబులు=సమూహములు, ఒకదండన్=ఒకవైపున, తాండవింపన్=నటించఁగా, అఖండ . హిండనంబులు, అఖండ=ఎడతెగని. పుండరీక=పులులయొక్క, మండల=సమూహములయొక్క, పరిహిండనంబులు=అంతటసంచారంబులు, తండోపతండంబులుగన్=విస్తారములుగ, మెండారన్=అతిశయించఁగా, నిండారుచున్=నిండుచు, నిలుచు=ఉన్నట్టి, రాజహంస సమాజంబులు, రాజహంస=ఎఱ్ఱనికాళ్ళు ముక్కులుగలయంచలయొక్క, సమాజంబులు=సమూహంబులు, అవ్యాజతేజంబునన్=నిష్కపటకాంతిచేత, ఒకజగతిన్=ఒకభూమియందు, తేజరిల్లన్=ప్రకాశించఁగా, పదపదమునన్=ప్రతిశబ్దమునందు, ముదము=సంతోషము, ఉదయముగొనన్=పుట్టగా, రుచిరమున్=కాంతిసమృద్ధిచేత, గురుపరాగాభోగంబు, దురాప=పొందశక్యముగాని, పరాగ=కస్తూర్యాదిరాగములయొక్క, ఆభోగంబు=అతిశయము [పరిపూర్ణత్వము,] మీఱన్=అతిశయించఁగా, సుఖలీనభావంబు, సుఖ=సుఖమందు, లీన=అడఁగిన. భావంబు=అభిప్రాయము గలదియయి, గాననిభృతంబు, గాన=సంగీతమందు. నిభృతంబు=నిశ్చలమయినదియు అగు=అయినట్టి, గంధర్వబృందంబు, గంధర్వ=దేవయోనివిశేషులయొక్క, బృందంబు=సమూహము, ఊదుకొన్న=అతిశయించునట్టి, పెక్కు=విస్తారమయిన. టెక్కులన్=ఉద్రేకముచేత, ఒక్కచక్కిన్=ఒకవయిపున, పిక్కటిల్లన్=నిండియుండఁగా, అగమాం . ల్లాసంబున, అగమ=వృక్షసంబంధ

ముయించు, అంత = చివరలయందు, సంతత = ఎల్లప్పుడును, సుమనః = పుష్పము లయొక్క, వికాస, విడియుండుటచేత, సమాపాదిత = పొందఁబడిన, వాస నా = పరిమళముందు, ఉల్లాసంబునన్ = ఆనందముచేత, భాసిల్లుమన్ = ప్ర కాశించుచున్న, హరి...పాతంబునన్, హరితత్వ = పచ్చఁదనము, ఏకతాన = ముఖ్యముగల, పర్ణ = ఆకులయొక్క, పాతంబునన్ = ప్రసారముచేత, ఇచట హరితత్వవిశేషమువలన నీవత్తులు చిలుకలని తెలియఁదగినది, నిరగళ... మార్గంబును, నిరంతర = ఎడతెగనట్లుగా, అభ్యస్యమాన = చిమ్మఁబడుచున్న. విష్ణు పద = ఆకసముయొక్క, మార్గంబును = త్రోవ గలదయిన, ద్విజవర్గంబు = పక్షిస మూహము, రసా..చారంబునన్, రసాలసాల = తియ్యమామిడిచెట్లయందును, పనస = పనసచెట్లయందును, హిత = ఇష్టమగు, ప్రచారంబునన్ = సంచారముచేత విశాలింపన్ = ప్రకాశింప, దక్షత = సామర్థ్యముచేత, ఫలంబులు = పండ్లు, ఒసఁగుమన్ = తాల్చియున్నదై, ఒక్కట = ఒక్కసారి, నెట్టుకొనఁ గన్ = ఆక్రమించఁగా, నగరువెలి = పట్టణముబయటనుండి, వనసముదయం బునన్ = వెళ్ళునప్పుడు.

సీ॥ తాండవింపన్, అనువ అనువరతముసమానము, ఊర్వీధరతిలకుండు అనుచోటమాత్రము రాజశ్రేష్ఠుఁడైన జనకుఁడనియర్థము. అఖండ..విహం డనంబులు, అఖండ = విరిగిపోనట్టి, పుండరీకమండల = గుండ్రనైన గొడుగుల యొక్క, పర్యాప్తనంబులు = అంతటసంచారంబులు, తండోపతండంబులుగా మెండారఁ దాండాయుచునిలుచు...రాజహంససమాజంబులు, రాజహంస = రాజ శ్రేష్ఠులయొక్క, సమాజంబులు = సమూహంబులు, అవ్యాజతేజంబున నొక్క జ గతిఁ దేజరిల్లుచు — పదపదమునన్ = ప్రతియడుగునందు, ముదముదయముగో నన్ = సంతోషముపుట్టఁగా, రుచి..మీరన్, రుచిర = ప్రకాశవంతములగు, మంచు ర = గుత్తులసాలలయందయిన, పరాగ = ధూళియొక్క, అభోగంబు = పరి పూర్ణత, మీరన్ = అతిశయించఁగా, సుఖలీనభావంబు, సు = సౌభాగ్య మైన, ఖలీనభావంబు = కళ్లెములుకలుగుటను, కాంచని = పొందనట్టి, భృం తంబగు = సంపాదించఁబడిన, గంధర్వబృందంబు = గుఱ్ఱములగుంపు, ఈను

డెక్కు-పెక్కు-పెక్కు-డెక్కు-ల. నోళ్ళ-ఒక్క-చిక్కు-టిల్లగ. అగమాంత...ల్లాసంబునన్, అగమాంత=ఉపనిషత్తులచేతనైన, సంశీతి=ఎక్కువైన, సౌభాగ్యమను, మనోవికాసమునను సౌశల్యముచేత, సహపాదిత=పొందఁబడిన, వాసనా=సంసారముయొక్క, ఉల్లాసంబునన్=ఆనందముచేత, భాసిల్లుచున్=ప్రకాశించుచు, హరి...పక్షపాతంబునన్, హరి=విష్ణువు యొక్క, తత్త్వ=యాథార్థ్యమందు, పక్షపాతంబునన్=ఆసక్తిచేత, నిరంత...మార్గంబు, నిరంతర=అవకాశములేనట్టుగ, అభ్యస్యమాన=అభ్యసింపఁబడుచున్న, విష్ణు=విష్ణువుయొక్క, పద=పాదములయొక్క, శేషశబ్దముల యొక్క, మార్గంబు=త్రోవకలది, విష్ణుపాదసేవగాని విష్ణునామస్మరణము గాని చేయుచుండెనని తాత్పర్యము, అగు=అయినట్టి, ద్విజవర్గంబు=బ్రాహ్మణసమూహము, రసా...ప్రచారంబునన్, రస=భక్తిరసముచేతను, అలస=మందములైన. ఆలాప=వాక్యములతోడ, సహిత=కూడుకొనిన, ప్రచారంబునన్=సంచారముచేత, పిపాలింపుమనత్తుకన్ ఫలంబులు=ఆముష్మిక ఫలంబులు, ఒసఁగుచున్=ఇచ్చుచు, ఒక్కతట్టునెట్టుకొనఁగ పసరుపెడలి చనుసమయంబునన్...

శా. చంద్రప్రస్తరసౌధయూథవిహరచ్ఛాతోదరీకచశ్రేణికా|
సాంద్రప్రస్ఫుటకేతకీదళసముంచత్సౌరభాసారవి|
స్ఫ్రుందాన్వదదమిళిందబృందలలనా-సంగీతభంగీఝరీ|
స్యందాద్విదిస్వరబంధుగంధవహడింభంబుల్ మెయిన్ భాసిలన్

టీ. చంద్ర...డింభంబుల్, చంద్రప్రస్తర=చంద్రకాంతమణులయొక్క, సౌధ=మేడలయొక్క, యూథ=సమూహములందు, విహరత్=క్రీడించుచున్న, శాతోదరీ=చిక్కినమధ్యస్థలముగల స్త్రీలయొక్క, కచ=కొండ్రులయొక్క, శ్రేణికా=పఙ్క్తులయందు, సాంద్ర=దట్టమయినట్టియు, ప్రస్ఫుట=వికసించినట్టియు, కేతకీదళ=మొగలిరేకులయొక్క, సముంచత్=ఒప్పుచున్న, సౌరభ=పరిమళముయొక్క, ఆసార=ధారావర్షముచేతను, వి

సాంద్ర=దట్టమైన, ఆనంద=సంతోషముగల, మిళింద=తుమ్మెదలయొక్క, బృంద=సమూహముయొక్క, లలనా=స్త్రీలయొక్క, సంగీత=సంగీతముయొక్క, భంగీ=రచనతోడ, పాళత్=కూడుకొనుచున్న. మంద్రాది=మంద్రము మొదలుగాఁగల, స్వర=స్వరములకు, జంఘస=చట్టములయిన, అనఁగా మంద్రాదిస్వరములతోఁ గూడిన ధ్వనులనుతీసుకొని వచ్చుచున్న వనాంతః గంధవహడింభంబుల్=పిల్లగాలులు, మెయిన్=శరీరమందు, భాసిలన్=ప్రకాశించఁగా.

క. అదిశుభవిభవకరంబని।
మదినెంచుచు నివల నవల-మహీభృత్కులముల్।
పదపదమున గహనశుకీ।
తృములవచోరచనములను-మ్రొక్కులతి సేయున్॥

తా. మహీభృత్కులముల్=పర్వతసమూహములు, శేషము సులభము.
సీత. మహీభృత్కులముల్=రాజసమూహములు.

చ. అటఁజనికాంచెనంబరస-దంబుధిశంబరజాలబింబితో।
త్కటనవరత్నగోపురము-ఖప్రతిలంభకభర్మకుంభికా।
పటలవిలోకనాకలిత-భర్మసరోజకులభ్రమభ్రమ।
త్కుటిలసవిభ్రమభ్రమర-కూటమునిందిరదివ్యవాటమున్॥

టీ. వేమకటివచము నందలి యూర్ధ్వఫర్ధ తిలకుండను పదముపద్యమందలి కారకమైన అమక్రియకు కర్తగాఁబూని వదిమొదలునింతవఱకే కావ్యము. అటన్=అచటికి, చని=వెళ్ళి, అంబర...తోటయు, అంబర=ఆకాశమునందు, సత్=ఉన్నట్టి, అంబుధి=నదియొక్క, శంబర=ఉదకముయొక్క, జాల=సమూహమునందు, బింబిత=ప్రతిబింబించిన, ఉత్కట=అతిశయముగనున్న, నవరత్న=నవరత్నములయొక్క, గోపుర=పెద్దమేడలయొక్క, ముఖ=ద్వారములను. ప్రతిలంభక=పొందిన, భర్మ=బంగారముయొక్క, కుంభికా=కలశ

లయొక్క, విలోకన=చూచుట చేతను, ఆకలిత=పొందఁబడిన భక్తసరోజ=
ఖండాగార పుష్పద్రుములయొక్క, కుల=సమూహమునట్టి, భ్రము=భ్రాంతిచేత
ను, భ్రమత్=తిరుగుచున్న, కుటిల=వంకరలగు, సవిభ్రమ=విలాసముల
తోఁ గూడిన, భ్రమర=తుమ్మెదలయొక్క, కూటము=సమూహముగల, ఇం
దిరదివ్యపాటముఁ, ఇందిర=లక్ష్మియొక్క, దివ్య=ప్రశస్తమైన, పాటముఁ
తోటను, గాంచెన్=చూచెను, ఇచట తెలుఁగుసమాసముగావున విభక్తివి
కారముచే ఇందిరాశబ్దమునకు హ్రస్వము కలిగినది.

వ. కనుంగొని యంతరంగంబునంద రంగితంబగు భక్తిరసప్ర
సంగంబునం బ్రదక్షిణంబు లాచరించి సముచితపరిచారవారపరి
వృతుండయి ముందుపురందర పురస్సరబృందారక బృందంబుల
కునమంద మహానందంబు సుధాస్వాదలబనందనరింసాటసంఘటి
ల్లువ గణ్యపుణ్యాన్యై పుణ్యాంబున సకలభువనశరణ్యయగు జలధి
రాజన్యకన్యయగు చరణపల్లవమ్ముల శరణపణారంబుగావించిత
దపారకృపార సలసదపాంగ సంగంబున నయుతోఁ పనతచి రత్న
రత్నరుచిరరుచి ధురంధరంబై విలసిల్లు మంధరధరాధరంబుడంబు
విడంబించు ప్రత్నరత్న రాజరాజితంబగు గోపుర రాజంబుగల
మహాద్వారంబుసొచ్చి॥

టీక. పా కనుంగొని, చూచి, అంతరంగంబునన్=మనస్సునందు, త
రంగితంబగు=కరటములు వేయుచున్న, భక్తిరసప్రసంగంబునన్, భక్తిరస=
భక్తిరసముయొక్క, ప్రసంగంబునన్=ప్రసక్తిచేతను, ప్రదక్షిణంబులు=ద
క్షిణముగా తిరుగుటలను, ఆచరించి=చేసి, సముచి..తుండై, సముచిత=
తగిన, పరిచార=ఉపచారకులయొక్క, వార=సమూహముచేత, పరివృతుం
డై=చుట్టుకొనఁబడినవాఁడై, ముందు=ఎదుటను, పురందర...దమ్ములకున్,

పురందరపురస్సర=దేవేంద్రుఁడు మొదలుగాఁగల, బృందారక=దేవతలయొ క్క, బృందమ్ములకున్ =సమూహములకు, అనందమహానందంబు=తక్కువ కానిగొప్పదియగు నానందము, సుధా...సంబవన్, సుధా=అమృతముయొ క్క, స్యంద=ప్రవాహములయొక్క, సందానంబున్ =కూర్పు అనునట్లుగా, నిర్వహించుటన్=చేయుటచేత, సంఘటిల్లు=సిద్ధమగుచున్న, అగణ్య...ణ్యంబు నన్. అగణ్య=లెక్కింపశక్యము కాని, పుణ్య=సుకృతముయొక్క, నైపు ణ్యంబునన్=నేర్పుచేతను, సకలభువనశరణ్య, సకలభువన=సమస్తలోకము లకు, శరణ్య=రక్షకురాలు, అగు=అయిన, జలధిరాజన్యకన్య=లక్ష్మీదేవి యొక్క, అరుణ=ఎఱ్ఱనైన, చరణపల్లవంబులన్ =చిగుళ్ళవంటిపాదములను, శరణవరణంబున్ =రక్షణయొక్క కోరడమును. కావించి=చేసి, తదపా... గంబునన్, తత్ =ఆలక్ష్మియొక్క, అపార=హద్దులేని, కృపా=దయయనుగాఢ రసపూరమునచేతను, లసత్ =ప్రకాశించుచున్న, అపాంగ=క్రేగంటిచూపుల యొక్క, సంగంబునన్=కలయికచేత, ఆముత్ర...ధురంధరై, ఆముత్ర=యత్నములేకుండునట్లుగ, ఉపాత్త=సంప్రాప్తములయిన, చిరత్న=ప్రాచీనము లగు, రత్న=మణులయొక్క, రుచిర=సుందరములగు, రుచి=కాంతియొక్క, ధురంధరంబై=భారము వహించినదియై, విలసిల్లు=ప్రకాశించుచున్న, మం థరధరాధరంబు=మందరపర్వతముయొక్క, డంబున్=శోభను, విడంబించు= అనుకరించుచున్న, ప్రత్నరత్నరాజిరాజితంబగు, ప్రత్న=ప్రశస్తములైన రత్న=మణులయొక్క. రాజి=పఙ్క్తిచేత, రాజితంబగు=ప్రకాశింపఁజే యఁబడిన, గోపురరాజంబు=పెద్దగోపురము, కల=కలిగిన, మహాద్వారం బున్=గొప్పదేవిడీని, చొచ్చి=ప్రవేశించి.

శా. మల్లీవల్లిమతల్లిఫల్లకులలో-మల్లోపమల్లోపమో।
ద్వల్లీలోల్లుఠనంబునం బెనఁగుచున్-హల్లోహలోల్లోలమై।
యల్లిం బెల్లిగనుల్లసిల్లెడియళుల్-హల్లీసకోల్లాసకృ।
ద్బల్లీభల్లకనీతిఁ గ్రాలెఁ దనుతుల్-బెల్లీ నువప్పట్టునన్॥

టీ. మల్లీ...గులలో, మల్లీవల్లీమతల్లీ=శ్రేష్ఠమయినమల్లెతీగలయొక్క, వల్లరులలోన్=పూగుత్తులలోపల, మల్లో...తనంబున్, మల్లో ముల్లభట ప్రతిభటులనోవ, ఉపమా=సామ్యముకల, ఉద్యత్=అభివృద్ధినొందుచున్న లీలావిలాసము చేతనైన, ఉల్లుంఠనంబునన్=దొంగిలించుట చేత, పెనఁగుచున్=పెనఁగులాడుచు, హల్లోహల్లోల్లోలము- హల్లోహలు=మత్తత చేత, ఉల్లోలము=మిక్కిలి చంచలించుచున్నది, అయి=అయి, అల్లింబెల్లిగన్=పెక్కువగాఁ, ఉల్లసిల్లెడి=ప్రకాశించుచున్న, అళుల్=తుమ్మెదలు, హల్లీ...గీతికన్, హల్లీసక=కోలాటము యొక్క, ఉల్లాస=ఆనందము, కృత్=చేయుచున్న, ఝల్లీ అను చెంచువాండ్రయొక్కయు, ఝిల్లికాఖ్యము గల చెంచువాండ్రయొక్కయు, గీతికన్=పాటకు, ఎల్లెడన్=అన్నిచోటులను, నుతుల్=స్తోత్రములు, పెల్లు=విస్తారముగా, ఈను=పుట్టించుచున్న అవ్వట్టునన్=ఆస్థలమందు.

క. క్రొన్నెలవెన్నెలవన్నెల|
గన్నలలిన్నెలవునీరు-గ్రమ్మెడినెలఁబా|
మిన్నలతిన్నెలచెన్నల|
రున్నెలమామిడులవద్దను-రూఢిం జనుచున్||

టీ. క్రొన్నెలవెన్నెలవన్నెలన్, క్రొన్నెల=అప్పుడుదయించిన చంద్రునియొక్క, వెన్నెల=రేయెండయొక్క, వన్నెలన్=కాంతులను, కన్నన్=చూడఁగా, లలిన్=అనుకూలముగా, నెలవున=అంతటను, నీరు=ఉదకమును, క్రమ్మెడిన్=వ్యాపించెడి, నెలఁబా మిన్నల=శ్రేష్ఠములయిన చంద్రకాంతమణులయొక్క, తిన్నెలన్=అరుఁగులయొక్క, చెన్ను=శోభ, అలరు=ఒప్పుచున్న ఎలమామిడుల=లేఁతమామిడులయొక్క, నడుమన్=మధ్యమందు, రూఢిన్=స్థిరముగ, చనుచున్=వెళ్ళుచు, ఈపద్యమందు, అలరు ఎలమావి అనుచో సంశ్లేషమునకుఁ గారణము వ్యాకృము

శా. నాళీకాళీమధూళికాపరిమళా-సందన్నిళిందాంగనా|
పాళీకేళివరాళికావముఖరిత-ప్రత్నిదృగ్రత్నోపమా|

శాలిచ్ఛాయచిరత్నరత్నరచిత-స్వచ్ఛందపిచ్ఛందకన్
వ్యాలీఢంబగుభర్మమంటపిక నె-హర్షప్రకర్షంబునన్॥

టీక. శాలీ... వ్యాలీఢంబు, శాలిక=పద్మములయొక్క, ఆళిపజ్క్తి యందు కైన, మధూళికా=పుష్పాదియొక్క, పరిమళ=వాసనచేత, ఆనందత్=సంతోషించుచున్న, మిళిందాంగనా=ఆడతుమ్మెదలయొక్క, పాళీ=పజ్క్తియొక్క, కేళి=క్రీడయందైన, వరాళికా, వః=శ్రేష్ఠమైన, అళికా=పజ్క్తిచేత, ముఖరిత=చప్పుడు చేయఁబడిన. ప్రత్న=ప్రశస్తములైన, ద్యురత్న=చింతామణులయొక్క, ఉపమా=సామ్యముతోడ, శాలి=ఒప్పుచున్న, ఛాయ=కాంతిగల, చిరత్న=ప్రాచీనములను, రత్న=మణులచేత, రచిత=చేయఁబడిన స్వచ్ఛంద=స్వేచ్ఛగల, పిచ్ఛందక=రాజగృహరచవలచేత, వ్యాలీఢంబగు=వ్యాప్తమైన, భర్మమంటపిక=బంగారుమంటపమును, హర్షప్రకర్షంబునన్=సంతోషాతిశయముచేతను, కనెన్=చూచెను.

వ. అంత.

చ. ప్రవలుచుమించుమించుమగ-రానిగరాలగరాళితంబగున్।
ధవళసరోజరాజమున-దప్తసువర్ణసవర్ణకర్ణికం।
దవిలినకెంపుగుంపులను-దాల్చినపీఠమునం ముఁబొంమగాఁ।
గవెలయునిందిరంగనియె-గాంచినమంచితభక్తియుక్తిచేన్॥

టీ. ప్రవలుచున్=వృద్ధిబొందుచు, మించు=అతిశయించినట్టి, మించు=కాంతిగల, మగరానిగరాలన్=శ్రేష్ఠవజ్రములచేతను, కరాళితంబు=వర్ణాంతరమును పొందించబడినది, అగు=అయినట్టి, ధవళసరోజరాజమునన్=తెల్లనిపద్మశ్రేష్ఠమందు, తప్త. కర్ణికన్, తప్త=పుటము వేయఁబడిన, సువర్ణ=బంగారముతోడ, సవర్ణ=సమానమయిన కాంతిగల, కర్ణికన్=ముద్దె (దిమ్మ) యందు, తవిలి=కూర్చియున్న, కెంపుగుంపులన్=రత్నసమూహములను, తాల్చి=ధరించి,

పీఠమునందున్ = పీటయందు, పొందుగాన్ = అనకూలముగా, వెలయు= ఒప్పుచున్న, ఇందిరన్ = లక్ష్మిని కనియెన్ = చూచెను. కాంచి = చూచి, సముంచిత = ఒప్పుచున్న, భక్తి = భక్తియొక్క, యుక్తిచేన్ = కూడుకొనుటచేత, ముందుపద్యముతో నన్వయము.

చ ప్రణిపతనైకపాకయుత-పాకవిరోధిమహావరూధినీ।
మణిమయమౌళిపాళినవ-మాల్యమరందఝురీచరీకృతా।
ర్హణచరణుండుమాధవుఁడు-దారనుదారనుగావరింపనౌ।
గుణగణధన్యకన్యతన-కున్ గరుణింపవెదేవి మ్రొక్కెదన్॥

టీ. పా—ప్రణి.. ణుండు; ప్రణిపతన=నమస్కారమునందు, ఏక=ముఖ్యమయిన, పాక=పరిపాకముతోడ, యుత=కూడుకొనిన, పాకవిరోధి=దేవేంద్రునియొక్క, మహత్=గొప్పదియగు, వరూధినీ=సేనయొక్క, (అనఁగా దేవతలయొక్క) మణిమయ=మాణిక్యవికారములగు, మౌళి=కిరీటములయొక్క, పాళి=పఙ్క్తియొక్క, నవ=నూతనములగు, మాల్య=పువ్వుదండలయందలి, మరంద=పూదేనెలయొక్క, ఝురీ=ప్రవాహములచేత, చరీకృత=మిక్కిలి చరింపఁజేయఁబడిన, అర్హణ=పూజగల, చరణుండు=పాదములుకలవాఁడగు, ఉమాధవుఁడు=శివుఁడు, ఉదారను=గొప్పదియగు, దారనుగాన్=భార్యనుగా, వరింపనౌ=కోరఁదగిన, గుణగణధన్యన్, గుణసమూహముచేత నధన్యురాలగు, కన్యన్ = కొమార్తెను, తనకున్ = నాకు, కరుణింపవే=అనుగ్రహించుమమ్మా, దేవి = లక్ష్మీదేవి, మ్రొక్కెదన్ = నమస్కరించెదను.

సీ. మాధవుఁడు=విష్ణువు, శేషము సమానము.

చ. పలుకుపడంతివేలుపుల-బల్లిదునింతిమొగంబుగాదగున్।
గలుకులకబ్బవబ్బురము-గాఁదగునీయుపచారముల్ వెసన్।
దెలియుచునీకుఁదత్పతులు-దీటనువాఁడలపారిజాతప।
త్తుల్లతులనంబునింబమున-కున్ వివరించునకోజవాసినీ॥

టీ. సరోజవాసినీ=పద్మమునందు నివసించెడునోలక్ష్మీ ! పలుకుపడఁతి=సరస్వతియు, వేలుపుఁబల్లిదునింతి=దేవతాశ్రేష్ఠుఁడగునింద్రునిభార్యయగు శచీదేవి, మొగంబుగాఁదగు=మొదలుగాఁగల, కలికులకున్=స్త్రీలకు, తగు=అనుకూలమగు, నీయుపచారముల్=నీసేవలు, వెసన్=శీఘ్రముగా, అబ్బురముగాన్=ఆశ్చర్యముగా, అబ్బవు=దొరకవు, తెలియఁగన్=ఎఱిఁగియున్నవాఁడగుచు, నీకున్=నీకు, తత్సతులు=ఆస్త్రీలు, దీటనువాఁడు=సమానమని చెప్పువాఁడు, నింబమునకున్=వేపపువ్వునకు, అల...తులనంబున్ అల=ప్రసిద్ధమగు, పారిజాత=పారిజాతపువ్వులయొక్క, పఙ్క్తుల్=వరుసలయొక్క, తులనంబున్=సామ్యమును, వివరించున్=చెప్పును.

మహాలక్ష్మీదండకము.

జయశ్రీజగన్మాతృ, శేషశైలాధిపామందలీలా మహానందవే లాతిగాంభోధిడోలా యమానోర్మిజాలా మితోల్లాసదాలాప మాలా, సుధాలాలనీయోరుబాలామృతాంశూపమాలాస్యసంస క్తఫాలా, మహాలోలనమాద్యద్ఘటాలాభదాపాంగజాలాభిరామా ప్రవాళాయితాంఘ్రీ, ర్వ్యాపిలాలకా, క్షోణినీలాఘపత్నీ, ప్రవా ళాధరా, సద్రసాలావళీకుంజశాలా చరద్గోపబాలావలంబా, మ దంబా, త్రిశ్రియైకల్పితాం అపిచ, సతపురేంద్రపాళీ స్ఫురద్రత్న మాళీ భవద్బాలహేళీ ర్ద్యమాణాంశుకేళీ ప్రఫుల్లాంఘ్రినాళీకవ త్యై, జితాళీకసంబంధకాళీ శచీజానిశాళీ కభూసన్నుతాలీవ వృత్త్యై, మదాళీఘరక్షఃకరాళీకృతక్షోణిశైలీసరోజాతనాళీసముం చన్మృణాళీ భవద్దైవ్యభవాళిందవత్త్యైవసమాచీ నమోచారసా చా మనాచారవాచా ప్రచారోన్నతాయై, సమద్దానదానాను దానాధితా నల్ప సంకల్ప సంకల్ప కల్పద్రుమమా కల్పాత్మనామ్నే

శ్రియైతేనమః నమ ఇనమజహత్కృపారాజితాపాంగ ధారాళవి
స్ఫూర్తిధారా ప్రక్ష్మప్తాత్యుదారారవిందోత్పలారామ వాటీవి
హారాఢ్య భృంగీకిశోరాయితస్వాంత నారాయణాంకస్థలీ రాజ్య
సింహాసనారాధితాయై, సుధారాశి మధ్యస్థలీ రాజమాన స్వరా
రామవాస్యప్సరోరాజభిన్నిత్యసీరాజితాయై, తుషారాంశుతేజః
పటీరామరాహారహారాళిసీహారహీరాహిహారాహి సారాత్మకీ
ర్త్యై, సువర్ణాత్మమూర్త్యై, సువర్ణశ్రియై, నిస్సహాయైనమః జ
యజయజగదంబ దాసోస్మ్యహం తేరమావాసకాంతే త్వమేవా
ఖిలస్యప్రపంచస్యమాతేతి వాణ్యాపురాణ్యామహత్యాపి సత్యా
పితంసోహమేవంభవత్యాః కిశోరోస్మిభృత్యోస్మి దాసోస్మితస్మా
త్కృపాంగై రపాంగై ప్రపన్నంశిశుంమాంచశించాద్యకించాంబ
హృద్యానవద్యాత్మ విద్యాభిరుద్యోత్యసే, త్వంసహస్రీనివాసేన
తత్త్వం పరంజ్యోతిరిత్యంబ మహ్యందయేథా భక్తిముత్పాదయే
థాసుధారాశికన్యేరమే పద్మహస్తే ప్రసీదప్రసీదప్రసీదాంబమే.

టీక — శేషశైలా...దాలాపమాలా శేషశైలాధిప=వెంకటేశ్వరుని యొ
క్క, అమంద=విస్తారమగు, లీలా=విలాసములయందు, మహత్=గొప్పది
యగు, ఆనంద=ఆనందమనియెడు, వేలాతిగ=ఒడ్డునుదాటిన, అంభోధి=
సముద్రమందు, డోలాయమాన=ఉయ్యాలలైయాచరించుచున్న, ఊర్మిజా
ల, ఊర్మి=తరంగముల యొక్క, జాల=సముదాయము నందు, అ
మిత=విస్తారమగు, ఉల్లాసద=ఉల్లాసము నిచ్చునట్టి, ఆలాప=
మాటలయొక్క, మాలా=పఙ్క్తులు గలిగి యున్నట్టియు, సుధా...
ఫాలా. సుధా=అమృతము వలె, లాలసీయ=గారవించ దగిన,

ఉరు=గొప్ప వాఁడగు, బాలామృత=లేఁతచంద్రునియొక్క, అంశు=కిరణ
ములయొక్క, ఉపమ=సామ్యముయొక్క, లాస్య=నాట్యమందు, సంస
క్త=తగులుకొనిన, ఫాలా=నొసలుగలిగినట్టియు, మదోద్య...చాల.
మద=మదముచేత, ఉద్యత్=ఉదయించుచున్న, మరాళాంగన=ఆఁడుహం
సలువంటి, చారు=సుందరమైన, హేల=విలాసముయొక్క, ప్రచాలా=
ప్రచారముగలిగినట్టియు, (ఇచట రలలకభేదము] మహా...రామా, మహాత్=
గొప్పవియగు, ఆలాన=కట్టుకంబములయందు, మాద్యత్=మదించుచున్న.
ఘటా=ఏనుఁగుగుంపులయొక్క, లాభద=లాభమునిచ్చు, అపాంగ=క్రేగం
టి చూపులయొక్క, జాల=సమూహముచేత, అభిరామా=మనోహరయగున
ట్టియు, ప్రవాళాయితాంఘ్రిః, ప్రవాళాయిత=చిగురువలెనాచరించుచున్న,
అంఘ్రిః=పాదములుగలిగినట్టియు, వినీలాలకా, వినీల=నల్లనైన, అలకా=
ముంగురులుగలిగినట్టియు, క్షోణినీలాసపత్నీ=క్షోణి=భూమికిని, నీలా=నీ
లాదేవికిని, సపత్నీ=సవతియగులక్ష్మి, జయతుజయతు=మిక్కిలిసర్వోత్కృ
ష్టురాలైయుండుఁగాక, ప్రవాళాధరా=ప్రవాళ=చిగురువంటి, అధర=అ
ధరోష్ఠముగలిగినట్టియు, సత్ప్రసా. లంబా, సత్=యోగ్యములగు, రసాల=
తియ్యమామిళ్ళయొక్క, ఆవలీ=పఙ్క్తులయొక్క, కుంజ=పొదలనియెడు, శాల=
శాలలయందు, చరత్=తిరుగుచున్న, గోపబాల=గోపాలకృష్ణునకు, అవలంబా=
ఆధారమయినట్టి, మదంబా, మత్=నాయొక్క, అంబా=తల్లియగులక్ష్మి,
శ్రియై=ఐశ్వర్యముకొరకు, కల్పతాం=సమర్థురాలగుగాక, అపిచ=ఇంతి
యకాదు, నత. వల్యై, నత=నమస్కరించుచున్న, సురేంద్ర=దేవతాశ్రే
ష్ఠులయొక్క, పాళి=సమూహముయొక్క, స్ఫురత్=ప్రకాశించుచున్న.
రత్న=రత్నవికారములగు, మౌళీభవత్=కిరీటమైయాచరించుచున్న, బా
ల=లేఁతదగు, హేళీ=సూర్యునియొక్క, ఈర్ష్యమాన=వ్యాపించుచున్న,
అంశు=కిరణములయొక్క, కేళీ=క్రీడచేతను, ప్రఫుల్ల=వికసించిన, అంఘ్రి
నాళీకవల్యై=పద్మమువంటిపాదముకలిగినట్టియు, జితాళీ...వ్రల్యై. జిత=
జయింపఁబడిన, అళీక=అసత్యముయొక్క. సంబంధ=సంపర్కముగల,

కాళీశచీజాని=హరపురందరులచేతను, వాళీకభూః=బ్రహ్మచేతను, సన్నుత=స్తోత్రము చేయఁబడిన, ఆలీ=ఉన్నతమగు, వ్యాప్త్యా=వ్యాపారముకలిగినట్టియు, సమీచీన ....న్నతాఙ్గ్యై, సమీచీన = మంచిదియగు, మోచామ్ర=అరటిపండ్లయొక్క, రస=రుచియొక్క, ఆచామనా=ఆచమింపఁజేయుటచేత, చారు=సుందరమగు, వాచా=వాక్యములయొక్క ప్రచార=గమనికచేతను. ఉన్నతాఙ్గ్యై=ఉన్నతమైనట్టియు. నమద్దాస... నామ్నై శ్రీ, నమత్=నమస్కరించుచున్న, దాస=భక్తులయొక్క, అనుదాస=అనుసరించినభక్తులచేతను, అధిత=పొందఁబడిన, అనల్ప=విస్తారమగు, సంకల్ప=ఉద్దేశములకు, కల్పద్రుమ=కల్పవృక్షరూపమయిన. అకల్పకల్ప=అలంకారముతో సమానమగు ఆత్మ=తనయొక్క, నామ్నై శ్రీ=పేరుగల, శ్రియ్యై=లక్ష్మియగు. తే=నీకు, నమః=నమస్కారము, అజహాత్కృపా...రాధితాఙ్గ్యై. అజహాత్=విడిచిపెట్టని, కృపా=దయచేతను, రాజిత=ప్రకాశింపఁజేయఁబడిన. అపాంగ=కడగంటిచూపులయొక్క, ధారాళ=పఙ్క్తిగల, విస్ఫూర్తి=స్ఫురణయొక్క, ధార=అవిచ్ఛిన్నప్రవాహముచే, ప్రక్లృప్త=రచించఁబడిన, అత్యుదార=మిక్కిలిగొప్పదియగు, అరవింద=పద్మములయొక్కయు, ఉత్పల=కలువలయొక్కయు, ఆరామ=తోటయొక్క, వాటీ=ప్రదేశమునందు, విహార=విహరించుటతోడ, ఆఢ్య=కూడిన, భృంగీకిశోరాయిత=తుమ్మెదపిల్లయైయాచరించుచున్న, స్వాంత=చిత్తముగల, నారాయణ=విష్ణువుయొక్క, అంకస్థలీ=తొడయనెడు, రాజ్యసింహాసన=రాజ్యపీఠమునందు. ఆరాధితాఙ్గ్యై=ఆరాధించఁబడినలక్ష్మికొరకు, ఇదంనమః=ఈనమస్కారము, సుధా...రాజితాఙ్గ్యై, సుధారాశి=పాలసముద్రముయొక్క, మధ్యస్థలీ=మధ్యభాగమునందు, రాజమాన=ప్రకాశించుచున్న, స్వర్=స్వర్గమునందలి, ఆరామ=పువ్వులతోటయందు, వాసి=నివసించిన, అప్సరః=అప్సరస్త్రీలయొక్క, రాజిభిః=పఙ్క్తులచేతను. నిత్య=యెల్లప్పుడు, నీరాజితాఙ్గ్యై=నీరాజించఁబడినట్టియు. తుషారాంశు...కీర్త్యై. తుషారాంశు=చంద్రునియొక్క తేజః=తేజస్సుయొక్కయు, పటీర=మంచిగంధముయొక్కయు, అమరా

హార=అమృతముయొక్కయు, హారాళీ=ముత్యాలపేటలయొక్కయు, నీహార=మంచుయొక్కయు, హీర=వజ్రము యొక్కయు, అహిహార=శివుని యొక్కయు, అహిసార=సర్పశ్రేష్ఠుఁడగు, శేషుని యొక్కయు, ఆత్మ=స్వరూపమువంటి స్వరూపముగల, కీర్త్యై=కీర్తిగలిగినట్టియు, సువర్ణాత్మమూర్త్యై, సువర్ణ=బంగారమే, ఆత్మ=తనయొక్క, మూర్త్యై=స్వరూపముగలిగినట్టియు. సువర్ణశ్రియై, సువర్ణ=బంగారమువంటి, శ్రియై=శోభగలిగినట్టియు, నిస్సమాయై=సమానములేని లక్ష్మికొఱకు. నమః=నమస్కారము, జగదంబ=జగత్తులకుతల్లివగు ఓలక్ష్మీ, జయజయ=మిక్కిలినుత్కృష్టురాలవైయుండుము అహం=నేను. తే=నీకు, దాసః=భక్తుఁడను, అస్మి=అగుచున్నాను. హేరమావాసకాంతే=విష్ణువునకు భార్యవగు ఓలక్ష్మీ, త్వమేవ=నీవే. అఖిలస్య=సమస్తమయిన, ప్రపంచస్య=ప్రపంచమునకు, మాతేతి=తల్లివని, పురాణాః=పూర్వికులును, మహాత్మాపి=గొప్పదియు నగు, వాణ్యా=సరస్వతిచేత, సత్యాపితం=సత్యముచేయఁబడినది. సోహం=ఆ నేను, ఏవం=ఈప్రకారముగా. భవత్యాః=నీకు. కిశోరః=పిల్లఁడను, అస్మి=అగుచున్నాను భృత్యః=భృత్యుఁడను, అస్మి=అగుచున్నాను. దాసః=నౌకరుని, అస్మి=అగుచున్నాను తస్మాత్=ఆ హేతువువలన, కృపాంగైః=దయామయావయవములగు అపాంగైః=క్రేగంటిచూపులచేతను, ప్రపన్నం=భక్తుఁడనైనట్టియు, శిశుం=చిన్నవాఁడనైనట్టియు, మాంచ=నన్నయితే, అద్య=ఇప్పుడు, సించ=తడుపుమా, కిం న=ఇంతేగాదు. అంబ=ఓతల్లీ, త్వం=నీవు, హృద్య..విద్యాభిః, హృద్య=మనోహరములయినట్టియు, అనవద్య=దోషములేనట్టియు, ఆత్మవిద్యాభిః=పరమాత్మవిద్యలచేతను, శ్రీనివాసేన సహ=విష్ణుమూర్తితోఁ గూడ, తత్త్వం=పరమతత్త్వమనియు, పరం=ఉత్కృష్టమగు, జ్యోతిరితి=తేజస్సనియు, ఉద్ద్యోత్యసే=ప్రకాశింపఁజేయబడుచున్నావు. అంబ=తల్లీ, మహ్యం=నాకొఱకు, దయేథాః=అనుగ్రహించుమా, భక్తిం=భక్తిని, ఉత్పాదయేథాః=పుట్టించుమా సుధారాశికన్యే=సముద్రుని కూతురవైనట్టియు, పద్మహస్తే=పద్మముహస్తమునందుఁ గలిగినట్టి

యము, మే=నాయొక్క, అంబ=తల్లివగు, రమే = ఓలక్ష్మీ, ప్రసీదప్రసీదప్రసీద = అనుగ్రహించు మనుగ్రహించు మనుగ్రహించుము.

చ. అగణితభక్తి నిట్లునుతు-లాతఁడొనర్పఁ గృపావిపాకముల్।
దగజగదంబ పాణికమ-లంబున గ్రమ్మినపువ్వురాల్పనా।
సుగుణపయోధిసాధితసు-శోభనలాభనవప్రహర్షముల్।
మొగమున నుల్లసిల్లఁగొని-లోనగరోచితవాటికిం జనెన్॥

టీ॥ అతఁడు=ఆహిమవంతుఁడు, అగణితభక్తిన్, అగణిత=లెక్కపెట్టఁబడని, భక్తిన్=భక్తిచేతను, ఇట్లు = ఈప్రకారము, నుతులు=స్తోత్రములు, ఒనర్పన్=చేయఁగా, కృపావిపాకముల్=దయాపరిపాకములు, తగన్=ఒప్పునట్లుగా, జగదంబ=జగత్తునకుతల్లియగులక్ష్మి, పాణికమలంబునన్=హస్తపద్మమునందు లేక హస్తమనెడుపద్మమునందు గ్రమ్మి=వ్యాపించిన, పూవున్=పుష్పమును, రాల్పన్=దులపఁగా, ఆసుగుణపయోధి=యోగ్యగుణములకు సముద్రుఁడగు నాహిమవంతుఁడు, సాధి. హర్షముల్, సాధిత=సాధింపఁబడిన, సు=యోగ్యమగు, శోభ=శుభముయొక్క, లాభ=పొందుటచేతనైన, నవ=క్రొత్తదియగు, ప్రహర్షముల్=సంతోషములు, మొగమునన్=మోమునందు, ఉల్లసిల్లన్=ప్రకాశింపఁగా, కొని=పుచ్చుకొని, లోన్=లోపల, నగర=పట్టణమునకు, ఉచిత=తగిన, వాటికిన్=ప్రదేశమునకు, చనెన్=వెళ్ళెను.

సీత॥ అతఁడు=ఆజనకుఁడు, పయోధి=సముద్రుఁడగు జనకుఁడు.

సీ. రతివల్లభసముల్ల-సితభల్లపరిపుల్ల,
తతపల్లవలసల్ల-తాశతంబు।
వరహల్లకసరిల్ల-హారివేల్లదలిమల్ల,
కృతసల్లలితవల్ల-కీరవంబు।

విజహాల్లలనపల్ల-వికతల్లజవిపల్ల,
సనకృల్లలితసల్ల-పనపికంబు।
ప్రసరల్లఘుమరుల్ల-వసముల్లసితపుల్ల,
దురువల్లరికమల్లి-కోత్కరంబు।
గీ. హస్తిహస్తనిరస్తని-ప్రస్తశస్త।
గోస్తనీస్తబకస్తోమ-నిస్తులంబు।
నైనయుద్యానమునసమ్మ-హానుభావు।
డొంటిగనుగులఁ బొసంగి-యుంచునప్పుడు॥

టీక॥ రతి ..శతంబు. రతివల్లభ=మన్మథునియొక్క, సముల్లసిత=ప్రకాశించుచున్న, భల్ల=బల్లెములగుపువ్వులచేతను, పరిఫుల్ల=వికసించిన, తత=విస్తారములగు, పల్లవ=చిగుళ్ళచేతను, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, లత=తీగలయొక్క, శతంబు=నందలుకలదియు, వర...రమంబు, వర=శ్రేష్ఠములగు, హల్లక=ఎఱ్ఱగలువలుగల, సరిత్=నదులయొక్క, లహరి=ప్రవాహములయందు, వేల్లత్=మిట్టుకొనుచున్న, అలిమల్ల=గొప్పతుమ్మెదలచేతను, కృత=చేయఁబడిన సత్=యోగ్యమగు, లలిత=సుందరమయిన, వల్లకీరవంబు, వల్లకీ=వీణలయొక్క, రవంబు=ధ్వనులుకలదియు, విజహా...పికంబు, విజహాత్=విడిచిపెట్టిన (అనఁగాదూరమందున్న) లలన=స్త్రీలుగల, పల్లవికతల్లజ=విటశ్రేష్ఠులయొక్క, విపత్=ఆపదలయొక్క, లసన=ఉద్రేకమును, కృత్=చేయుచున్న, లలిత=సుందరమగు సత్=యోగ్యమగు, లపన=వాక్యములుగల, పికంబు=కోయిలలుగలదియు, ప్రసరల్ల...త్కరంబు, ప్రసరత్=ప్రసరించుచున్న, లఘు=తేలికయగు, మరుల్లవ=చిన్నగాలులచేతను, సముల్లసిత=ప్రకాశింపఁజేయఁబడిన, ఫుల్లత్=వికసించుచున్న, ఉరు=గొప్పవియగు, వల్లరిక=గుత్తులుగల, మల్లిక=మల్లిపువ్వులయొక్క, ఉత్కరంబు=సమూహముగలదియు, హస్తి...నిస్తులంబు, హస్తి=ఏనుఁగులయొక్క, హస్త=తొండములచేత, నిరస్త=

తోఁచి చేయఁబడినవిగనుకనే, విస్రస్త=జారిన, శస్త=ప్రశస్తములగు గోస్తనీ=ద్రాక్షపండ్లయొక్క, స్తబక=గుత్తులయొక్క, స్తోమ=సమూహముచేత, నిస్తులంబు=సామ్యములేనట్టిదియు, ఐన=అయినట్టి, ఉద్యానమునన్=ఉద్యానవనమందు, ఆమ్మహానుభావుఁడు=గొప్పసామర్థ్యముగలయాతఁడు ఒంటిగన్=ఒక్కడుగా, అనుంగులన్=ఇష్టులను, పొసంగి=కూడి, ఉండునపుడు=ఉన్నసమయమున.

క. కన్నులకింపై యమృతపు।
వన్నెలపెంపై పొసంగు-పాల్కడలి నెరా।
చెన్నులనింపై యొక్కస।
మున్నతతేజంబు గగన-మునఁ గనుపట్టెన్॥

టీ॥ కన్నులకున్=నేత్రములకు, ఇంపై=మనోహరమై, అమృతపు=అమృతముయొక్క, వన్నెల=రంగుల, పెంపై=అతిశయమై, పొసంగు=ఒప్పుచున్న, పాల్కడలిన్=పాలసముద్రముయొక్క, నెరా=అతిశయించిన, చెన్నులన్=సొగసులచేతను, ఇంపై=మనోహరమై, ఒక్క=ఒక్కటియగు, సమున్నత=అతిశయమయిన, తేజంబు=తేజస్సు, గగనమునన్=ఆకాశమున, కనుపట్టెన్=కాంచెను.

ఆ. పట్టె తేజముట్టి-పడినట్టుఁ గనుపట్ట।
చిత్తమద్భుతైక-వృత్తినిలువ।
సందియంబుఁ జెందు-సవయస్యజనులతో।
నట్టిదిట్టియిట్టు-లనియెనపుడు॥

టీ॥ పట్టె=ఇదికనుపట్టెయను వెనుకటిపద్యాంతమునకనుకరణము, తేజము=తేజస్సు, ఉట్టిపడినట్టున్=ఊడిపడినట్లుగా, కనుపట్టన్=కాన్పించగా, చిత్తము=మనస్సు, అద్భుతైకవృత్తిన్=ఆశ్చర్యప్రధానవ్యాపారమున, నిలువన్=నిలువఁగా, సందియంబున్=సంశయంబును, చెందు=పొందుచున్న,

సవయస్క=సమానవయస్సుగల, [అనఁగా స్నేహితులగు]జనులతోన్=మనుష్యులతో, అట్టిదిట్ట= దిట్టరియగునతఁడు, అపుడు =అప్పుడు, ఇట్టులని యెన్ = ఈప్రకారముగాఁజెప్పెను.

ఉ. తేజమొకంటిఁగంటిమిది-దివ్యతరంగిణినింగిఁబొంగుమేల్।
తేజముశారదాభ్రముల-తేజముపెక్కునుబెక్కురిక్కరా।
తేజముయాజనార్దనుని-తేజమువెల్వడుకల్పభూజపుం।
తేజముచూడఁజూడఁగజనించుముదంబుహృదంబుజంబునన్॥

టీ. తేజము = తేజస్సును, ఒకంటన్ = ఒకదానిని, కంటిమి = చూచితిమి. ఇది = ఇది దివ్యతరంగిణి= ఆకాశగంగ, నింగిన్ = ఆకాశమునందు, పొంగు = పొంగునట్టి, మేల్ = శ్రేష్ఠమగు, తేజము = తేజస్సు, శారద = శరత్కాలమందలి, అభ్రముల = మేఘములయొక్క, తేజము = తేజస్సు. పెక్కు = విస్తారముగా, ఉదుబెక్కు = అతిశయించునట్టి. రిక్కరా = చంద్రునియొక్క, తేజము = తేజస్సు, ఆజనార్దనుని = ఆ విష్ణుమూర్తియొక్క, తేజము = తేజస్సు, (ఇచటవిష్ణుతేజముతెల్లనిది కావునఁదెల్లనిదియగు నారదునితేజముతో నెట్లుసమమగునని శంకించవలవదు విష్ణువుయొక్క వర్ణముయుగభేదముచేత మారుచుండుంగావున తెల్లనివర్ణమునుకలదని యెఱుంగవలయును) వెల్వడు=బయలుదేరునట్టి, కల్పభూజపుంతేజము = కల్పవృక్షముతేజస్సు, చూడఁజూడఁగన్ = చూడఁగాఁజూడఁగా, హృదంబుజంబునన్ = హృదయపద్మమునందు, ముదంబు = సంతోషము, జనించున్ = పుట్టును.

శా. ఔరాకన్నులపండుగై వెలయునీ-యవ్యాజదివ్యప్రభా।
సారంబొక్కటెకాఁడుసంతతజను-స్సంతాపచింతాపరీ।
హారోదారముకుందసద్గుణసుధా-స్యందంబమందంబుగా।
నారూఢించదగుగానతానములునిం-పైవీనులందోచెడిన్॥

టీ॥ ఔరా = ఆశ్చర్యము, కన్నులపండువై = నేత్రములకానందకరమై వెలయు = ఒప్పునట్టి. ఈ...సారంబు. ఈ = ఇట్టి, అవ్యాజ = కపటము లేని, దివ్య = శ్రేష్ఠమగు, ప్రభా = కాంతియొక్క, సారంబు = సారము, ఒక్కటె = ఒక్కటియె, కాదు = కాను, సంతత...స్యందంబు, సంతత = ఎడతెగని, జనుః = జన్మనుయొక్క, సంతాప, తాపముచేతనైన, చింత = విచారముయొక్క, పరీహార = పోఁగొట్టుటయందు, ఉదార = గొప్పదియగు ముకుంద = విష్ణుమూర్తియొక్క, సద్గుణ = యోగ్యగుణములనెడు, సుధా = అమృతముయొక్క, స్యందంబు = ప్రవాహము, అమందంబుగన్ = విస్తారముగా, ఆరూఢిన్ = ప్రసిద్ధిగ, తగు = ఒప్పునట్టి, గానతానములు = సంగీతముయొక్కతానములును, ఇంపై = మనోహరమై, తోఁచెడిన్ = తోఁచును.

క. మానమ్ములువీనులకస।
మానమ్ములునిగమభాస-మానమ్ములుసో।
పానమ్ములుముక్తికిహరి।
గానమ్ములువినుఁడిదిటము-గానమ్ముఁడొగిన్॥

టీ॥ వీనులకున్ = చెవులకు, మానమ్ములు = గౌరవములయినట్టియు, అసమానమ్ములు = సమానములేనట్టివియు, నిగమభాసమానమ్ములు, నిగమ = వేదములయందు, భాసమానమ్ములు = ప్రకాశించుచున్నట్టియు, ముక్తికిన్ = మోక్షమునకు, సోపానములు = మెట్లయినట్టియు, హరిగానమ్ములు = విష్ణువుయొక్కగానములు, దిటముగా = బాగుగా, వినుఁడు = ఆలకింపుఁడు, ఒగిన్ = క్రమముగా, నమ్ముఁడు = విశ్వసింపుఁడు.

చ. బటువుగమీఁఁదుమేరుప్రణ-వంబుగదక్కినయక్కరంబులో।
క్కటిపదియున్నరంగుపటి-కమ్ములుప్రేలుజపాక్షమాలవి।
స్ఫుటతరవాసుదేవమను-చొప్పననొప్పలనుప్పతిల్లను।
త్కటగుణశాలినారదుఁడు-గన్పడెనద్భుతదివ్యతేజుఁడై॥

టీక — బటువుగన్ = గుండ్రఁగ. మీఱు = అతిశయించుచున్న, మేరు_మేరువపూస, ప్రణవంబుగన్ = ఓంకారంబుగా, తక్కినయక్కరంబులు = మిగిలిన యక్షరములు, ఒక్కటిపదియున్ గన్_పదునొకండుగా, రంగుపటికమ్ములు_కాంతిగలపటికపూసలు, వ్రేలు = వ్రేలఁబడుచున్న. జపాక్షమాల = జపమాలిక, విస్ఫుటతర...చొప్పున, విస్ఫుటతర = మిక్కి లి టమగు, వాసుదేవ = విష్ణువుయొక్క, మనుచొప్పునన్ = మంత్ర... వల గా ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ అనుమంత్రమువలె) ఒప్పలన్ = శోభించెను, ఉప్పతిల్లన్ = అతిశయించఁగా, ఉత్కటగుణశాలి = గొప్పగుణములతోఁ గూడిన, నారదుఁడు = నారదముని, అద్భుతదివ్యతేజుఁడై = ఆశ్చర్యకరమగు ప్రశస్తమయిన తేజస్సుగలవాఁడై, కన్పడెన్ = కనుపించెను.

వ. ఇట్లు నిర్ణయించుసమయంబున.

సీ. సొగసుగాఁదనరుప-న్నగశాయిగీతంబు,
నగశాయిగీతంబు-నగుపపగుపఁ।
గరవిపంచీతంత్రి-కలరవోల్లాసంబు,
కలరవోల్లాసంబు-గారవించ।
బహుగుణెమ్మెయిఁ గ్రమ్ము-బసుమంపురుచికదం,
బసుమంపురుచికదం-బములఁ బెనఁగఁ।
బదపదంబున నొప్పు-మృదుపరాగమ్ములు,
మృదుపరాగమ్ముల-మొలఁగి వెలుఁగ।

గీ. ఫాలమున నూర్ధ్వపుండ్రంబు-బరిఢవిల్లఁ।
జిత్తమున మురారిచింతనా-యత్తముగను।
దివ్యగాంధర్వసర్వస్వ-నిధి శుభావి।
శారదుండచ్చటికివచ్చె-నారదుండు॥

టీక — సొగసుగాన్=అందముగా, తనరు=ఒప్పుచున్న పన్నగశాయి=విష్ణువుయొక్క, గీతంబు=గానము, నగశాయి=పర్వతమునందుండెడు గంధర్వాదులయొక్క, గీతంబున్=గానమును, అగడుపరుపన్=నిందయొనర్చగా, కర...ల్లాసంబు, కర=హస్తమందలి, విపంచీ=వీణయొక్క, తంత్రికల=తీగెలయొక్క, రవ=ధ్వనియొక్క, ఉల్లాసంబు=ప్రకాశము, కలరవోల్లాసంబుల్, కలరవ=పావురములయొక్క, ఉల్లాసంబున్=ప్రకాశమును, గౌరవించన్=గౌరవము సేయఁగా, బడుగునెమ్మెయిన్, బడుగు=చిక్కిన, నెమ్మెయిన్=శరీరమునందు, క్రమ్ము=వ్యాపించిన, బసుమంపు=విభూతియొక్క, రుచి=కాంతి, కదంబసుమంపు=కడిమిపువ్వులయొక్క, రుచి=కాంతియొక్క, కదంబములన్=సమూహములను, పెనఁగన్=పెనుఁగులాడఁగా, పదపదంబునన్=ప్రతిపదమందు, ఒప్పు=ఒప్పుచున్న, మృత్=మట్టియొక్క, ఉపరాగమ్ములు=ఆవరణలు, మృదుపరాగమ్ముల్, మృదు=మృదువులగు, పరాగమ్ముల్=ధూళులను, మెలఁగి=కలిసి, వెలుఁగన్=ప్రకాశించఁగా, ఫాలమునన్=నొసటియందు, ఊర్ధ్వపుండ్రము=నిలువుబొట్టు, పరిఢవిల్లన్=అతిశయించఁగా, చిత్తము=మనస్సు, మురారిచింతన=విష్ణుచింతను, ఆయత్తముగను=అధీనముగునట్లుగా, నిల్వ=నిలువఁగా, గాంధర్వ...నిధి, గాంధర్వ=గానవిద్యయందు, సర్వస్వ=సర్వధనమునకు, నిధి=స్థానమగు, కళావిశారదుండు, కళా=శాస్త్రములయందు, విశారదుండు=నేర్పరియగు, నారదుండు=నారదుఁడు, అచ్చటికిన్=ఆస్థలమునకు, వచ్చెన్=వచ్చెను.

క. అచ్చపుతెలివిందగుమహి।
భృచ్చూడామణియతండు-ఋషివల్లభునిం।
దచ్చననెదుర్కొనివడిం।
దచ్చరణాబ్జములకెరఁగి-దత్తాదరుఁడై॥

తా॥ అచ్చపుతెలివిన్=నిర్మలమగుజ్ఞానముచేత, తగు=ఒప్పుచున్న, ఆతండు=ఆ, మహిభృచ్చూడామణి=పర్వతశ్రేష్ఠుఁడగుహిమవంతుఁడు, ము

నివల్లభునికిన్=మునిశ్రేష్ఠుఁడగు నారదుని తచ్ఛవన్=శీఘ్రముగా, ఎదురొక్క
ని=ఎదురైనవాఁడై, పడిన్=త్వరగా. తచ్చరణాబ్జములకున్=ఆనారదుని
పాదపద్మములకు, ఎరఁగి=నమస్కరించి, దత్తాదరుఁడై=ఇయ్యఁబడినయాద
రముగలవాఁడై.

సీ॥ మహీభృచ్చూడామణి=రాజశ్రేష్ఠుఁడగు జనకుఁడు.

క. ధరణీభృత్పతిసుజనా।
చరణీయస్ఫూర్తిబాద్య-జలమొసఁగెనుద।
చ్చరణములకుఁబావనసం।
చరణములకుసురకృతోప-చరణమ్ములకున్॥

పా॥ ధరణీభృత్పతి=పర్వతశ్రేష్ఠుఁడగు హిమవంతుఁడు, పావనసంచ
రణములకున్, పావన=పవిత్రమగు, సంచరణములకున్= సంచారముకలి
గినట్టియు. సుర...లకున్, సుర=దేవతలచేతను, కృత=చేయఁబడిన, ఉప
చరణమ్ములకున్=ఉపచారముగల, తచ్చరణములకున్, తత్=ఆనారదుని
యొక్క, చరణములకున్=పాదములకు, సుజనా...స్ఫూర్తిన్, సుజన=
యోగ్యజనులకు, ఆచరణీయ=చేయఁదగిన, స్ఫూర్తిన్=స్ఫురణముచేత,
పాద్యజలము=కాళ్ళకొఱకైనయుదకము, ఒసంగెను=ఇచ్చెను.

సీ॥ధరణీభృత్పతి=జనకుఁడు.

క. అర్ఘ్యనకతనికిసుమనో।
దీర్ఘ్యంబులతోనతండు-దృఢవినయమనో।
దైర్ఘ్యంబునవిధివిహితం।
బర్ఘ్యంబునుపార్ఘ్యమిచ్చి-యర్చరియొనర్చెన్॥

టీక—అతండు=అతఁడు, అర్ఘ్యనకున్=పూజించఁదగిన, అతనికిన్=
ఆనారదునకు, సుమనో...లతోన్, సుమనోదీర్ఘి=గంగయందలి, అంబుల
తోన్=ఉదకములతోను. దృఢ...బునన్, దృఢ=దృఢమగు, వినయ=విన

యాముగల, మనః=మనస్సుదెుక్క, దైర్ఘ్యంబునన్=పొడవుచేత, విధివిహితంబు=శాస్త్రీయముచేత చేయఁబడినదియగు, అర్ఘ్యంబును=పూజావిధానమును, ఉపార్ఘ్యము=పయిపూజయు. ఇచ్చి,అర్చయొనర్చెన్=పూజించెను.

క. నానావిధసూనాదుల।
తోనాతఁడొనర్చి నర్చ-తుష్టిఘటింపం।
గానాతతమానాన్వితుఁ।
డానారదుఁడనియెనచట-నాసీనుండై ॥

టీక—నానా...లతోన్, నానావిధ=అనేకవిధములగు,సూనాదులతో=పువ్వులు మొదలగువానితో, ఆతఁడు=అతఁడు, ఒనర్చు=చేయఁబట్టి, అర్చ=పూజ, తుష్టిన్=సంతోషమును, ఘటింపఁగాన్=కూర్పఁగా, ఆతతమానాన్వితుఁడు, ఆతత=విస్తారముగు, మాన=గౌరవముతో,అన్వితుఁడు=కూడుకొనినవాఁడగు, ఆనారదుఁడు=ఆనారదముని, అచటన్=అక్కడ, ఆసీనుండై=కూర్చుండినవాఁడయి,అనియెన్=చెప్పెను.

సీ. ఎరపట్టు తెరబిట్టు-మురపట్టుచిరుచట్టు,
పలజక్కిదొరనక్కి-ప్రబలువాఁడు।
అలకుందములబృంద-ములయందములనంద,
నరుకొ్రివ్వగలనవ్వ-బరగువాఁడు।
పెనుమచ్చికను హెచ్చి-తను మెచ్చికొనులచ్చి,
కొరవుచ్చిమొదమించు-గురుతువాఁడు।
అలనీలములజాల-ములలీలలనిరాళ।
మైరంగలరునంగ-మమరువాఁడు।
గీ. సకలచిదచిచ్ఛరీరుండు-సర్వగతుఁడు।
జగములసృజింపఁబాలింప-సంహరింపఁ।

దగుపటిమగల్గుజాళువా-జగమునేలు।
మేలుదొరనిన్నుఁగరుణతో-నేలుఁగాత॥

టీక॥ ఎరపట్టు=ఎరపట్టుయొక్క, తెర=జవనికయొక్క, బిట్టుఁ=అతిశయమును, ఒరపట్టు=ఆక్రమించునట్టి, చిరు=చిన్నవియగు, చట్టుపల=రెక్కలుగల, జక్కిదొరఁ=మేలిగుఱ్ఱమును, ఎక్కి=అధిష్ఠించి, ప్రబలువాఁడు=అతిశయించునట్టివాఁడు, అలకుందముల=ప్రసిద్ధములయిన మల్లెపువ్వులయొక్క, బృందముల=సమూహములయొక్క, అందములన్=శోభలోయనునట్టుల, తనరు=ఒప్పుచున్న, క్రొవ్వగల= క్రొత్తవిలాసములుగల, నవ్వు=హాసము, ఎరగువాఁడు=ఒప్పునట్టివాఁడు, మెనుముచ్చికనూ=మిక్కిలి స్నేహముచేతను, హెచ్చి=అతిశయించి, తనన్=తన్ను, మెచ్చుకోను=స్తోత్రముఁజేయునట్టి, లచ్చి=లక్ష్మి, కొఱ=లోటును, ఖచ్చి=పొఁగొట్టి, ఎదన్=హృదయమందు, మించు=అతిశయించునట్టి, గురుతువాఁడు=చిహ్నమువాఁడు, అలనీలముల=ప్రసిద్ధములగు నీలములయొక్క, జాలముల=సమూహములయొక్క, లీలలన్=విలాసములచేత, నిరాళమై=నిశ్శంకమై, రంగలుగు=ప్రకాశించుచున్న, అంగము=శరీరము, అమరువాఁడు=ఒప్పుచున్నవాఁడు, సకల...రీరుండు, సకల=సమస్తములగు, చిత్=జ్ఞానముగల జంతువులయొక్కయు, అచిత్=జ్ఞానములేని జంతువులయొక్కయు, శరీరుండు=శరీరముకలవాఁడు, సర్వగతుఁడు=సమస్తమును బొందినవాఁడు, జగములన్=లోకములను, సృజింపన్=నిర్మించుటకును, పాలింపన్=ఏలుటకును, సంహరింపన్=మాపుటకును, తగు=తగిన, పటిమ=సామర్థ్యము, కలుగు=కలుగునట్టి, జాళువా జగమున్=బంగారపుభూమిని, [అనఁగా వైకుంఠమును] ఏలు=పరిపాలించునట్టి, మేలుదొర=గొప్పయధికారి, నిన్నున్=నిన్ను, కరుణతోన్=దయతో, ఏలుఁగాత=రక్షించుఁగాక.

శా. భూమీభృత్కులచంద్రిసారసవనా-భోగంబులన్నద్విజ।
స్తోమంబెల్లెడనుల్లసిల్లఁదగునీ-శుద్ధాశయప్రాభవం।

బామోదించునెమించునేవిభవముల్-హర్షోన్నతింగాంచునే।
సామస్త్యంబునసామజంబులుహరు-ల్సౌఖ్యావహో
ద్యానముల్॥

ప॥ భూమీభృత్కులచంద్ర, హిమవంతుఁడా, సారసవనాభోగంబులన్, సారస=పద్మములయొక్క, వన=వనములయొక్క, ఆభోగంబులన్=అతిశయములయందు, సద్విజస్తోమంబు, సత్=యోగ్యములగు, ద్విజ=హంసాదిపక్షులయొక్క, స్తోమంబు=సమూహము, ఎల్లెడన్=అన్నిచోటుల, ఉల్లసిల్లన్=ప్రకాశించఁగా, తగు=ఒప్పుచున్న=నీ=నీసంబంధమైన, శుద్ధా...వంబు, శుద్ధ=పరిశుద్ధములగు. ఆశయ=స్థానములయొక్క, ప్రాభవంబు=అతిశయము, ఆమోదించునె=పరిమళించుచున్నగదా, విభవముల్, వి=పక్షులయొక్క, భవముల్=పుట్టుకలు, మించునే=అతిశయించునా, సామజంబులు=ఏనుఁగులును, హరుల్=సింహములును, సౌఖ్యావహోద్యానముల్. సౌఖ్య=సౌఖ్యమును, ఆవహ=కలిగించెడు, ఉద్యానముల్=ఉద్యానవనములును, సామస్త్యంబునన్=సమస్తత్వముచేత, హర్షోన్నతిన్=సంతోషాతిశయమును, కాంచునే=పొందునా.

సీ॥ భూమీభృత్కులచంద్ర=రాజశ్రేష్ఠుఁడైన జనకుఁడా, సార సవనాభోగంబులన్, సార=శ్రేష్ఠములగు, సవన=యజ్ఞములయొక్క, ఆభోగంబులన్=అతిశయములచేత, సద్విజస్తోమంబు=శ్రేష్ఠులయిన బ్రాహ్మణుల యొక్క సముదాయము, ఎల్లెడన్, ఉల్లసిల్లన్, తగు, నీ...వంబు, నీ=నీయొక్క, శుద్ధ=పరిశుద్ధమగు, ఆశయ=అభిప్రాయముయొక్క, ప్రాభవము=అతిశయము, ఆమోదించునె=సంతోషించునా, విభవముల్=ఐశ్వర్యములు, సామజంబులున్=ఏనుఁగులును, హరుల్=గుఱ్ఱములును, సౌఖ్యా...నముల్ సౌఖ్యావహ=సౌఖ్యావహములగు, ఉత్=ఉన్నతములగు, యానముల్=వాహనములు, శేషము సమము.

చ. సరసతరుల్భవద్రచిత-సంతతజీవనలబ్ధవృద్ధులై।
పరగుచుఁబావనానుగతి-బర్వినయాత్మరజంబుదీరిపో।
నిరుపమపర్వసత్వగతి-నిర్మలవృత్తివహింపనొప్పునీ।
ధరనుపపన్నగోరుసమ-దావలయానలసత్వమొప్పునే॥

పా॥ సరసతరుల్=దట్టములగు వృక్షములు, భవ...వృద్ధులై, భవత్=నీచేత, రచిత=చేయఁబడిన, సంతత=ఎడతెగని, జీవన=ఉదకముచేత, లబ్ధ=పొందఁబడిన, వృద్ధులై=వృద్ధికలదియయి, పరగుచున్=ఒప్పుచును. పావనానుగతిన్, పావన=వాయుసంబంధమగు, అనుగతిన్=సంపర్కముచేత, పర్విన=వ్యాపించిన, ఆత్మ=తమసంబంధమగు, రజంబు=పరాగము, తీరిపోన్=నిశ్శేషముగా పోఁగా, నిరు...గతిన్, నిరుపమ=సామ్యములేని, పర్వ=కనుపులయొక్క, సత్వ=బలముయొక్క, గతిన్=పొందికచేతను, నిర్మలవృత్తిన్=నిర్మలమగు వ్యాపారమును, వహింపన్=పూనఁగా, ఒప్పు=ఒప్పునట్టి, నీధరన్=నీభూమియందు. ఉప...సత్వము, ఉపపన్నగ=పాములయొక్క సమీపమందలి, ఉరు=గొప్పదియగు, సమ=సమానమగు, దావ=అడవియందలి, లయ=లీనతగల, అనల=అగ్నులయొక్క, సత్వము=ఉనికి, * (అనఁగా లక్షణచే పాములతోఁగూడిన యరణ్యమందు నగ్నులబాధ యణఁగిపోవుటయనర్థము క్లిష్టముగా సంపాదింపవలయును] ఒప్పునే=తగియుండునా?

సీత—సరసతరుల్=మిక్కిలిసరసులగువారు, భవ...వృద్ధులై, భవత్=నీచేత, రచిత=చేయఁబడిన, సంతత=ఎడతెగని, జీవన=వృత్తులచేతను, లబ్ధ=పొందఁబడినవృద్ధులై=వృద్ధిగలవారై, పావనానుగతిన్, పావన=పవిత్రులగువారియొక్క, అనుగతిన్=అనుసరించుటచేత, ఆత్మరజంబు=అంతఃకరణయందలి రజోగుణము, నిరు...గతిన్, నిరుపమ=ఉపమానములేని, పర్వ=పండువులయొక్క, సత్వ=ఉనికియొక్క, గతిన్=రీతిచేత, ఉపపన్న...సత్వము, ఉపపత్=ఉపపత్తితోఁగూడిన, నగ=చెట్లయొక్కయు (ఇదిమధ్యమపదలోపి

* ఈపాఠమును బుస్తకాంతరములయందు విమర్శింపవలయును.

సమాసము] ఉరు=గొప్పదియగు, సమదావల=ఏనుఁగులతోఁగూడిన, యాన=వాహనములయొక్క, లసత్త్వము=ప్రకాశించుట, ఒప్పునే=తగియుండునా! అనగా తోటలు, ఏనుఁగులు, వాహనములు బాగుగనున్నవిగదా అనియర్థము, ఇది లక్కినరాజ్యాంగాదుల క్షేమమునకుపలక్షణము.

క. అనవినివినయమునయముం।
బెనగొనవిటులనియెభూమి-భృత్పతికమలా।
సనలలనాకరనళినాం।
కనకనకశుకానులాప-ఘనతరఫణితిన్॥

టీక. అనన్=అనఁగా, భూమిభృత్పతి=భూధరశ్రేష్ఠుఁడు. విని=విని, వినయమున్=నమ్రతయు, నయమున్=నీతియు, పెనగొనన్=పెనివేసికొనఁగా, కమలా...ఫణితిన్, కమలాసన=బ్రహ్మయొక్క, లలనా=స్త్రీయగుసరస్వతియొక్క, కరనళిన=హస్తపద్మమునకు, అంకన=అలంకారమగు, కనక=బంగారువికారమగు, శుక=చిలుకయొక్క, అనులాప=వాక్యములయొక్క, ఘనతర=మిక్కిలిగొప్పదియగు, ఫణితిన్=రీతిచేతను, ఇటులు=ఈప్రకారము, అనియెన్=చెప్పెను.

శా. స్వామీమీరలపారచారుకరుణా-సారంబునన్ మామకా।
రామక్షోణిఁబదాబ్జముద్రికలొనర్పన్ నేఁడుగాసంపదల్।
సామస్త్యంబునమాకుఁజేకురుసుదో-షంబుల్ కథాశేషముల్।
గామాన్సెన్ వెలసెన్ మహాసరసులన్-గాంభీర్యసంభారముల్।

టీ స్వామీ=ఓదేవరా, మీరలు=మీరు, అపా..బునన్, అపార=హద్దులేని, చారు=సుందరమగు, కరుణా=దయయొక్క, సారంబునన్=సారముచేత, మామ...క్షోణిన్, మామక=నాసంబంధమగు, ఆరామ=ఉద్యానవనముయొక్క, క్షోణిన్=భూమియందు, పదాబ్జముద్రికలు, పదాబ్జ=పాదపద్మములయొక్క, ముద్రికలు=ముద్రణలు, ఒనర్పన్=చేయఁగా, నేఁడుగా=ఈరోజునగదా, సంపదల్=ఐశ్వర్యములు, సామస్త్యంబునన్=

సమస్తత్వము చేత, మాకున్ = మాకు, చేకురున = లభించును, దోషంబుల్ = పాపముల్, కథాశేషముల్ గాన్ = కథలే మిగులునట్లుగా, మాసెన్ = నశించెను, మహాసరసున్ = గొప్ప సరసులయందు, గాంభీర్య సంభారముల్ గాంభీర్యాతిశయములు, వెలసెన్ = ఒప్పెను.

క. సుమనస్సముదయ మెల్లను।
భ్రమరహితమహాసవానుభవవిభవముచే।
నమరు చుఫలమీఁదొడఁగెను।
గమలాప్తసమానసీను - గరుణాపాసంగన్॥

పూ॥ కమలాప్తసమాన, సూర్యునితో సమానుఁడవగునో నారదుఁడా నీదు = నీసంబంధమగు, కరుణ = దయ, పాసంగన్ = అనుకూలించుటచేత సుమనస్సముదయమెల్లను, సుమనః = పుష్పములయొక్క, సముదయమెల్లను = సముదాయమంతయు, భ్రమ . విభవముచేన్, భ్రమర = తుమ్మెదలకు. హిత = ఇష్టమగు, మహత్ = గొప్పదియగు, ఆసవ = మకరందముయొక్క, అనుభవ = పొందుటయొక్క. విభవము చేన్ = విభవము చేత, అమరుచున్ = ఒప్పుచు, ఫలము = పండ్లజాతిని, ఈఁదొడఁగెను = ఇయ్య నారంభించెను.

సీత॥ సుమనస్సముదయమెల్లను = దేవతా సముదాయమంతయు, భ్రమ విభవము చేన్, భ్రమ = భ్రాంతితోటి, రహిత = శూన్యమగు, మహత్ = గొప్పదియగు, సవ = యజ్ఞములయొక్క, అనుభవ = అనుభవించుటయొక్క, విభవము చేన్ = వైభవము చేత అమరుచు ఒప్పుచు, ఫలము = కోరికను, శేషము సమానము.

చ. సలలితతేజమీఁకొసఁగు - సత్కృతిసత్కృతిమీఁకుఁబొద్యమై।
చెలఁగినజీవనంబదియ - జీవనమాదరమోదరమ్యశ్రీ।
తలభవదీయదృష్ట్యమృతధారలయోగమెయోగమెన్నిటన్।
దలఁపయిమీపదాబ్జముల - ధారణాధారణసూరికోటికిన్॥

టీ॥ ఈపద్యమునందు సత్కృతి సత్కృతి, జీవనము జీవనము, యోగము యో

గము, ధారణధారణయని శబ్దార్థములకుఁ బౌనరుక్త్యమును దాత్పర్యమునకు భేదమును లక్షణముగల లాటానుప్రాస ముండుటయేగాక రెండవశబ్దంబునకు వరభేదముంగూడ స్ఫురించునట్లు కవిరచియించియున్నాఁడు ఎట్లనిన, సలలితతేజ, సలలిత=విలాసముతోఁ గూడిన, తేజ=తేజముగలయో శారదా, సూరికోటికిన్=విద్వత్సముదాయమునకు, మీకొసఁగు=మీకిచ్చునట్టి సత్కృతి=సత్కారము, సత్కృతి=సత్=యోగ్యమగు, కృతి=కార్యము, మీకుఁ బాధ్యమై=మీకుఁ బాత్రమై, చెలఁగిన=ఒప్పిన, జీవనంబు=ఉదకము, అదియు=అదే, జీవనము=ప్రాణము, ఆదర...యోగము, ఆదర=ఆదరముచేతను, మోద=సంతోషముచేతను, రమ్య=సుందరమును, శీతల=చల్లనిదియునగు భవదీయ=నీసంబంధమగు, దృష్టి=చూపనెడు, అమృతధారల=అమృతవర్షములయొక్క, యోగము=సంబంధము, యోగము=ఈచర్యయవశ, ఎన్నంటన్=ఎన్నివిధములచేతనైన, తలపయిన్=శిరస్సుమీద, మీపదాబ్జముల=మీపాదపద్మములయొక్క, ధారణ=ధరించుట ధారణ=అష్టాంగయోగములలో నొకటి.

క. భాగవతతిలకమీరాయను।
రాగముమావంటికర్త-రక్తాత్ములపై।
నేగతిఫలియించెనొకో।
భాగీరథిపిచ్చుగుంటె-పయిఁబడుపగిదిన్॥

క. వాసిదిభాగ్యముయోగ్యత।
వానిదివానిదిసుజన-వైభవమిలనె।
వ్వానికిలిగాపదపంకజ।
పానీయముగోరిలఁగల్గు-భావజ్ఞనిధీ।

క. ఎచ్చటికిబోవుచునుమీ।
రిచ్చటికేతెంచిపూర్వ-కృతసుకృతమ్ముల్॥

తచ్ఛ్వసఫలింపఁజేసితి।
రచ్చెరువుగఁదెల్పవేద-యారసజలధీ॥
స్పష్టము.

చ. అనవుఁడుమౌనిబల్కె-వినుమాయనుమానములేకలోకరం।
జనజనకాపురందరుని-సన్నిధికింజనియుంటినచ్చటం।
గనదచిరత్నరత్నపరి-కర్మితనిర్మలితప్రభన్సభన్।
దనరుసుధాశనేంద్రులను-దట్టితిముప్పదిమూఁడుకోటులన్॥

టీ॥ అనవుఁడున్=అనఁగా, మౌని=నారదుఁడు, పల్కెన్=చెప్పెను, లోక...జనకా, లోకరంజన=ప్రజారంజనముచు జనకా, పుట్టించెదునోహిమవంతుఁడా, అనుమానములేక=సంశయములేకుండ, వినుమా=ఆకర్ణించుమా, పురందరుసన్నిధికిన్=ఇంద్రునిదగ్గఱకు, చని=వెళ్ళి, ఉంటిన్=ఉంటిని, అచ్చటన్=అక్కడ. కనద...ప్రభన్, కనత్=ప్రకాశించుచున్న, అచిరత్న=నూత్నములగు, రత్న=రత్నములచేతను, పరికర్మిత=అలంకరించఁబడిన, నిర్మలిత=నిర్మలమైచేయఁబడిన, ప్రభన్=కాంతిగల, సభన్=సభయందు, తనరు=ఒప్పుచున్న, ముప్పదిమూఁడుకోటులన్=ముప్పదిమూడుకోట్లసంఖ్యగల, సుధాశనేంద్రులను=దేవశ్రేష్ఠులను, తట్టితిన్=సమీపించితిని.

సీత॥ లోకరంజన=లోకమును రంజింపజేయువాఁడా, జనకా=జనకమహారాజా.

చ. వసుమతిలోనయజ్ఞకృతి-వర్తిలఁబూర్వముమీఱలఁదదా।
రసితనశేషతంగొనఁగ-రాజిలిరావణుఁడంతపక్షుదుం।
ప్రసభమునీశపూజగరి-మందనరింపసిజప్రియార్హణం।
బెసఁగమిసూనవృత్తియగు-నేసతిపీడ్వదెజీవనంబునన్॥

ఈపద్యము రెంపర్థములయందు బృహస్పతిదేవతలకుఁ జెప్పువాక్యము.

పా॥ వసుమతిలోనన్ = భూమిలోపలను, పూర్వము = పూర్వమందు యజ్ఞకృతిన్ = యజ్ఞముయొక్క, చేయడమందు, వర్తిలన్ = ప్రవర్తించఁగా మీఱలందఱు = మీఱందఱును. అరసితన్ = అ = ఆయజ్ఞసంబంధమయిన, రసితన్ = రసముకలుగుటను, అశేషతన్ = శేషములేకపోవుటచేత, కొనఁగన్ = పుచ్చుకొనఁగా. [ఇచట విచారించఁగా రసశబ్దముపై ఇని ప్రత్యయమున కపవాదముగా "రసాదిభ్యశ్చ" అనుసూత్రముచే మతుప్ విధింపఁబడినది, కావున ఇని ప్రత్యయమువచ్చుట న్యాయముకాదు అయినను శ్లేషసలమగుటచేఁ గవిబ్రహ్మ కల్పిచే సంపాదించి యీశబ్దమునిట్లు ప్రయోగించినట్లు దోఁచుచున్నది. మఱియు బుద్ధిమంతులు విచారింతురుగాక!] రాజిలి = ప్రకాశించి, రావణుఁడు = గాంభీర్యముచే, బెద్దధ్వనితో మాట్లాడునట్టి. దక్షుఁడు = దక్షప్రజాపతి, అంత = అంతట, ప్రసభమున్ బలాత్కారముగా, ఈశపూజ = ఈశ = గొప్పవారియొక్క, పూజ = పూజ, గరిమన్ = గొప్పతనముచేత. తవరింపన్ = చేయఁగా నిజ...ణంబు, నిజ = తనసంబంధియగు, ప్రియ = ప్రియుఁడైనశివునియొక్క, అర్హణంబు = పూజను, ఎసఁగమిన్ = చేయకపోవుటచేత, నూనవృత్తియగు, నూన = మిక్కిలితక్కువయగు, వృత్తియగు = వ్యాపారముగల. వసతి = వసతీదేవి, జీవనంబునన్ = ప్రాణముతోడ, వీడ్వడెన్ = విడెనో?

సీత॥ వయసుమతిలోన్ = భూమిలో, నయజ్ఞకృతిన్ నయజ్ఞ = నీతితెలిసినవారియొక్క, కృతిన్ = వ్యాపారముచేత, వర్తిలన్, పూర్వము, మీఱలందఱు। అరసి = చూచి, తనశేషతన్ = తనభృత్యత్వమును, కొనఁగన్, రాజిలి, దక్షుఁడు = సమర్థుఁడగు, రావణుడు, రావణాసురుఁడు, దీనికి వీడ్వడెన్ అనుక్రియతో సంబంధము, అంతన్ = అంతట, ప్రసభమునీశపూజ, ప్రసభ = బలాత్కారముగా, మునీశ = మునీశ్వరునియొక్క, పూజ = పూజ, గరిమన్, తవరింపక, నిజప్రియార్హణంబు, నిజ = తనసంబంధమగు, ప్రియ = ఇష్టమగు, అర్హణంబు = పూజను, ఎసఁగమిన్ = చేయకపోవుటచేత, [అనఁగా వేదవతి రావణుని మునియగు నూహచేఁబూజించి యాతనికిష్టమగు మనోరథము దీర్చుచుండుటచేతనని యర్థము] నూనవృత్తియగు, వ్యర్థవ్యాపారము

గల, [అంగాంగదివ్యజంపుటకయి జనించిన] ఏసతికిన్ = ఏపతివ్రతకు. జీవనంబునకున్ = ఉదకమునకు. వీడ్వడెన్ = వదలెనో, పైపద్యముతో నన్వయము.

క. భాసిలునీసర్వంసహా।
నాసతియామేనగర్భ-మందనిగురుఁడు।
ల్లాసవికాసంబుననా।
వాసవునకుఁదెలుపవింటి-వరసుగుణనిధీ॥

టీక. అర్థము — పాఠ్వ — ఆసతి=ఆసతీదేవి, యీసర్వంసహాన్, యీభూమియందు, ఆమేనగర్భమందు=ఆమేనకాదేవియొక్క గర్భమందు (ఇది తెలుగుషష్ఠీసమాసము) భాసిలున్=ప్రకాశించును, అని=అని, గురుఁడు=బృహస్పతి, ఉల్లాస,వికాసంబునన్=ఉత్సాహముచేతనైన, ముఖప్రసన్నతచేత, ఆవాసవునకున్=ఆయింద్రునకు, తెలుపన్=చెప్పగా, వరసుగుణనిధీ=శ్రేష్ఠములగు మంచిసుగుణములకు స్థానమైన ఓహిమవంతుఁడా, వింటిన్=వింటిని.

సీత. ఆసతి=ఆస్త్రీ ఆమేనన్=ఆశరీరముతో, సర్వంసహాన్=భూమియందు, గర్భమందున్=లోనిభాగమందు, భాసిలున్=ప్రకాశించును, శేషము సమానము

గీ. కాననాచాననీపుత్త్రి-యౌనిజంబు।
సర్వమంగళజగదేక-జననియైన।
యట్టిసతినీకుఁబట్టియై-పుట్టినంత।
సకలసౌభాగ్యములునీకు-సంఘటిల్లు॥

టీ॥ పా. కానన్=కనుక, ఆచాన=ఆస్త్రీ, నీపుత్త్రియౌన్=నీకొమార్తెయగును, నిజంబు=సత్యము, జగదేకజననియైన=జగత్తులకు ఒక్కతేయగు తల్లియైన, అట్టిసతి=అట్టిపతివ్రతయైన, సర్వమంగళ=పార్వతీదేవి, నీకుఁబట్టియై=నీకొమార్తెయయి, పుట్టినంతన్=పుట్టగానే, సకలసౌభాగ్యములు=అన్ని యదృష్టములు, నీకు సంఘటిల్లును=నీకు కలుగును.

సీతా॥ సర్వమంగళ=సమస్తశుభములుఁగల, జగదేకజననిస్త్రైనట్టి=జగత్తులకుతల్లియైన ఆపతివ్రత, శేషముసమానము,

సీ. సర్వసర్వంసహా-సర్వస్వనిర్వాహ,
ధూర్వహుండేవింట-మౌర్వియయ్యె।
సంభోధిరాడ్రత్న-డింభసంభృతహార,
హారియేవింటల-కోరియయ్యె।
బృందారకామంద-మందిరంబగుకాంచ,
నాద్రియేవింటసా-రాంశమయ్యె।
సంబరైకాలంబ-మైయాడుయాఁడుపు,
ఒమ్ములేవింటశ-రవ్యమయ్యె।
గీ. సహారహామునర్వా-ణీయమై-యజగవాఖ్య।
నలరునావిల్లుచేపట్టి-నట్టిదట్టు।
కసమసౌభాగ్యములమిరాని-నొప్పఁగనట్టి।
కన్యకనపస్యసామాన్య-మాన్యమతిని॥

టీ॥ సర్వ. ధూర్వహుండు, సర్వ=సమస్తమైన, సర్వంసహా=భూమియొక్క, సర్వస్వ=సమస్తధనముయొక్కయనఁగా సమస్తభారములతోఁగూడినభూమియొక్కయనియర్థము నిర్వాహ=నిర్వహించుటయందు ధూర్వహుండు=భారముమవహించిన శేషుఁడు, ఏవింటన్=ఏధనస్సునందు, మౌర్వియయ్యెన్=అల్లెత్రాడాయెనో, అంభోధి. హారి, అంభోధిరాట్=క్షీరసముద్రముయొక్క, రత్నడింభ=పిల్లవానివంటిరత్నముచేతను (కౌస్తుభమణిచేతననుట) సంభృత=కూర్చఁబడిన, హార=హారముచేత, హారి=మనోహరుఁడగు విష్ణువు, ఏవింటన్=ఏధనస్సునందు, లకోరియయ్యెన్=బాణమయ్యెనో, బృందార...మందిరంబు, బృందారక=దేవతలయొక్క. అమంద=గొప్పదియాగు, మందిరంబు=గృహము అగు=అయినట్టి, కాంచనాద్రి=మేరుపర్వ

తము, ఏవింటన్=ఏధనస్సునందు, సారాంశమయ్యెన్=ముఖ్యభాగమయ్యెనో, అతఁగావింటిబద్ధమైయుండనుట, అంబరైకాలంబము, అంబర=ఆకాశమే, ఏక=ముఖ్యమైన, ఆలంబము=ఆధారముగలది, అయి, ఆదు = తిరుగుచుండు=మూఁడుపురమ్ములు = త్రిపురములు, ఏవింటన్ = ఏధనస్సునందు, చరవ్యమయ్యెన్ = గురిమయ్యెనో, అహరహమున్ = ప్రతిదినమును, అర్హనీయమై = పూజింపఁదగినదియై, అజగవాఖ్య అజగవమను పేరుచేతను, ఆలరు = ఒప్పుచున్న, ఆవిల్లు = ఆధనస్సును, చేపట్టినట్టినట్టికన్ = చేతబూనినశివునికి, అనన్య...మతిని అనన్యసామాన్య=ఇతరులకుసాధారణముగాని, మతిని=బుద్ధిచేతను, అట్టికన్యకన్=అట్టికొమార్తెను, అసమసౌభాగ్యములు=సమానములేనియదృష్టములు, మీఱన్=అతిశయించునట్లుగా, ఒసగుము=ఇమ్ము.

సీ॥ చేపట్టినట్టినట్టికను, చేతబూనినబలవంతునకు, అనగా ఎక్కుబెట్టినవానికి శేషముసమానము

క. ధారాళసుధారాశిసు।
ధారాలసమానసూక్తి-తతులమునీంద్రుం।
డీరీతిఁదెల్పితద్రచి।
తారాధనతృప్తుఁడై ర-యంబునఁజనియెన్॥

టీ॥ మునీంద్రుండు=మునిశ్రేష్ఠుఁడగు నారదుఁడు, ధారా ..తతులన్, ధారాళ=ధారారూపమను, సుధారాశి=అమృతసముద్రముంగలిసు=యోగ్యమగు, ధారా=ప్రవాహములవలె, లసమాన=ప్రకాశించుచున్న, సూక్తి=మంచిమాటలయొక్క, తతులన్ సమూహమువను, ఈరీతిన్=ఈప్రకారముచేత, తెల్పి=తెలియజేసి, తద్రచి ..తృప్తుఁడు, తత్=ఆతనిచేత, రచిత=చేయఁబడిన, ఆరాధన=పూజచేతను, తృప్తుఁడై=తృప్తిబొందినవాఁడై, రయంబునన్=వేగముచేత. చనియెన్=వెళ్ళెను.

క. అనిసూతజుండుపలుకన్।
వినిమదిముదమునయమంగ-విజ్ఞానకళా।

ఘనమానసుఁడగు శౌనక!

మునియుత్తరచరితమును గను మనసురీతిఁ బ్రకటన్॥

అతిముష్పష్టము.

శా. లక్ష్మీపాదతలాంకకుంకుమకృతాలంకారలంకారణా।

ట్టక్ష్మాకంపనకృద్ధనుర్గుణలతాటంకారటంకారణా।

లక్ష్మోపన్నశరారియుద్ధ్యవతిఖేలజ్జాలలజ్జాలసా।

త్పక్ష్మాక్షవ్రజసుందరీమదనచింతాపారతాపారతా॥

టీ॥ లక్ష్మీ..... లంకార- లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, పాదతల=పాదప్రదేశమునకు, అంక=చిహ్నముగు, కుంకుమ=కుంకుమచేతను, కృత=చేయఁబడిన, అలంకార=అలంకారముగలవాఁడా. లంకా...టంకార. లంకా=లంకాపట్టణమందలి, రణ=యుద్ధమందైన, అట్ట=బురుజులపై యుండువారియొక్క, క్ష్మా=భూమియొక్క, కంప=కంపనమును, కృత్=చేయుచున్న, ధనుః=ధనుస్సుయొక్క, గుణలతా=తీఁగవంటి నారియొక్క, టంకార=ధ్వనివిశేషముకలవాఁడా [అనఁగా రామావతారమందీయన యొక్క ధనుష్టంకారము వినఁబడఁగానే లంకాపట్టణమందలి యుద్ధభూమిలోని అట్టళ్ళు బ్రద్దలువారిపోయెనని తాత్పర్యము] టంకారణా లక్ష్మోపన్నశరారియుద్ధ్యవతిఖేలజ్జాల * * * * లజ్జాలసా..... తాపారతా. లజ్జ=లజ్జచేతను, అలస=మందలగు, ఉత్పక్ష్మ=ఎత్తఁబడిన రెప్పలుగల, అక్ష=నేత్రములు గల, [అనఁగా నివ్వెరపోయి చూచుచున్న వారనుట] వ్రజసుందరి=గొల్ల చేడియలయొక్క, మదన=కామునియొక్క, చింతా=విచారముచేతనైన అపార=హద్దులేని, తాప=తాపమందు, అరతి=ఇష్టములేనివాఁడా.

ప్రతిచరణార్ధవిపరివృత్తకందము.

ఘ్మాలాలక్ష్మ్యలలామా।

సాలావిరసాపతాపసారఘిభూపా।

స్యాలాంగమంగళాస్యా।
శాలాపదసాధితాధి-పాదపలాశా॥

టీ. మాలాలక్ష్మ్యలలామా—మాలా=మాలికారూపముగా, లక్ష్మీ=చూడఁదగిన, లలామా=అలంకారము గలవాఁడా, సాలా...విలాసా- సాల=[రలలకును భేదము చే సాం అనియగును] శ్రేష్ఠులయిన, అవిరస=విరసులు కానివారిని. అపహా=కొట్టివేయువారియొక్క [అనఁగా సరసుల నిరాకరించువారనుట] అపసార=త్రోసివేయుటయందు, విలాస=విలాసముగలవాఁడా, శ్యాలా...శాస్యా, స్యాలా=బావమఱఁదియగుచంద్రునియొక్క అంగ=శరీరమువలె, మంగళ=శుభమయిన, ఆస్యా=ముఖము గలవాఁడా, శ్యాలా...పలాశా, శ్యాలా=పర్ణశాలలు, పద=స్థానము గలఋషులయొక్క, సాధిత=మనోవ్యథతోఁగూడుకొనుట చేతను, అధిపాద=పొందఁబడినవాశవముగల, పలాశా=రాక్షసులుగలవాఁడా (అనఁగా ఋషులు మనోవ్యథలతోఁ గూడుకొన్నవారలగుటచేత వారి మనోవ్యథ తీర్చుటకయి విష్ణువు రాక్షసులను నశింపఁజేసెననుట)

ఉత్సాహము.

సింధురాజకన్యకావి-శీమకామమంధరా।
మంధరాద్రిమంథలబ్ధ-మణ్యుపేతకంధరా।
కంధరావళీసమాన-క్రమకాంతిబంధురా।
బంధురారచక్రచక్ర-పాలితాగ్ర్యసింధురా॥

టీ. సింధు...మంధరా, సింధురాజకన్యకా=లక్ష్మీదేవియందు, విశీమ=హద్దులేని, కామ=కోరికచేతను, మంధరా=మందమైనవాఁడా, మంధరాద్రి.. కంధరా, మంధరాద్రి=మంధరపర్వతము చేతను, మంథ=మథించుటచేత, లబ్ధ=పొందఁబడిన, మణి=కౌస్తుభమణితోడ, ఉపేత=కూడుకొనిన, కంధరా=కంఠముగలవాఁడా. కంధరా...బంధురా. కంధర=మేఘము

లయొక్క, ఆవళీ=పఙ్క్తిచేతను, సమాన=తుల్యమగు, క్రమ=మనోహరమగు, కాంతి=కాంతిచేతను, బంధురా=అతిశయముయినవాఁడా- బంధురార ..సింధురా- బంధుర=దట్టమగు, అర=అంచులయొక్క, చక్ర=సమూహముగల. చక్ర=సుదర్శనముచేత, పాలిత=ఏలఁబడిన, అగ్ర్య=శ్రేష్ఠమగు, సింధురా=ఏనుఁగుగలవాఁడా.

పంచచామరము.

పరాపరార్థవేదిభావ-భావనైకగోచరా।
చరాచరాత్తభూతభూత-జాతదేహభాసురా।
సురాసురాధిరాజవంద్య-సుందరాధరాధరా।
ధరాధరాధరిక్రియాని-దానధైర్యతత్పరా॥

టీ॥ పరాపరా.... గోచరా, పరాపరా=వ్యక్తావ్యక్తములయిన అర్థ=వస్తువులను, వేది=తెలిసినవారియొక్క, భావ=భావమందలి, భావన=ధ్యానమునకు, ఏక=ముఖ్యముగా, గోచరా=తెలియువాఁడా, చరాచరా .. ..భాసురా. చరాచర=జంగమస్థావరములకు, ఆత్త=ఆత్తయగు భూత=భూతములయొక్క, జాత=సమూహమనియెడు, దేహ=దేహముచేతను, భాసురా=ప్రకాశించుచున్నవాఁడా. సురాసురా...వంద్య- సురాసుర=దేవతలయొక్కయు రాక్షసులయొక్కయు, అధిరాజ=అధిపతులకు, వంద్య=నమస్కరించఁదగినవాఁడా, సుందరా=సుందరుఁడా- ధరాధరా=భూమికి భరించినవాఁడా- ధరాధరా.....తత్పరా- ధరాధరా=పర్వతముయొక్క, అధరిక్రియ=క్రిందుగాఁజేయుటకు, నిదాన=ఆదికారణమగు, ధైర్య=ధైర్యముచేత, తత్పరా=ప్రసిద్ధుఁడగువాఁడా.

గద్య — ఇది సర్వతంత్రస్వతంత్ర సకలభాషావిశేష కవితాధురంధర ప్రతి
దినప్రబంధ పరమేశ్వర శ్లేషయమకచక్రవర్తి బిరుదాంకతిరుమలబు
క్కపట్టణ శ్రీవాధూలతాతాచార్య తనయ శ్రీమదక్షయాచార్య
దీక్షితసుత పితృవ్య శ్రీనివాసాచార్య కృపాకటాక్షలబ్ధ సక
లపాండిత్య తర్కాలంకార వాగీశ్వర బిరుదాంక వేం
కటాచార్య ప్రణీతంబయిన యచలాత్మజా
పరిణయంబను శ్లేషప్రబంధంబునందుఁ
బ్రథమాశ్వాసము.

అచలాత్మజాపరిణయము.

ద్వితీయప్రబంధము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

---

౪. కాసారమహీసారని।
వాసాదిమునీంద్రహృదయ-వారిజరచిత।
శ్రీసారసవాసాపరి।
హాసాదివిలాసవేంక-టాచలవాసా॥

టీ. కాసార...శ్రీ, కాసార=సరస్సులయొక్క, మహీ=భూముల యందు, సార=శ్రేష్ఠమగు, నివాస=ఉనికిగల, ఆది=మొదటివారగు, మునీంద్ర=మునిశ్రేష్ఠులయొక్క, హృదయవారిజ=మనఃపద్మములచేతను, రచిత=చేయఁబడిన, శ్రీ=శోభగలవాఁడా, సారసవాసా...విలాసా, సారసవాసా=లక్ష్మీదేవియొక్క, పరిహాసాది=పరిహాసము మొదలుగాఁగల, విలాస=విలాసములు గలవాఁడా, వేంకటాచలవాసా=తిరుమలయందు నివాసముగలవాఁడా.

ఆ. అవధరింపవయ్య-యఖిలకథాభిధా।
నాతతనయుఁడంత-సూతతనయుఁ।
డనియె శౌనకునకు-నరవిందబృందస।
న్మధురసోపమాన-మధురసూక్తి॥

టీ॥ అవధరింపవయ్యా=చిత్తగింపవయ్యా, అంత=అంతట, అఖిల . నయుఁడు అఖిలకథా=సమస్తచరిత్రలయొక్కయు, అభిధా=చెప్పుటచేత, ఆతత=విస్తారముగు, నయుఁడు=నీతిగల, సూతతనయుఁడు=సూతునికుమారుఁడగునుగ్రశ్రవుఁడు, శౌనకునకున్=శౌనకమునికి, అరవింద సూక్తిన్. అరవింద=పద్మములయొక్క, బృంద=సమూహముయొక్క, సత్=యోగ్యమగు, మధుర=మకరందరసము, ఉపమాన=సామ్యముగల, మధుర=తియ్యనగు, సూక్తిన్=మంచిమాటచేతను, అనియెన్=చెప్పెను.

క. సురమహిమాఢ్యుఁడతండటు।
సురమునినంపించియంత-సుదృగావళితో।
సరసియుపవనమునందా।
సరసవనవిహారమునకు-సంకల్పించెన్॥

పా॥ సురమహిమాఢ్యుఁడు. సురమ=మంచిశోభగల, హిమ=మంచుతోడి, ఆఢ్యుఁడు=కూడుకొన్న, అతండు=ఆహిమవంతుఁడు, అటు=ఆప్రకారము, సురమునిన్=నారదమహామునిని, అంపించి=పంపించి, అంత=అంతట, సుదృగావళితోన్ సుదృక్=స్త్రీలయొక్క, ఆవళితోన్=పఙ్క్తితో, అరసి=చూచి, ఉపవనమునందు=ఉద్యానమునందు, ఆసరసన్=ఆదగ్గఱ, వనవిహారమునకున్=వనవిహారము జేయుటకు, సంకల్పించెన్=ఉద్దేశించెను

సీత॥ సురమహిమాఢ్యుఁడు=దేవతామహిమతోఁగూడిని, అతండు=ఆజనకుఁడు, సుదృగావళితోన్, సుదృక్=విద్వాంసులయొక్క, ఆవళి

తోన్=పక్షులతో, ఆసరసవనవిహారమునకున్ ఆసర=అంతట వ్యాపించెడు, సవన=యజ్ఞముయొక్క, విహారమునకున్=చేయుటకు, సంకల్పించెన్=సంకల్పమును జేసెను.

ఆ. సూత్రపట్టినట్టు-శోభిల్లునాభూమి।
నప్సరస్సులింత-టంతటమరి।
నతివిహారక్లృప్తి-నాయాజనులొనర్ప
నధ్వరేంద్రుఁడంత-హర్షమొందె॥

పార్వ॥ సూత్రపట్టినట్టు=సూత్రముపట్టినట్లుగా, శోభిల్లు=ప్రకాశించుచున్న, ఆభూమిన్=ఆభూమియందు, అప్సరస్సులు=అప్సరస్త్రీలు, ఇంతటంతటన్=ఇక్కడక్కడ, అమరన్=ఒప్పునట్లుగా, అతివిహారక్లృప్తిన్. అతివిహార అత్యంతక్రీడలయొక్క, క్లృప్తిన్=రచనను, ఆయాజనులు=ఆయామనుష్యులు, ఒనర్పన్=చేయఁగా, అధ్వరేంద్రుఁడు=ఆపర్వతరాజు, అంతన్=అంతట, హర్షమొందెన్=సంతోషించెను-

సీత॥ అప్సరస్సులు=ఉదకసరస్సులు, అతివిహారక్లృప్తిన్. అతివిహార=అత్యంతమయినయజ్ఞక్రియలయొక్క, క్లృప్తిన్=రచనను, ఆ=అట్టి, యాజనులు=ఋత్విక్కులు, ఒనర్పన్=చేయఁగా, అధ్వరేంద్రుఁడు=ఆరాజు, శేషము సమానము

క ఆయనయాజ్ఞానుస్మృతిన్।
డాయుచునాగరమణుల్ జ-డతఁదొలఁగంగా।
నాయతనవసుధనాగటి।
చాయనుఋషభమ్ములమర-సవరించుతరిన్॥

పా॥ ఆయన=ఆహిమవంతునియొక్క, ఆజ్ఞానుస్మృతిన్=సెలవుప్రకారము, డాయుచున్=సమీపించుచు, నాగరమణుల్=నాగ=పర్వతముల సంబంధులగు, రమణుల్=స్త్రీలు, జడత=మాంద్యము, తొలఁగంగాన్=

పోఁగా, ఆయ...సుధన్ ఆయత=విస్తారమయిన, నవ=నూతనమైన, సుధన్=అమృతమును ఆగారి=ఆగునట్టి, (ఇచట నింతకంటె వేఱుగ నర్థము తోఁచదు. ఈయర్థమున నీశబ్దము గ్రామ్యముగానున్నది కవితాత్పర్యమే మీఁ దెలియకున్నది.) చాయను=నీడచేత, ఋషభమ్ములు=ఓషధివిశేషములు, అమరన్=ఒప్పులుగా, సవరించుతఱిన్=తీరుచున్న సమయమందు, పర్వతములస్త్రీలు అమృతపానముచేఁ గలిగినంతయానందమును గలిగించు నీడలుం గలుగునట్టుగా దీవపొదలు చక్కఁగా నిటునటు సవరించుచున్నారని తాత్పర్యము.

సీత॥ ఆయన=ఆజనకునియొక్క, యాజ్ఞానిస్వనన్=యాజ్ఞ=యజ్ఞసంబంధియగు, అనుస్మృతిన్=అనుసరణముచేత, నాగరమణుల్=పట్టణపుజనులలోఁ శ్రేష్ఠులు, ఆయతనవసుధన్=ఆయతన=యజ్ఞశాలలయొక్క వసుధన్=భూమియందు, నాగెటిచాయను. నాగెటి=నాగటియొక్క, చాయను=వెంబడిని, ఋషభమ్ములు=ఎద్దులు, అమరన్=ఒప్పునట్లు, సవరించుతఱిన్=కూర్చుసమయమున

క॥ ఉన్మదనమితాస్త్రంబుల
సన్మహిమనరుల్ భయప్ర-సంగంబునమీ
ఱన్మేటియతఁడు విహరిం
పన్మహిలసమానగర్భ-భాసురయయ్యెన్॥

పా॥ ఉన్మ..మహిమన్. ఉత్=ఉన్నతములైన, మదన=మన్మథునియొక్క, మిత=పరిమితములైన. అస్త్రంబుల=ఆయుధములయొక్క, సన్మహిమన్=గొప్పదార్ఢ్యముచేత, భయప్రసంగంబునమీఱన్=భయసంబంధముచే నొప్పఁగా, మన్మథుఁడు కొద్దిబాణములు వేసినను [అనగా మన్మథుఁడు లోకమున విజృంభించియున్నాఁడని తాత్పర్యము] మేటి=గొప్పవాఁడగు, అతఁడు ఆహిమవంతుఁడు, విహరింపన్=విహారముఁ జేయఁగా, మహిల=ఆయన భార్యయగు మేనక, సమానగర్భభాసుర=తగిన గర్భముచేఁ బ్రకాశించుచున్నది, అయ్యెన్.

సీ॥ ఉన్మద...మహిమన్. ఉన్మద=ఉద్రేకించినట్టి. అమిత=మితములేని ఇచట నఞర్థముగల శబ్దమునకు సుప్సుపా అనుయోగవిభాగముచేత సమాసము గావున నలోపము లేదు అస్త్రంబులన్=ఆయుధములయొక్క, సన్మహిమన్=గొప్ప దార్ఢ్యముచేత, అరుల్=శత్రువులు, విహరింపన్=యజ్ఞప్రయత్నముం జేయఁగా, మహి=భూమి, లసమాన గర్భభాసురయయ్యెన్=ప్రకాశించుచున్న గర్భముచేఁబ్రకాశించుచున్నదియాయెను

ఉ. కాంతారక్షితిమంజులాంగలసదు-త్కర్షంబునన్ భూమిభృ।
త్కాంతుం డంతమహావిహారములరం-గన్యాగమాకాంక్షన।
త్యంతం బాపఁగఁ దోఁచె నమ్మహిలస-ద్గర్భంబునన్ భృంగసం।
క్రాంతాంభోజమనంగమందసముద-గ్రచ్ఛాయలింపారఁగన్.

పా॥ కాంతారక్షితిన్ = అరణ్యభూమియందు, మంజు...త్కర్షంబునన్. మంజుల=మృదువగు, అంగ=అవయవములయొక్క, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, ఉత్కర్షంబునన్=అతిశయముచేత, భూమిభృత్కాంతుండు=పర్వతరాజు, అంత=ఆసమయమందు. మహావిహారము=గొప్ప వనవిహారము, అలరన్=ఒప్పఁగా, కన్యాగమాకాంక్షన్=స్త్రీసంభోగమందలికోర్కెను, అత్యంతంబాపఁగ=మిక్కిలియాపుఁజేయఁగా, అమ్మహిల=ఆమేనక, సద్గర్భంబునన్=మంచిగర్భోత్పత్తిచేత, భృంగసంక్రాంతాంభోజమనంగన్ = తుమ్మెదలచేత వ్యాప్తమగు పద్మమో యనునట్లు మంద...చ్ఛాయలు మంద=మెల్లగా, సముదగ్ర = ఉన్నతములగుచున్న, ఛాయలు=కాంతులు, ఇంపారఁగన్=శోభిల్లఁగా, దోఁచెన్=ప్రకాశించెను.

సీత॥ మంజు..త్కర్షంబునన్. మంజు=తిన్ననైన, లాంగల=నాగటియొక్క, సత్=మంచిదియగు, ఉత్=ఉన్నతమగు, కర్షంబునన్=దున్నడముచేత, భూమిభృత్కాంతుండు=రాజశ్రేష్ఠుఁడగుజనకుఁడు మహావిహారములరంగన్=గొప్పయజ్ఞప్రయత్నమొప్పఁగా, యాగము=యజ్ఞము, అత్యంతంబాపఁగ = మిక్కిలినిలుపఁగా, అమ్మహి = ఆభూమియొక్క

లసద్గర్భంబునన్=ప్రకాశించుచున్న లోనిప్రదేశమందు, భృంగసంక్రాం తాంభోజమునట్టుగా, మందసము=పెద్దపెట్టె, ఉదగ్రచ్ఛాయలన్=గొప్పకాంతులు, ఇంపారఁగన్=మనోహరముగానుండఁగా, తోఁచెన్=కాన్పించెను

వ. అంత॥

శా. కప్పుల్ వీడ్కొనభూధరేంద్రములసౌ-కర్యంబునన్ మించుచోఁ
దప్పెంగాంతపయోధరమ్ములు కన-ద్ధారావతారమ్ముపై
నుప్పొంగెంజెలువారు నిర్మలతస-ద్వ్యోమధ్యభాగంబునం
దొప్పెన్ హంసగతుల్ ప్రియంకరశరద్యోగంబు రానంతలోన్

టీ॥ కాంత=మేనకయొక్క, పయోధరమ్ములు=స్తనములు, కప్పుల్=వలువులు, వీడ్కొనన్=చూడఁగా, భూధరేంద్రములు=పర్వతశ్రేష్ఠములయొక్క, సౌకర్యంబునన్=సౌలభ్యముచేత, [అనఁగా సౌందర్యముచేత] మించుచోన్=అతిశయించుచుండఁగా, చూచుకములు నలుపెక్కి కొండల సౌందర్యమును మీరుచుండఁగా ననితాత్పర్యము కనద్ధారావతారమ్ము= కనత్=ప్రకాశించుచున్న, హార=ముత్తెపుసరులయొక్క, అవతారమ్ము= ప్రదేశము, పైన్=మీఁద, తప్పెన్=వదలిపోయెను గర్భిణియౌటచేత హారాద్యలంకారములు తీసివేసినదనుట, చెలువారు=శోభిల్లుచున్న, నిర్మలత= నైర్మల్యము. సద్వ్యోమమధ్యభాగంబునందున్ = ఆకాశపు నడుమునందు, ఉప్పొంగెన్=అతిశయించెను. నడుము బలిసినదనుట హంసగతుల్= అంచలవంటినడకలు, ఒప్పెన్=తగెను, నడకలు మందమాయెననుట. అంతలోన్=ఈలాగునున్నంతట శరద్యోగంబు=శరదృతుసంబంధము, రాన్= రాఁగా, పైపద్యముతో నన్వయము.

సీత॥ అంతలో ప్రియంకరశరద్యోగంబు రాఁగా. కాంతపయోధరమ్ములు సుందరములగు మేఘములు=కప్పుల్=క్రమ్మటలు, వీడ్కొనన్=తప్పఁగా, భూధరేంద్రములన్=పర్వతశ్రేష్ఠములయందు, సౌకర్యంబునన్=సులభ

త్వముచేత. మించునోఁ బోయి మీరిపోవునప్పుడు, ఘనధారావతారమ్ము=ప్రకాశించుచున్న వర్షధారలప్రవేశము పైఁ=మీఁద, (అనఁగా భూమిపైని. తప్పెఁ మేఘములు పర్వతములపై గమ్ముట లేక కాన్పించకుండుటచేత వర్షధారలు పడుటలేదని తాత్పర్యము సద్ద్యోమధ్యభాగంబునన్=సత్=మంచిదియగు, ద్యో=ఆకాశముయొక్క, మధ్యభాగంబునన్=మధ్యప్రదేశమందు. చెలువారుని గ్మలత=సొగసైన నైర్మల్యము, ఉప్పొంగెన్ హంసగతుల్=హంసలనడకలు, ఒప్పెఁ=ప్రకాశించెను, శరదృతువునఁ హంసలు సంతోషించుండును

సీ. భ్రమరీకదంబసం-భ్రమకీర్ణాగరుదద,
భ్రమరీచిమలినస-త్పంకజంబు।
ప్రదళీభవద్భ్రమర్మ-కదళీమహీజసం,
పదలీనకిర్మ్మార-పాండురంబు।
కమలాకరాదర్శ-విమలాయితసమస్త,
కమలాకరవ్రాత-కస్థలంబు।
ధవళాయితమృణాల-లవలావనక్రియా,
ధ్వజవలాలసమరాళి-రాజకంబు।

గీ. అంబరశ్రీనితంబబిం-బావలంబి।
పాండుతరపట్టసిచయసి-ఖండవిభ్రమ।
మభ్రమకరంభ్రమదఖండ-శుభ్రజలద।
భాసురంబొప్పె నా శరద్-వాసరంబు॥

టీ॥ భ్రమరీ..పంకజంబు భ్రమరీ=ఆఁడు తుమ్మెదలయొక్క, కదంబము=సమూహముయొక్క, సంభ్రమ=త్వరవలన, కీర్ణ=జారిన, (అనఁగ కదలనట్టి] గరుత్=రెక్కలయొక్క, అదభ్ర=తక్కువగాని, మరీచి=కిరణములచేత,

మలిన=నల్లనయిన, పంకజంబు=పద్మములు గలది, ప్రవళీ ..పాండురంబు. ప్రిదళీభవత్=బ్రద్దలగుచున్న, భర్మకదళీమహీజ=బంగారపు అనంటిచెట్లయొక్క, [అనంగాఁ గర్పూరపుటనంటులయొక్క] సంపత్=సమూహముయొక్క, అలీన=అణఁగనట్టి. కర్పూర=కప్పురముచేత, పాండురంబు=తెల్లనిది. కమలా . ఖసలంబు. కమలా=శోభను, కర=చేయునట్టి, ఆదర్శ=అద్దములవలె, విమలాయిత=నిర్మలములైయాచరించుచున్న. సమస్త=శేషములేని. కమలాకర=ఉదకమునకు గనులగు మేఘములుగల, ఖస్థలంబు=ఆకాశస్థలము గలది. ధవళా . రాజికంబు. ధవళాయిత=తెల్లనైయాచరించుచున్న, మృణాళ=తామర తూండ్లయొక్క, లవ=ముక్కలయొక్క, లావనక్రియా=త్రుంచుటయందలి, ఆగ్న = తిన్నదనమందు, లాలస = ఆసక్తములగు, మరాళరాజికంబు = హంసపక్షులుగలది అంబర...భాసురంబు. అంబరశ్రీ = ఆకాశలక్ష్మియొక్క, నితంబబింబ = పిరుదును, అవలంబి = పట్టుకొనిన, పాండురతర = మిక్కిలి తెల్లనైన, పట్టపిచయ = పట్టుబట్టలయొక్క, శిఖండ = అంచులయొక్క, విభ్రమ = విలాసముల యొక్క, భ్రమకర = భ్రాంతిని జేయుచున్న, భ్రమత్ = తిరుగుచున్న, అఖండ = విస్తారమగు, శుభ్రజలద = తెల్లమేఘములచేత, భాసురంబు = ప్రకాశించుచున్నదయై, ఆశరద్వాసరంబు = ఆశరత్కాలదినము, ఒప్పెన్ = తగెను

చ॥ పొలిచెనుయజ్ఞకృద్విసర-ముల్ సరముల్ నవపుండరీకప
క్షులగదళీవ్రజంబుమడుగుల్ మడుగుల్ హిమవాలుకాప్తిప
త్రినవనజాతమందుఁదన-రెన్నవమాలికలంచబాలికల్।
లలిసుమనస్స్థితుల్ నెలఁత-లన్ లతలందళుకొత్తెనత్తఱిన్॥

టీ॥ అత్తఱిన్=ఆశరదృతువునందు, యజ్ఞకృద్విసరముల్. యజ్ఞకృత్=జన్నములుజేసినవారియొక్క, విసరముల్=సమూహములును, సరముల్=పువ్వులదండలును. పుండరీక=వెల్లగొడుగులయొక్కయు, తెల్లపద్మములయొక్కయు, పక్షులన్=వయసలచేత, పొలిచెన్=ప్రకాశించెను, కదళీ...మ

డుగుల్ = కదళీకర్పూర పుటంబులయొక్క వ్రజంబు = గుంపుయొక్క. మదుగుల్ = పరిశుభ్రతలును, మదుగుల్ = సరస్సులును, హిమవాలుకాప్తిన్ = హిమవాలుకా = కర్పూరముయొక్కయు, చల్లనియిసుకయొక్కయు, ఆప్తిన్ = పొందుటచేత, వర్తిలెన్ = ప్రవర్తించెను, ఉన్నవియనుట. వనజాతమందున్ - వనః = అడవులయొక్కయు, నీళ్ళయొక్కయు, జాతమందున్ = సమూహమందు. వనమాలికలు = క్రొత్తపూదండలును, అంచబాలికల్ = హంసపిల్లలును, తనరెన్ = ఒప్పెను, లలిన్ = సొగసుగా, సుమనస్స్థితుల్ - సుమనః = మంచి మనస్సులయొక్కయు, పుష్పములయొక్కయు, స్థితుల్ = ఉండుటలు, నెలంతలన్ = స్త్రీలయందును, లతలన్ = తీగలయందును, తళుకొత్తెన్ = ప్రకాశించెను.

మ. నవఖండంబులనుండు వార్షికగతిం-దభోళిసంభిన్నయౌ।
నవనింబద్ధముసేయుమేల్కనిసరో-జాక్షుండునేమింపనా।
ర్జవితంద్వష్టఘటింపనింపెసఁగుపెన్-రౌప్యంపుటుత్కీలకా
ళివలెన్ధారుణినచ్చటచ్చటమరా-ళీపాళిద్రావాలెన్వడిన్॥

టీ। నవఖండంబులనుండన్ = మును నే తొమ్మిదిముక్కలలో నుండఁగా, వార్షికగతిన్ = వర్షాకాలసంబంధియగునడకచేత, దంభోళిసంభిన్న = పిడుగులచేఁ బద్దలైనది యౌ = అయినట్టి అవనిన్ = భూమిని, బదముసేయన్ అదుకుటకు, సరోజాక్షుండు = విష్ణువు, మేల్కని = నిద్రనుండి లేచి. నేమింపన్ = ఆజ్ఞాపింపఁగా, ఆర్జవితన్ = పిన్నదనముచేత, త్వష్ట = విశ్వకర్మ, ఘటింపన్ = అతుకుటకు, ఇంపెసఁగు = మనోహరములయిన, పెన్ = పెద్దదియగు. రౌప్యంపు = వెండియొక్క, ఉత్కీలకాళివలెన్ = టంకపుమాదులగుంపువలె, ధారుణిన్ = భూమియందు, మరాళీపాళి = ఆడుహంసలపఙ్క్తి, వడిన్ = త్వరచేత, అచ్చటచ్చటన్ = అక్కడక్కడ, వ్రాలెన్ = దిగెను

చ. సరసులకొప్పెఁబద్మినుల-సంగతిహస్తినులాక్రమింపఁగా।
సరసతరుల్సుగంధికర-జస్ఫురధరితరూషిపట్టిరా।

సరసతముల్ కళోన్నతుల-సంగతిఁ జిత్రిణులాట తేటగాఁ।
బరఁగెను గానఁ గానలకు-బర్వవె జాతులరీతు లత్త్రటిన్॥

టీ॥ సరసులకున్ = రసయుక్తులైనవారికని యర్థము, కొలఁకులకని యర్థాంతరము. పద్మినులసంగతి = పద్మినీజాతిస్త్రీలతోస్నేహమని యర్థము తామరపొదలకలయిక యని యర్థాంతరము సరసతరుల్ = మిక్కిలిసరసులని యర్థము. సరసముతోఁ గూడినవృక్షములని యర్థాంతరము. హస్తినులు = హస్తినీజాతిస్త్రీలని యర్థము. ఆడేనుఁగులని యర్థాంతరము. ఆక్రమింపఁగాన్ = ఆవరింపఁగా, సుగంధి ..ధీరతన్. సుగంధి = మంచి వాసనగల, కరజః = గోళ్లయొక్క, స్థిర = స్థిరమైన, ధీరతన్ = ధైర్యముచేతనని యర్థము. అనఁగా నఖక్షతములనుంచుటచేతనైన ధైర్యమని తాత్పర్యము సుగంధిక = మంచివాసనగల, రజః = పరాగములచేత, స్థిర = నిబ్బరమగు, ధీరతన్ = మనోహరత్వముచేత, (ధియం రాతీతి ధీరః- తస్య భావః ధీరతా.) యూథిఁబట్టిరి = నియూథిని వహించిరి, [ఇచట వృక్షపక్షమందు మహాదరిక్రియ చింత్యము] ఆ సరసతముల్ = సరసతరులకంటె మిక్కిలిసరసులని యర్థము సరసములగు రాత్రులని భావము కళోన్నతుల - కళా = మన్మథకళలయొక్క, ఉన్నతుల = ఔన్నత్యములయొక్క అని యర్థము చంద్రకళలయౌన్నత్యముయొక్క యని యర్థాంతరము చిత్రిణులాట = చిత్రిణీజాతిస్త్రీలాటయని యర్థము. చిత్రములగు లవియాట యని యర్థాంతరము. తేటగాన్ = స్పష్టముగా, పరగెనుగాన = ఒప్పెనుగనుక, కానలకున్ = అడవులకు, అత్త్రటిన్ = ఆశరదృతువునందు, జాతుల = పద్మిన్యాదిస్త్రీజాతులయొక్క యని యర్థము, మాలతీలతలయొక్క యని యర్థాంతరము. రీతులు = పద్ధతులు, పర్వవె = వ్యాపింపవా.

ఉ. కావలికాపుగుబ్బెతల-కన్నరపించి బిరాన రాజనా।
లై విలసిల్లు పెల్లువను-లంకుఁ బడుం దొలఁగుం గిశోరకీ।
రావళి యభ్రలక్ష్మిశర-దంగనసాంద్రవిలక్షణాన్వితల్।
గావున ద్రావిడాంగనల-కైవడిఁ జెండులుగొట్టిరో యనన్॥

టీ॥ కావలికాపుగుబ్బెతల = కాపుశూద్రస్త్రీలయొక్క, కన్ = చూపు, మరపించి = మఱుగుపెట్టి, బిరాన = త్వరగా, రాజనాలై విలసిల్లు = రాజనపుచేలై ప్రకాశించునట్టి పెల్లువనులంగున్ = గొప్పవనములయందు, కిశోరకీరావళి = పిల్లచిలుకలగుంపు, అభ్రలక్ష్మి = ఆకాశలక్ష్మియును, శరదంగన = శరదృతువను స్త్రీయును, సద్రవిలక్షణాన్వితల్ — సత్ = యోగ్యమగు, ద్రవిల = లడలక భేదముచేత ద్రవిడులయొక్క, క్షణ = ఉత్సవముతోడ, అన్వితల్ = కూడినవారు అని యర్థము. సత్ = యోగ్యమగు, రవి = సూర్యుఁడనెడు, లక్షణ = చిహ్నముతో, అన్వితల్ = కూడినవారు, కావున్ = కనుక, ద్రావిడాంగనలకైవడిన్ = ద్రవిడస్త్రీలవలె, చెండులుగొట్టిరో యనన్ = బంతులుగొట్టినారో యనునట్లుగా, పడున్ = ఉరుకును, తొలఁగున్ = ఎగిరిపోవును.

మ॥ కమలేందీవరకర్ణికారకదళీ-కల్హారకింజల్కపుం
జములం జిత్ర మొనర్చి కూర్చుచు శర-చ్చంద్రాస్య పెన్బ్రామిపా
త్రమునం దున్నభమంటు నంబరమణీ-లీలామణీదీపముం
చి మధుద్వేషికి నెత్తుటారతి ఘటిం-చెన్ నిద్ర మేల్కాంచుచోన్

టీ॥ శరచ్చంద్రాస్య = శరత్కాలమను స్త్రీ. కమలేం .. పుంజములన్ = కమల = పద్మములయొక్కయు, ఇందీవర = కలువలయొక్కయు, కర్ణికార = కొండగోగుపువ్వులయొక్కయు, కదళీ = అరఁటిపువ్వులయొక్కయు, కల్హార = ఎఱ్ఱగలువలయొక్కయు, కింజల్క = కేసరములయొక్క, పుంజములన్ = సమూహములచేత, చిత్ర మొనర్చి = [ముగ్గులు బెట్టినట్లు] చిత్రవర్ణము గలదానిఁగాఁ జేసి, కూర్చుచున్ = సంధానముఁ జేయుచు. పెన్బ్రామిఁ బాత్రమునందున్ = పెద్దదియగు పుడమియనెడు పాత్రమునందు. నభమంటి = ఆకాశమునంటిన, అంబర . దీపము = అంబరమణి = సూర్యుఁడనెడు, లీలా = విలాసార్థమగు, మణీదీపము = మాణిక్యదీపమును, ఉంచి = యేర్పరచి, మధుద్వేషికిన్ = విష్ణుమూర్తికి, మేల్కాంచుచోన్ = (శరదృతువు గావున) నిద్ర లేచునపుడు, ఎత్తుటారతి = పైకెత్తు నారతి, ఘటించెన్ = కూర్చెను

సీ. మల్లికారమణీమ-తల్లికాస్మితములు,
 శరదభ్రిముధవాంగ-చారురుచులు।
భవుకప్రబోధమా-ధవలోచనచ్ఛవుల్,
 కాండనిర్గలతార్ధ-కతకరజము।
లుద్భవిష్యత్పంక-జోదారచకచకల్,
 బహుళనదీవిరహాతి-పాండురుచులు।
భువనమోహనరతి-ధవకీర్ణభసితముల్,
 దిక్కామినీక్షౌమ-ధృతివిహృతులు।

గీ. నీలనీరదనిజయాన-నిర్గలీక।
రణచణపురందరకృతాంగ-రాగధవళ।
రంజకద్రవకచ్ఛాయ-పుంజకములు।
కపురపురజంబులువనాళి-గరిమునెరసె॥

టీ. మల్లి...స్మితములు=మల్లికా=మల్లెతీగలనెడు, రమణీమతల్లికా=ఉత్తమస్త్రీలయొక్క, స్మితములు=నవ్వులైనట్టియు, శర...రుచులు, శరత్=శరదృతువనెడు, అభ్రిముధవ=ఐరావతముయొక్క, అంగ=శరీరముయొక్క, చారు=సుందరములగు, రుచులు=కాంతులయినట్టియు, భవుక...భవుల్=భవుక=శుభకరమగు, ప్రబోధ=మెలకువగల, మాధవ=విష్ణువుయొక్క, లోచన=నేత్రములయొక్క, ఛవుల్=కాంతులైనట్టియు, కాండ..రజములు, కాండ=ఉదకములయొక్క, నిర్గలతార్ధ=నైర్మల్యముకొరకైన, కతక=చిల్లగింజలయొక్క, రజములు=గుండలైనట్టియు, ఉద్భవి..చకచకల్=ఉద్భవిష్యత్=పుట్టఁబోవుచున్న, పంకజ=పద్మములయొక్క, ఉదార=విస్తారములగు, చకచకల్=చాకచక్యములైనట్టియు, బహుళ..రుచులు, బహుళ=విస్తారమైన, నదీ=ఏర్లయొక్క, విరహ=వియోగముచేతనైన, అతిపాండు=మిక్కిలితెల్లనైన

రుచులు=కాంతులైనట్టియు, భువన. ... భసితముల్=భువన—లోకములను, మోహన=మోహపెట్టుటకైన, రతిధవ=మన్మథునిచేత, కీర్ణ=చల్లఁబడిన, భసితముల్=భస్మములైనట్టియు, నీలనీరద...పుంజకములు, నీల=నల్లనైన, నీరద=మేఘములనెడు, నిజ=స్వకీయములగు, యాన=వాహనములయొక్క, నిర్మలీకరణచణ=శుభ్రముచేయుటనెఱిఁగిన, పురందర=ఇంద్రునిచేత, కృత=చేయఁబడిన, అంగరాగ=మైపూతలైన, ధవళ=తెల్లనగు, రంజకద్రవక=రంజింపఁజేయు ద్రావకముయొక్క, ఛాయ=కాంతులయొక్క, పుంజకములు=సమూహములైనట్టియు, కపురపురజంబులు=కర్పూరధూళులు, వనాళిన్=వనపఙ్క్తియందు, కరము=మిక్కిలి నెరసెన్=వ్యాపించెను

చ. కలమవనావనార్థపరి-కల్పితమంచకులమ్ములందువ
ర్తిలుచెలువల్ సరాపసరు-దేరెడుపైరులమీరుకీరప
క్షులముకుచాయలం దెలసి-తోలినఁ దత్కణిశాలిశాలిచం
చులజనుచొప్పడక్సతులచొక్కపుపచ్చలహెచ్చులోయనన్.

టీ॥ కలమ...కులమ్ములందున్ కలమవ=వరిచేలయొక్క, అవనార్థ=కాచుటకొఱకు, పరికల్పిత=రచింపఁబడిన, మంచక=అరఁగలయొక్క, కులమ్ములందున్=సమూహములయందు, వర్తిలు=ఉన్నట్టి, చెలువల్=స్త్రీలు, సరాపసరు దేరెడు=మిక్కిలిపచ్చనైన, పైరులన్=చేలను, మీరు=అతిశయించెడు కీరపక్షులన్=చిలుకల గుంపులను, ముకుచాయలన్=[ఎఱ్ఱని]ముక్కుకాంతులచేత, తెలసి=[వేఱురంగుచేత] నెఱిఁగి తోలినన్=కొట్టివేయఁగా, తత్కణి...చంచులన్. తత్=ఆవరిచేలయొక్క, కణిశ=ఎన్నులయొక్క, ఆలి=పఙ్క్తితోడ, శాలి=ఒప్పుచున్న, చంచులన్=ముక్కుల తోడ, చనుచున్=(చిలుకలు)పోవుచు దిక్సతుల=దిక్కులను స్త్రీలయొక్క, చొక్కపు=సొగసైన, పచ్చలు [అలంకారములయందలి]మరకతములయొక్క, హెచ్చులోయనన్=అతిశయము లేమోయనునట్లుగ, ఒప్పన్=ప్రకాశించును

శా. నాళీకాళిమృణాళికాకబళనా-నందన్మరాళాంగనా
పాళుల్ వ్యోమతలంబునం బ్రతిఫలిం-పం బోలునాఁగా నభః
పాళీపాండుపయోదపఙ్క్తుల సరః-పాళిం బిసాళింపఁగాఁ
బోలున్నాఁగ దివిన్ భువిన్ సితఘన-మ్ముల్ హంసలుం బాటిలెన్

టీ॥ నాళీ..పాళుల్, నాళీక=పద్మములయొక్క, అళి=పఙ్క్తియొక్క, మృణాళికా=తూండ్లయొక్క, కబళన=తినుటచేత, ఆనందత్=సంతోషించుచున్న, మరాళాంగనా=హంసస్త్రీలయొక్క, పాళుల్=పఙ్క్తులు. వ్యోమతలంబునన్=ఆకాశమునందు, ప్రతిఫలింపఁబోలునాఁగాన్=ప్రతిబింబించెనోయనునట్లుగాను, నభః...పఙ్క్తి, నభఃపాళీ—ఆకాశప్రదేశమందలి పాండు=తెల్లనైన, పయోదపఙ్క్తులు=మేఘపఙ్క్తులు, సరఃపాళిన్=మడుగులవరుసయందు, పిసాళింపఁగాఁబోలున్నాఁగన్=వ్యాపించఁబోలు ననునట్లుగా, దివిన్=ఆకాశమందును, భువిన్=భూమియందును, సితఘనమ్ముల్=తెల్లమేఘములును, హంసలున్=అంచలును, పాటిలెన్=ఒప్పెను.

చ. కలశజసంగతిన్ ఘనులు-గాంచిరి శుద్ధత నీడ నింక మా
కలరదు మించుటంచుఁ గర-కావళితో మణిచాపరేఖతోఁ
నిలఁ డిగు చంచలాళియన-నింపగు జాజిసరాలు వ్రేలవ
ర్తిఁ లలనౌఘమత్తతిఁ బు-రిం గొనుచందురుకావిరీవులన్॥

టీ॥ కలశజసంగతిన్=అగస్త్యునిస్నేహముచేత, [అనఁగా నగస్త్యోదయమగుటచేత] ఘనులు=మేఘములు [గొప్పవారనియును] శుద్ధతన్=నైర్మల్యమును గాంచిరి=పొందిరి, (ఇచట మహాదరము వివక్షాధీనము) ఈడన్=ఇక్కడ, మించుట=అతిశయించుట, మాకున్=మాకు. అలరదు=ఒప్పదు, అంచున్=అనుచు, కరకావళితోన్=వడగండ్లవరుసతోడను, మణిచాపరేఖతోన్=ఇంద్రధనస్సుయొక్క రేఖతోడను, ఇలన్=భూమియందు, డిగు=దిగినట్టి, చంచలాళియనన్=మెఱుపుపఙ్క్తులోయనునట్టి, లలనౌఘము=స్త్రీస

మూహము, అత్తరిన్ = ఆసమయమునందు, జాజిసరాలు = జాజిపూవుల దండలు, ప్రేలన్ = ప్రేలుచుండగా, గొను = ధరించిన, చెంగురుకావిరీవులన్, చెందురుకావి = సిందూరపురంగుగల బట్టలయొక్క, రీవులన్ = శోభలచేత, పురిన్ = పట్టణమునందు, వర్తింపన్ = సంచరించును

మ. కతకంబొక్కటి కుంభసంభవుఁడనం-గల్పించి కాదంబినీ।
శతకాడంబరపంకిలాభ్రజలధిన్-సాధుప్రసాదంబుఁ గూ।
ర్చితఁగాంగాలనుభూమి నేకరణిమిం-చెం దేటలీస్యందినీ।
తతినాసేలస దేనదిన్నదినిలే-దాబింబదంభంబునన్॥

టీ॥ కాలము = సమయము. కుంభసంభవుఁడనన్ = అగస్త్యనక్షత్రమను నట్టి, కతకంబు = చిల్లగింజ, ఒక్కటి = ఒకదానిని, కల్పించి = కూర్చి, కాదం...జలధిన్ కాదంబినీ = మేఘపఙ్క్తులయొక్క, శతిక = వందలయొక్క, ఆడంబర = ఆటోపముచేత, పంకిల = బురద గలిగిన, అభ్ర = ఆకాశమనెడు, జలధిన్ = సముద్రమునందు సాధుప్రసాదంబున్ = మంచి నైర్మల్యమును, కూర్చి = చేసి, తగన్ = ఒప్పను. భూమిన్ = పృథివియందు, ఈస్యందినీతతిన్ = ఈనదీసమూహమునందు, తేటలు = నైర్మల్యములు, ఏకరణిమించెన్ = ఎట్లు వ్యాపించెను, నా నేల = ఆనెందుకు, ఆదే = ఆయాకాశనైర్మల్యమే, నదిన్నదినిన్ = ప్రతినదియందు, బింబదంభంబునన్ = ప్రతిబింబమిషముచేత, లేదా = ఉండదా.

శా. చక్రంబొక్కటి శింశుమారము భ్రమిం-చం గ్రొంచపుర్
క్రొత్తనాం।
దాక్రీడత్సితవారివాహనివహ-వ్యాకీర్ణతూలాళిని।
ర్వక్రంబై వెలయన్ శరజ్జరఠ చే-బర్యాయపర్యస్తమా।
ప్రక్రామ్యత్సితతంతుపఙ్క్తులనఁగా-వ్రాలు న్మరాళావళుల్

టీ॥ శింశుమారము= (గ్రహాదులకాధారమై మేరువునం దిరుగుచున్న) శింశుమారమను పేరుగల చక్రంబు=చక్రము, ఒక్కటి=ఒకటి. భ్రమించన్=తిరుగగా, క్రౌంచపుర్ రాట్నమునన్గున్=క్రౌంచపర్వతమను నూలువడుకునట్టి యంత్రమందు, ఆక్రీడ....తూలాళి ఆక్రీడత్=అంతటదిరుగుచున్న, సిత=తెల్లని, వారివాహ=మేఘములయొక్క, నివహా=సమూహము నెడి, వ్యాకీర్ణ=ఏకిన, తూల=దూదిపింజెలయొక్క, ఆళి=పఙ్క్తి, నిర్వక్రంబై=వంకర లేనిదై, వెలయన్=ఒప్పగా, శరజ్జరచేన్=శరత్కాలమనుముసలిదానిచేత, పర్యాయపర్యస్తమా-క్రమముగా వడకంబడునట్టి, ప్రక్రామ్య..పఙ్క్తులనంగన్- ప్రక్రామ్యత్=ఆరంభమగుచున్న, సిత=తెల్లనయిన, తంతు=దారములయొక్క, పఙ్క్తులనంగన్=వరుసలో యనునట్లుగా, మరాళావళుల్=హంసపఙ్క్తులు. ప్రాలున్ = వ్యాపించును.

శా. మంచుల్తాపనతాపవీతికెదుర్పం-గన్నేకసప్తచ్ఛదో|
దంచత్పర్ణములాశ్రయించిరవిప-క్ష్యబ్జాళిగంధంబుపు|
ష్పాంచచ్చోరులుదొంగిలించియవియూనాకారభేదంబునం|
గొంచుమ్మించెననన్వనింగపురముల్ఘూర్ణిల్లెవాత్యాహతిన్

టీ॥ మంచుల్=హిమములు, తాపనతాపవీతికిన్ తాపన=సూర్యసంబంధియగు, తాప=వేడిమియొక్క, వీతికిన్=జిగికి, ఎదుర్పన్ లేక=ఎదుర్కొనలేక, సప్త..పర్ణములు సప్తచ్ఛదా=ఏడాకులయరటిచెట్లయొక్క, ఉదంచత్=ప్రకాశించుచున్న, పర్ణములు=ఆకులు, ఆశ్రయించి=పొంది, రవి...గంధంబు రవి=సూర్యునియొక్క, పక్షి=పక్షమందైన, అబ్జ=పద్మములయొక్క, ఆళి=పఙ్క్తియొక్క, గంధ=పరిమళమును, పుష్పాంచచ్చోరులు=పువ్వులనెడుఒప్పుచున్నదొంగలు, (అరంటిపువ్వులలోనుండుదొంగలని పేరుగలయవయవములనిచూనధ్వని), దొంగిలించి=అపహరించి, అవియూన్ వాసనలియ్యంగా, ఆకారభేదంబునన్ = వేఱురూపుచేత, కొంచున్=స్వీకరించుచు, మించెననన్=వ్యాపించెనోయనునట్లు, వనిన్=వనమందు, కపుర

ణుల్ = కర్పూరములు, వాత్యాహతిన్ = సుడిగాలి తాకుచేత, ఘూర్ణిల్లెన్ = తిరిగెను,

వ. ఇప్పగిది నుప్పుచు నింపుసాధించు నప్పరమయోగ్యావసమున.

టీ॥ స్పష్టము

క. మందసమున్ముఖగర్భము।
నందమ్ముగనమరఁదెలసి-యలసపవనలస।
న్మందిరమునవిల్పిరి మే।
నందనివిదలిర్పనంత-నవలాసకులున్॥

పా॥ అంత = అంతలో, నవలాసకులున్. నవలా = మేనకయొక్క, సకులున్ = చెలికత్తెలును, మందసము న్ముఖగర్భమున్. మందా = మెల్లగా, సము న్ముఖ = ఉజ్జృంభించి, గర్భమున్ = చూలాటను, అందమ్ముగన్ = సొగసుగా అమరల్ = ఒప్పగా, తెలసి = ఎఱిఁగి, మేనన్ = మేనకను, తనివిదలిర్పన్ = తృప్తినొందునట్లుగా, వలసన్మందిరమునన్ = వసమందొప్పుచున్న గృహమందు నిల్పిరి = ఉంచిరి,

టీ॥ అంత = అంతలో, నవలాసకులున్ = నూతనులగు నాట్యము సేయువారు, [అనగా ఆటలాడువారు] ఉత్సవములు జేయువారని యర్థము, మందసమున్ = పెట్టెను, ముఖగర్భమున్ = ఎదుటిభాగమును లోభాగమును, అందమ్ముగనమరన్ = సొగసుగా నొప్పఁగా, తెలసి, ఎఱిఁగి, మేనన్ = శరీరమందు, తనివిదలిర్పన్ = తృప్తినొందునట్లు, అలసపవనలసన్మందిరమునన్ ఆయుజ్ఞసంబంధియగు ప్రకాశించుచున్న యింటియందు, నిల్పిరి = ఉంచిరి.

క. మందసముదీయమానా।
నందంబులుపొంగిపొరల-నవలాలితని।
ష్పందమతులునుమహీభృ।
త్సందేశకరుల్బొసంగ-సవరించునెడన్॥

పా॥ మంద... .నందంబులు, మంద=మెల్లగా, సముదీయమాన=పుట్టుచున్న, ఆనందంబులు=సంతోషములు పొంగి=అతిశయించి, పొరలన్=వ్యాపించఁగా, నవలాలు=స్త్రీలును, ఇతనిష్పందమతులు=ఇత=పొందబడిన, నిష్పంద=చంచలించని, మతులు=బుద్ధిగలవారును, మహీభృత్సందేశకరుల్=హిమవంతునివార్తాహరులును, పొసంగన్=అనుకూలముగా, సవరించు నెడన్=పనులు జేయుసమయమున,

పీ॥ ఉదీయ ..నందంబులు ఉదీయమాన=పుట్టుచున్న, ఆనందంబులు=సంతోషములు, పొంగి=అతిశయించి, పొరలన్=వ్యాపించఁగా, నవలాలిత...మతులు నవ=క్రొత్తగా, లాలిత=గౌరవించఁబడినట్టియు, నిష్పంద=చంచలించని, మతులు=బుద్ధులుగల, మహీభృత్సందేశకరుల్=రాజాయొక్క వార్తాహరులు, మందసము=పెట్టె, పొసంగన్=అనుకూలముగా, సవరించు నెడన్=సర్దుబాటుచేయునపుడు.

క. అకలుషమతిమహీభృత్సతి।
ప్రకటోత్సుకభావలబ్ధి-బర్వంగను మే।
నక మనసుహితముగాఁగ।
న్యక నొయ్యారములకుప్ప-నచటం గనియెన్॥

పా॥ అకలుషమతి=నిష్కలుష బుద్ధిగల, మహీభృత్సతి=హిమవంతుని భార్యయగు, మేనక=మేనకాదేవి, ప్రకటోత్సుక భావలబ్ధి బర్వంగను=అతిశయమగు వేడుక వ్యాపించఁగా, మనసుహితముగా=మదికిష్టముగా, ఒయ్యారములకుప్పన్=విలాసములప్రోవైన, కన్యకన్=పిల్లను, అచటన్=ఆగృహమందు, కనియెన్=కనెను.

పీ॥ మేనక=మేనకయనునప్సరస, [ఇదియితరాప్సరసల కుపలక్షణము.] ప్రకటోత్సుకభావలబ్ధిఁ=అతిశయమగుసంతోషముచేత, పర్వంగను=(లక్షణచే) నాట్యముచేయుఁగా, అప్సరసలాడగానని యర్థము· మహీభృత్సతి=జనకునిభార్య, అచటన్=ఆ పెట్టెయందు, కనియెన్=చూచెను. శేషము సమానము,

క. తతకనకనగప్రభవను।
మతిగర్భమునంజనించు-మాన్యనుగన్యన్।
క్షితిభృత్పతిగన్గొనితా।
నతికుతుకతరంగితాంత-రంగతఁబొంగెన్॥

పా॥ క్షితిభృత్పతి=పర్వతశ్రేష్ఠుఁడగుహిమవంతుఁడు, కనకనగప్రభవన్= మేరుపర్వతమువలనఁ బుట్టిన సుమతి=మంచిమనసుగల మేనకయొక్క, గర్భమునన్=కడుపునందు, జనించు=పుట్టినట్టి, మాన్యన్=పూజ్యురాలగు, కన్యన్=కన్నియను, కన్గొని=చూచి, తాన్=తాను. అతికుతుకితాంతరంగతన్=మిక్కిలిసంతోషముచేతఁ బొంగుచున్న యంతఃకరణముగలుగుటచేత, పొంగెన్=ఉబ్బెను

సీ॥ క్షితిభృత్పతి=రాజశ్రేష్ఠుఁడగు జనకుఁడు, కనకనగప్రభన్=బంగారుపర్వతమువంటి కాంతిగలిగినట్టియు, వసుమతి గర్భమునన్=భూమియొక్కగర్భమునందు, జనించు=పుట్టినట్టియు, శేషము సమానము.

సీ. జన్నంపుటన్నంపు-టన్నువల్ వెదఁజల్లు,
పారిజాతలతాంత-ధారలలరె।
సాధారలాధార-మైధారుణిఁజనించు,
భృంగమ్ములరిన్యప-సంగమెసఁగె।
నారవంబాదూఘ-గౌరవంబై మీర,
గంధగంధవహాను-బంధ మొప్పె।
నాగాలలోఁగొని-నాగాలికుంతలల్,
పాటపాటలకోటి-పరిఢవిల్లె।

గీ. కన్యధన్యయనన్యసా-మాన్యమాన్య।
వర్ణ్యలావణ్యసావర్ణ్య-వర్ణవర్ణ।

నీయగాత్రిధరిత్రిజ-నించినట్టి
కల్యకల్యాణసుముహూర్త-ఘటికయందు॥

టీ॥ ధన్య=ధన్యురాలైనట్టియు, అనన్య గాత్రి=అనన్యసామాన్య=ఇతరులకు సాధారణము గాని, మాన్య=పూజించఁదగినట్టియు, వర్ణ్య=వర్ణించఁదగినట్టియు, లావణ్య=శరీరత శీతళ్యము చేతను, సౌవర్ణ=బంగారు సంబంధియగు, వర్ణ=కాంతిచేత, వర్ణనీయ=వర్ణించఁదగిన, గాత్రి=శరీరము గల, కన్య=ఆచిన్నది, ధరిత్రిన్=భూమియందు, జనించినట్టి=పుట్టి, కల్య..యందు, కల్య=ప్రశస్తమైన, కల్యాణ=శుభప్రదమైన, సుముహూర్త=మంచిముహూర్తముయొక్క, ఘటికయందు=గడియయందు, జన్నంపుటన్నపుబుట న్నవల్=యజ్ఞములేయన్నముగల దేవతల స్త్రీలు, వెదజల్లు=విరియఁజల్లిన, పారి...ధారలు, పారిజాతలతాంత=పారిజాత పుష్పములయొక్క, ధారలు=ధారావర్షములు, ఎసఁగెన్=ఒప్పెను, ఆధారలు= ఆధారలే=ఆధారమై=జీవనాధారముగానుండి, ధారుణిన్=భూమియందు, చరించు=తిరుగుచున్న, భృంగములు=తుమ్మెదలయొక్క, రింగత్సంగము=ధ్వనిప్రసక్తి, ఎసఁగెన్=ఒప్పెను, ఆరవంబు=ఆధ్వని, ఆరూఢగౌరవంబై=ప్రసిద్ధగౌరవముగలదియై, మీఱెన్=అతిశయించఁగా, గంధ..బంధము, గంధ=పరిమళముతోఁగూడిన, గంధవహ=గాలియొక్క, అనుబంధము=సంబంధము, ఒప్పెన్=ఎసఁగెను. ఆగాలిన్=ఆవాయువును= లోఁగొని=లోఁబరచుకొని, నాగాలి కుంతలల్=నాగకన్యలు, పాడు=గానముచేయునట్టి, పాటల=గానములయొక్క, కోటి=విస్తారము, ఎసఁవిల్లెన్=ప్రవర్తించెను,

ఉ. క్రొన్నెలదాల్పు పెల్లుబిలు-గుల్ వెలుగుల్ గొనలేటిఘోటిజే।
క్రొన్నవలంతిపిల్లగమి-కొల్లగఁబిల్లఘరెమ్ము పేసె మెల్।
జన్నములంను నగ్గతిగ-సప్తనపజులు తృప్తిఁగాంచెముం।
చెన్నొరతేటతామునలు-చొక్కులువల్ గలయేటికోటులన్॥

టీ॥ క్రొన్నెల ..జిలుగుల్, క్రొన్నెలదాల్పు= లేతచంద్రునిధరించిన, వేల్పు=దేవునియొక్క [సాంబమూర్తియొక్క] జిలుగుల్ సన్నపుబట్టలైన దిక్కులు, వెలుగుల్ గొనన్ =నిర్మలత్వమునొందఁగా, లేటి ..గమి=లేటిఘోటిన్=లేడియనుగుఱ్ఱమును చేకొన్న=స్వీకరించిన, వలంతి = నేర్పరి, [గాలి] యొక్క, పిల్లగమి=బాలురసమూహము, (అనఁగా మందమారుతములు) పిల్లమిరెమ్ములు-తలక్రిందుగా వేసికొనుగంతులు, ఏసెన్ = వేసెను. మేల్ జన్నములందు = మంచియజ్ఞములయందు, అగ్గితిగ = త్రేతాగ్నులయొక్క, సప్తరసజ్ఞలు = ఏడునాలుకలు, తృప్తిఁగాంచెన్ = తృప్తిఁజెందెను, తామరలు = పద్మములును, దొంగలువల్ = ఎఱ్ఱకలువలును, కల = ఉన్నట్టి, ఏటికోటులన్ = బహునదులయందు, నెరతేట = మిక్కిలినైర్మల్యము, మించెన్ = అతిశయించెను, ఆమోజస్త్రకాలమునందు సమస్తమును సుఖముగానుండెనని తాత్పర్యము

చ॥ జనకుఁడుధన్యకన్యయయి-చంపకపుష్పసువర్ణగౌరిస।
ద్వనరుహపాణిబుట్టినయ-దారిమహార్ణమునన్దంబునన్
ఘనమణులంబరంబులున-గాధముగానొసఁగంగనేగతిన్।
దినమణియంబరంబునెగి-నిల్చెనొకోయనిరార్యులత్తఱిన్॥

టీ॥ జనకుఁడు= తండ్రియగుహిమవంతుఁడు, ధన్య= ధన్యురాలైనట్టియు, చంపక ..సువర్ణ చంపకపుష్ప=సంపెంగపువ్వులవంటి, సువర్ణ= మంచిరంగుగలిగినట్టియు, (పార్వతినల్లనిదైనను శ్లేషబలమునుబట్టి స్త్రీసామాన్యమునకుఁ జేసినవర్ణన(జేసినాఁడు)) సద్వనరుహపాణి=సత్=శ్రేష్ఠమగు, వనరుహ=పద్మమువంటి, పాణి=హస్తములుగలిగినట్టియు, గౌరి=గౌరీదేవి, కన్యయయి=కొమార్తెయయి, పుట్టిన = జనించిన, ఉదారమహార్ణమునన్ = గొప్పమహార్ణమందు, ఘనమణులు గొప్పరత్నములును, అంబరంబులు = బట్టలును, అగాధముగా, మిక్కిలిగా, ఈశ్వరునకు లోతరమైనను లక్షణచేసియరయుగలిగినది, ఒసఁగంగన్ = ఇయ్యఁగా, అత్తఱిన్

ఆసమయమందు. ఆర్యులు = పెద్దలు, దినమణి - సూర్యుఁడును, మాణిక్య విశేషమనియుఁ దోచుచున్నది' అంబరంబును = ఆకాశమును, వస్త్రమని యుఁ దోచుచున్నది, ఒగిన్ = అనుకూలముగా, ఏగతిన్ = ఏప్రకారము, నిల్చెనో = ఆగెనో, అనిరి = అనిపల్కిరి,

సీ॥ జనకుఁడు = జనకమహారాజు. చరిపక ..గౌరి = చంపకపుష్ప = సంపెంగపువ్వులవలెను, సువర్ణ = బంగారమువలెను, గౌరి = పచ్చనిదియైన, సద్వనరుహపాణి = మంచిపద్మము హస్తమందుఁగల లక్ష్మీదేవి, శేషమున మానము.

క. ఎక్కువగఁబండ్లనమరిన।

చక్కెరలకుమూగుశాఖి-సద్విజవర్గం।

బక్కన్యజననమహమున।

నక్కజముగనొప్పెభావు-కాకరఫణితిన్॥

టీ॥ ఎక్కువగన్=మిక్కిలిగా, పండ్లన్=ఫలములతో, అమరిన=కలసిన, చక్కెరలకున్=పంచదారలకు, మూగు=క్రమ్మిన, శాఖిసద్విజవర్గంబు. శాఖి=వేదశాఖాధ్యయనముఁజేసిన, సద్విజ=మంచిబ్రాహ్మణులయొక్క, వర్గంబు=సమూహము, అక్కన్య=ఆ చిన్నదానియొక్క, జననమహమునన్=జన్మోత్సవమందు, అక్కజముగన్=ఆశ్చర్యముగా, భావుకాకరఫణితిన్ భావుక=శుభమునకు, ఆకర=స్థానమును,ఫణితిన్=రీతిచేత. ఒప్పెన్=ప్రకాశించెను.

వ. అంత॥

క. చిలుకలపిలుకలపలుకల।

కులుకులుగలమెలకువలకుఁ-గొఱతఘటించుం।

జలిబిలిపలుకులుబలుకుచు।

జలకముకలికికినొసర్పఁ-జనిరిపొలంతుల్॥

టీ॥ చిలుకలపలుకల = చిలుకపిల్లల యొక్క, పలుకుల = వాక్యముల యొక్క, కులుకులుగల = విలాసములుగల, మొలకవలకుఁ = ప్రౌఢిమలకు, కొరతఘటించుచున్ = లోటుగలిగించుచు, జిలిబిలిపల్కులు = ముద్దుగు వాక్యములు, పలుకుచుఁ = ఉచ్చరించుచు. పొలంతుల్ = స్త్రీలు, కలికకుఁ = ఆచిన్నదానికి, ఒనర్పఁ = చేయుటకు, చనిరి = వెళ్ళిరి,

చ. క్రమమునఁ బ్రత్నరత్నపరి-ష్కృతనిర్మలశాతకుంభకుం
భములసుగంధగంధరస-బంధురమైననఖంపచోదకం
బమరిచి బాలకుం జలక-మార్చి వడిం దడియొత్తి పొత్తులం
గొమరులుమించనుంచిరళి-కుంతలలంతయలంతదీర్పఁగన్॥

టీ॥ అంత = అంతట, అళికుంతలలు = తుమ్మెదలవంటి ముంగురులుగల స్త్రీలు, అలంత = ఆయాసము, తీర్పఁగన్ = పోఁగొట్టుటకు, క్రమమునన్ = వరుసగా, ప్రత్న ... కుంభములన్ ప్రత్న = పురాతనములగు, రత్న = మణులచేత, పరిష్కృత = అలంకరింపఁబడిన, నిర్మల = శుభ్రములైన, శాతకుంభ = బంగారము యొక్క, కుంభములన్ = ఘటముల చేత, సుగంధ ... బంధురమైన. సుగంధ = మంచి పరిమళముగల, గంధరస = గంధోదకముచేత, బంధురమైన, అతిశయించిన, నఖంపచోదకము = గోరువెచ్చనీరు, అమరిచి సిద్ధపరచి, బాలకున్ = చిన్నదానికి, జలకమార్చి = నీళ్ళుబోసి, వడిన్ = త్వరతో, తడియొత్తి = తుడిచి, పొత్తులన్ = సన్నగుడ్డల యందు, కొమరులు మించన్ = శోభ అతిశయింప, ఉంచిరి = పరుండఁబెట్టిరి.

క. అతులనతసీతసుమనః।
ప్రతినిధియవిగుణములేసు-పడవలసవస।
క్షితిలోనంబికనాదము।
హితముగనొకపేరఁబలికి-రింతులుబాలన్॥

తా॥ ఇంతులు=స్త్రీలు. బాలల్=ఆచిన్నదానికి అతులన్=సామ్యములేనిదాని, అతసీతసుమనః ప్రతినిధి=అతసీ=అగిసెచెట్టుచేత, ఇత, కాంచఁబడిన, సుమనః=పుష్పములకు, ప్రతినిధి=సమానురాలు, అని=అని, గుణములేరుపడన్=గంగులుస్పష్టముగాగా, అలస లోన్. అలస=వ్రాతవిశేషములయొక్క, వనక్షితిలోన్=వనభూమిలో, అంబికనాన్=అంబికయనఁగా, దమహితముగన్=శాంతగుణమునకు హితమగునట్లుగా, ఒకపేరన్=ఒకనామముచేత, పలికిరి=వచించిరి,

సీ॥ ఇంతులుబాలన్. అతులనతన్=సామ్యములేకుండుటచేత, సీత=సీతసుమనఃప్రతినిధి=దేవతాసమానురాలు, అనిగుణము లేరుపడన్ అల=అట్టి, సవనక్షితిలోపలన్=యజ్ఞభూమిలోపల, పికనాదమహితముగన్=కోకిలధ్వనిచేతఁబూజితమగునట్లు, ఒకపేరఁబలికిరి

వ. ఆక్రమంబున॥

సీ. పల్లవమ్ములకుసం-పల్లవమ్ములుగూర్చు,
పదములొక్కటిరెండు-బొదువనేర్చె।
విశ్వంబుఁగబళించు-విశ్వంభరునినామ,
మనుచుఁదానత్తత్త-యనఁగనేర్చె।
బంగరుచవికలో-శృంగారవతులతో,
గురివింజకుప్పలు-గూర్చనేర్చె।
వీణావతులఁగూడి-రాణామృతముసద్వి,
పంచికాతతులవా-యించనేర్చె।

గీ, బాలికారత్నమనుదిన-వర్ధమాన।
కాంతిశృంగారసటసరం-గింబులైన।

యంగములనంగజుని చేతి-యసమహేతి।
సానఁబట్టినరీతిము-చ్చటల హెచ్చె॥

టీ॥ బాలికారత్నములు = బాలికలయందు శ్రేష్ఠురాలగువారిన్నది, పల్లవమ్ములకున్ = చివుళ్ళకు, సంపల్లవంబులు = మిక్కిలి శోభలను, కూర్పన్ = సంధానముఁ జేయునట్టి, పదములు = అడుగులు, ఒకటిరెండు = కొలదిగా, పొదువసేర్చెన్ = కూడ నేర్చెను- విశ్వంబుఁగబళించు = ప్రపంచమునుదినునట్టి, విశ్వంభరుని = విష్ణువుయొక్క. నామమును మర = పేరనితలంచుచు, అత్తత్త యనఁగ నేర్చెన్ = అత్త, యత్తయనట నేర్చెను- "అదభక్షణే" అ అను ధాతువుపైని తృప్రత్యయముగాని, తృచ్ప్రత్యయముగాని చేర్చఁగా అత్తృ అని ప్రాతిపదికము అయినది- అపైని "డాబవిధాతౄ దేయః, దీర్ఘాణాం హ్రస్వస్యాత్" అను నాంధ్ర వ్యాకరణ సూత్రములచే నీ రూపము [అత్త] వచ్చెను- బంగారుచవికెలోన్ = బంగారపుమండపములో పల. శృంగారవతులతోన్ = స్త్రీలతోడ, గుజ్జనగూళ్ళు = క్రీడావిశేషములు, కూర్చ నేర్చెన్ = ఆడ నేర్చెను, వీణావతులన్ = వీణలుగల స్త్రీలను, కూడి = కలసి, రాణామృతము = అమృతమువంటి ధ్వని, రణశబ్దే అను ధాతువుపై ఘఞ్ ప్రత్యయముఁ జేర్చఁగా రాణ అనురూపమువచ్చినది సంగీతమని యర్థము. సద్విపంచికాతతులన్ = మంచి వీణాసమూహములయందు, వాయింప నేర్చెన్ = ధ్వనించ నేర్చెను, అనుదిన . రంగంబులైన. అనుదిన = ప్రతిదినమందు, వర్ధమాన = వృద్ధిఁబొందుచున్న, కాంత = మనోహరమైన, శృంగారనటన = శృంగార నాట్యమునకు, రంగంబులైన = రంగస్థలములైన, అనఁగా శృంగార ప్రచురములయిన. అంగములన్ = అవయవముల చేత, అంగజుని చేతి = మన్మథుని చేతిలోని, అసమహేతి = సమానము లేనికత్తి, సానఁబట్టినరీతిన్ = సానపెట్టినట్లుగా, ముచ్చటలన్ = శోభలచేత, హెచ్చెన్ = అతిశయి

క॥ బాల్యంబుజారెమన్మథ।
లౌల్యంబలరారెనంత-లజ్జాసమమై।

కాల్యమునళినికింబఱచెఁ।
గల్యంబగుజవ్వనంబు-గలికికిఁబొడమెన్॥

టీ॥ కలికికిన్ = ఆచిన్నదానికి, బాల్యంబు = బాలత్వము, జారెన్ = పఱచెను, మన్మథలౌల్యంబు = కామముచేతనయినచాంచల్యము- లజ్జాసమమై = సిగ్గుతోసమానమాయెను. (అనఁగా మన్మథలౌల్యము సిగ్గునుగూడ) అలరారెన్ = ప్రకాశించెను, కాల్యమునన్ = ప్రాతఃకాలమందు, నళినికిం బఱచెన్ = తామరపొదకుపఱచె, కల్యంబగు = మంచిదగు, జవ్వనంబు = యౌవనము, పొడమెన్ = అంకురించెను.

చ॥ కుటిలములయ్యెఁగోమలికిఁగుంతలముల్బెళుకుల్కనుంగవం।
బుటమరిలెంజనుంగవయుఁ-బోకలరేకలఁబ్రాకెఁబల్కులం।
జటులలితంబులొప్పెనర-చందురుచందమునఁజెందెమోముపా।
క్కిటగహనత్వముల్లసిలెఁ-గెంపులకెంపుదలిర్చెవాతెరన్॥

టీ॥ కోమలికిన్ = స్త్రీకి, కుంతలముల్ = ముంగురులు, కుటిలములయ్యెన్ = వంకరలయ్యెను, కనుంగవన్ = నేత్రద్వంద్వమందు, బెళుకుల్ = చాంచల్యములు, పుటమరిలెన్ = హెచ్చెను, చనుంగవయున్ = కుచద్వంద్వమును, పోకలరేకలన్ = పోకచెక్కలరీతిని, ప్రాకెన్ = వ్యాపించెను, పల్కులన్ = వాక్యములయందు, చటులలితంబులు = చంచలములగువిలాసములు, ఒప్పెన్ = ప్రకాశించెను, మోము = ముఖము, [నుదురనితాత్పర్యము] అరచందురుని చందమున్ = అర్ధచంద్రునిరీతిని, చెందెన్ = పొందెను, పాక్కిటన్ = నాభియందు, గహనత్వము = లోతు, ఉల్లసిలెన్ = ప్రకాశించెను, వాతెరన్ = అధరోష్ఠమునందు, కెంపులకెంపు = కెంపులవంటియెఱుపు, తలిర్చెన్ = ఒప్పెను,

ఉ॥ బాలికయుంగరాజ్యమున-బాల్యపుమంత్రినిజప్రభావముల్।
మూలకుఁద్రొబ్బిరానతని-ముంచఁగయౌవనమంత్రినుంచిత।
ల్లాలితమధ్యపుష్టినఖిలంబుఁగ్రహించిమనోజరాజను।

ద్వేలతఁగూర్చులిబ్బులనఁ-దేలెఁగుచంబులు చంద్రఫాలకున్॥

టీ॥ మనోజరాజు=మన్మథుఁడను రాజు, బాలిక=చిన్నదానియొక్క, అంగరాజ్యమునన్=శరీరమను రాజ్యమందు, బాల్యపుమంత్రి=శిశుత్వమనెడు ప్రధాని, నిజప్రభావముల్=తన సామర్థ్యములు, మూలకుఁద్రొబ్బి రాన్=మూలకు ద్రోసి వేసిరాగా, అనఁగా బాల్యమందు మన్మథచేష్ట లుండవని తాత్పర్యము- అతనిన్=ఆబాల్యమంత్రిని, ముంచఁగన్=అణఁచి వేయుటకు, యౌవనమంత్రిన్=జవ్వనమను ప్రధానిని, ఉంచి=ఏర్పాటు చేసి, తల్లాలితమధ్యపుష్టిన్- తత్=ఆయంగ రాజ్యముయొక్క, లాలిత=గారవించఁబడు, మధ్యపుష్టిన్=నడుముయొక్క పుష్టిని. మధ్యదేశమందలి యైశ్వర్యమనియు- అఖిలంబు=అంతయును, గ్రహించి=పుచ్చుకొని, అనుద్వేలతన్=అతిశయము లేకుండుట చేత, అనఁగా మెల్లమెల్లగా ననియర్థము- కూర్చు=సంధానముఁ జేయునట్టి, లిబ్బులనన్=ధనము ప్రోవులన్నట్లుగా. కుచంబులు=స్తనములు, చంద్రఫాలకున్=చంద్రునివంటి లలాటముగల స్త్రీకి. తేలెన్=బయలు దేరెను.

చ. జలజరజంబుఁ జంద్రసుధఁ-జంచలచారుచకచ్చకచ్ఛవుల్।
మలయపుగాలిశూలివన-మానసఖంబును నేర్చికూర్చి క్రొం।
దలిరుకటారివీరుఁడు ప-సృజింపఁగఁబోలుఁ బడంతిఁ గానిచో।
బలియునె మేనగంధరస-భాస్వరశీతసువర్ణవైఖరుల్॥

టీ॥ క్రొందలిరుకటారి=క్రొత్తచివుళ్ళకత్తిగల, వీరుఁడు=మన్మథుఁడు, జలజరజంబున్=పద్మపరాగమును, ఇది పంచభూతములలో భూమ్యంశము- చంద్రసుధన్=చంద్రునియమృతమును ఇది జలాంశము చంచల=మెరపుయొక్క, చారుచకచ్చకచ్ఛవుల్=సుందరములగు చకచక యను కాంతులును, ఇది తేజోంశము- మలయపుగాలిన్=మలయపర్వతవాయువును, ఇది వాయ్వంశము- శూలి ఖంబును- శూలి=ఈశ్వరునియొక్క, వన=వనమందలి, మానస=మానససరస్సునందయిన, ఖంబును=ఆకాశమును. ఇది యాకాశాంశము- ఏర్చి=ఏరి, కూర్చి=కలిపి, పడంతిన్=ఈచిన్నదానిని,

తనర్పఁగఁ బోలక = చేయఁబోలును, మనుష్యసృష్టి పంచభూతముల మేళనవలనఁ గలుగునుగావున నిట్లుఁ జెప్పఁబడెను. కానిచోఁ = అట్టుల గాని యెడల, మేనన్ = శరీరమందు, గంధ నైఖరుల్ - గంధ = పరిమళముయొక్కయు, రస = అభిరుచియొక్కయు, భాస్వర = ప్రకాశముయొక్కయు ఇది భావపరిధానిర్దేశము. శీత = చలువయొక్కయు, సువర్ణ = మంచిరంగుయొక్కయు, నైఖరుల్ = రీతులు, గలియనె = అమరియుండునా?

సీ. కచభరంబుఘనాళి-గరిమ చేఁ బిలసిల్లుఁ,
గమలవిభ్రమరీతి-నమరుఁ జూపు|
కమలలక్షణలక్ష్మి-గఱచియున్నది మోము మోష్ఠ,
మరుఁదబింబస్ఫురత్కి-సనఘుళించు|
సుమనశ్చ్యుతాహార-సురుచిరంబగు నవ్వు,
తారాళివృత్తతపమో-ధరము లౌనయు|
విపులచక్రమురీతి-వెలయు నితంబంబు,
తారాకృతి వహించుఁ-దత నఖములు|

గీ. ఘనముఖులు దమ్మిలేళ్ళరి-ఖణములింపు|
కమలములు బింబరఫులశో-ణిమలు సుమము|
లమృతము నుదాళఫలము తా-ళమరిధరణి|
ముత్తెములు భంబులోనఁ గూడె-ముదితమేన||

టీ॥ కచభరంబు = వెండ్రుకలగుంపు, ఘనాళి గరిమచేన్ ఘన = మేఘములయొక్క, ఆళి = పఙ్క్తియొక్కయనియు, ఘన = గొప్పవియగు, ఆళి = తుమ్మెదలయొక్క, అనియు నర్థము గరిమచేన్ = గొప్పదనముచేత, విలసిల్లున్ = ప్రకాశించును, చూపు = దృష్టి, కమలవిభ్రమరీతిన్ కమల = పద్మములయొక్కయనియు, లేళ్ళయొక్కయనియు నర్థము విభ్రమ = విలాసములయొక్క, రి

తిరన్ = క్రమముచేత, అమరున్ = ఒప్పును, మొగము = ముఖము, కమలలక్షణ లక్ష్మిన్ కమల లక్షణ = లేడిచిహ్నములుగల చంద్రునియొక్క యనియు, కమల = పద్మములయొక్క, లక్షణ = రీతులయొక్క యనియు నర్థము. లక్ష్మిన్ = శోభను, గణియించున్ = లెక్కించును, ఓష్ఠము = పెదవి, అరుణ బింబపురక్తిన్. అరుణ = ఎఱ్ఱనైన. బింబపు = దొండపంటి యొక్క, అరుణబింబపు = సూర్యబింబముయొక్క, రక్తిన్ = ఎఱుపును, అవఘళించున్ = తిరస్కరించు నవ్వు = స్మితము, సుమనశ్ఛటాహార సురుచిరంబు సుమనః = పుష్పములయొక్క, ఛటా = సమూహముయొక్క, హార = మాలికవలెననియు సుమనశ్ఛటా దేవతా సమూహముయొక్క, ఆహార = భోజనపదార్థమగు నమృతమువలెననియునర్థము. సురుచిరంబు = మిక్కిలి మనోహరమైనది అగున్ = ఔను. పయోధరములు = స్తనములు తాళివృత్తత. తాళి = తాటిపండ్లయొక్కయనియు తాళములయొక్క యనియు నర్థము వృత్తత = వర్తులత్వమును. ఎనయున్ = పొందును, నితంబంబు = పిఱుదు విపులచక్రమురీతిన్ - విపుల = విస్తారమైన చక్రము = బండిగల్లు యొక్క యనియు, విపుల చక్రము = భూచక్రము యొక్క, యనియు నర్థము- ఇది తెలుగు షష్ఠీ సమాసము గావున విపులా శబ్దమునకు హ్రస్వము గలిగెను- రీతిన్ = క్రమము చేత, వెలయున్ = ఒప్పును, తత నఖములు = విస్తారములగు గోళ్ళు, తారాకృతిన్ = తార = ముత్యములయొక్కయనియు, నక్షత్రములయొక్కయనియు నర్థము, ఆకృతిన్ = ఆకారమును, వహించున్ = పూనును, గీతచరణములయందు శ్లేషభంగి చేతఁ నిదివరలో జెప్పినవస్తువులఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఘనము = మేఘమును, అళులు = తుమ్మెదలును, తమ్మి = పద్మమును, లేళ్ళ = మృగములయొక్క సంఘములు = తొట్రుపాటుగన్న, గర్వములఁ దాత్పర్యము. ఇందుకమలములు = చంద్రపద్మములును, బింబువులు = దొండపంటియొక్కయు సూర్యుని యొక్కయు, శోణిమలు = ఎఱుపులును, సుమములు = పుష్పములును, అమృతమును = సుధయును, తాళఫలము = తాటిపండును, తాళము = వాయించుకొనునట్టి తాళమును, అరి = బండిచక్రమును, ధరణి = భూమిచక్రమును, ముత్తెములు = ము

త్యములును, భంబులు=మత్స్యలును, ముదిత మేనన్=చిన్నదానిశరీరమందు ఒనఁగూడెన్=తారసించెను,

క. వింటికిసరిబొమకొనల।
వింటికిసరిదొరకవెంత-విఱ్ఱవీగిననె।
వ్వంటికినలసంటికినల।
పంటికినలసాక్షిగుబ్బ-పాలిండ్లసిరుల్॥

టీ॥ బొమ=కనుబొమ, వింటికిన్=ధనుస్సునకు, సరి=సమానము, కొను=వదుము, అలవింటికిన్=ఆయాకాశమునకుసరి, సమానము, అలసాక్షి=మందములైననేత్రములుగలచిన్నదానియొక్క, గుబ్బపాలిండ్ల=గుండ్రనైనస్తనములయొక్క, సిరుల్=శోభలు, అలఎంటికిన్=ప్రసిద్ధముగుశైలమునకును, అలపంటికిన్=ప్రసిద్ధముగుకలశమునకును, ఎంతవిఱ్ఱవీగిన్=ఎంతగర్వపడినను, ఎవ్వంటికిన్=ఏకాలమునకును, దొరకవు=లభించవు.

సీ. నీలలీలలనేలు-బాలవాలభరంబు,
పద్మసంపదఁగాంచుఁ-బడఁతిమొగము।
రంభసంభ్రమమెంచు-రమణియూరుయుగంబు,
హేమభూమవహించు-నింతికాంతి,
శ్యామకోమలరీతి-సవరించుమెఱుఁగారు,
చిత్రరేఖనుమించుఁ-బత్రరేఖ।
తారసౌరులఁగేరుఁ-దరుణిపాదనఖాళి,
మినుకుకొమ్మనుమీఱు-మెలఁతభుజము॥
గీ. గానసీచానయసమాన-మానసకల।
మానినీమానసీయలీ-లానిధాన।

ఇన్నెలఁతె నెన్నఁగాఁ బన్న-గేశ్వరునకు।
భూరిముఖములు నిర్మింపఁ-బోలు ధాత॥

టీ। బాలవాలభరంబు = చిన్నదానికేశసమూహము, నీలలీలలన్ = ఇంద్రనీలములవిలాసములను, విష్ణుభార్యయగు నీలాదేవియొక్క విలాసములనిధ్వని- ఏలున్ = శాసించును, ఎడఁదీఁ మొగము - చిన్నదానిముఖము, పద్మసంపదన్ - తమ్మియొక్క శోభను, లక్ష్మీదేవియొక్క శోభనిధ్వని- కాంచున్ = పొందును. గమనీయోరుయుగంబు = చిన్నదానితొడలజోడు, రంభసంభ్రమము = అరటిచెట్టుయొక్క యాటోపమును, రంభయనునప్సరసయొక్క యాటోపమునిధ్వని, ఎంచున్ = లెక్కబెట్టును, ఇంతి కాంతి = చిన్నదానికాంతి, హేమభూమన్ = బంగారముయొక్క గొప్పతనమును, హేమయనునప్సరసయొక్క గొప్పతనమునిధ్వని, వహించున్ = పొందును, మెఱుగారు మెఱుఁగైననూగారు, శ్యామకోమలరీతన్ = నల్లనికోమలమైనపద్ధతిని, శ్యామయనునప్సరసయొక్క కోమలరీతనిధ్వని, సవరించున్ = దిద్దును, పత్రరేఖ = మకరికాపత్రరేఖ, చిత్రరేఖన్ = చిత్రమైనపద్ధతిచేతను, చిత్రరేఖయనునప్సరసను, అనిధ్వని. మించున్ = అతిశయించును, తరుణీపాదనఖాళి = చిన్నదానిపాదపుగోళ్ళవరుస, తారసౌరులన్ = నక్షత్రముశోభను, తారయనుబృహస్పతిభార్యయొక్క శోభనిధ్వని, కేరున్ = హాస్యముఁజేయును, మెలఁతభుజము = చిన్నదానిబాహువు, మినుకుఁగొమ్మన = తళుకుగలతీగను. సరస్వతినిధ్వని విఱుగున్ = అతిశయించును, గానన్ = కనుక, ఈచాన = ఈచిన్నది, అసమానమాన = సమానములేనిగౌరవముగల, సకలమానినీ = సమస్తస్త్రీలకును, మాననీయ = గౌరవింపఁదగిన, లీలా = విలాసములకు, నిధానము = నిధియైనది, ఇన్నెలఁతన్ = ఈచిన్నదానిని, ఎన్నఁగాన్ = వర్ణించుటకు, ధాత = బ్రహ్మ, పన్నగేశ్వరునకున్ = శేషునికి, భూరిముఖములు = చాలానోళ్ళు, నిర్మింపఁబోలన్ = చేయఁబోలును.

క. నీలమ్ములు వాలమ్ములు।
నీలమ్ముల శ్రీలు దేలు-నిగనిగమనుఁగ్రొ।

గ్జాలమ్ములు జాలమ్ములు।
జాలమ్ములీల నేలుఁ-జంద్రాననకున్॥

టీ॥ చంద్రాననకున్ - చంద్రునివంటిముఖముగల చిన్నదానికి, వాలమ్ములు = కేశములు, నీలమ్ములు = నల్లనివి, నిగనిగమను = నిగనిగలాడెడు, దృగ్జాలములు = దృష్టిసమూహములు, జాలమ్ముల = వలలయొక్క, జాలమ్ముల = కపటములయొక్క, లీలన్ = విలాసమును, ఏలున్ = శాసించును.

సీ. కన్నెకన్నులతోడ-వన్నెలెన్నఁగవచ్చి,
సారసమ్ములునీర-సత్వమొందె।
నాతినేత్రములతోఁ-నీతులాడఁగవచ్చి,
నల్లగల్వలువేగ-నయముదూలఁగ।
కాంతకన్గవతోడ-గరిమఁబూనఁగవచ్చి,
మీనజాలమునుళ్ళ-లోనమునిఁగె।
మగువదృగ్యుగళితోఁ-నిగనిగల్గొనవచ్చి,
నెలపుల్గుగవలువ-ర్తిలఁగనరిసె।
గీ. తమ్ములకుఁగమ్ములిందీవ-రమ్ములకువ।
రమ్ములుసుమీలకు స్నేల-సమ్ములలచ।
కోరికలకును,కోరికల్-కొమ్మరెమ్మలు।
వాలుగన్నులువర్ణింప-వశమెవరికి॥

టీ॥ సారసమ్ములు=పద్మములు, కన్నెకన్నులతోడన్=చిన్నదాని నేత్రములతో, వన్నెలెన్నఁగవచ్చి=శోభలెంచుటకువచ్చి, నీరసత్వము=రసహీనతను, నీటియందునికినియును, ఒందెన్=పొందెను, నాతి నేత్రములతోన్=చిన్నదానికన్నులతో, నీతులాడఁగవచ్చి=నీతులు పలుకఁగవచ్చి, ఇందీవరములు

వేగన్ = త్వరగా, తెల్లవారఁగావనియు, నయముఁ బొసెన్ = అందమును బొందఁగొ ట్టుకొని, కాంతికన్నవలోడన్ = చిన్నదాని నేత్రద్వంద్వముతో, గరిమబూనఁ గవచ్చు = గౌరవము నొందవచ్చు, మీన జాలము = చేపలసంపు, సుళ్ళులోనన్ = నీటిసుడులయందు, కష్టములందనియు, మునిగెన్ = మునిఁగిపోయెను, ముకువదృగ్వ్యాళితోన్ = చిన్నదాని నేత్రద్వంద్వముతో, నిగనిగలీ గొనవచ్చి తాళితళ్యము నొందవచ్చి, నెలపుల్గు గవలు = చకోర ద్వంద్వములు, వర్తిలఁ గన్ = సంచరించుటను [ఈ పాఠము సరియయినదని తోచదు] అరసెన్ = చూచెను. తమ్ములకున్ = పద్మములకు- తమ్ములు = సహోదరులు, ఇందీవర ములకున్ = నల్లగల్వలకు, వరమ్ములు = శ్రేష్ఠములు- మీలకున్ = చేపలకు ఈనీలనమ్ములు, కనులమూయు పయిన అలచకోరికలకున్ = ఆస్త్రీచకోర ములకు, కోరికన్ = కామితములను, ఐనట్టి, కొమిరె = చిన్నదానియొక్క, వాలుగన్నులు = విశాలనేత్రములు, వర్ణింపన్ = వర్ణనఁజేయుటకు, ఏవరి కిన్ = ఎవరికైనను, వశమె = స్వాధీనమా.

ఉ. కమ్మనిపల్కు తేనెలర-కమ్మని కుల్కుకుచమ్ము చక్రవా।
కమ్మని మేనికాంతికన-కమ్మని బెళ్కుడుచూపు చేవపొం।
కమ్మని చెక్కుచంద్రఫల-కమ్మని క్రొమ్మెఱుఁగారు దందశూ।
కమ్మని కొప్పు తేటికుల-కమ్మని పల్కెడనీలవేణికిన్॥

టీ॥ నీలవేణికిన్ = నల్లనిజడగలచిన్నదానికి, కమ్మ పల్కులు = రుచిగలవా క్యములు, తేనెలరకమ్మ = తేనె దినుసనియు, కులుకుకుచమ్ము = శృంగారము గలస్తనము, చక్రవాకమ్మని = చక్రవాకపక్షియని, మేని కాంతి = శరీరచ్ఛా య, కనకమ్మని = బంగారమనియు, బెళ్కుచూపు చేవ = చంచలమయిన దృష్టి యొక్కబలము, పొంకమ్మని = సొగసయినదనియు, చెక్కు = గండస్థలము, చంద్రఫలకమ్మని = చంద్రకాంతమనియు, క్రొమ్మెఱుఁగారు = నిగనిగలాడె డునూగారు, దందశూకమ్మని = పామనియు, కొప్పు = కేశభారము, తేటి కులకమ్మని = తుమ్మెదగుంపనియు, పల్కెడన్ = చెప్పెదను.

గీ. ఇంతిసల్లపనస్ఫూర్తి-యించుకమరు।
రాజనకుమత్తకోకిల-రాజనకును।
తరుణియుచ్చరణస్ఫూర్తి-దనరుఁగొంత।
శుకములకునతివికచకిం-శుకములకును॥

టీ॥ ఇంతి=చిన్నదానియొక్క, సల్లపనస్ఫూర్తి- సత్=శ్రేష్ఠమయిన, లపన=ముఖముయొక్కయు, సల్లపన=పలుకుబడియొక్కయు, స్ఫూర్తి=స్ఫురణము, ఇంచుక=కొంచెము, రాజనకున్=చంద్రునికి, మత్తకోకిల రాజనకును=మదించినకోకిలశ్రేష్ఠమునకును, అమరున్=ఒప్పును, తరుణి=చిన్నదానియొక్క, ఉచ్చరణస్ఫూర్తి- ఉచ్చరణ=పలుకుబడియొక్క, ఉత్=మిన్నతమయిన, చరణ=పాదములయొక్కయు. స్ఫూర్తి=స్ఫురణము, శుకములకును=చిలుకలకును, అతివికచకింశుకములకును=మిక్కిలివికసించిన మోదుగపువ్వులకును, కొంత=కొంచెము, తనరున్=ఒప్పును-

చ. కలికిమొగంబుడంబునకుఁ-గాశశిపద్మములాఢ్యపుష్కర।
స్థలినిసదాతపస్స్ఫురణఁ-దాల్చుతఱిన్వికలంకసౌరభో।
జ్జ్వలతనుబద్ధమొందెనలచందముఁజంద్రుఁడందఁడయ్యెసా
కలుషముగాదెమేదినినిఁ-గారణమిద్వివైరవృత్తికిన్॥

టీ॥ శశిపద్మములు=చంద్రపద్మములు, కలికి=చిన్నదానియొక్క, మొగంబుడంబునకుఁగాన్=ముఖశోభకై, ఆఢ్యపుష్కరస్థలిని- ఆఢ్య=మంచిదియగు, పుష్కరస్థలి=తీరవిశేషమందు, ఆకాశస్థలమందనియు, నీటిస్థలమందనియు నర్థములు- తపస్సు తీరవిశేషమందుఁజేయుచురుగదా- ఇదియుభయయుక్తసమము- ఆకాశమందని చంద్రపక్షమందును, జలమందనిపద్మపక్షమందును, ఇట్లుమూఁడర్థములుగాఁ జెప్పవలయును- సదా=ఎల్లప్పుడును. తపస్స్ఫురణన్=తపస్సుయొక్క స్ఫూర్తిని, సత్=యోగ్యమయిన, ఆతప=ఎండ దగుంచు, స్ఫురణన్=వికాసముననియు, తల్చుతఱిన్=ధరించినప్పుడు

వికలంక సౌరభోజ్జ్వలతను=కలంక రాహిత్యమును, బరిమళముచేఁ బ్రకాశించు టయును, పద్మము=తమ్మి,ఒందెన్=చెందెను, అలచందమున్=ఆరీతిని, చందురుఁడు=చంద్రుఁడు, అందఁడయ్యెన్=పొందఁడాయెను, అకలుషము=అదోషము, మేదినిన్=భూమియందు, ఇరువురి=ఇదరియొక్క, వైరవృత్తిన్=విరోధవ్యాపారమునకు, కారణముగాదె=హేతువుగాదా.

గీ. కొమ్మ కేలింపలరు లేత-కొమ్మ కేలి।
మేచకముల చ్చెలియ నెరుల్-మేచకములు।
తియ్యనిరు చిందనరుమోవి-తియ్యనిరుచి।
యించుకమరుని చేవింటి-యించుకమరు॥

టీ॥ కొమ్మకేలు=చిన్నదానిచేయి, లేతకొమ్మకేలిన్=లేతకొమ్మయొక్క విలాసము చేత, ఇంపలరున్=శోభించును, మేచకములు=నల్లయిన, అచ్చెలియ=ఆచిన్నదానియొక్క, నెరుల్=వెండ్రుకలు, మేచకములు=నెమలిపింఛములు. తియ్యని=మధురమగు రుచిన్=రుచిచేత, తనరు=ఒప్పుచున్న. మోవి=అధరము, తియ్యని=వెనుకఁదీయనట్టి, రుచి=మాధుర్యము, ఇంచుక=కొంచెము, మరుని=మన్మథునియొక్క, చేవింటి=చేతిలోనిధనుస్సుయొక్క, ఇంచురున్=చెఱకునకు, అమరున్=ఒప్పును-

చ. కలహమునంబరస్పరముఁ-గన్పడుచన్నులకు విభాగపుం।
గలపలసాక్షులొప్పకొనఁ-గా ముఁడుయౌవనమంత్రి చేసను।
జ్జ్వలతనలగ్నపత్రమునఁ-బట్టిలిఖింపఁగఁ జేయునక్షర।
ములనల రారుబంతియనఁ-బాటిలుగొప్పి మ్మెఱుఁగారుఁ బోటికిన్॥

టీ. కలహమునన్=విరోధముచేత, పరస్పరమున్=అన్యోన్యము, కన్పడు=అతిశయించుచున్న. కన్నులకున్=నేత్రములకు, విభాగపుంగలన=పంపకపుచోటు, అలసాక్షులు=ప్రసిద్ధులైనసాక్షులు. మందములగు నేత్రములనియు, ఒప్పకొనన్=అంగీకరించఁగా, కాముఁడు=మన్మథుఁడు, యౌ

వనమంత్రిచేన్ = జవ్వనమనెడుప్రధానిచేత, సముజ్జ్వలతన్ = ప్రకాశముచేత, వలగ్నపత్రమునన్ = నడుమనెడునాకుపై, పట్టి = పట్టికొని, లిఖింపఁగఁజేయు = వ్రాయింపఁజేసిన, అక్షరమ్ములన్ = వర్ణములచేత, అలరారు = ఒప్పుచున్న, బంతియనన్ = పఙ్క్తియనునట్లు, క్రొమ్మెఱుఁగారు = క్రొత్తకాంతులుఁ నూగారు, బోటికిన్ = చిన్నదానికి, అలరారున్ = ప్రకాశించును-

సీ. రదపాళికెగురించి - రాలేకపాలిండ్ల,
గౌరవంబువహించెఁ - గోరకములు।
తనుకాంతికాశించి - తానిల్వలేమికి,
కేతకినెరికొప్పు - రీతిఁగాంచె।
నెరతొడలనుబోలి - దరహితస్థితిఁగాంచి,
కదళికల్ నఖరస - సంపదలఁబొదలె।
మెఱుఁగారుగణియించి - మిగులవాదిగనిల్చి।
శైవాలముపిఱుంద - చాయనెనసె।

గీ. మధుకరమ్ములుకుంతల - ప్రథిమనెంచి।
క్రమముగానద్వితీయవ - ర్ణముగనిల్చి।
జంఘలకుఁగ్రిందుపడెనౌర - జలజనేత్ర।
గాత్రములదీటులచరిత్ర - చిత్రమయ్యె॥

టీ. కోరకములు = మొగ్గలు, రదపాళికిన్ = దంతపఙ్క్తికి, ఎగురించి = ఎదురై రాలేక = వచ్చుటకుసామర్థ్యములేక. ర అనునక్షరములేకయనియునర్థము-కోరకశబ్దమందు 'ర' లేకుండ కోకములగుచు చక్రవాకములనియర్థము. పాలిండ్లగౌరవంబున్ = స్తనములయౌన్నత్యమును, వహించెన్ = పూనెను, కేతకి = మొగలిపువ్వు, తనుకాంతికిన్ = శరీరకాంతికి, ఆశించి = ఆశపడి, తానిల్వలేమికిన్ = తానాగలేకుండుటకు, త అను నక్షరము నిలువకుండు

టకు ననియర్థము- కేతకిశబ్దమందు త నిలువకుంటే కేకియగును- నెమలియనియర్థము- కొప్పరీతిన్=కొప్పుయొక్క పద్ధతిని, గాంచెన్=పొందెను, కదళికల్=అరఁటులు, నెరతొడలను=మంచివియగుతొడలను, పోలి=పోలినవియై, దరహితసిరిన్=కొంచెమిష్టముగురీతిని. కాంచి=పొంది, ద=దకారముతోడ, రహిత=శూన్యముగు, సిరిన్=ఉనికిని, కాంచి=పొందియనియర్థము. కదళికల్ అనుశబ్దమందు "ద" శూన్యమయితేఁ కళికల్ అనియగును- మొగ్గలనియర్థము, నఖరసంపదలన్= గోళ్ళయొక్క శోభలచేత, పొదలెన్=వృద్ధిఁబొందెను. శైవాలము=నాచు, మెఱుఁగారున్=మెఱుఁగైననూగారును, గణించి=లెక్కించి, మిగులన్=మీరుటకు, వాదిగన్=వాదముచేయునదిగా, నిల్చి=ఉండి, 'వ' అనునక్షరముదిగిపోఁగా నిలచి. శైవాలశబ్దమందు- 'వ' అనునక్షరముదిగిపోగా- శైలముఅగును, పర్వతమనియర్థము- పిఱుందుచాయన్=కటియొక్క శోభను, ఎనసెన్=పొందెను, మధుకరమ్ములు=తుమ్మెదలు, కుంతలప్రథిమన్= ముంగురులగొప్పతనమును, ఎంచి=లెక్కించి, క్రమముగాన్=తిన్నగా, అద్వితీయవర్ణముగన్=రెండవవర్ణములేనిదిగా, అనఁగా సామ్యములేనిదై- రెండవయక్షరములేనిదై యనియునర్థము- మధుకరశబ్దమందు రెండవయక్షరములేకుంటే మకరమ్ములు అగును- మొసళ్ళనియర్థము జంగలకున్=పిక్కలకు, క్రిందుపడెన్=తక్కువాయెను, ఘోర=ఆశ్చర్యము. జలజనేత్రి=చిన్నదానియొక్క, గాత్రముల=అవయవములయొక్క, దీటుల=సమానవస్తువులయొక్క, చరిత్ర=చరితము చిత్రమయ్యెన్=ఆశ్చర్యమాయెను.

క. మెఱుఁగుపసిండికి వాసన|
చెఱకునకున్ సత్ఫలంబు-సృజియింపని యా|
క్కొఱఁ చెలిమేనినిజిగి వా|
తెఱయుగ నిర్మించిధాత-తీర్చికొనియెన్||

టీ. మెఱుఁగుపసిండికిన్=మెఱుంగుబంగారమునకు, వాసన=పరిమళమును, చెఱుకునకున్=ఇక్షువునకు, సత్ఫలంబు=మంచిపండును, సృజియింపని=నిర్మించనట్టి, అకొఱఁత=ఆలోటు, చెలిమేని=చిన్నదానిశరీరమును, జగివాతెఱయును=నును పైనయధరోష్ఠమును, నిర్మించి=చేసి, ధాత=బ్రహ్మ. తీరిచికొనియెన్=పోఁగొట్టుకొనెను.

సీ. సరసులలోనన-బ్జములున్నఁబనియేమి,
విషములసంగతి-విడువవెపుడు।
కళలన్నెలకునెన్ని-గలిగినఁబనియేమి,
దోషాకరఖ్యాతి-దొలఁగదెపుడు।
కవజక్కపలువృత్త-గతినున్నఁబనియేమి,
తమినోడొరులఁగూడు-క్రమము లేదు॥
ఘనులలోనమెఱుంగు-గలసినంతనెయేమి,
చాంచల్యమొక్కింత-జారలేదు।

గీ. కానసీచానకనుదోయి-కానసమున॥
కబ్బురపుగబ్బిగుబ్బల-కంగమునకు।
జలజచయచంద్రచక్రచం-చలలసరిగ॥
బలుకనుచితంబుగాదిట్లు-దలఁచిచూడ।

టీ. అబ్జములు=పద్మములు, సరసులలోన్=రసయుక్తులయిన వారిలో, మడుగులలోననియును. ఉన్నన్=ఉంటచేత, పనియేమి=కార్యమేమి గలదు, విషముల=ఉదకములయొక్క, . గరళములయొక్కయనియును, సంగతి=స్నేహము, ఎపుడు=ఎన్నఁడును, విడువదు=వదలదు, అన్నెలకున్=ఆచంద్రునికి, కళలు=పదియారవభాగములు, శాస్త్రములనియును, ఎన్నిగలిగినన్, పనియేమి=కార్యమేమి, దోషాకరఖ్యాతి=పాపములకుస్థానమనుప్రసిద్ధి, రాత్రి

నిఁజేయువాఁడను ప్రసిద్ధియునియును, ఎప్పుడుఁదొలఁగదు=ఎన్నఁడును పోదు, కోకజక్కవలు=జోడైనచక్రవాకములు, వృత్తిగతిన్=మించినదతచేత, వర్తులరీతిచేతననియును, ఉన్నఁబనియేమి=ఉన్నకార్యమేమి, తమిన్=అనురాగముచేత, రాత్రియుంపనియు, ఒండొరులఁగూడుక్రమములేదు=అన్యోన్యముఁగలిగియుఁరీతిలేదు, మెఱుంగు=మెఱుపు. ఘనులలోనన్=గొప్పవారిలో మేఘములలోననియును, కలసినంతనెయేమి=కూడినంతమాత్రముననేమి ప్రయోజనము, చాంచల్యము=చంచలత్వము, ఒక్కింతజారిలేదు=కొంచెమైనఁబోలేదు, కాన్=కాబట్టి, ఈచాన=ఈచిన్నదానియొక్క, కనుదోయికిన్=నేత్రద్వంద్వమునకును, ఆననమునకున్=ముఖమునకును, ఆబ్బురపుగబ్బిగుబ్బలకున్=ఆశ్చర్యమయినగొప్పకుచములకును, అంగమునకున్=శరీరమునకును, జల...చలలన్=జలజచయ=పద్మసమూహమును, చంద్ర=చంద్రుని. చక్ర=చక్రవాకములను, చంచలలన్=మెఱపును, ఇట్లువలఁచిచూడన్=ఈప్రకారమాలోచించిచూడఁగా, సరిగన్=సమానముగా, పలుకన్=చెప్పుటకు ఉచితంబుగాదు=అర్హముగాదు.

క॥ వదనము వాణీవల్లభ|
పదమును మధ్యంబు విష్ణు-పదమును గెలువన్ |
సదళికయాసతితొడలకుఁ|
గదళిక లేపగిదిఁబోల్పఁ-గాఁదగునొక్కో॥

టీ॥ వదనము=ముఖము, వాణీవల్లభపదమును, బ్రహ్మకుస్థానమగుపద్మమును, మధ్యంబు=నడుము, విష్ణుపదమును=ఆకాశమును, గెలువన్=జయించఁగా, సదళిక=మంచిముంగురులుగల, ఈసతి=ఈచిన్నదానియొక్క, తొడలకున్=ఊరువులకు, కదళికల్=అరఁటిని, నిందితముకుసళికయునియుఁగరము, సదళికయొక్కతొడలకుఁగదళికను బోల్పరాదని తాత్పర్యము. ఏపగిదిన్=ఏప్రకారము, పోల్పఁగాఁదగునొక్కో=సాటిచేయఁదగునో.

సీ. అలరుబంతులటంచు-నాడవచ్చునుగాని,
యలరుబంతులటంచు-నాడరాదు।
భద్రకుంభములంచుఁ-బలుకవచ్చునుగాని,
భద్రకుంభములంచుఁ-బలుకరాదు॥
వృత్తతాళములంచు-నెంచవచ్చునుగాని,
వృత్తతాళములంచు-నెంచరాదు।
అతనుకోశములంచు-నరయవచ్చునుగాని,
యతనుకోశములంచు-నరయరాదు॥
గీ. గుణమును సువర్ణమనురక్తి-గుప్తిగలిగి।
విభ్రమరమాప్తమకరికా-విలసనంబు।
విద్రుమలతోపగమక్లృప్త-విలసనంబు।
నెయ్యలరుబాలపాలిండ్ల-దోయి నిపుడు॥

టీ- ఇచట సీసచరణములకును గీతచరణములకును సంబంధము గలుగునట్లుగా జెప్పఁబడినది- గుణమును=వర్తులత్వాదికమును [అలరుబంతులపక్షమున] దారమునని యర్థము- సువర్ణమును=మంచిరంగును, (భద్రకుంభపక్షమున) బంగారమునని యర్థము- అనురక్తి=అనురాగమును (వృత్తతాళపక్షమున) ఎఱుపని యర్థము గుప్తి=రవికకప్పు [అతనుకోశపక్షమున] దాపరికమనియర్థము, కలిగి=ఉండి, విభ్ర........లసనంబు=విభ్రమరమా=విలాసలక్ష్మిచేత, ఆప్త=పొందఁబడిన=మకరికా=మకరికాపత్త్రములయొక్క, విలసనంబు=విలాసముగలదియు- విద్రు........లసనంబు, విద్రుమలతా=పగడపుతీగలయొక్క, ఉపగమ=పొందుటచేత, క్లృప్త=రచింపఁబడిన విలసనంబు=విలాసముగలదియు, ఐ=అయి, అలరు=ప్రకాశించునట్టి, బాలపాలిండ్లదోయి

చిన్నదాని నేత్రద్వంద్వమును, ఇపుడు=ఇప్పుడు, అలరుబంతులటంచున్ = పుష్పములబంతులని. ఆడవచ్చునుగాని = పలుకవచ్చునుగాని, అలరు = శోభించునట్టి, బంతులటంచున్ = కందుకములని, ఆడరాదు = పలుకఁగూడదు. భద్రకుంభములంచున్ = బంగారు కలశములని, పలుకవచ్చునుగాని = చెప్పవచ్చునుగాని, భద్రకుంభములంచున్ = ఏనుగుకుంభస్థలములని, పలుకరాదు = వచింపఁగూడదు, వృత్తతాళములంచున్ = వర్తులములగు తాటిపండ్లని, ఎంచవచ్చునుగాని = ఎన్నవచ్చునుగాని, వృత్తతాళములంచున్ = వర్తులములగు తాళపుచిప్పలని, ఎంచరాదు = ఎంచఁగూడదు, అతనుకోశములంచున్ = మన్మథుని ధనరాసులని. అరయవచ్చునుగాని = చూడవచ్చునుగాని, అతనుకోశములంచున్ = గొప్ప మొగ్గలని, అరయరాదు = చూడఁగూడదు.

క. కామినికన్గవకాంతులు
సోమకళావిలసనంబుఁ-జూపుచుఁ బెనులీ
లామీనాకృతిఁ బూనఁగ
గోమలికిన్ శ్రుతులు శ్రీల-గుటసందియమే॥

టీ. కామినికన్గవకాంతులు = స్త్రీయొక్క నేత్రద్వంద్వముయొక్క కాంతులు, సోమకళావిలసనంబు = చంద్రకళయొక్క విలాసమును, చూపుచున్ = కనఁబరచుచు, పెను = విస్తారమగు, లీలా = విలాసముచేతనయిన, మీనాకృతిన్ = మత్స్యాకారమును పూనఁగన్ = ధరింపఁగా, గోమలికిన్ = స్త్రీకి, శ్రుతులు = చెవులు, శ్రీలగుట = శ్రీకారములగుట, లక్ష్ములగుటయునని యునర్థము. సందియమే = సంశయమా, ఇచట నేత్రములయందుఁ దెల్లనిరంగుకలిగియుండుటంగావునఁ జంద్రకళాసామ్యముఁ జెప్పెను, కన్నులు చంద్రకళావిలాసమును మీనాకారమ్మును ధరించుటచేత సముద్రమందుఁ బుట్టిన చంద్రమత్స్యములున్నచోట సముద్రమందే పుట్టిన శ్రీయుండుటకు సందేహము లేదని తాత్పర్యము.

చ. మనసను ప్రోలి నేలు నెఱ-మావిశరమ్ములదంట నిస్తుల।
స్తనగిరిదుర్గయుగ్మము తు-దన్నిలపెన్ మకరాంకుడప్పుచ।
య్యనఁజను నాభికూపపుత-దంకముచేఁ బదలగ్నకృష్టమై।
పసుపడు నాచుతీవ యెగఁ-బ్రాకెన సందగు నారు నాతికిన్॥

టీక. మనసను ప్రోలిన్ = చిత్తమనెడు పట్టణమును, ఏలు = పాలించునట్టి, నెఱమావిశరమ్ములదంట = శ్రేష్ఠములగు మామిడిపువ్వుల బాణములుగల నేర్పరియగు మన్మథుఁడు, నిస్తుల...తుదన్ — నిస్తుల = సామ్యములేని, స్తన = కుచములనెడు, గిరిదుర్గయుగ్మము = పర్వతదుర్గద్వంద్వముయొక్క, తుదన్ = చివరను, మకరాంకము = మకరికాపత్రములనెడు మొసలిజండాను, నిలపెన్ = ఉంచెను. చయ్యనన్ = శీఘ్రముగా, చను = వెడలునట్టి, నాభికూపపు = నాభియను నూతియందలి, తదంకముచేన్ = ఆ మన్మథుని చిహ్నమగు చేపచేత. నూతియందుఁ జేపయుండుట న్యాయముగనుక యట్టి చేపయొకటి నాభికూపమునందుండి మన్మథుని ధ్వజమీనమును జూచి పైకెగసెనని తాత్పర్యము. పదలగ్నకృష్టమై = పాదమందుఁ దగులుకొన్నట్టిదియు, లాగఁబడినట్టిదియునై. చేపకుఁ బాదములు లేకున్నను పాదములవంటి యవయవములనే అట్లు నిర్దేశించినాఁడు. పసుపడు = బాగగు, నాచుతీవ = శైవలలత, ఎగఁబ్రాకెనన్ = ఎగచినదో యనునట్లు, నాతికిన్ = స్త్రీకి, ఆరు = నూగారు, తగున్ = ఒప్పును.

సీ. పొలఁతిపాదపయోజ-ములపేరనవనిలోఁ,
బ్రబలఁగాఁ బోలుఁబ-ల్లవచయంబు।
కలువకంటికటాక్ష-ములపేరఁ బుడమి వ,
ర్ధిలఁ బోలు వాలుగ-న్నులకులంబు।
కలకంఠికాలంది-యులపేర వర్ధిల్లఁ,
గాఁ బోలు వరహంస-కవ్రజంబు।

కుందసుందరహాస-కుంతలమ్ముల పేరఁ,
నమరఁబోలును మద-భ్రమరకంబు।

గీ. ఆకులతనున్న వలఁగొన్న-నమరు భంగి।
ములఁబడినవెల్ల యెడలను-మొరయిడనను।
మించుచిగురులు వాలుగ-లంచలభులు।
గాంచఁజాలవు శృంగార-మించుకైన॥

టీ॥ పల్లవచయంబు=చిగుళ్ళసమూహము, మఱియు, పత్=పాదముల యొక్క, లవ=లేశములయొక్క, చయంబు=సమూహమని యర్థము, ఈ యర్థము పాదముల పేరఁ బ్రబలఁబోలు నని చెప్పుట కుపయోగించుచున్నది. ముందుఁగూడ నిట్లూహించవలయును- పొలఁతిపాదపయోజముల పేరన్=స్త్రీయొక్క పాదపద్మముల పేరితో, అవనిలోన్=భూమిలో, ప్రబలఁగాఁ బోలున్=అతిశయించఁబోలును, వాలుగన్నుల- వాలుగ=వాలుగ చేపల యొక్క, అన్నుల=స్త్రీలయొక్క, కులంబు=జాతి, మఱియు, వాలు=దీర్ఘములగు, కన్నుల=నేత్రములయొక్క యని యర్థము- కలువకంటికటాక్షముల పేరన్=స్త్రీయొక్క క్రేఁగంటిచూపుల పేరుతో, పుడమిన్=భూమియందు, పరిఢవిల్లఁబోలున్=వృద్ధిఁ బొందఁబోలును వరహంసకవ్రజంబు- వర=శ్రేష్ఠమయిన, హంసక=అంచలయొక్క, వ్రజంబు=సమూహము- మఱియు, హంసక=కాలికడియములయొక్క యని యర్థము, కలకంఠికాలందియల పేరన్=ఆచిన్నదాని పాదములయందలియందెల పేరుతో, పరిఢవిల్లఁగాఁ బోలున్=వృద్ధిఁబొందఁబోలును, మదభ్రమరకంబులు- మద=మదముతోఁ గూడిన, భ్రమరకంబులు=తుమ్మెదలు, మఱియు, భ్రమరకంబులు=ముంగురులు. కుందసుందరహాస=మల్లెపువ్వులవలె సుందరమయిన నవ్వుగల స్త్రీయొక్క, కుంతలమ్ముల పేరన్=ముంగురుల పేరితో, అమరఁ బోలును=ఒప్పఁబోలును, ఆకులతనున్నన్=ఆకులత్వముచేతనున్నను, [పల్లవము] ఆకు లతయందున్నదనియును, వలఁగొన్నన్=ప్రదక్షిణముఁజేసినను, [వాలుగలు]

వలలోఁ బడె ననియును, అనురక్ = ఒప్పునట్లు, భంగములఁబడినక్ = హానులఁ బొందినను, (హంసలు) తరంగములలోఁ బడె ననియు, ఎల్లమొదలను = అన్నిచోటుల, మొఱయించినక్ = మొత్తుఁ బెట్టుకొన్నను, (తుమ్మెదలు) ధ్వనిచేసెననియు, మించు చిగురులు = అతిశయించు పల్లవములును, వాలుగలు = వాలుగచేఁపలును, అంచలు = హంసలును, అళులు = తుమ్మెదలును, ఇంచుకైనక్ = కొంచెమైనను, శృంగారము = సౌందర్యమునని లాక్షణికారము. కాంచఁజాలవు = పొందలేవు.

మ. ఘనశృంగారపుతీవయౌవనవనిం - గందర్పుఁడక్ హాలికుం
డునెరాపొక్కిటిపాదునిల్పఁదనరెన్ - నూగారునాదానిమీఁ
దనవప్రోష్ఠారుణబింబడంబరరతిక్ - ద్వంద్వంబయ్యెజక్కవల్
దనరెంజన్నులువాఁగనింతిముఖచం - ద్రశ్రీభయస్తబ్ధమై॥

టీ. యౌవనవనిక్ = జవ్వనమనుతోఁటయందు, కందర్పుఁడక్ = మన్మథుఁడనెడు, హాలికుండు = సేద్యగాఁడు, నెరా = ప్రశస్తమైన, పొక్కిటిపాదు = నాభియనెడుపాదు, నిల్పక్ = ఉంచఁగా, దానియందని యధ్యాహారము. ఘనశృంగారపుతీవ = గొప్పదియగు శృంగారమనెడు తీగ, నూగారునాక్ = రోమావళియను పేరుచేత, తనరక్ = ఒప్పెను. దానిమీఁద = దానిపైని, నవోష్ఠారుణబింబడంబరరతిక్ = నూతనమగు నధరోష్ఠమనెడు సూర్యబింబము యొక్క యాటోపమునందాసక్తిచేత - చక్రవాకములకు సూర్యబింబమందాసక్తికలుగుట ప్రసిద్ధము. ద్వంద్వంబయి = జోడై, జక్కవల్ = చక్రవాకములు, చన్నులనాఁగక్ = స్తనములనుపేరితో, ఇంతి = ఆచిన్నదానియొక్క, ముఖ...స్తబ్ధమై - ముఖచంద్ర = ముఖమను చంద్రునియొక్క, శ్రీ = శోభయొక్క, భయ = భీతిచేత, స్తబ్ధమై = కొయ్యవారి, తనరక్ = ఒప్పెను. చక్రవాకములు చంద్రునికి జడియుట ప్రసిద్ధము.

సీ. పడఁతిమేల్నడతలా - పరమహంసలకైన,
పతిసఖస్థితులుస - ద్వ్రతతికైన,

వనితకన్గవకాంతి - యనిమిషావళికైనఁ,
గన్నెపెన్నెరిగుంపు - ఘనులకైన।
వనజాక్షివదనమీ - శ్వరశిఖామణికైన,
వెలఁదిపల్కులుశుకా - దులకునైన।
హరిణాక్షియిరిగౌను - హరికైనఁబల్లవా,
ధరయూరులుసరస - తరులకైనఁ।

గీ॥ బట్టిదర్శింపనలవిగా - దిట్టులుండ।
సతివయఃసొంపులా పెంపు - లానెరానొ।
యారములుబీరములునుశృం - గారములును।
దరమెలెక్కింపఁదర్కింప - నరులకెపుడు॥

టీ॥ ఈపద్యమం దుపమానవస్తువులకును బూజ్యులకును శ్లేషద్వారాయభేదాధ్యవసాయముఁ జేసినాఁడు. పడఁతిమేల్నడతలు=ఆచిన్నదాని మంచిగమనములు, అపరమహంసలకైనన్=ప్రసిద్ధులగుబ్రహ్మజ్ఞానులకయినను, గొప్పహంసలకనియును, సతినఖస్థితులు=ఆచిన్నదాని గోళ్ళరీతులు, సద్వ్రతతికైనన్=యోగ్యులసమూహమునకైన, నక్షత్రసమూహమునకనియును, వనితకన్గవకాంతి=ఆచిన్నదాని నేత్రద్వంద్వముయొక్క కాంతి, అనిమిషావళికైనన్=దేవసమూహమునకైనను, ఱెప్పపాటులేని చేపలసమూహమునకనియును, కన్నెపెన్నెరిగుంపు=చిన్నదానికేశసమూహము, ఘనులకైనన్=గొప్పవారికైనను, మేఘములకయిననియు, వనజాక్షివదనము=స్త్రీయొక్క ముగము, ఈశ్వరశిఖామణికైనన్=ఈశ్వరశ్రేష్ఠులకయినను, శివుని శిరోమణియగుచంద్రునకనియును, వెలఁదిపల్కులు=చిన్నదానిమాటలు. శుకాదులకునైనన్=శ్రీశుకుఁడుమొదలగువారికయిన. చిలుకలు మొదలగువానికనియును, హరిణాక్షియిరిగౌను=చిన్నదానిసన్నమగునడుము, హరికైనన్=విష్ణువుకయినను, సింహమునకనియును, పల్లవాధరయూరులు=చిన్నదానితొడలు,

సరసతరులకైనన్ = మిక్కిలిసరసులగువారికయినను, రసయుక్తములగుచెట్లకనియును, పట్టిపూని, వర్ణింపన్ = వర్ణనఁజేయుటకు, అలవిగాదు = శక్యముగాదు, ఇట్టులుండన్ = ఈరీతినుండఁగా అతివ = చిన్నదానియొక్క, అసొంపులు = అసొగసులు, అపెంపులు = ఆయతిశయములును. ఆసరాయొయ్యారములు = ఆగొప్పవిలాసములును, బీరములును = బిగువులును, శృంగారములును = శృంగారచేష్టలును, నరులకున్ = మనుష్యులకు, ఎవ్వరును = ఎన్నఁడును, లెక్కింపన్ = గణనచేయుటకును, తర్కింపన్ = ఊహించుటకును. తరమె = శక్యమా?

క. కాంచనకళికాంచనమును।
గాంచెం బంకేజపాణి-ఘననాసికయు।
మ్రించులమించులమించిర।
మించులతాలలితగాత్రి-మేనిమెఱుంగుల్॥

టీ॥ పంకేజపాణిఘననాసిక = పద్మములవంటిహస్తములుగల చిన్నదానియొక్క, కాంచనకళికాంచనమును = సంపెంగమొగ్గయొక్కగౌరవమును, కాంచెన్ = పొందెను- లతాలలితగాత్రి = తీగవలె సుందరమగు శరీరముగలస్త్రీయొక్క, మేనిమెఱుంగుల్ = శరీరకాంతులు. అమ్రించులమించుల = ప్రసిద్ధమగు మెఱపుల కాంతులను, మించి = అతిశయించి, రమింపన్ = క్రీడించును-

మ. కలయన్మీనముద్విస్వభావగరిమం-గన్గొంచుదంభంబునన్।
వెలయుందచ్చనుచ్చభావమగుటన్-విచ్చేయుశుక్రుండునా।
నలరున్మంగరము త్తమంగనకుఁద-ద్వ్యంబిచ్చెలింగాంచుచో।
నలఘుండాతఁడుగన్నకన్యకిలనై-చ్యంబొంచలేదేజనుల్॥

టీ॥ మీనరాశి ద్విస్వభావరాశియనియు శుక్రుకది యుచ్చయనియు, ఉచ్చమునేడవరాశియగు కన్యారాశి నీచయనియు, గ్రహములన్నియుఁ దా

మున్న రాశియందే యేనవ రాశిం జూచుచుగావున మీనమందున్న శుక్రుండు కన్యారాశిం జూచుననియు, జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధములు. ఈపద్యము దానిననుసరించి చెప్పుచున్నాడు- కలయన్ = వ్యాపించునట్లుగా, మీనము = చేప, మీనరాశియు నయ్యును, ద్విస్వభావగరిమన్ = చరస్థిర స్వభావగౌరవముచేత, కన్దోయి = ఆచిన్నదాని నేత్రద్వంద్వము యొక్క, దంభంబునన్ = మిషము చేత, వెలయున్ = ఒప్పుగా, తచ్ఛాన్ = కపటముచేత, ఉచ్ఛభావముగుటన్ = ఉన్నతత్వముగుటచేత, ఉచ్ఛరాశి యనియును, విచ్చేయుం = వచ్చినట్టి శుక్రుండును నాన్ = శుక్రుడే పోయినట్లు, ముంగరముత్తెము = ముంగిరయందలిముత్తెము, అంగనకున్ = స్త్రీకి, అలరున్ = ఒప్పును, తథ్యంబు = నిశ్చయము, ఇచ్చెలిం గాంచుచోన్ = ఈచిన్నదానిం జూచునపుడు, అలఘుండు = గొప్పవాండగు. ఆతండు = ఆశుక్రుండు, కన్నెకన్యకన్ = చూచినకన్యరాశికి, కన్నట్టిచిన్నదానికి [అనంగా దేవయానికి] జనుల్ = మనుష్యులు, నైచ్యంబు = నీచత్వమును, ఎంచలేదే = ఆలోచించలేదా.

సీ॥ నానాప్రసూనాళి-లోనారసి వసంతుఁ,
డసమశరభవసార-మొసఁగ నొసఁగ।
ధారాళధారాసు-ధారాసుజాబిల్లి,
వెదకి సారముఁ దెచ్చి-పద నొనర్ప।
సంపాతశంపాళి-నింపారుచకచకల్,
ఘనులోకగుణముఁ గే-కొని తనర్ప।
శృంగారముంగారఁ-బొంగారు బంగారు,
మేరు లేర్పరచిన-మిక్కయొసంగ॥

గీ॥ బచ్చవిలుకాఁడు లచ్చిపై-యచ్చొనర్చి।
యచ్చరలు మెచ్చ ముచ్చటల్-హెచ్చవిచ్చు।

నిచ్చెలినిఁ జేసెఁ గానిచో-నింతవింత।
చక్కఁదనమొక్కటనెట్లు-పిక్కటిల్లు॥

టీ. వసంతుఁడు=వసంతర్తువు, నానాప్రసూనాళిలోన్ = సమస్తపుష్పపఙ్క్తిలో, అరసి= చూచి, సౌరభసారము=మంచిపరిమళము, ఎసఁగన్ = ఒప్పునట్లు, ఒసఁగన్=ఇయ్యఁగా, జాబిల్లి=చంద్రుఁడు, ధారా........ రాశిలోన్=ధారాళ=అడ్డులేని, ధారా =ధారారూపమైన, సుధా=అమృతముయొక్క, రాశిన్ = రాశియందు. వెదకి = నెమకి, సారము దెచ్చి = మెఱుఁగుఁ దెచ్చి, పదనొనర్పన్ = తడిసేయఁగా, ఘనులు = మేఘములు, సంపాతశంపాళిన్ = సంపాత = బాగుగ ప్రసరించుటతోఁ గూడిన, శంపా = మెఱుపుయొక్క, ఆళిన్ = పఙ్క్తియందు, ఇంపారన్ = సొగసయిన, చకచకల్ = తళతళలు, ఒకగుమిగన్ = ఒకప్రోగుగా చేకొని = పుచ్చుకొని = తనర్పన్ = అతిశయించఁగా, మేరువు = మేరువుపర్వతము, శృంగారముంగారన్ = శృంగారి మొప్పునట్లు, పొంగారు = అతిశయించునట్టి, బంగారు = బంగారము, ఏర్పరచి = ఏరి, నమ్మికన్ = నమ్మకము చేత, ఒసంగన్ = ఈయఁగా, పచ్చవిలుకాఁడు = మన్మథుఁడు, లచ్చిపైన్ = లక్ష్మిమీఁద, అచ్చొప్పనర్చి = అచ్చొత్తి, అచ్చరలు మెచ్చన్ = అప్సరస్త్రీలు పొగడునట్లుగా, (అప్సరలసౌందర్యమును మించినదని తాత్పర్యము) ముచ్చటల్ హెచ్చన్ = ఆనందములతిశయించఁగా, ఇచ్చన్ =ఇచ్ఛచేత, ఇచ్చెలిని=ఈచిన్నదానిని. చేసెన్ =రచించెను, కానిచోన్ = కానట్టయితే, ఇంతవింతచక్కఁదనము=ఇంతచిత్రముగుసౌందర్యము, ఒక్కటన్ = ఒక్కచోట, ఎట్లుపిక్కటిల్లున్ =ఎట్లుగావిజృంభించును-

మ. కన్నుల్ గాంచిచకోరకంబు పరిరాఁ-గానుచ్చవర్ణంబుతో।
మిన్నాదంతములందలంచుచుసము-న్నీలద్విరేఫస్థితిం।
జన్నుల్ గాఁచినఁగోపవృత్తినవిపై-సాధింపఁగంఠంబుమేల్!
చెన్నుల్ గోరుచుసుళ్ళఁబొందెనవలా-శ్రీలబ్బునేయేరికిన్॥

టీ। చకోరకంబు=చకోరపక్షి, కన్నుల్ గాంచి=నేత్రములనుజూచి, నేత్రములతో సామ్యముఁబొందఁదలఁచియనిభావము- ఉచ్చవర్ణంబుతోన్=ఉన్నతమగుకాంతితోఁగూడి, సరిరాగాన్=సరివచ్చుట, మిన్నాదంతములన్=శ్రేష్ఠములగుదంతములను, తలంచుచున్=తలపోయుచు, (ఉచ్చవర్ణంబుతోన్=ఉత్సృష్టమయిన, అనఁగా విడువఁబడిన, చకారముతో] చకోరకంబు అనుశబ్దమునందు చవర్ణమువిడువఁగా, కోరకము అయినది- మొగ్గయనియరము- అదిదంతములసామ్యమొందినదనిభావము, సము...సిరిన్=సమున్నీలత్=అతిశయించుచున్న, విరేఫ=నింద్యముగాని, సిరిన్=ఈనికి చేత, జన్నుల్ గాంచినన్=స్తనములఁజూడఁగా, [విరేఫసిరిన్=రఅనువక్షరములేనియీనికిచేత] చకారముపోఁగామిగిలినకోరకశబ్దమందురేఫము పోఁగా 'కోకంబు' అయినది చక్రవాకమనియరము, అదిస్తనములతో సామ్యమునకువచ్చెననిభావము. అవి అస్తనములు, కోపవృత్తిన్=క్రోధవ్యాపారముచేత, పైసాధింపన్=అధికములు గాఁగా, కంఠంబు=కుత్తుకయొక్క, మేల్ చెన్నుల్ మంచిశోభలు, కోరుచున్=కోరుకొనుచు, (కోపవృత్తిన్- కో=కోయను వర్ణముయొక్క, అపవృత్తిన్=నివారించుటచేత) మిగిలిన కోకంబు అను శబ్దమునందు కో అనువర్ణమునువిడిచివేయఁగా, కంబు అయినది- శంఖమనియరము- అదికంఠముసామ్యముగోరుచున్నదనిభావము. కుళ్ళఁబొందన్=బాధలఁబొందదని లాక్షణికార్థము. శంఖమునకు పొలసుడిదిరిగియుండునని భావము. ఏరికిన్=ఎవరికైనను, నవలా=ఆచిన్నదానియొక్క, శ్రీలు=శోభలు, అబ్బునే=దొరకునా.

సీ. ఘనచంపకశ్రీహ-మునమించుమురిగురుల్,
భ్రమరకంబులటంచు-భ్రమయరాదు।
వలరేనినెనరుబా-టిలుచూననయనముల్,
వాలుగన్నులటంచు-బలుకరాదు।

సీ. ఘనచంపకస్నేహ-మునమించుముంగురుల్,
భ్రమరకంబులటంచు-భ్రమయరాదు।
వలతేనినెనరుబా-టిలుచానయనముల్,
వాలుగన్నులటంచుఁ-బలుకరాదు।
అనిశోజ్జ్వలస్ఫూర్తి-గనుబాలఫాలంబు,
చంద్రకాంతమటంచుఁ-జనువరాదు।
ఇలసల్లనవనదం-బులఁబొసంగమిఁజెడ,
కృష్ణవేణియటంచు-నెంచరాదు।
గీ. మదమధువ్రతవితతులు-మత్స్యసతులు।
హరిణకిరణాశ్మములు-నదుల్ హరిణనయన।
కుంతలదృగాస్యవేణుల-గురుసమాఖ్య।
లేకతంబునవహియించు-నేకతమున॥

టీ. ఘన...స్నేహమునన్, ఘన=గొప్పదియగు, చంపకస్నేహమునన్=సంపెంగనూనెచేత, సంపెంగపువ్వులమైత్రిచేతననియు, మించు=అతిశయించునట్టి, ముంగురుల్=అలకములు, భ్రమరకంబులటంచున్=తుమ్మెదలనుచు, భ్రమయరాదు=భ్రమపడఁగూడదు, తుమ్మెదలైనచోఁ జంపకస్నేహమున మించవనితాత్పర్యము. భ్రమరకములని ముంగురులకుఁబేరు వలతేని=మన్మథునియొక్క. వలలకునధికారియగు పల్లెవానియొక్కయనియు, నెనరు=స్నేహమును, పాటిలు=పొందిన, చానయనముల్=ఆచిన్నదానినేత్రములు, వాలుగన్నులటంచున్=ఆడువాలుగలనుచు, పలుకరాదు=చెప్పఁగూడదు, ఆడువాలుగలైనచోఁ బల్లెవానినెనరు బాటిలవనితాత్పర్యము. వాలుగన్నులని నేత్రములకు బేరు. అని...స్ఫూర్తిన్, అనిశ=ఎల్లప్పుడు, నిశేతరకాలమందు [అనఁగాఁబగటియందు] అనియు ఉజ్జ్వల=ప్రకాశించుచున్న స్ఫూర్తిన్=స్ఫురణను, కను=పొందునట్టి, బాలఫాలంబు=ఆచిన్నదానిలలాటము, చం

ద్రకాంతమటంచున్=చంద్రకాంతమణియని , చదువరాదు=చెప్పటకూడదు, చంద్రకాంతమైనచోఁ బగటియం దుజ్జ్వలస్ఫూర్తిగవదని తాత్పర్యము. చంద్రకాంతము (చంద్రునివలె సుందరమైనది) అని నుదుటికిఁ బేరు, ఇలన్=భూమియందు, అల్ల=ప్రసిద్ధములై , నవ=నూతనములగు, నదంబులన్=పురుషనదములచేత, అల్లనన్=తిన్నగా, వనదంబులన్=మేఘములచేతనభియు, బొసంగమిన్=అనుకూలించకుండుటచేత, [జడపక్షమున మేఘములను మించియున్నదని భావము] జడ=జట, కృష్ణవేణియటంచున్=కృష్ణవేణీనదియని ఎంచరాదు=తలఁచఁగూడదు- నదియైనచో నదములఁబొసంగుననితాత్పర్యము కృష్ణవేణి=నల్లనిజడ యని జడపేరు. మదమధువ్రతవితతులు=మదయుక్తములగు తుమ్మెదలసమూహములును, మత్స్యపతులు=అడుచేపలును, హరిణకిరణాశ్మములు=చంద్రకాంత మణులును, నదుల్=ఏఱులును, హరిణనయన=ఆచిన్నదానియొక్క, కుంత... వేణుల—కుంతల=ముంగురులయొక్కయు, దృక్=నేత్రముల యొక్కయు, ఆస్య=ముఖముయొక్కయు, వేణుల=జడయొక్కయు, గురుసమాఖ్యలు=గొప్పపేరులు, ఏకతంబునన్=ఒంటరితనముచేత. ఏకతంబునన్=ఏహేతువుచేత. వహియించున్=ధరించు.

వ. ఇప్పగిది ముప్పిరిఁగొను జవ్వనంబుప్పతిల్లఁజొప్పడి యొప్పుల కుప్పయగు నప్పొలఁతుక యప్పుడప్పుడరవిప్పువికసలందలిస్ఫు పుప్పొడికుప్పలఁ దెప్పలు దేలుచు, నిప్పుకలచొప్పున జెక్కులప్పళింపుచుఁ గుప్పగంతులం గుప్పళించు సఖులుగప్పికొనఁ జొప్పడు పూఁజప్పరమ్ముల గుప్పుగుప్పున లేఁగరువలి దలిర్పనుప్పరంబెగయు కప్పురంపుఁదిప్పల నపికల్పకల్పనలఁ దోడునీడలగు ప్రోడచేడియలతోడ నాడుచుం బాడుచునుండె నయ్యొక్కనాఁడు మనోవినోదంబున.

టీ. స్పష్టము.

సీ. పాటీరకోటీర-కోటీనమాటీక,
వానమందమరుత్కు-మారగతులు।
నాళీకపాళీమృ-ణాళీకబళనైక,
పాకపాకమరాళ-బహువిహృతులు।
సారంగకీరాంగ-నారంగనారంగ,
పరిపక్వఫలపరం-పరలరుచులు।
వేలాపగాలాప-లీలాపరపికావ,
ళీలాలితమహాకు-హూలలితము।
గీ. చైందవశిలాకలాపని-ష్యందములును।
సారమారందసారణీ-ధోరణులును।
విలసిలునొకానొకవిలాస-విపినమునను।
దోడుచేడియలనుగూడి-యాడఁదలఁచి॥

టీ. పాటీర..గతులు— పాటీరకోటీర=శ్రేష్ఠములైన మంచిగంధపుచెట్లయొక్క, కోటీ=కొటులయందు. బహువృక్షములయందనుట, సమాటీకమాన=సంచరించుచున్న. మరుత్కుమార=పిల్లవాయువులయొక్క, గతులు=సంచారములును, నాళీక...హృతులు— నాళీకపాళీ=పద్మపఙ్క్తులయొక్క, మృణాళీ=తూండ్లయొక్క, కబళ=తినుటయే, ఏకపాక=ముఖ్యపరిపాకముగల, పాకమరాళ=పిల్లహంసలయొక్క, బహు=విస్తారమయిన, విహృతులు=విహారములు, సారంగ...రుచులు— సారంగ=తుమ్మెదలయొక్కయు, కీర=చిలుకలయొక్కయు, అంగనా=స్త్రీలను, రంగ=విహారస్థలమగు నారంగ=నారింజచెట్లయొక్క, పరిపక్వ=పండిన, ఫల=పండ్లయొక్క, పరంపరల=పఙ్క్తులయొక్క, రుచులు=కాంతులును, వేలా...లలితములు. వేలా=హద్దును, అపగ=దాటిపోయిన, ఆలాప=వాక్యములయొక్క, లీలా=విలాసము, పర=ప్రధానముగల, పిక=కోయిలలయొక్క, ఆవళీ=పంక్తి

యొక్క, లాలిత=సమ్మానింపఁబడుచున్న, మహత్=గొప్పలగు, కుహూ=కుహూధ్వనుల యొక్క, [కోయిలకూఁతకు కుహూయని పేరు] లలితములు=విలాసములును, ఐందవ...స్యందములును ఐందవశిలా=చంద్రకాంతమణులయొక్క, కలాప=సమూహముయొక్క, నిష్యందములును=జలప్రవాహములును, సార...ధోరణులును, సార=శ్రేష్ఠమైన, మారంద=మకరందసంబంధియగు, సారణీ=పిల్లకాలువలయొక్క, ధోరణులును=పఙ్క్తులును, విలసిలఁ=ప్రకాశించునట్టి, ఒకానొక విలాసవిపినమునకు=ఒకప్రమదారామమందు, తోడుచేడియలనుగూడి=చెలికత్తెలనుగూడి, ఆడఁదలఁచి=విహరించుటకాలోచించి-

క. నిగనిగలుగలిగి సొగసగు।
తొగరుచిగురుపాదుకలను-దొడిగి చెలుల్ తోఁ।
డుగ రామగరానిగరం।
లఁగరాళితమైనత్రోవ-లఁగనుంగొనుచున్॥

టీ. నిగనిగలుగలిగి=తళతళ్యములుగలిగి, సొగసగు=మనోహరమైన, తొగరుచిగురు పాదుకలను=ఎఱ్ఱనిచిగుళ్ళ పావలను, తొడిగి=ధరించి, చెలుల్=చెలికత్తెలు, తోడుగరాన్=వెంటరాఁగా, మగరానిగరాలన్=శ్రేష్ఠములగు వజ్రములచేత. కరాళితమై=పొదవైన, త్రోవలన్=మార్గములను, కనుంగొనుచున్=చూచుచు-

సీ. కప్పురాలొప్పురా-చప్పరాలనెసంగు,
కప్పుతాల్గప్పుమా-ర్గముననైనఁ।
బలుకురాచిలుకరా-జులకురాగమొసంగు,
పలుకురాల్గులుకుమేల్-పద్యనైనఁ।
బొదలసంపదలస-మ్మానలసద్గతిమించి,
పొదలుతుమ్మెదలాడు-పదవినైన।

విరులపెందరులపం-దిరులఁబుప్పొడికుప్ప,
లురులుసుందరలతా-సరణినైనఁ।

గీ. గొమ్మపూరెమ్మబంగారు-బొమ్మముద్దు।
గుమ్మపోవలయునంచు-నెమ్మిచెలులు।
నమ్మికలుగ్రమ్మి తెలుపఁగా-నమ్మనోజ।
రాజసామ్రాజ్యలక్ష్మి బి-రానఁదరలి॥

టీ. కప్పు..చప్పరాలన్, కప్పు=నల్లనైన, రాలు=రాళ్ళు, ఒప్పు=ప్రకాశించు, రాచప్పరాలన్=రాతిచవికలచేత, ఎసంగు=ఒప్పునట్టి, కప్పురాల్=కర్పూరములు, కప్పు=క్రమ్మునట్టి, మార్గమునన్నైనన్=త్రోవలయందైనను, పలుకు...రాగను, పలుకు=మాటాడు, రాచిలుక=రాజకీరముల యొక్క, రాజాలకున్=పజ్క్తులకు, రాగమొసంగు=అనురాగమునుబుట్టించునట్టి, పలుకురాల్=ప్రతిధ్వనియిచ్చురాళ్ళు, కులుకు=ప్రకాశించునట్టి, మేల్=శ్రేష్ఠముయిన, పద్యనైనన్=త్రోవయందైనను. పాదలసంపదలన్=తీరములసంపదలయందు, సద్గతిన్=మంచిసంచారముచేత, మించి=అతిశయించి, పాదలు=వృద్ధిఁబొందునట్టి, తుమ్మెదలాడు=తుమ్మెదలు విహరించునట్టి, పదవినైనన్=త్రోవయందయినను. విరుల=పువ్వులయొక్క, పెందరుల=పెద్దచెట్లుగల, పందిరులన్=పందిరులయందు, పుప్పొడి=పరాగముయొక్క, కుప్పలు=ప్రోవులు, ఉరులు=జారుచున్న, సుందరలతాసరణినైనన్=చక్కనితీగలుగలత్రోవయందైనను, గొమ్మ=ఓచిన్నదానా, పూరెమ్మ=పువ్వుగొమ్మా, బంగారుబొమ్మ=బంగారుబొమ్మవంటిదానా, ముద్దుగుమ్మ=ఓసుందరీ, పోవలయునంచున్=వెళ్ళవలయునని, నెమ్మిచెలులు=ఇష్టమగుచెలికత్తెలు, నమ్మికలుగ్రమ్మి=విశ్వాసములుగలిగి, తెలుపఁగాన్=చెప్పఁగా, అమ్మనోజరాజసామ్రాజ్యలక్ష్మి=ఆమన్మథరాజ్యలక్ష్మి, బిరానన్=సత్వరముగా, తరలి=బయలుదేరి.

క. సకనక కైతుక వైమా-
నికనికర వధూకరాగ్ర-నీరదశంకా
చకచకితకితవశిఖిమే-
చకచకితమరాళశాలి-జలపదపదవిన్‌॥

టీ॥ స . . . విన్‌- సకనక కైతుక = సువర్ణమయములయిన టెక్కెములసమూహముతోఁ గూడిన, వైమానికనికర = దేవతాసమూహముయొక్క, వధూ = స్త్రీలయొక్క, కరాగ్ర = భుజములయందున్న. నీర.....శిఖి- నీరదశంకా = మేఘసందేహముచే, చకచకిత = మిక్కిలి ప్రకాశించెడు, కితవశిఖి = ధూర్తమయూరములయొక్క, మేచక = చంద్రకముచే, చకిత = భయపడిన, మరాళ = హంసలచే, శాలి = ఒప్పుచున్న. జలపదపదవిన్ = కొలనును-

సీ. వకుళపాదపపల్ల-వకులముల్ విలసిల్లు,
ముకుళముల్ రవజల్ల-మూఁగికొనుచుఁ
మలయమారుతపోత-వలయమాడఁగఁ జూత,
ములయచ్ఛసుపీత-ములయినట్టి
తొగరుమించినలేఁత-చిగురుటాకుల మేఁత,
కెగరుకోయిలకూఁత-లగుమపరుప
నదరిడెందముతోన-బెదరిచూచితటాకఁ
జెదరితమ్ములలోనఁ-బదగుచుండు

గీ. తుమ్మెదలుఝుమ్మనుచు లేచి-దొమ్మిపడుచు
నెడనెడఁ జలించు నెరిగొప్పు-జడలనడరు
కమ్మతావికివెనువెంటఁ-గ్రమ్మికొనఁగఁ
దోడుచేడెలతోడను-గూడిచనుచు

టీ. వకుళ...కులముల్, వకుళపాదప=పొగడచెట్లయొక్క, పల్లవకులముల్=చిగురుగుంపులు, విలసిల్లు=ప్రకాశించునట్టి, ముకుళముల్ = మొగ్గలను, రవఁజల్లన్ = పొడివలెఁజల్లఁగా, మూఁగికొనుచున్ = ఆవరించుచు, [ఇది తుమ్మెదలకు విశేషణము] మలయమారుతపోతవలయము = మలయపర్వతసంబంధమయిన లేతగాలియొక్క సముదాయము, ఆడఁగన్ = విసరఁగా, మాతములన్ = మామిడిచెట్లలోనుండి, యదృచ్ఛను = తమంతటదామే, వీతములయినట్టి=బయలువెడలినట్టి తొంగరుమించిన=ఎక్కువయైనపుగల. లేఁతచిగురుటాకుల=లేతనైనపల్లవములయొక్క, మేతకున్=ఆహారమునకు, ఎగరు=పైకిలేచిన, కోయిల = కోయిలలయొక్క, కూతలు = ధ్వనులు, అగడుపరుపన్ = తొట్రుపడఁజేయఁగా, అదరి = చలించి, డెందములోనన్ = మనస్సులో, బెదరి = భయపడి, చూచి = వీక్షించి, తటాలనన్ = హఠాత్తుగా, చెదరి = విడిపోయి, తమ్ములలోనన్ = పద్మములలో, పదరుచుండు = ధ్వని చేయుచుండునట్టి, తుమ్మెదలు = తేంట్లు, ఝుమ్మనుచులేచి = ఝంకారముఁ జేయుచులేచి, దొమ్మిపడుచున్ = చీకాకుపడుచు, ఎడనెడన్ = అక్కడక్కడ. చలింపు = కదలెడు, నెఱి = శ్రేష్ఠమయిన, కొప్పుజడలన్ = కొప్పుల యందును జడలయందును, అడరు = ఒప్పునట్టి, కమ్మతావికిన్ = మంచిపరిమళమునకు, వెనువెంటన్ = వెంబడిగా, క్రమ్మికొనఁగన్ = ఆవరించఁగా. తోడుచేడెలతోడను = చెలికత్తెలతో, కూడి= కూడుకొని, చనుఁగన్ = వెళ్ళుము.

ఉ. అంగనయుంగనుంగొనెవ-నాంగణసంగిలవంగలుంగనా
రంగకుడుంగశృంగశత-రంగతరంగితఖాంతరంగణా
సంగతురంగిపుంగవవి-హంగమభృంగకుళింగకాంగనా
భంగరవప్రసంగమున-భాసిలుకేళివనీలలామమున్॥

టీ॥ అంగనయున్=ఆచిన్నదియు, వనాంగణ...ప్రసంగమునన్ వనాంగణ=వనసీమయందు. సంగి=కలిసికొన్న, [ఉన్నవియనుట] లవంగ=లవంగపుచెట్లయొక్కయు, లుంగ=పుల్లమాదీఫలపు చెట్లయొక్కయు, నా

రంగ=నారింజచెట్లయొక్కయు, కుదుంగ=పొదలుగల, శృంగ=పర్వతశిఖరములయొక్క, శత=వందలయొక్క, రంగ=ప్రదేశముల చేత, తరంగిత=వ్యాప్తము ఐన, ఖ=ఆకాశముయొక్క, అంతరంగణ=మధ్యప్రదేశమందలి అనంగ=మన్మథునియొక్క, తురంగపుంగవ=అశ్వశ్రేష్ఠములకు, విహంగము=పక్షులనఁగాఁచిలుకలయొక్కయు, భృంగ=తుమ్మెదలయొక్కయు, కుళింగ=పక్షివిశేషములయొక్కయు, అంగనా=స్త్రీలయొక్క, అభంగ=ఎడతెగని, రవప్రసంగమునన్=ధ్వనియొక్క ప్రసక్తిచేత, భాసిల్లు=ప్రకాశించునట్టి, కేళివనీలలామమున్=క్రీడావనశ్రేష్ఠమును, కనుంగొనెన్=చూచెను.

వ. మఱియు నయ్యుపవనంబు జవనపవనప్లవనవిచలదమంద తటినీతటనికట చటులసురవిటపి పటుపటుదేలాలతికా లాలితడోలాపరిలోలామరబాలాకలితాలాప సుధాలాలస వేలాపగ లీలావరశైలాసి ఘూర్ణాకృతనీలాంబుజ జాలాంబక మూలాగమకోలాహల ఖేలాహల హాళిక మొలకు వలకు మాకుబలుకు కలికిచిలుకపలుకల తండంబులుద్దండంబులగు తుండంబుల ఖండింపమెండుగనవని మండలంబునం బడు ఫలఖండంబులు మెసవిమెసవి యసమకుసుమ రసవశంబున ముదముదయింప నింపుగాఁబాడున భంగభృంగాంగనల సంగీతభంగీ ప్రసంగంబున నంతరంగంబులు పొంగ నిలిచినిలిచి దరతరళతరలసదసమ కుసుమవిసరవిసృమర రజోవ్రజోపరాగంబున గాత్రమ్ములు చిత్రమ్ములుగా నుండియుండి చండకరకిరణమండలంబు మెండుకొనసలరు జ్వాలాభీషణమ్మునఁ దరలి మునుమరీచి వీచికలఁ దిరిగితిరిగిసారిగి హారిణాంకోపలఫలకములకలితాలవాల జాలమ్ములనిండిన పజ్జలరుగొజ్జఁగిలీవలనీరుకొంతసేపు దాగ్రివుచు సంతసోన్నచట బింబితమ్ములగు తమవిచి

త్రగాత్రంబులు చూచిచూచి విలక్షణలక్షణ మృగమ్ములని మెం
చి యుదంచితోభయమ్మునం బరునెత్తు కురంగ పుంగవమ్ములును,
కురంగ పుంగవమ్ములం గనుంగొని యనంగసంగర ప్రసంగమ్మున
కుం బోషితకురంగికలం గలియంబంచు పుళిందమిళింద సుందరా
లకాబృందమ్ముల సల్లలితచరణ పల్లవమ్ముల నుల్లసిల్లు మంజుతర
కంజరాగపుంజ పింజరిత మంజీరపుంజంబులం జెలువలరు శింజా
రవమ్ములకు బెదరి దిక్కుదిక్కుల దృక్కులుపిక్కటిల్ల మెల్లమె
ల్లన సంచరించు పరిసర సరస్తరంగ మాలికా డోలికా కేళికా
శాలి కాంచన మరాళికా బాలికా జాలంబుల గరుత్పరంపరల
తుంపురులగుంపు తళుక్కొత్తు క్రొత్త ముత్తియంపు సంపదలనిం
పనింపెసఁగుపచ్చరాతట్టుల బిట్టులవఘళించు పద్మినీపత్రంబులఁ
జూచి తివియఁదివురనెంచు కుమారికలయంగమ్ములం గులుకు మె
ఱుంగులనియుఁ బ్రఫుల్ల పల్లవోల్లసిత సల్లకీవిటప విఘటనోచి
త శరప్రచారంబులగు సామజ వారంబుల బృంహితంబు లురు
ములనియు నావర్తనర్తనోద్వృత్త గంధ గంధవహసంధుక్షిత
విచిత్రపరాగ పూగంబులు పురందరశరాసన యోగంబులనియు
నిబిడతిమ తమాల నికురుంబంబులం బరాలంబి కాదంబినీ డంబ
రంబులనియు భ్రమించి సంభ్రమించి రమించు శిఖండిమండలం
బుల పింఛసంచలన ప్రపంచమ్ములు గాంచి తలలువాంచి గానతా
నప్రతానమ్ములఁ జాలించు పటీరవిటపి విటపకుటీతటీసటన ఘట
నపటుచటుల భుజంగపుంగవాంగనలును, భుజంగపుంగవాంగన

ల సంగీతప్రసంగంబునం గఱంగు కురంగటీయువంగులఁ జెలంగు కలువగేని వానికంబుల నల్లసిల్లు పెల్లువెల్లువల నల్లనల్లన నల్లుకొను మల్లికావల్లికామతల్లికల చల్లనినీడల నుండియుండి తండోపతండంబులుగా మొసుకొని యొండొరులఁ జెండాడు వరాహవ్యూహంబుల దుష్టదంష్ట్రికా ఘట్ట ఘట్టనంబులం బగులు వెదురుపొదల కణుపూడుపునంజిటిలు మౌక్తిక పటలంబులు తటాలునందాక పుళిందబృంద సందాసిత నళికా పాళికోన్ముక్త గుళికా నికాయంబులని యురుకుచురు కురంగ పుంగవమ్ముల పొక్కిళ్ళఁ గక్కసంబులగు మార్గమార్గ కిరాత జాతనిఖాత ఛురికాభిఘాతంబునంజారు క్రొత్తకస్తూరికా వికారంబులం బొడము సరీణ పరిమళ పరీవాహంబులునుం గలిగి డెందంబున కమందానందంబు సంపాదింప నెచ్చెలులతోడఁ గూడుకొని యచ్చెలువ యుద్యానంబుఁ బ్రవేశించు సమయంబున.

టీ. మఱియున్ = ఇంతేకాక, అయ్యుపవనంబు = ఆయుద్యానము, జవన ... మెలకువలకున్. జవన = వేగము గల, పవన = గాలి యొక్క, ప్లవన = దాటులచేత, విచలత్ = కదలుచున్న, అమంద = విస్తారమగు, తటినీ = నదుల యొక్క, తట = ఒడ్డులయొక్క, నికట = సమీపమందలి. చటుల = చంచలములగు, సురవిటపి = మందారావృక్షములయొక్క, పటల = సమూహమందు, నటత్ = ఆడుచున్న, ఏలా లతికా = ఏలకి తీగల నడుమ. లాలిత = లాలించఁబడు, డోలా = ఉయ్యెలలయందు, పరిలోల = ఆసక్తలగు, అమరబాలా = దేవతాస్త్రీలచేత, కలిత = పలుకఁబడుచున్న, ఆలాపసుధా = అమృతమువంటిపలుకులయందు, లాలస = ఆసక్తులగు, వేలాపగ = హద్దులేని, లీలా = విలాసముచేత, వర = శ్రేష్ఠులగు, వైలాసిక = విలాసస్వభావులయొక్క, మాలా = పఙ్క్తిచే

త, కృత=చేయఁబడిన. నీలాంబుజజాలాంబక=నల్లకలువలే బాణములుగల మన్మథునకు (అనఁగాఁగామోద్రేకమునకు)మూల=కారణమైన, ఆగమ=శాస్త్ర=ముయొక్క(అనఁగాసంగీతముయొక్క) కోలాహల=కలకలముయొక్క, ఖేలావిలాసముయొక్క, హాళిహాళిక=గందరగోళముయొక్క, మెలకువలకున్=నేలకు, ముకుబలుకు=మారుమాటఁజెప్పునట్టి కలికి=మనోహరములగు, చిలుకకల=చిలుకపిల్లలయొక్క, తండంబులు=సమూహములు, ఉద్దండంబుల తీక్ష్ణములగు, తుండంబులన్=ముక్కులచేత, ఖండింపన్=కొట్టఁగా, మెండుగన్=అతిశయముగా, అవనిమండలంబునన్=భూప్రదేశంబున, పడు=పడినట్టి, ఫలఖండంబులు=పండ్లముక్కలు, మెసవి=తిని, అసమ=సమానములేని, కుసుమరస=మకరందమునకు, వశంబునన్=స్వాధీనత్వముచేత ముదముదయింపన్=సంతోషముగలుగునట్లుగా, ఇంపుగాన్=మనోహరముగా, పాడు=గానముఁజేయునట్టి, అభంగ=భంగములేని, భృంగాంగనల=ఆడుతుమ్మెదలయొక్క, సంగీతభంగీ=గానరీతి యొక్క, ప్రసంగంబునన్=ప్రసక్తచేత, అంతరంగంబులు=మనస్సులు, ఉప్పొంగన్=ఉబ్బఁగా, నిలచినిలచి=ఆగియాగి, దర . రాగంబునన్—దర=కొంచెముగా, తరళతర=మిక్కిలి చలించుచున్న, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, అసమ=సమానములేని, కుసుమవిసర=పుష్పసమూహముయొక్క, విస్ఫుర=వ్యాపించుస్వభావముగల, రజోవ్రజ=పరాగసమూహముయొక్క, ఉపరాగంబునన్=ఆవరణముచేత, గాత్రములు=దేహములు, చిత్రములుగాన్=చిత్రవర్ణములుగలవిగా, ఉండియుండె. చండకరకిరణమండలంబునన్=సూర్యకిరణసమూహమును, మెండుకొనన్=వ్యాపించఁగా, అలరు=ఒప్పుచున్న, జ్వాలా=మంటలవలె, భీషణంబునన్=భయంకరస్థితిచేత, మరలి=మళ్ళుకొని, మరుమరీచికలన్—మరు=నీరులేనిబయళ్ళయందైన, మరీచికలన్=ఎండమావులయందు, తిరిగితిరిగి=సంచరించిసంచరించి, సొరిగి=మూర్ఛిల్లి హారి...జాలంబులన్—హరికాంతోపల=చంద్రకాంతమణులయొక్క. ఫలక=పలకలయొక్క - కుల=సమూహముచే , కలిత=చేయఁబడిన, ఆలవా

లఁ=పాదులయొక్క, జాలంబులన్=సమూహములయందు, నిండిన=పూరించిన, పజ్జలరు=సమీపమందొప్పుచున్న, గొజ్జఁగినీరల=గొజ్జంగినీళ్లయొక్క, నీరు=జలము, కొలఁకసేపు=ఇంచుకసేపు, త్రావుచున్=పానముచేయుచు, అంతలోన్=అంతటిలో, అచట=ఆ పాదులయందు, బింబితంలగు=ప్రతిఫలించిన, తమ విచిత్రగాత్రంబులు=స్వీయములగు చిత్రశరీరలు, చూచి=ఆలోకించి, విల..మృగమ్ములని, విలక్షణ=వేరురూపుగలక్షణ=స్వరూపములుగల, మృగమ్ముల=మెకములని, ఎంచి=ఆలోచించి, ఉదంచితభయమ్మునన్=అతిశయించిన బెదురుచేత, పరువెత్తు=పరుగువాఱుచున్న. కురంగపుంగవమ్ములు=శ్రేష్ఠములగు లేళ్ళను, కురంగపుంగవమ్ములన్=శ్రేష్ఠములగు లేళ్ళను, కనుంగొని=చూచి, అనంగ...ప్రసంగమ్మునన్--అనంగసంగర=సంభోగముయొక్క, ప్రసంగంబునకున్=ప్రసక్తికై, పోషితకురంగికలనన్=పెంపుడు లేళ్ళను, కలియఁబంచు=కలియుటకై పంపునట్టి, పుళింద...బృందమ్ముల—పుళింద=చెంచువాండ్రయొక్క, పుళిందసుందరీలకా=స్త్రీలయొక్క, బృందమ్ముల=సమూహములయొక్క, సత్=మంచివియగు లలిత=సుందరములగు, చరణపల్లవమ్ములన్=చిగుళ్ళవంటి పాదములయందు, ఉల్లసిల్లు=ప్రకాశించుచున్న, మంజుతర=మిక్కిలి మృదువులగు, కంజరాగ=పద్మరాగములయొక్క, పుంజ=సమూహముచేత, పింజరిత=వ్యాపించఁబడిన, మంజీర=అందెలయొక్క, పుంజంబులన్=సమూహములయందు, చెలువలరు=శోభించుచున్న, శింజారవమ్ములకున్=శింజాధ్వనులకు, బెదరి=భయపడి. దిక్కుదిక్కులన్=ప్రతిదిక్కులయందును, దృక్కులు=చూపులు, పిక్కటిల్లన్=విజృంభించఁగా, మెల్లమెల్లనన్=మందమందముగా, సంచరించు=తిరుగునట్టి, పరి...జాలంబుల=పరిసర=సమీపమందలి, సరః=మడుగులయొక్క, తరంగ=అలలయొక్క=మాలికా=పఙ్క్తులనెడి, డోలికా=ఉయ్యాలలయందు, కేళికా=క్రీడతోడ, శాలి=ఒప్పుచున్న, కాంచనపాళికా=బంగారుపు స్త్రీహంసలయొక్క, బాలికా=పిల్లలయొక్క, జాలంబుల=సమూహములయొక్క, గరుత్=ఱెక్కలయొక్క, పరంపరల=

పత్త్రులయొక్క, తుంపురుల=జలబిందువులయొక్క, గుంపు= సమూహము. తళుకొత్తు=తళతళలాడు, క్రొత్తముత్తియంపు= క్రొత్తముత్తెములయొక్క. సంపదలన్=సంపత్తులచేత, ఇంపెసఁగు=మనోహరములగు, పచ్చరాతట్టుల=పచ్చరాళ్ళప్రదేశములయొక్క, బిట్టులు=అతిశయములు, అవఘళించు=తిరస్కరించునట్టి, పద్మినీ=తామరపాఁగలయొక్క, పత్రంబులన్= ఆకులను, చూచి=వీక్షించి, తివియన్=వానిలాగుటకు, తివురుసెంచు= వేడుకపడు కుమారికల=చిన్నపిల్లలయొక్క, అంగమ్ములన్=శరీరములను, కులుకు=శోభించునట్టి, మొలుంగులనియు=మొఱపులనియును, ప్రఫుల్ల........చారంబులగు. ప్రఫుల్ల=వికసించిన, పల్లవ=చిగుళ్ళచేత, ఉల్లసిత=ప్రకాశింపఁజేయఁబడిన, సల్లకీ=అందుగుచెట్లయొక్క, విటప=శాఖావిస్తారముయొక్క, విఘటన=విరచుటకు, ఉచిత=తగిన, కర= తుండములయొక్క, ప్రచారంబులగు=ప్రసారముగ విడుగు, సామజ=ఏనుఁగులయొక్క, వారంబుల=సమూహములయొక్క, బృంహితంబులు=బృంహితధ్వనులు, ఊరుములనియు=గర్జితములనియు, ఆవర్త.......పూగంబులు=ఆవర్తవర్త=సుడి దిరుగుటయందు, ఉద్వృత్త=అతిశయించిన, గంధ=పరిమళయుక్తమైన, గంధవహ=గాలిచేత, సంధుక్షిత=మూర్ఛఁబడిన, విచిత్ర=అనేకవర్ణములుగల, పరాగ=పుష్పాదులయొక్క, పూగంబులు=సమూహములు, పురందరశరాసన= ఇంద్రధనుస్సుయొక్క, యోగంబులనియు=సంబంధములనియు, నిబిడతర=మిక్కిదట్టమగు, తమాల=చీకటిమ్రాకుచెట్లయొక్క, నికురుంబంబులు=సమూహములు, అంబరా..డంబరంబులు. అంబర = ఆకాశమందు, ఆలంబి=వ్రేలుచున్న, కాదంబినీ=మేఘపఙ్త్తియొక్క. డంబరంబులనియు=ఆటోపములనియును భ్రమించి= భ్రమపడి, సంభ్రమించి= త్వరపడి, రమించు= క్రీడించునట్టి, శిఖండిమండలంబుల= నెమిలిగుంపులయొక్క, పించ= పురులయొక్క, సంచలన= కదలుటయొక్క, ప్రపంచమ్ములు=విస్తారములు, కాంచి= చూచి, తలలు=శిరములు, వాంచి = వంచి గానతతప్రతతమ్ములన్ = సంగీతములయందలి తానముల సమూహములను, చాలించు మానునట్టి, పటీర...

గవలునఁ—పత్త్రీరవిటపి = మంచిగంధపు చెట్లయొక్క, విటప = శాఖావి
స్తారముయొక్క, కుటీ=చిన్నయిండ్లయొక్క, తటీ=ప్రదేశమందు, నటన=
సంచారముయొక్క, ఘటన=కూర్పుటయందు, పటు=సమర్థములయిన, చ
టుల=చంచలములను, భుజంగపుంగవ=సర్పశ్రేష్ఠములయొక్క, అంగనలు
ను=స్త్రీలును, భుజంగపుంగవాంగనల=సర్పశ్రేష్ఠముల స్త్రీలయొక్క, సంగీ
తప్రసంగంబునన్=గానప్రసక్తిచేత, కలంగు=నీరుస్రవించునట్టి, సురంగ
టి=దగ్గిరనున్న, అరుగులన్=వేదికలయందు, చెలంగు=ఒప్పుచున్న, కలు
వరేనిమానికంబులన్=చంద్రకాంతమణులచేత, ఉల్లసిల్లు=ప్రకాశించునట్టి
పెల్లు=విస్తారమును, వెల్లనన్=నీటికాలువలచేత, అల్లల్లనన్=మెల్లమెల్ల
గా, అల్లుకొను=ఆవరించునట్టి, మల్లికావల్లికామతల్లికల=శ్రేష్ఠములగు మ
ల్లెతీగలయొక్క, చల్లనీడలన్=శీతలచ్ఛాయలయందు, ఉండియుండి=ని
లిచినిలిచి, తండోపతండంబులుగా, తేఁటిపిలక, =మెండుకొని=అతిశయిం
చి, ఒండొరులన్=అన్యోన్యము, చెండాడుకొట్టునట్టి, వరాహవ్యూ
హంబుల=పందులగుంపులయొక్క, దుష్ట=కఠినములగు, దంష్ట్రికా=కోర
లయొక్క, ధట్ట=సమూహముయొక్క, ఘట్టనంబులన్=దెబ్బలచేత, పగు
లు=బద్దలయిన, వెదురుపొదల=వెదురుడొంకలయొక్క, కణుపులూడుపు
నన్=కణుపులూడిపోవుటచేత, ఓటిలు=తూలునట్టి, మౌక్తికపటలంబులు=
ముత్తెపుసమూహములు, తటాలునన్=చటుకున, తాఁకన్=తగులఁగా, పు
ళింద.....నికాయంబులు, పుళింద=వేఁటవాండ్రయొక్క, బృందా=స
మూహముచేత, సందానిత=కూర్పఁబడిన, నలికా=తుపాకులయొక్క, పాళి
కా=పఙ్క్తిచేత, ఉన్ముక్త=విడువబడిన. గుళికా=గుండ్లయొక్క, నికాయంబుల
ని= సమూహములని, ఉరుకు = తూలిపడుచున్న, ఉరు = గొప్పవియగు,
కురంగపుంగవమ్ము = మంచిమృగములయొక్క, పొక్కిళ్ళన్ = నాభుల
యందు, కక్కసంబులగు = కఠినములగు. మర్గ = కస్తూరియొక్క మార్గ =
వెదుకుటగిల, కిరాతజాత = చెంచువాండ్రసమూహముచేత, ఖాత = పొడి
చఁబడిన, ఛురికా = కత్తులయొక్క అభిఘాతంబున్ = దెబ్బచేత, జా

రు = తోరగునట్టి, క్రొత్త = నవీనమయిన, కస్తూరికావికారంబులన్ = కస్తూరియొక్క వ్యాప్తిచేత, పొడము = పుట్టునట్టి, అరిణ = జారినట్టి, పరిమళ = వాసనల యొక్క, పరీవాహంబులునన్ = ప్రవాహములును, కలిగి = ఉండి, డెందంబునకున్ = మనస్సునకు, అమంద = అధికమయిన, ఆనందంబు = సంతోషమును, సంపాదింపన్ = పుట్టింపఁగా, ఆచ్చెలులతోడన్ = ఆచెలికత్తెలతో, కూడుకొని = కలసికొని, అచ్చెలువ = ఆచిన్నది ఉద్యానంబున్ = ఉద్యానవనమును, ప్రవేశించుసమయంబునన్ = ప్రవేశించునప్పుడు.

క. వనపాలికనత్తరి నొక

వనపాలికవినయమెసయ-వచ్చి జగజ్జీ

వనపాలికయాకైరవ

వనపాలికపాదములను-బడియిట్లనియెన్॥

టీ॥ వనపాలికన్ = వనపఙ్క్తియందు, అత్తరిన్ = ఆసమయమందు, ఒకవనపాలిక = ఒకవనమును గాపాడునాడుది, వినయమెసయన్ = వినయమొప్పునట్లు, వచ్చి = ఏతెంచి, జగజ్జీవనపాలిక = జగత్ = లోకముయొక్క, జీవన = జీవితమును, పాలిక = పాలించునట్టి, ఆ = అట్టి, కైరవవనపాలిక = కైరవవన = కలువపాదను, ప = పాలించునట్టి చంద్రునివంటి, అలిక = లలాటముగలచిన్నదానియొక్క, పాదములను = కాళ్ళపైని, పడి = ఒరఁగి, ఇట్లనియెన్ = ఈప్రకారముజెప్పెను.

సీ. తొఁగకంటికింబెయు-ధ్వగమానలుంటూక,

కంటకంబగునీకు-రంటకంబు।

వించుబోడిరోవిలో-కించితేమదభృంగ,

కంపకంబైనయిం-చంపకంబు।

కంజాక్షి కనుఁగొంటె - మంజరీకింజల్క,
మంజులంబైనయీ - వంజులంబు!
కాంచనాంగిరో విలో - కించితే యుల్లాసి,
కేసరంబైనయీ - కేసరంబు!

గీ. కీరకంఖాణరింఖణ - ధీరపంచ
బాణబహుళప్రతాపపా - వకశిఖాని
కాశపల్లవజాతమీ - కాంతమాత!
జాతమును జూచితే బాల - చంద్రశాల!!

టీ. తొగకంటి = కలువవంటికన్నులుగలయో చిన్నదానా, అధ్వ...కంటకంబు అధ్వగ = మార్గస్థులయొక్క (అనఁగా విరహవంతులయొక్క) మానగర్వమునకు లుంటాకము = హారియగునట్టి, కంటకంబగు = ముండ్లుగల, ఈకురంటకంబుఁ = ఈపచ్చపువ్వులగోరంటచెట్టును, కంటె = చూచితివా. ఇంచుబోఁడిరో = చెఱకువలె మనోజ్ఞములగు నవయవములుగలయో చిన్నదానా, మద = మదముతోఁ గూడిన, భృంగ = తుమ్మెదలకు, కంపకంబగు = కంపింపఁజేయునట్టి, ఈదంపకంబుఁ = ఈసంపెంగచెట్టును, విలోకించితే = చూచితివా, కంజాక్షి = పద్మములవంటి నేత్రములుగలయో చిన్నదానా, మంజ...మంజులం = మంజరీ = పువ్వులగుత్తులయొక్క, కింజల్క = కేసరములచేత మంజులంబైన = మృదువైన, ఈవంజులంబుఁ = ఈయశోకవృక్షమును, కనుగొంటె = చూచితివా, కాంచనాంగిరో = బంగారము వంటి దేహముగల యో చిన్నదానా, ఉల్లాసికేసరంబు = వికసించిన కింజల్కములు గల, ఈకేసరంబుఁ = ఈపొగడచెట్టును, విలోకించితే = చూచితివా, కీర...జాతము. కీరకంఖాణ = చిలుకయే గుఱ్ఱముగల మన్మథునియొక్క, రింఖణ = చలనముగల, ధీర = గంభీరమునైన, పంచబాణ = అయిదుబాణములయొక్క, బహుళ = విస్తారమగు, ప్రతాపపావక = ప్రతాపాగ్నియొక్క, శిఖా = జ్వాలలతోడ, నికాశ = సమానమగు, పల్లవ = చిగుళ్ళయొక్క, జాతము = సమూహముగల

ఈ=ఇట్టి, కాంత=సుందరమయిన, చూత=మామిడిచెట్లయొక్క, జాతము=సమూహమును, బాలచంద్రఫాల=లేతచంద్రునివంటి లలాటముగల యోచిన్నదానా, చూచితే=కనుఁగొంటివా.

శా. సంతుష్టాంతరకంతురాజకరవి-శ్రాంతానలాంతశ్శిఖా।
సంతప్తాంతలతాంతకుంతకృతదు-స్సంతాపచింతాపరి।
శ్రాంతస్వాంతనితాంతతాంతతరుణీ-సంతానమిక్కాననో।
పాంతంబింతిరో నీవు రా వనరమో-దంతంబు చేఁబల్కెడిన్॥

టీ. సంతు.....సంతానము, సంతుష్ట=సంతోషించిన, అంతర=అంతఃకరణముగల, కంతురాజ=మన్మథరాజుయొక్క, కర=హస్తమందు, విశ్రాంత=నిలచియున్న, అనల=అగ్నియొక్క, అంతశ్శిఖా=లోపలిజ్వాలలచేత, సంతప్త=కాల్పఁబడిన, అంత=చివరలుగల, లతాంత=పుష్పములనెడి, కుంత=ఈటెలచేత, కృత=చేయఁబడిన, దుస్సంతాప=దుష్టతాపముచేతనైన, చింతా=విచారముచేత, పరిశ్రాంత=అలసిన, స్వాంత=చిత్తముగలిగినట్టియు, నితాంత=అత్యంతము, తాంత=బడలికగల, తరుణీ=స్త్రీలయొక్క, సంతానము=సమూహముగల, ఇక్కాననోపాంతంబు=ఈవనప్రాంతము, ఇంతిరో=ఓచిన్నదానా, నీవు రాన్=నీవు రాఁగా, వనరమోదంతంబు చేన్=వనలక్ష్మీవార్తచేత, పల్కెడిన్=ఒప్పును.

క. అనివనపాలిక తెలుపఁగ।
మనమునముదముదయమంద-మందారలతా।
ఘనసరణిం దరుణి చనుచు।
జనువునవచంద్రికయను-సఖి యిట్లని యెన్॥

టీ. అని=ఇట్లని, వనపాలిక=వనపాలిక, తెలుపఁగన్=చెప్పఁగా, మనమునన్=మనస్సునందు, ముదము=సంతోషము, ఉదయమందన్=పుట్టఁగా, మందారలతా=మందారవృక్షపుతీగలయొక్క, ఘన=గొప్పదియగు, సర

ణిగాఁ జొత్రనయందు. తరుణి=అచిన్నది, చకచాక్యక్=వెళ్ళునపుడు, చిను
వునక్=స్నేహముచేత, నవచంద్రికయనుసఖి=నవచంద్రికయను పేరుగలచె
లికత్తె, ఇట్లనియెక్=ఈప్రకారము జెప్పెను.

చ జలజలరాలుపూలలర-సాలరసాలరసాజరాజిలోఁ।
పలుఁదగుకోకిలచ్ఛటల-పాటలపాటలపావనామృతోఁ।
జ్జ్వలతఁదలిర్పనేర్పుఁగల-వాకలవాకలవాణియోరనీ।
వలరులతావినేలనవ-లానవలానవలాఘవంబునన్॥

టీ. జలజలరాలు=జల్లునరాలునట్టి, పూలలరక్=పువ్వులువికసించఁగా
సాల...లోపలక్ — సాల=మద్దులు, రసాల=తీయమామిళ్ళు అవ్వట్టి, రసా
జ=వృక్షములయొక్క, రాజిలోపలక్=పఙ్క్తిలో, తగు=అమరిన, కోకిలచ్ఛ
టల=కోయిలగుంపులయొక్క, పాటలక్=గానములను. పాటల...జ్వల
త — పాటల=కలిగొట్టుచెట్లయొక్క, పావన=నిర్మలమయిన, అమృత=మక
రందమువలె, ఉజ్జ్వలత=ప్రకాశము, తలిర్పక్=ఒప్పునట్లు, నేర్పుఁగల
వా=కళపఁగలవా, కలవాణి=అవ్యక్తమధురవాక్కుగలయోచిన్నదానా,
నీవు — అలరులతావిక్=పువ్వుతీవలగుంపునందు. ఒరఁగలవా=ఒరఁగగల
వా, నవలా=ఓచిన్నదానా, నవలాఘవంబునక్=క్రొత్తయగౌరవముచేత
నవలు=నగలు, ఆననేల=పొందనెందుకు, వలా=(వబలకభేదముచేత)బలా
యనిప్రశంసార్థము. [పువ్వుదీవలచెంత నిలువఁబడినచో నగలుధరించుట
యగౌరవమేకాని పేరులాభములేదనితాత్పర్యము]

చ. కలరవకీరవారకలి-కాకలికాకలికావికారముల్।
తొలఁగకయొప్పుకల్పలత-తోలతతోలతతాఁదరీవనీ।
స్థలిఁగనుఁగొంటెనీవువని-తావనితావనితాపమందకే।
నెలవులుఁజూచుమావరమ-ణీరమణీరమణీయవైఖరుల్॥

టీ. కలరవకీరవారకలికాకలికా, కల=అవ్యక్తమధురమగు, రవ=ధ్వనిగల, కీర=చిలుకలయొక్క, వార=సమూహముతోడ, కలి=వివోధము గల, కాకలికా=సూక్ష్మమధురధ్వనిగల యోచిన్నదానా, కలికావికారముల్=మొగ్గల(ప్రా)ముఖ్యములను, తొలగక=విడిపోక, కల్పలత=కల్పవృక్షలత, లోలతన్=చాంచల్యముచేత, ఒప్పన్=ప్రకాశించును, లోలత లోదరీ=చంచలమగునా చేతివలె పలుచనగునుదరముగల యోచెలీ, నీవు=నీవు, వనసరిన్=వనభూమినిశకునఁగొంటె, చూచితివా, వనితా=ఓచిన్నదానా, వని=ఉద్యానము, తావి=వాసనలమని తాపమందకు=బాధజెందకుము- వరమణీ=శ్రేష్ఠములగుమణులుగలదానా, రమణీ=సుందరీ, రమణీయవైఖరిన్=మంచిరీతిచేత, ఈవెలవులుజాడుము=ఈసలములుగాంచుము.

సీ. వనవనప్రథితదే-వనవనప్రియగుహూ,
ఘనఘనప్రచితరం-జనజనంబు।
కలకలస్ఫురదగాం-చలచలత్కుసుమకే,
వలవలద్భ్రమరపు-ష్కలకలంబు।
వరసరజ్యమరుకే-సరసరప్రభవదా,
దరదరస్ఫురతికే-స్మరశరంబు।
ధగధగజ్వలనపుం-జగజగజ్జయినుమా,
నగశుగర్దితమనో-జ్ఞజగము।

గీ. మలయమలయజధరణిభృ-ద్వలయనిలయ।
పవనజవనటమరులతో-పవనభవన।
భవనవరజోప్రజోదయ-భాసురంబు।
వాసికిపుడెక్కెనువసంత-వాసరంబు॥

టీ. వన...జనంబు = వనవన = ప్రతివనమందును, ప్రథిత = ప్రసిద్ధమగు, దేవన = క్రీడగల, వనప్రియా = కోయిలలయొక్క, కుహూ = కోయనుధ్వనిచేత, ఘనఘన = ఘనప్రకారమగునట్లు, ప్రచిత = వ్యాప్తమగు, రంజన = సంతోషముగల, జనంబు = మనుష్యులుగలదియు, కల.....కలంబు = కలకలధ్వనులచేత స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, అగాంచల = కొమ్మచివరలయందు, చలత్ = కదలుచున్న, కుసుమ = పుష్పలయందు, కేవల = ముఖ్యముగా, వలత్ = చంచలించుచున్న, భ్రమర = తుమ్మెదలయొక్క, పృథుల = విస్తారమగు, కలంబు = అవ్యక్తమధురధ్వనిగలదియు, సరస...నరంబు సరస = మకరందముతో గూడినట్టియు, రజ్యత్ = ప్రకాశించుచున్న, ఉరు = గొప్పలగు, కేసరసర = పొగడపూదండలయందు, ప్రభవత్ = పుట్టుచున్న, ఆదర = ఆదరముగల, దరస్ఫురిత = ఇంచుక చలించుచున్న, కిన్నర = దేవయోనివిశేషులును, నరంబు = మనుష్యులునుగలదియు, ధగ..........గమనము = ధగధగత్ = ధగధగలాడుచున్న, జ్వలన = అగ్నికణములయొక్క, పుంజ = సమూహమును, గ = పొందిన, జగజ్జయ = లోకములనుజయించిన, సుమాశుగ = మన్మథునిచేతనైన, శుక్ = దుఃఖముచేత, అర్దిత = పీడించబడిన, మనోజ్ఞ = మనఃపద్ధములుగల. గజగమనలు = స్త్రీలుగలదియు, అలయ...భాసురంబు — అలయ = అణగిపోవని, మలయజధరణీభృత్ = మలయపర్వతముయొక్క, వలయ = మండలమందు, నిలయ = స్థానముగల, పవన = గాలియొక్క, జవ = వేగముచేత, నటత్ = కదలుచున్న, ఉరు = గొప్పదగు, లత = తీగలుగల, ఉపవనభవన = ఉద్యానగృహములయందు, భవ = పుట్టిన, నవరజః = క్రొత్తపుప్పొడులయొక్క, వ్రజ = సమూహముయొక్క, ఉదయ = పుట్టువుచేత, భాసురంబు = ప్రకాశించుచున్న, వసంతవాసరంబు = వసంతర్తుదినము, ఇపుడు = ఈకాలమందు, వాసికెక్కెను = ప్రసిద్ధికెక్కెను,

చ. వనవనితాతనుస్ఫురిత-వక్రనఖాంకములంగజాగ్నిలం।
బనశరముల్ ప్రసూనరస-వర్షపురందరగోపముల్ సఖీ!

లసవనదేవతాచరణ-లక్షణలాక్షలు పక్ష్మలేక్షణా।
మనసిజదావపావకస-మగ్రశిఖల్ దగెఁ గింశుకావళుల్॥

టీ. వన...నఖాంకములు — వనవనిత = వనమను స్త్రీయొక్క, తను = శరీరమందు, స్ఫురిత = ప్రకాశించుచున్న, వక్ర = వంకరలైన, నఖాంకములు = నఖక్షతములైనట్టియు, అంగ...శరముల్ — అంగజ = మన్మథుని యొక్క, అగ్నిలంబన = అగ్నిని జల్లుచుండు, శరముల్ = బాణములైనట్టియు, ప్రసూన...గోపముల్ — ప్రసూనరస = మకరందముల యొక్క, వర్ష = వానలయందలి, పురందరగోపముల్ = ఆర్ద్రపురుగులైనట్టియు, సఖే...లాక్షలు — సఖేలన = విలాసములతోఁ గూడిన, వనదేవతా = వనలక్ష్మియొక్క, చరణలక్షణ = పాదచిహ్నములయందలి, లాక్షలు = లాక్షారసములైనట్టియు, పక్ష్మశిఖల్ = పక్ష్మలేక్షణాస్త్రీలయందలి, మనసిజ = కాముడనెడు. దావపావక = కార్చిచ్చుయొక్క, సమగ్ర = సంపూర్ణములగు, శిఖల్ = జ్వాలలయిన, కింశుకావళుల్ = మోదుగపువ్వులపఙ్క్తులు, తగెన్ = అనుకూలములుగానుండెను.

సీ. గళితమైయరవింద-మిళితమైమకరంద,
మొలయఁగిన్నెలఁదేనె-లుంచవలదు।
లలితమైపవనసం-చలితమైసుమబృంద,
మెసయఁబూవ్రులపాన్పు-వేయవలదు।
కలితమైతరుముఖ-స్ఖలితమైఫలిక్షూళి,
నెరయఁజోకక్కుపుబుక్క-సింపవలదు।
లలితమైపికముఖో-జ్జ్వలితమైపంచమ,
స్వరముమించపిపంచి-నరయవలదు।

గీ. వల్లరితమల్లివల్లిమ-తల్లి వేల్లి।
తములుపొదలల్లసిల్లను-న్నముఁదలిర్ప।

నలయునుల్లడపట్టుతే-నలనునావ।
హింపక ల్లాసగృహములా-శింపవలదు॥

టీ॥ గళితమై = జారినదియై, అరవిందమిళితమై = పద్మములయందుఁ గలసినదియై, మకరందము = పూదేనె, వలయన్ = వ్యాపింపఁగా, గిన్నెలన్ = పాత్రములయందు, తేనెలు = మధువులు, వుంచవలదు = ఉంచవక్కఱలేదు, లలితమై = లేఁగినదియై, పవనసంచలితమై = గాలిచేతఁ గదలుచున్నదియై, సుమబృందము = పుష్పసమూహము, ఎలయన్ = కలియఁగా, పూవులపాన్పులు = పుష్పశయ్యలు, వేయవలదు = వేయ్యనక్కఱలేదు, కలితమై = శోభించుచున్నదియై, తరుముఖ = వృక్షములు మొదలగువానివలన, స్ఖలితమై = లోఁగుపడినదియై, విరిధూళి = పూదుమారము, నెరయన్ = ప్రకాశింపఁగా, చౌకపుబుక్క = సొగసైనబుక్కా, నింపవలదు = నింపించనక్కఱలేదు, లలితమై = సుందరమై, పికముఖోజ్జ్వలితమై = కోయిలయొక్క నోటఁ బ్రజ్వరిల్లుచున్నదియై, పంచమస్వరము మించదన్ = పంచమధ్వని యతిశయించఁగా, విపంచిన్ = వీణను, అరయవలదు = చూడనక్కఱలేదు, పల్ల.....ల్లితములు పల్లవిత = పూగుత్తులెత్తిన, వల్లివల్లిమతల్లి = శ్రేష్ఠములగుమల్లితీగెలచేత, వెల్లితములు = అల్లుకొనఁబడిన, పొదలు = పొదరిండ్లు, ఉల్లసిల్లన్ = ప్రకాశించఁగా, సున్నముదలిర్పన్ = సున్నపుపూతలొప్పట్లు, అలరన్ = ప్రకాశించునట్టి, ఉల్లడపట్టు = ఛాదినియగు తెలిపట్టుబట్టయొక్క, కేవలన = ఒప్పిదములను, ఆవహింపన్ = ధరించునట్లుగా, ఉల్లాసగృహములు = క్రీడాగృహములు, ఆశింపవలదు = కోరనక్కఱలేదు.

ఉ॥ బాలరొ యీయమఘ్నాతలను-వర్తక్క వినోదము జూడు చేడియల్
మేలగు తేనెలానిమద-మీలితలోలవిలోచనాంతలై।
వ్రాలుచుఁ జుక్కిటన్నిగులు-వానిసిగాడియుఁగ బూవుపుక్కిటం
దాలుచు తేనెపైపులుమిసెఁ-దానహహా కలికోపక్ష్మిపిచ్ఛే।

టీ. బాలరో = చిన్నదానా, ఈమధూకతరుపఙ్క్తి = ఈయిప్పచెట్లవరుస యొక్క, వినోదమున్ = సంతోషమును, చూడు = కన్గొనుము. చేడియల్ = స్త్రీలు, మేలగు తేనెలు = మంచిమధువులు, ఆని = త్రాగి, మద...తలై — మద = మత్తుచేత, ఘూర్ణిత = మూర్ఛబడిన, లోల = చంచలములగు, విలోచనాంతలై = నేత్రాంతములుగలవారై, వ్రాలుచున్ = తూలుచు, పుక్కిటన్ = బుగ్గలలోపల, మిగులువానిన్ = మిక్కుటమయియున్నవానిని, క్రోయఁగన్ = క క్కఁగా, తానఁ = ఇప్పయనుట, పూవుపుక్కిటన్ = పుష్పమనెడు పుక్కిటియందు, తాలుచు = ధరించుచు నట్టి, తేనెన్ = మధువును, కలికోపక్లృప్తిచేన్ — కలి = ద్వేషముచేతనైన, కోప = కోపముయొక్క, క్లృప్తిచేన్ = చేయుటచేత, కలికా = మొగ్గలయొక్క, ఉపక్లృప్తిచేన్ = రచనచేతనైయు, ఉమిశెన్ = ఉమ్మివేసెను. అహహా = ఆనందార్థకమగు నవ్యయము,

ఉ. కొమ్మరొ పువ్వుగుత్తి కొన-కొమ్మనఁగాంచి గ్రహించనెంచుచుం
గ్రమ్మి చెలుల్ పదంబు పృథు-కాండమునందునుపం బొసంగుఁ బు
ష్పమ్ములశోకమూలమునఁ-బ్రాయపు బాలల కాలుసోకినం
గ్రమ్మవె పల్లవప్రకృతి-గల్గినచో సుమనోవినోదముల్॥

టీ. కొమ్మరో = చిన్నదానా. చెలుల్ = స్త్రీలు, పూవుగుత్తి = పువ్వులగుత్తిని, కొనగొమ్మన = చివరకొమ్మయందు, కాంచి = చూచి, గ్రహించన్ = పుచ్చుకొనుటకు, ఎంచుచున్ = తలఁచుచు, గ్రమ్మి = ఆవరించి, పదంబు = పాదము, పృథుకాండమునందున్ = గొప్పమ్రానియందు, ఉనుపన్ = ఉంచఁగా, పుష్పమ్ములు = పువ్వులు, అశోకమూలమునన్ = అశోకవృక్షముయొక్క మొదటియందు, పొసంగున్ = బాగుగనుండును, ప్రాయపుబాలలు = యౌవనముగల స్త్రీలయొక్క, కాలుసోకినన్ = పాదముప్రసరించఁగా, పల్లవప్రకృతి = విటస్వభావము, చిగుళ్ళస్వభావమనియు, కల్గినచోన్ = ఉన్నచోట, సుమనోవినోద

ముల్ = లెప్పుడుం చిత్తవినోదములు, పుష్పవినోదములనియు, క్రమ్మెన్ = వ్యాపించెను.

చ. కలికికవుంగిటం గురవ-కమ్ములఁ గొమ్మలు నెమ్మిఁ గ్రమ్మఁ జో।
వలఁగొనుగబ్బిగుబ్బలను-వర్తిలువర్తులతా కఠోరతల్।
దెలసిమదిన్ముదంబలరఁ-దేరు వసంతుని హర్ష బాష్పముల్।
పులకలనంగరంగిలరె-పుష్పరసమ్ములఁ బుష్పపాళికల్॥

టీ. కలికి = ఓచిన్నదానా, కొమ్మలు = స్త్రీలు, కవుంగిటన్ = కౌఁగిటియందు, కురవకమ్ములు = గోరంటచెట్లు, నెమ్మిన్ = ప్రీతిచేత, క్రమ్మఁ జోన్ = ఆవరించుచుండఁగా, వలఁగొను = చుట్టుకొనిన, గబ్బిగుబ్బలన = వృద్ధములగు స్తనములయందు, వర్తిలు = ఉండునట్టి, వర్తులతా కఠోరతల్ = గుండ్రదనమును కాఠిన్యమును, తెలసి = ఎఱిఁగి, మదిన్ = మనస్సునందు, ముదంబలరన్ = సంతోషము పొంగునట్లుగా, తేఱు = బయలువెడలునట్టి, వసంతుని = వసంతునియొక్క, హర్ష బాష్పముల్ = సంతోషముచేతనైన కన్నీళ్లును, పులకలు = పులకాంకురములును, అనంగన్ = అనునట్లు, పుష్పరసమ్ములు = మకరందములును, పుష్పపాళికల్ = పుష్పపఙ్క్తులును. రంగిలరె = ప్రకాశించెను.

రగడ

మధురమధురసైకపాళి-మహితఫలరసాలసాల।
పృథివిపైఁ దివసించుమించు-పికముజూడ జెలబాల।
తొగరుజిగురులందుజిందు-తొలిమధూళిసోనవాన।
కెంగరుపొగరుతేటికోటి-నెనయుమనుపమానచాన।
మాటిమాటికింపునింపు-మలయపవనుఁడంచువెంచు।
నాటినాటికిందువిందొ-నర్చువిరులమించుమించు।
కంటెకంటికివిల్లుజెల్లు-ఘనుని మేటిధాటిఘోటి।

యెంటిగంటిసేయుమేయు-నగుణబింబకోటిబోటి।
బాలమాలతీలతాల-వాలజాలమందుఁబొందు।
నీలమూఁగురాలలీల-నీలమాలనందునిందు।
నల్లముల్లసిల్లుఁబల్ల-వ్రాల్లసల్లవంగభృంగ।
మల్లహృల్లఫుల్లఫుల్ల-మల్లివల్లులంగనంగ।
కందుఁడిందుచందుపొందు-గ్రందుగందనర్చిపేర్చు।
కుందబృందనుందునిందుఁ-గుందుఁజెందకేర్చికూర్చు।
తేనెసోనలీనసీన-దీనవీనకమలకమల।
లోనగానలీనమాన-ఖానసూనగనులుగములు॥

టీ. బాల=ఓచిన్నదానా, మధుర...పృథివిన్—మధుర=తియ్యనైన, మధురస=మకరందముల యొక్క, ఏక=ముఖ్యమైన, పాక=పరిపాకముచేత, మహిత=గౌరవించఁబడు, ఫల=పండ్లుగల, రసాలసాల=మామిడిచెట్ల యొక్క, పృథివిన్=భూమియందు, అధివసించు=పొందునట్టి, మించు=అతిశయించునట్టి, పికమున్=కోయిలను, చూడు=వీక్షించుము, అనుపమాన=సామ్యములేని, చాన=ఓచిన్నదానా, తొగరుచిగురులందున్=ఎఱ్ఱనిపల్లవములయందు, చిందు=కూలిపడిన, తొలి=క్రొత్తదియగు, మధూళి=మకరందముయొక్క, సోనవానకున్=ధారావర్షమునకు, ఎగరు=ఎగరుచున్న, పొగరు=గర్వించిన- తేటికోటిన్=తుమ్మెదలసమూహమును, ఎనయుము=పొందుము, మలయపవనుఁడు=మలయమారుతము, మాటిమాటికిన్=మరలమరల, ఇంపునింపున్=సంతోషమునిచ్చును, అంచునెంచు=అనియెంచు, నాటినాటికిన్= నానాటికి, ఇంచున్=ఇచట, విరులన్=పువ్వులయందు, మించు=అతిశయించునట్టి, మించు=కాంతి, విందొనర్చున్=ఆనందముగలిగించును, కంటె=చూచితివా, కంటివిల్లుజెల్లు=కన్నుగలధనువొప్పునట్టి, ఘనుని=గొప్పవాఁడగుమన్మథునియొక్క, మేటి=గొ

ప్పనియగు. దాటి=దాడియొందలి, ఘోటి=గుఱ్ఱముగుంపుక, ఆంటి=తాకి, బోటి=ఓచిన్నదానా, అరుణబింబకోటిన్=ఎఱ్ఱని దొండపండ్లసమూహమును, గంటిసేయున్=కాటుసేయును. మేయున్=తినును, బాల...మందున్—బాల=లేతదైన, మాలతీలతా=మాలతీలతలయొక్క, ఆలవాల=పాదులయొక్క, జాలమందున్=సమూహమందు, పొందు=అనుకూలమగు, వేలన్=భూమియందు, మూల=ప్రక్కయందలి, రాల=రాళ్ళయొక్క, లీల=శోభ, నీలమాలన్=నీలములపఙ్క్తిని, ఇందున్=ఇక్కడ, అందున్=పొంగును, పల్లవో..ల్లులన్. పల్లవ=చిగుళ్ళచేత, ఉల్లసత్=ప్రకాశించుచున్న, లవంగ=లవంగవృక్షములను, భృంగమల్ల=గొప్పతుమ్మెదలయొక్క, హృత్=హృదయమును, ల=స్వీకరించుచున్న, ఫుల్లఫుల్ల=మిక్కిలివికసించిన, మల్లివల్లులన్=మల్లితీగలను. కనంగన్ చూడఁగా, ఉల్లము=హృదయము, ఉల్లసిల్లున్=ఆనందించును, కలదు=కళంకము, డిందు=నశించిన, చంద్ర=చంద్రునియొక్క, పొందు=కలయిక, క్రందుగన్=తిరముగా, తనర్చి=ఒప్పి, పేర్చు=అతిశయించునట్టి, కుందబృందము=మల్లికలసమూహము, అందునిందున్=అక్కడనిక్కడ, కుందుఁజెందక=తక్కువనుపొందక, ఏర్చి=అతిశయించి, కూర్చు=కూడఁబెట్టునట్టి, తేనెసోలు=మధువర్షములు, ఈనన్=పుట్టించఁగా, ఈ=ఈకొల్పుచున్న, నదీ=నదియందైన, నవీన=నూతనమాయిన, కమల=పద్మములయొక్క, కమలలోనన్=శోభలోపల, కానన్=చూడఁగా, అలూన=తుంచఁబడని, సూన=పువ్వులను, గములు=పొందిన, గణులు=సముదాయములు, లీనమౌన్=అణఁగును.

చ. పగగుచిరత్నరత్నములు-బన్నినపాదులపాదులందరుల్ ।
తెనువులపై విరుల్ విసులఁ-దామ్రమహూళిమహూళిపై రజం ।
బురజమునన్ మదభ్రమర-నుల్ భ్రమరంబులసుస్వరంబును
స్వరమునఁబంచబాణవిభ-వంబులఁబొటెలుబోటియువ్వనిన్ ॥

టీ. బోటి=ఓచిన్నదానా, ఇవ్వనిఁ=ఈవనమందు, పరగు=ఒప్పునట్టి, చిరత్న=చిరకాలపువియగు, రత్నములు=మణులు, పన్నిన=కూర్చిన, పాదులఁ=కుదుళ్ళయందు, తరుల్=వృక్షములును, తరువులపైఁ=వృక్షములమీద. విరుల్=పువ్వులును, విరులఁ=పువ్వులయందు, తామ్రమధూళి=ఎఱ్ఱనిమకరందమును, మధూళిపైఁ=మకరందముపైని, రజంబు=పుప్పొడియును, రజమునఁ=పుప్పొడియందు, మదభ్రమరముల్=మత్తులోఁగూడిన తుమ్మెదలును, భ్రమరంబులఁ=తుమ్మెదలయందు, సుస్వరంబు=మంచిస్వరమును, సుస్వరమునఁ=మంచిస్వరమందు, పంచబాణవిభవంబులు=మన్మథవైభవములును, పొటిలుఁ=ఒప్పును.

సీ. లలనయీదేవవ-ల్లభసమాజములెల్లఁ,
బొసఁగుసదానవ-స్ఫూర్తినిచట।
కలికిగోఘనగంధ-కలితపున్నాగముల్,
హాకులకుహర్షంబు-నెరపునిచట।
కలవాణిచక్కోర-కవణంపువిహాగముల్,
సంకులాస్యమునఁబో-సంగునిచట।
శంపాసదృశగాత్రి-చంపకమ్ములతోన,
భ్రమరకామోదంబు-బరఁగునిచట।

గీ. సజ్జఘనమండలస్ఫుర-చ్చంచలాంశు।
కాంతవిహృతులుహంసకా-త్యంతరుచికిఁ।
గారణముగాఁదగినసీస-కాశమహిమ।
నెంతయెంతటిమహిమాలి-పెనఁగునిచట॥

టీ. లలన=ఓచిన్నదానా, ఈదేవవల్లభసమాజములెల్లఁ=ఈదేవతాశ్రేష్ఠసమూహములన్నియు, పొన్నచెట్లగుంపులన్నియుననియు, సదానవ=రాక్షసులతోఁగూడిన, స్ఫురణఁ=స్ఫూర్తిచేత, సదా=ఎల్లపుడును, నవ=

శ్రోత్రియుఁడు, స్ఫురణన్ = స్ఫూర్తిచేతననియు, ఇచటన్ = ఇక్కడ, పొసఁగున్ = అనుకూలించును. (దేవతాసమూహము దానవస్ఫురణచేఁ బొసఁగుట విరోధము. రెండవయర్థముచేతనిది పోవుచున్నది ఈవిరోధముతోఁ జూటకు ముందుఁ జెప్పఁబోవునట్టి 'ఎంతెంతటిమహిమలింపెసఁగు' ననునది కారణము. ఇట్లిపయింగూడ నూహించవలయును) కలికిరో = ఓచిన్నదానా. ఘనగంధకలితపున్నాగముల్ = గొప్ప గర్వముగల పురుషగజములు, గొప్పవాసనగల పొన్నచెట్లనియును, హరులకున్ = సింహములకు, కోతులకనియును, ఇచటన్ = ఇక్కడ, హర్షంబు = సంతోషము, నెరయఁజేయున్ = అతిశయింపఁజేయును. కలవాణి = అవ్యక్తమధురవాక్కులుగలదోచిన్నదానా. చక్కెరకవణంపువిహగముల్ = పంచదార బొమ్మగలపక్షులు, అనఁగాఁ జిలుకలు, సంకులాస్యమునన్ = సంకుపిల్లులనాట్యముచేత, సంకులమగు ఆస్యమునన్ = ముఖముచేత. [అనఁగాఁ బలుకుచుండు నోటిచేతనని యర్థము.] ఇచటన్ = ఇక్కడ, పొసంగుచుండున్ = ఒప్పుచుండును. శంపాసదృశగాత్రి = మెఱపుతోఁ దుల్యమగు శరీరము గల యోచిన్నదానా! చంపకమ్ములతోన = సంపంగి పువ్వులతోనే, సంపంగి నూనెతో ననియు, భ్రమరకామోదంబు = తుమ్మెదల యానందము, ముంగురుల పరిమళమనియును, ఇచటన్ = ఇక్కడ, పరగున్ = ఒప్పును, సజ్జ..విహృతులు. సజ్జ = సిద్ధముగనున్న, ఘనమండల = మేఘమండలమందు, స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, చంచలా = మెఱపుల యొక్క, అంశు = కిరణముల యొక్క, కాంత = మనోహరమగు, విహృతులు = విహారములు, సత్ = యోగ్యమైన, జఘనమండల = పిఱుదునందు, స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, చంచల = కదులుచున్న, అంశుక = వస్త్రముయొక్క, అంత = చివరయొక్క, విహృతులు = విలాసములనియును, హంసకాత్యంతరుచికిన్ = హంసలయొక్క యంతములేని కాంతికి, కాలికడియముల గొప్ప కాంతికి ననియును, కారణముగాన్ = హేతువుగా, తగిన = ఒప్పిన, నీసకాశమహిమన్ = నీసామీప్య మహత్త్వముచేత. ఇచటన్ = ఇక్కడ, ఎంతెంతటిమహిమలు = ఎంతెంతిమాహాత్మ్యములు, ఇంపెసఁగున్ = శోభించును.

లయగ్రాహి.

కుందముల బృందములఁ జింకుమకరందముల,
బిందువులనందుకొని డెందములమందా।
నందరసకందళము లందవులమందగతు,
లందగుమిళిందముల సుందరులుమింటన్।
క్రందుపడనందమగు చందనగిరిందనరు,
పెందరులఁగ్రొందరుల సందులరజోని।
ష్యందములయందురవి సుందరిమెయిందనివి,
పొందుపడఁగందిరుగు మందపవనమ్ముల్॥

టీ. కుందములబృందములన్=మల్లితీగలసమూహమందు, చింద=రేగు చున్న, మకరందములబిందువులన్=మకరందబిందువులను, అందుకొని= పుచ్చుకొని, డెందముల=హృదయములు, అమం...దళములన్. అమంద= గొప్పదియగు, ఆనందరస=సంతోషరసముయొక్క, కందళములన్=మొల కలయందు, తవులన్=తగులునట్లుగా, మందగతులన్=మందసంచారముల చేత, తగు=ఒప్పుచున్న, మిళిందములసుందరులు=ఆడుతుమ్మెదలు, మింటన్= ఆకాశమందు, క్రందుపడన్=ధ్వనించుచుండఁగా, అందమగు=సొగసైన. చందనగిరిన్=మలయపర్వతమందు, తనరు=ఒప్పునట్టి, పెందరులన్=పె ద్దగుమాలయందు, క్రొందరుల=క్రొత్తచెట్లయొక్క, సందులన్=మధ్యముల యందు, రజోనిష్యందములయందున్=పుప్పొడియొక్క జారుటలయందు, రవిసుందరిమెయిన్=ఛాయాదేవియొక్క శరీరమందు, (ఇచట లక్షణచే నీడయందని యర్థము) తనివి పొందుపడఁగన్=తృప్తి యావహిల్లునట్టుగా, మందపవనమ్ముల్=మందమారుతములు, తిరుగున్=సంచరించును.

క. వనజాతగంధియిటుల।
వ్వనజాతవిలాసమెల్ల-వరసఖదెలుపన్।

గనుచు నొకానొకపొదరిఁ।
టను జేరి నిదాఘజలక-ణాలసితముఖియై॥

టీ॥ వనజాతగంధి=పద్మమువంటి పరిమళముగల యాచిన్నది, ఇటులన్= ఈప్రకారము, అవ్వనజాతవిలాసమొల్లన్=ఆవనసమూహముయొక్క శోభ యంతయు, వరసఖి=శ్రేష్ఠురాలగు చెలికత్తె, తెలుపన్=చెప్పఁగా, కనుచున్= చూచుచు, ఒకానొక పొదరింటను=ఒకనికుంజమునందు, చేరి=ప్రవేశించి, నిదా...ముఖియై=నిదాఘజలకణ=చెమటబిందువులచేత, లసిత=ప్రకాశింపఁజేయఁబడిన, ముఖియై=ముఖముగలదియై

క. మావులక్రోవులపూవుల।
తావులతావలములైన-తావులనలరుం।
దీవలనావలనీవలఁ।
దావెలిగావెలయఁదార్చి-తమినొకచోటన్॥

టీ॥ మావుల...వలనులు- మావుల=మామిడిచెట్లయొక్కయు, క్రోవులన్=గోరంటచెట్లయొక్కయు, పూవుల=పుష్పములయొక్క, తావుల=పరిమళములయొక్క, తావలములైన=స్థానములయిన, తావులన్=చోటులయందు, అలరుందీవలన్=పువ్వుదీగలచేత, ఆవలనీవలన్=అవతల నివతలను, తాన్=అనఁగా నాచిన్నది, వెలిగాన్=విలుపలగా, వెలయన్=ఉండునట్లుగా, తార్చి=తారసిల్లఁజేసి, తమిన్=ప్రీతిచేత, ఒకచోటన్=ఒకస్థలమందు.

శా. మందస్పందనచందనానిలచల-న్మందారబృందాసవ।
స్యందానందమిళన్మిళిందమహిళా-సందోహసంధానితా।
మందోద్గానకళార్ద్రపన్నగమణీ-మాలాలవాలోపకం।
ఠేముప్రస్తరపట్టికన్నిలుచుచో-నిచ్ఛాగతిన్నెచ్చెలుల్॥

టీ॥ మంద...పట్టికన్ - మందస్పందన=మెల్లఁగాఁ గదలుచున్న, చందన=మంచిగందపుచెట్లయందలి, అనిల=గాలిచేత, చలత్=కదలుచున్న, మందారబృంద=కల్పవృక్ష సమూహము యొక్క, ఆసవ=మకరందము యొక్క, స్యంద=కాఱుటయందు, ఆనంద=సంతోషము తోడ, మిళత్=కూడుకొనుచున్న, మిళిందమహిళా=ఆడుతుమ్మెదలయొక్క, సందోహ=సమూహము చేత సందానిత=కూర్పఁబడిన, అమంద=విస్తారమయిన, ఉద్గాన=ఉన్నత గానము యొక్క, కళా=శిల్పము చేత. ద్రవత్=కరఁగుచున్న. నవమణీ=నూతనమణులయొక్క, మాలా=పంక్తియొక్క, ఆలవాల=పాదులయొక్క, ఉపకంఠ=సమీపమందలి, ఇందుప్రస్తర=చంద్రకాంతశిలలయొక్క, పట్టికన్=పలకయందు. నిలచునేన్=నిలచియున్నప్పుడు. ఇచ్ఛాగతిన్=స్వేచ్ఛాశక్తిచేత, నెచ్చెలుల్=చెలికత్తెలు

క. ప్రసృమరకుసుమరసరభస।
భసలసముదయంబుఁదోలి-ప్రవికసితబిస।
ప్రసవసహస్రముఁగైకొను।
రసమునసరసికిఁజనిరి-రమణీయాజ్ఞన్॥

టీ॥ ప్రసృమ... సముదయంబున్ - ప్రసృమర=వ్యాపించుచున్న. కుసుమరస=మకరందమునందు, రభస=వేగముగల, భసలసముదయంబున్=తుమ్మెదగుంపును, తోలి=వెడలఁగొట్టి, ప్రవిక...సహస్రమున్ - ప్రవికసిత=వికసించిన, బిసప్రసవ=పద్మములయొక్క, సహస్రమున్=అనేకములను, కైకొనురసమునన్=పుచ్చుకొనుటయందలి యాసక్తిచేత, రమణీయాజ్ఞన్=ఆచిన్నదానియాజ్ఞచేత, సరసికిన్=కొలఁకికి, చనిరి=వెళ్ళిరి.

వ॥ అంత.

సీ. గగనరంగస్థలీ-కలితనర్తనమునఁ,
త్రిదంతస్మరకతాం-గదమునంగ।

జవసవప్లవనవ-ప్రవిశతాంగతురంగ,
గళగళద్ధరిదశ్వ-ఘంటయనంగ।
బహుళగాంగతరంగ-బంధురోత్పతితఋషి,
వ్యతులశీతతులసీ-తతియనంగ
సరభసామరవధూ-కరపతత్సురపుష్ప,
పూర్ణవారిత్పత్ర-పుటమనంగ
గీ. సమయమనితూరిజగిమీరి-సెమము దేరి।
కకుభలులదారినెగఁబారి-కడకుఁ జేరి।
తలిరులకటారివలరారి-ధాటిఘోటి।
చిలుకచిలుకలకోలికేముం-గలనునిలచె॥

టీ. గగన...మనంగ—గగన=ఆకాశమనెడు, రంగసలీ=నాటకసలమందు, కలిత=చేయఁబడిన, నర్తన=నాట్యముగల, మరుత్=వాయుదేవునియొక్క, పద=పాదమువలన, పతత్=పడుచున్న, మరకత=మరకతవికారమగు, అంగదమనంగన్=అందెయునన్లు, జవ..యనంగ, జవ=వేగముచేత, నవ=నూతనమైన, ప్లవత్=తూలుగలిగిన, రవిశతాంగ=సూర్యరథముయొక్క. తురంగ=గుఱ్ఱముయొక్క. గళ=కంఠమువలన, గళత్=జారుచున్న, హరిదశ్వ=సూర్యునియొక్క, ఘంటయనంగన్=గంటయోయనట్లు, బహుళ...యనంగన్—బహుళ=విస్తారమైన, గాంగ=గంగాసంబంధులగు, తరంగ=అలలవలన, బంధుర=ఉన్నతముగా, ఉత్పతిత=ఎగురుచున్న, ఋషి=మునులయొక్క, [మునులు పూజలుచేసి గంగలో విడచిన నిర్మాల్యతులసియనుట,] అతుల=సామ్యములేని, శీత=చల్లనైన, తులసీ=తులసీదళములయొక్క, తతియనంగన్=సముదాయమనట్లుగా, సరభ..మనంగ, సరభస=వేగముతోఁగూడిన, అమరవధూ=దేవతాస్త్రీలయొ

కృ-, కర=హస్తమువలన, పతత్=పడుచున్న, సుమప్రచ్ఛ=మందారపుష్పములచేత, పూర్ణ=నిండిన, హరిత్=పచ్చనైన, పత్త్రిపుటమునంగన్=ఆకుపాత్రమునట్లుగా, సమయమని=ఇది తానమ్ముటకనుకూలమైన వేళయని. తూరి=చొచ్చి, జగిమీఱి=శోభచే నతిశయించి, సెనుముదేర=ఆయాసము దీర్చికొని. (సెనుమనునది శ్రమశబ్దభవమని తోచుచున్నది) కరువలులదారిన్=ఆకాశమందు, ఎగఁబారి=ఎగఁబ్రాకి, కడునుఁజేరి=దగ్గరకువచ్చి, తలిరులకటారి=మన్మథుఁడైనను, వలకారి=మోహకారియొక్క, ధాటి=దాడియందలి, ఘోటి=గుఱ్ఱమును, చిలుక=శుకము, చిలుకలకొలికి ముంగలను=ఆచిన్నదానియెదుట, నిలచెన్=నిలువబడెను.

క. కనికరముతనదుమనమునఁ
గనికరముదలిర్పఁజిగురు-గతిఁదనరెడిము।
ల్కనికరముఁబట్టెనశో।
కనికరమురుచులుశుభప్ర-కరణముఁదెలుపన్ ॥

టీ. కని=చూచి, కరము=మిక్కిలి, తనదుమనమునన్=తనమనస్సునందు కనికరము=దయ, తలిర్పన్=ఒప్పఁగా. చిగురుగతిన్=పల్లవమువలె, తనరెడి=ఒప్పారెడి, ముల్కని=మృదువైన, కరమునన్=హస్తముచేత, అశోకనికరమురుచులు=అశోకపుష్పకాంతులు, శుభప్రకరణమున్=శుభవ్యాపారమును, తెలుపన్=తెలుపఁగా, పట్టెన్=చిలుకనుబట్టుకొనెను.

క. చిలుకనుగైకొనిమదిఁదమి।
జిలుకనుబలికెనుపడంతి-చిత్రంబుగనే।
తలములపొలములునుపవన।
కులములుగనఁబోయితిశుక-కులమణిచెప్పుమా।

టీ. పడంతి=ఆచిన్నది, చిలుకను=శుకమును, కైకొని=పట్టుకొని, మదిన్=మనస్సునందు, తమి=అనురాగము, చిలుకన=వ్యాపింపఁగా, చిత్రంబుగన్=చిత్రముగా, పలికెను=చెప్పెను, శుకకులమణి=చిలుకజాతిలో

శ్రేష్ఠమగుదానా, ఏతలములు=ఏసలములు, పొలములు=పస్యములు, ఉపవన కులములు=ఉద్యానసమూహములును, కనుఁబోయితి=చూడఁబోతివి, చెప్పుము=చెప్పుము

క. పెంచినచిలుకవు నీవిటు।
పంచషదినసంబు లేగి-పరతెంచుటకున్।
గొంచక కారణము వివ।
రించుమనంగను శుకంబు-ప్రేమం బలికెన్॥

టీ. పెంచినచిలుకవు=పెంపుడుచిలుకవు, నీవిటు=నీవీప్రకారము, పంచషదివసంబులు=అయిదారుదినములు, ఏగి=వెళ్ళి. పరతెంచుటకున్=వచ్చుటకు. కొంచక=సంశయించక, కారణమును=హేతువును, వివరించుమనంగన=చెప్పుమనఁగా, శుకంబు=చిలుక, ప్రేమన్=ప్రేమచేత, పలికెన్=చెప్పెను

చ. సరసరసాలసాలఫల-సంగ్రహణవ్యసనంబునన్ విస్పృ।
త్వరమలయాద్రిమారుతవి-వర్తితనర్తనమంజుమంజరీ।
పరిమళసంగభృంగకుల-పక్షఝుణంఝుణనాదభేదమే।
దురవనపాళికేళిపరి-తోషవిశేషము మీరఁబోయితిన్।

టీ సరస...వ్యసనంబునన్—సరస=రుచిగోఁగూడిన, రసాలసాల=తియ్యమామిడిచెట్లయొక్క, ఫల=పండ్లయొక్క, సంగ్రహణ=సంపాదించుటయందలి, వ్యసనంబునన్=ఆసక్తిచే, విస్పృ...విశేషము—విస్పృత్వర=వ్యాపించునట్టి, మలయాద్రి=మలయపర్వతమందలి, మారుత=గాలిచేత, వివర్తిత=పరివర్తింపఁజేయఁబడిన, నర్తన=నాట్యముచేత, మంజు=సొంపుగునవగు, మంజరీ=పూలగుత్తులయొక్క, పరిమళ=వాసనయొక్క, సంగ=స్నేహముగల, భృంగకుల=తుమ్మెదగుంపులయొక్క, పక్ష=రెక్కలయొక్క, ఝుణంఝుణనాద=ఝుణఝుణధ్వనియొక్క, భేద=విశేషములచేత, మేదుర=దట్టమయిన, వనపాళిన్=వనపఙ్క్తియందు, కేళి=విహారముచేతనైన, పరితోషవి

తోష=సంతోషాతిశయము, మీరఁగన్=అతిశయింపఁగా, పోయితిన్=వెళ్ళితిని.

క. రాజీవలోలలోచన!
రాజీవా యిటులఁ జనుచు-రహి నొక్కవనిన్ ।
రాజిలు రాజశిఖామణిఁ
దేజస్విం గంటినతని-తేజము చూడన్ ॥

పా॥ రాజీవ. జీవ.— రాజీవ=మత్స్యవిశేషములవలె, లోల=చంచలములైన, లోచన=నేత్రపద్మములు గలయో చిన్నదానా, ఇటులఁ జనుచున్=ఈలాగున వెళ్ళుచు, రహిన్=సంతోషముచేత, ఒక్కవనిన్=ఒకవనమందు, రాజిలు=ప్రకాశించుచున్న, తేజస్విన్=మంచి తేజస్సు గల, రాజశిఖామణిన్=చంద్రశిరోభూషణుఁడగు నీశ్వరుని, కంటిన్=చూచితిని, అతని తేజము చూడన్=అతని తేజస్సు చూడఁగా, పైపద్యముతో నన్వయము.

సీత॥ రాజశిఖామణిన్=రాజశ్రేష్ఠుని, శేషము సమము.

క. కొమ్మా నీరూపంబున
కమ్మానితమహిమశాలి-యర్హుఁడటంచున్ ।
నెమ్మనమునఁ దోఁచెను బూ
రెమ్మా నాబుద్ధి నేర్ప-రించిన వినవా ॥

టీ॥ కొమ్మా=ఓచిన్నదానా, నీరూపంబునకున్=నీసౌందర్యమునకు, అమ్మానితమహిమశాలి=పూజింపఁబడు మహిమతోఁ గూడినయాతఁడు, అర్హుఁడటంచున్=తగినవాఁడని, నెమ్మనమునన్=మనస్సునందు, తోఁచెను=తోఁచెను, పూరెమ్మా=పుష్పలతవంటి రూపుచిన్నదానా, వినవా=ఆకర్ణింపుము, నాబుద్ధి నేర్పరించినన్=నామనస్సులో నిశ్చయించఁగా, పయిపద్యముతో నన్వయము.

శా. పాలుం జక్కెరగూడ వేసుకదలిర్పన్-రత్నకాంతుల్ దమిన్ ।
పాలజ్యోత్స్నలు పద్మవాసనలు శ్రీ-పశ్రీలు దండప్రభా ।

మాలిచ్ఛాయలు దీటు రాఁగ వయుచు-న్మాధుర్యధుర్యక్రియా|
లీలన్ మీరలు మన్న సర్వశుభముల్ - దీపించుఁ గాంతామణీ॥

టీ. పాలున్ = క్షీరములును, శక్కెర = పంచదారయును, కూడు = కలియునట్టి, వేడుక = సంతోషము, తలిర్పఁగన్ = ఒప్పఁగా, రత్నకాంతుల్ = రత్నముల కాంతియును, తమిపాలజ్యోత్స్నలు = చంద్రుఁడును వెన్నెలయును, పద్మవాసనలు = పద్మమును బరిమళమును, శ్రీపశ్రీలు = విష్ణువును లక్ష్మియు, చంద్రప్రభామాలిచ్ఛాయలు, చండప్రభామాలి = సూర్యుఁడును, ఛాయలు = ఛాయాదేవియును, దీటు రాఁగన్ = సామ్యము రాఁగా, కలయుచున్ = కూడుచు, మాధుర్యధుర్యక్రియాలీలన్, మాధుర్య = తీపు యొక్క, ధుర్య = భారమును వహించిన క్రియా = వ్యాపారము యొక్క, లీలన్ = విలాసము చేత, మీరలు = మీరు, మన్నన్ = వృద్ధిఁ బొందినచో, కాంతామణీ = స్త్రీశ్రేష్ఠురాలవగునో చిన్నదానా, సర్వశుభముల్ = అన్నిశుభములును, దీపింపన్ = ప్రకాశించును

క. అనిచిలుకపలుకుపలుకులు|
వినివీనులనమృతధార-వెదజల్లితి మే|
ల్పనువుననని పెనుఱెక్కలు|
కొనగోరులనిమిరికొనుచుఁ-గోమలి వేడ్కన్॥

టీ॥ అని = ఈలాగునని, చిలుక = శుకము. పలుకు = చెప్పునట్టి, పలుకులు = మాటలు, విని = ఆకర్ణించి, కోమలి = చిన్నది, మేల్పనువునన్ = మంచి స్నేహము చేత, వీనులన్ = కర్ణములయందు, అమృతధార = అమృత ప్రవాహము, వెదజల్లితి = వ్యాపింపఁజేసితివి, అని = అని, పెనుఱెక్కలు = చిలుకయొక్క పెద్ద ఱెక్కలను, కొనగోరులన్ = నఖాగ్రముల చేత, ముందు పద్యముతో నన్వయము.

ఉ. ఎచ్చటినుండివచ్చియతఁ-డెచ్చటత్రావకనేత్రవృత్తికిన్|
ముచ్చటఁగూర్చెఁ జక్కదన-మున్ ఘనమున్ గినినావెలెవెసీ|

వచ్చెతురంగముందుతల-నచ్చటిముచ్చటలునావిలాసముల్।
మచ్చికహెచ్చఁదెల్పుమఖి-లంబుననంగతురంగమాగ్రణీ॥

టీ॥ అనంగతురంగమాగ్రణీ – అనంగ=మన్మథునియొక్క, తురంగము=గుఱ్ఱములగుచిలుకలలో, అగ్రణీ=శ్రేష్ఠమగునో చిలుకా, అకట=అకట. ఎచ్చటినుండివచ్చి=ఏస్థలమునుండివచ్చి, తావకనేత్రపత్రికిన్=నీసంబంధియగు దృష్టిమార్గమునకు, ముచ్చటఁగూర్చిన్=ఆనందముగలుగఁజేసెను. చక్కదనమున్=సౌందర్యమును, ఘనమున్=గొప్పతనమును, (ఇది భావప్రధాననిర్దేశము) కనినావో=చూచితివో, కనవో=చూడకేలేదో, నీవు, అచ్చతురంగ=ఆకేర్పడి, ఉందుతలము=ఉండుచోటును, అచ్చటిముచ్చటలు=అచ్చటి విశేషములును, ఆవిలాసముల్=ఆచేష్టా విశేషములును, అఖిలంబున్=సమస్తమును, మచ్చికహెచ్చన్=స్నేహమతిశయించునట్లుగా. తెల్పుము=చెప్పుమా,

క. సకులీపలుకులువినిసం।
దికమకముగనగుదుగుఁద్ర-తీతమునైకాం।
తికముగఁదెలుపుముశుకమా।
సకలంబనిపలికెఁగలికి-సల్లలితోక్తిన్॥

టీ॥ శుకమా=చిలుకా, సకులు=చెలికత్తెలు, ఈపలుకులు=ఈమాటలు, వినన్=ఆకర్ణించిరేని, తికమకముగన్=సంద్రగోళముగా, అగుదుగు=అవుగురు, అప్రతీతము=ప్రకటముకానిదియు, ఐకాంతికమున్=రహస్యమునైనదిగా, సకలంబు=అంతయును. తెలుపుము=తెలియఁజేయుమా, అని, కలికి=ఆచిన్నది, సల్లలితోక్తిన్=మిక్కిలి సుందరమగు వాక్యముచేత పలికెన్=చెప్పెను.

ఆశ్వాసాంతము.

శా॥ కాంతాస్వాంతవికారకారణమహా-కామారకామాంగివే।
ఖ్యాంతఃక్లిష్టవిలాసలాసకవినూ-దాసారదాసారన్యా।

పాంతస్వస్తరుకందకందళదనూ-నాకారనాకారసం।
భ్రాంతర్షిప్రమదప్రదప్రచురశో-భామారభామారతా॥

టీ. కాంతా...కౌమార, కాంతా=స్త్రీలయొక్క, స్వాంత=చిత్తములయొక్క, వికార=వికారమునకు, కారణ=హేతువగు, మహత్, గొప్పదియగు, కామార=కామావస్థగలవాఁడా, కౌమార...పారదా. కౌమారదీర్ఘ=కుమారసరస్సుయొక్క, అంతః=లోపలను, క్లుప్త=రచింపఁబడిన, విలాస=విలాసములచేతను, లాసక=ప్రకాశించునట్టి, వినోద=ఆనందముయొక్క, అపార=ధారావర్షమును, దా=ఇచ్చువాఁడా, పార.....కార పారవ=సరయూనదీసంబంధియగు, ఉపాంత=ప్రాంతమందలి, స్వస్తరు=కల్పవృక్షముయొక్క, కంద=దుంపెకు, కందళత్=మొలకలైయాచరించుచున్న, అనూన=గొప్పదియగు, ఆకార=రూపముగలవాఁడా, నాకార...మార, నాకారసంభ్రాంత=రూపముచేత భ్రాంతిపడని, ఋషి=మునులకు, ప్రమదప్రద=సంతోషమునిచ్చునట్టి, ప్రచుర=అతిశయమగు, శోభా=కాంతిచేతను, మార=మన్మథుఁడైనవాఁడా, భామారతా, భా=కాంతియందును, మా=లక్ష్మియందును, రత=ఆసక్తుఁడగువాఁడా.

క. పఙ్క్తిశిరోధివిభంగవి।
రక్తర్షిమనోబ్జభృంగ-రతిరభసవ్యా।
సక్తరమాహృదయపరి।
ష్వక్తకరద్వితయవిధృత-శంఖరథాంగా॥

టీ. పఙ్క్తిశిరోధివిభంగ=రావణాసురునిఁగొట్టినవాఁడా, విరక్తర్షి...భృంగ. విరక్తర్షి=విరక్తులగు, ఋషి=మునులయొక్క, మనః=చిత్తమను, అబ్జ=పద్మమునకు, భృంగ=తుమ్మెదయైనవాఁడా, రతి...రథాంగా, రతిరభస=సంభోగవేగమందు, వ్యాసక్త=ఆసక్తినిఁబొందిన, రమా=లక్ష్మీదేవియొక్క, హృదయ=వక్షస్స్థలమునకు, పరిష్వక్త=ఆలింగనజేసికొనునట్టి, కరద్వితయ=హస్తద్వంద్వముచేత, విధృత=ధరించఁబడిన, శంఖరథాం

గ = శంఖశక్రములుకలవాఁడా, [ఇచట విరజ్భ్యః, వ్యసజ్భ్యః, పరిష్వజ్భ్యః. అనుచోట్ల, ఉపసర్గపూర్వకములగు రఞ్జ, సఞ్జ, ష్వఞ్జ ధాతువుల చతుర్థ్యంతరూపములు]

గద్య

ఇది సర్వతంత్రస్వతంత్ర సకలభాషావిశేష కవితాధురంధర ప్రతి
దినప్రబంధ పరమేశ్వరశ్లేష యమకచక్రవర్తి బిరుదాంకితను
మాలుక్కుపట్టణ శ్రీనివాసతాతాచార్య తనయశ్రీమ
ద్గణ్ణయాచార్య దీక్షితసుతపితృవ్య శ్రీనివాసా
ర్యకృపాకటాక్షలబ్ధ సకలపాండిత్య
తర్కాలంకార వాగీశ్వర బిరు
దాంక వేంకటాచార్యప్రణీతం
బైన యచలాత్మజాపరిణ
యంబను శ్లేషప్రబం
ధంబునందు
ద్వితీయాశ్వాసము.

శుభమస్తు.

అచలాత్మజా పరిణయము.

తృతీయాశ్వాసము.

శ్రీరమణీచారుమణీ।
హారఘృణీజాలజాల-కాంతరలగ్నా।
దారమనోమిషమీనవి।
హారసముల్లాసవేంక-టాచలవాసా॥

టీ. శ్రీరమణీ .....ల్లాస=శ్రీరమణీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, చారు=సుందరములగు, మణిహార=మాణిక్యహారములయొక్క, ఘృణీ=కిరణములయొక్క, జాల=సమూహమనెడు, జాలక=వలయొక్క, అంతర=మధ్యమందు, లగ్న=తగులుకున్న, ఉదార=విస్తారమగు, మనః=చిత్తమను, మిష=మిషముగల, మీన=చేపలయొక్క, విహార=విహరించుటచేతనైన, సముల్లాస=ఉల్లాసముగలవాఁడా, వేంకటాచలవాసా=వేంకటాద్రియందు నివాసముగలవాఁడా.

గీ. అవధరింపవయ్య-యఖిలకథాభిధా।
నాతతనయుఁడైన-సూతతనయుఁ।
డనియె శౌనకునకు-నారీతినారీతి।
లకముతోఁ దనసిగ్గు-శుకవరంబు॥.

టీ. అవధరింపవయ్య=చిత్తగింపుమయ్య, అఖిల...నయుఁడైన అఖిల=సమస్తములైన, కథా=కథలయొక్క, అభిధాన=చెప్పుటయందు, ఆతత=విస్తారమైన, నయుఁడైన=నీతిగల, సూతతనయుఁడు=సూతపుత్రుఁడగు ఉగ్రశ్రవుఁడు, శౌనకునకున్=శౌనకమహర్షికి, అనియెన్=చెప్పెను, ఆరీతిన్=ఆప్రకారము, నారీతిలకముతోడన్=స్త్రీశ్రేష్ఠురాలగు నాచిన్నదానితోడ. శుకవరంబు=చిలుకలలో గొప్పదియగు నాచిలుక, అనియెన్=చెప్పెను

తే॥ సారసహితవంశ-జరుచిరసాకేత

నగరిమహితవృత్తి-నాగరాజ

తమహీభృద్వరుండు-ధవలసంగతిమించి

తనరుసతతసత్రి-దశరథుండు॥

తా॥ సార...రుచి – సార=బలముతోడ, సహిత=కూడిన, వంశ=వెదుళ్ళవలన, జ=పుట్టిన, రుచి=కాంతి, రసాకేతనగరిమన్ – రసా=భూమియొక్క, కేతన=జెండాలయొక్క, గరిమన్=అతిశయముచేత, హితవృత్తి=ఇష్టవ్యాపారముగలది, నాగన్=అనునట్లుగా, సత..రథుండు – సతతి=ఎల్లప్పుడును, సత్రిదశరథుండు=దేవతలరథములగువిమానములతోఁగూడిన రాజత . ఇరుండు – రాజతి=వెండివికారమగు. మహీభృద్వరుండు=పర్వతశ్రేష్ఠమునకైలాసము, ధవలసంగతిన్=తెలుపుయొక్కకూడికచేత, మించి=అతిశయించి, తనరున్=ఒప్పును.

టీ॥ సారస ..నగరిన్ – సారసహితవంశజ=సూర్యవంశమునందుఁ బుట్టినవానిచేత, రుచిర=సొగసయిన, సాకేతనగరిన్=అయోధ్యాపట్టణమునందు, మహితవృత్తి=పూజ్యమగు వ్యాపారముగలవాఁడును, సతతసత్రి=ఎల్లప్పుడును యజ్ఞములుగలవాఁడును, దశరథుండు=దశరథుఁడను పేరుగల, మహీభృద్వరుండు=రాజశ్రేష్ఠుఁడు=ధవలసంగతిన్=కీర్తిచేతనయిన తెలుపుయొక్క కూడికచేత, నాగరాజతన్ = శేషత్వమును, మించి= అతిశయించి, తనరున్=ఒప్పును.

తే॥ కమలధరుకరణిఁవిలసిలు

కోమలదగునాధరేంద్ర-గుణగణాగణనం

బమరులతలపై విలసిలు

సుమనోరాజులమహాళి-సూక్తులు దేఁబుపున్॥

తా॥ కమలధరుకరణిన్=చంద్రునివలె, విలసిలు=ప్రకాశించునట్టి, కోమలదన్=సొగసులచేత, తగు=ఒప్పునట్టి, ఆధరేంద్రు=ఆపర్వతశ్రేష్ఠమును

కైలాసము యొక్క, గుణగణాగణనంబు=గుణసముదాయము యొక్క లెక్కను, అమరు=ఒప్పునట్టి, లతలపైన్=తీగలమీఁద, విలసిల=ప్రకాశించునట్టి, సుమనోరాజుల=పుష్పస్తోమములయొక్క, మహాళిసూక్తులు- మహత్=గొప్పలగు, అళి=తుమ్మెదలయొక్క, సూక్తులు=మంచివాక్యములు, (ఝుంకారములనుట) తెలుపున్=ప్రకటించును.

సీత, కనల్లధుకాంతిన్=విష్ణువువలె, విలసిల=ప్రకాశించునట్టి, కోముగలన్=పుత్త్రికలను కూర్చి, తగు=తగియున్న, అధరేంద్ర=ఆరాజ యొక్క, గుణగణాగణనంబు=గుణసముదాయము యొక్క లెక్కను, అమరులతలపైన్=దేవతలశిరములపై, విలసిల=ప్రకాశించునట్టి, (దేవతలకంటెపైవారని యర్థము) సుమనోరాజుల=విద్వచ్ఛ్రేష్ఠులయొక్క, మహాళి, మహత్=గొప్పదియగు, ఆళి=పఙ్క్తియొక్క, సూక్తులు=మంచిమాటలు, తెలుపున్=తెలియఁజేయును.

క. అందొప్పు రాజకళమీ |
రందివ్యమహాయశోభి-రాముఁడనంగా |
సుందరభుజగమితగుణా |
స్పందధనుర్ధృతిపరవ-శంకరుఁడొప్పన్ ||

టీ॥ అందున్=ఆకైలాసమునందు, రాజకళ=చంద్రకళ, మీరన్=అతిశయించఁగా, దివ్య...రాముఁడనంగాన్. దివ్య=ప్రశస్తమైన, మహత్=గొప్పదియగు, యశః=కీర్తిచేత, అభిరాముఁడనంగాన్=మనోహరుఁడనునట్లుగా. (శిఖాతలపైఁగల చంద్రకాంతి ఆయనయొక్క కీర్తివలెఁ బ్రకాశించుచున్నదని తాత్పర్యము) సుందర.. ధృతి సుందర=సొగసైన, భుజగ=పాముచేత, (అనఁగా శేషునిచేత) మిత=కొలవఁబడిన, [అనఁగా గదూర్ఘ్యపమైన] గుణ=నారితాఁటిచేత, అస్పంద=చలింపని, ధనుః=వింటికి, ధృతి=పూనుట, పరవన్=వ్యాపించఁగా, శంకరుఁడు=శివుఁడు, ఒప్పన్=ప్రకాశించును.

టీక॥ అంగుళన్=ఆదశరథుని కొడుకులయందు, రాజకళ=రాజలక్షణము, మీరన్=అతిశయింపఁగా, సుందర ర్వగతన్—సుందర=సొగసయిన, భుజ=హస్తములచేత, గమిత=పొందింపఁబడిన, గుణ=నారిగల, అస్పంది=నిశ్చలమగు, ధనుః=విల్లుయొక్క, ధరతన్=ధరించుటచేత, పరా=శత్రువులను, వశంకరుఁడు=స్వాధీనతఁజేసికొనువాఁడు. ఎలమిన్=శోభచేత, దివ్య...శోభి— దివ్య=ప్రశస్తమయిన, మహత్=గొప్పదియగు, అయ=శుభావహవిధిచేత, శోభి=ప్రకాశించువాఁడు, రాముఁడనంగాన్=రాముఁడనఁగా, ఒప్పున్=ప్రకాశించును.

వ. ఇట్టులుండ నొక్క చక్కి నక్కజంబై పెక్కుతెరంగులఁ బరిఢవిల్లునవసరంబున నందొప్పు రాజకళ.

టీ॥ ఇట్టులుండన్=ఈప్రకారముగానుండఁగా, అందొప్పురాజకళ=ఆశివునియందున్న చంద్రకళ, ఒక్కచక్కిన్=ఒకవయిపున, అక్కజంబై=ఆశ్చర్యమై, పెక్కుతెరంగులన్=బహురీతుల, పరిఢవిల్లు వసరంబునన్=అతిశయించుసమయమందు.

టీక॥ అందొప్పురాజకళ=ఆరామునియందున్న విష్ణుకళ, (ఇచట రాజశబ్దమునకు విష్ణ్వర్థకత్వము యౌగికముగా నున్నను నైఘంటికము) విష్ణుకళ యొకటియయ్యును రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నరూపముగా నున్నదియని భావము.

సీ. పుంభావనవకేళి-సంభావితసుహస్తు,
సంభారలలితోప-లంభకలిత।
జాభారికృతవరీ-రంభాదిహృద్యప్రి,
యంభావుకక్రియా-రంభపులక।
గుంభావళితకుంభి-కుంభాయితోరోజ,
కుంభాధికాభోగ-జృంభమాణ।

రంభాదికాప్సర-స్సంభాసికచసవి,
స్రంభాకలితకల్ప-కుంభినీజ।

గీ. సంజనితమంజుమంజరీ-పుంజగుంజ
దళికులస్వర్గమహీరుహ-త్యాగరాగ॥
బుద్ధికృత్పుష్పసౌగంధ్య-భూషితంబు।
భాసురంబయ్యె నవవసంత-వాసరంబు॥

టీ॥ పుంభావ...భూషితంబు- పుంభావన కేళి=పురుషాయితమందు, సంభావిత=ఆదరింపఁబడిన, సువస్తుసంభార=మంచి వస్తుసామగ్రి యొక్కయు, (అనఁగాఁ బుష్పశయ్యాదుల యొక్క) లలిత=విలాసముల యొక్కయు, ఉపలంభ=పొందుటచేత, కలిత=ఒప్పుచున్న, జంభారి=ఇంద్రునిచేత, కృత=చేయఁబడిన, పరిరంభాది=ఆలింగనము మొదలుగాఁగల, హృదయ=మనస్సునకు, ప్రియంభావుక=ఇష్టమయిన, క్రియా=పనుల యొక్క, ఆరంభ=ఆరంభమందలి, పులక=గగుర్పాటుయొక్క, గుంభ=కూర్పుచేత, ఆవలిత=క్రమ్మబడిన, కుంభికుంభాయిత=ఏనుఁగుకుంభస్థలముల వలె నాచరించుచున్న, ఉరోజకుంభ=స్తనకుంభములచేత, అధిక=విస్తారమగు, ఆభోగ=పరిపూర్ణతచేత, జృంభమాణ=అతిశయించుచున్న, రంభాదిక=రంభ మొదలుగాఁగల, అప్సరః=అప్సరస్స్త్రీల యొక్క, సంభాసి=ప్రకాశించుచున్న, కచ=వెండ్రుకలయందు, సవిస్రంభ=విశ్వాసముతోఁ గూడినట్టియు, ఆకలిత=ప్రకాశించుచున్న, కల్పకుంభినీజ=కల్పవృక్షములయందు, సంజనిత=పుట్టిన, మంజు=మనోజ్ఞమైన, మంజరీపుంజ=పువ్వులగుత్తుల సమూహమందు, గుంజత్=రొదఁజేయుచున్న, అళికుల=తుమ్మెదగుంపులుగల, స్వర్గమహీ=స్వర్గభూమియందలి, తరు=వృక్షములయొక్క, త్యాగ=విడచిపెట్టుటయందు, బుద్ధికృత్=మనసుపుట్టించునట్టి, పుష్ప=పువ్వులయొక్క, సౌగంధ్య=పరిమళముచేత, భూషితంబు=అలంకరింపఁబడిన, వసంతవాసరంబు=వసంతదినము, భాసురంబయ్యెన్=ప్రకాశించెను.

శా. చైత్రుం డిచ్చటఁ బంచమస్వరము గూ-ర్చెం బూని నాఁ డింక నా
చిత్రం బొప్ప దటంచు గద్గదిక జొ-చ్చెం బాంథకాంతాగళ
క్షేత్రంబుం గలకంఠకంఠకుహర-క్షేత్రంబు వర్జించి నా
ధాత్రిన్ మించెను బంచమంబు వినఁ గాద్గద్యంబు కాంతాళికిన్.

టీ॥ చైత్రుండు=వసంతుఁడు, ఇచ్చటన్=ఈకోవెలకంఠములయందు, పంచమస్వరమున్=పంచమమనుధ్వనిని, కూర్చన్=సంధానముఁ జేయుటకు, పూనినాఁడు=ఉద్దేశించినాఁడు. ఇకన్=ఇటుపయిని, నాచిత్రంబు=నాసొగసు, ఒప్పదు=ఎనికిరాదు. అటంచున్=అట్లని, గద్గదిక- డగ్గుత్తిక-, కల... క్షేత్రంబున్ — కలకంఠ=కోవెలలయొక్క, కంఠకుహర=కంఠరంధ్రములనెడు, క్షేత్రంబున్=స్థానమును, వర్జించి=విడచి, పాంథ... క్షేత్రంబున్ — పాంథ=మార్గస్థులయొక్క, కాంతా=స్త్రీలయొక్క, గళక్షేత్రంబున్=కంఠస్థలమును, చొచ్చెన్=ప్రవేశించెను, నన్=అనునట్లు, ధాత్రిన్=భూమియందు, పంచమంబున్=కోవెలపంచమస్వరమును, వినన్=వినఁగా, కాంతాళికిన్=స్త్రీసమూహమునకు. గాద్గద్యంబు=డగ్గుత్తిక, మించెను=అతిశయించెను.

సీ. కాసారమత్తలి-కాసారసమధూళి,
కాసారములగంధ-గరిమ సలప
కాంతారహితకాము-కాంతావతికరాత్రమ,
కాంతారములఁ గొంత-కలసిమెలసి
సాధారణవధూక-సాధారనవసావా,
సాధారకథనాయ-మవలఁ ద్రోలి
వానీరబహుళరే-వానీరశైత్యసే,
వానీరసతనన్ను-వలకఁగడపి

గీ. నవనవమధుప్రవార్ద్రిత-పల్లవాగ్ర|
కలితకలకంఠకులకంఠ-గానతాన|
కలనకృతపారవశ్య వై-ఖరిఁ జరించె|
మలయగిరి మేఖలావాసి-మారుతంబు॥

టీ. కాసార.. సారములు. కాసారమత్తల్లికా=సరశ్శ్రేష్ఠములయందలి, సారస=పద్మములకు సంబంధించిన, మధూళికా=మకరందములయొక్క, ఆసారముల=ధారావర్షములయొక్క, గంధ=పరిమళముయొక్క, గరిమన్=అతిశయముచేత, అలరి=సంతోషించి, కాంతారహిత..కాంతారములన్, కాంతా=స్త్రీలతోడ, రహిత=శూన్యులగు, కాముక=కాముకులయొక్క, అంతః=అంతఃకరణములకు, రతికర=సంతోషమును జేయునట్టి. ఆమ్రకాంతారములన్=మామిడితోటలయందు, క్రాంత=క్రొంగొని, కలసి మెలసి=కలసి సంచరించి. సాధా..కథ సాధారణ=సామాన్యులగు, (అనఁగా ధైర్యవంతులుగాని) వధూరస=స్త్రీశ్రేష్ఠులయొక్క, అధార=అవిచ్ఛిన్నముగా, నవ=క్రొత్తదియగు, సాహస=ప్రణయకలహసాహసము, ఆధార=ఆధారముగల, కథ=ప్రశంసయొక్క, న్యాయము=న్యాయమును, అవలఁదోలి=అవ్వలికిఁబోఁగొట్టి, (అనఁగా మలయమారుతము విసరఁగా ధైర్యవంతులగు వనితలు ప్రణయకలహసాహసముయొక్క మాటనుగూడ విడచుచున్నారని తాత్పర్యము;) వానీర...... నీరసతన్. వానీర=ప్రబ్బలిచెట్లచేత, బహుళ=విస్తారమయిన, రేవా=నర్మదానదియొక్క, నీర=ఉదకముయొక్క, శైత్య=చలువయొక్క, సేవా=సేవించుటయందు, నీరసతన్=ఆసక్తిలేకపోవుటను అన్నువలకున్=స్త్రీలకు, కడపి=పోఁగొట్టి, నవ...వైఖరిన్—నవ=నూతనప్రకారమయిన, మధుప్రవ=మకరందపుతడిచేత, ఆర్ద్రిత=తడిసిన, పల్లవాగ్ర=శ్రేష్ఠములగు చిగుళ్ళచేత, కలిత=సంతసింపఁజేయఁబడిన, కలకంఠ=కోవెలలయొక్క, కుల=సమూహముయొక్క, కంఠ=కంఠములయందలి, గాన=సంగీతముయొక్క, తాన=తానములయొక్క, కలన=వినుటచేత, కృత=చేయఁబడిన, పారవశ్య=పరవశత్వముయొక్క, వైఖరిన్=రీతిచేత, (అనఁగా జిగు

త్సృదిని కలకేకిక = కంఠములుగల కోకిలల పాటలును వాయువృత్తి సికొని రానవి
వినువారు కామపరవశత్వము నొందుచున్నారని తాత్పర్యము) మఱియు...మా
రుతములు — మలయగిరి = మలయపర్వతముయొక్క, చేఖలా = చరులయందలి,
చాయ = ఇంపైన, మారుతములు = వాయువులు, సంచరించెన్ = విసరెను

చ. మలయకటీపటీరతరు-మంజులతాంతతటీనటీకృతి।
స్ఖలదహికన్యకాపటల-కాంతిముఖాంతరతాంతపేటికా।
స్రగలలితవాసనాభరము-గంధరజోభరమున్ ధరించుచున్।
వలదెసగాలి రాఁగఁ జెలు-వల్వడినూర్పుటయొప్పెఁ జిత్రతన్॥

టీ. మలయ. ధరము = మలయ = మలయపర్వతముయొక్క, కటీ = చరుల యందలి. పటీరతరు = మంచిగంధపు చెట్లయొక్క, మంజు = మృదువైన, కటీర = ఇండ్లయొక్క, తటీ = ప్రదేశమందు, నటీకృతి = నటనము చేయుటవలన నైనచేయు టచేత, స్ఖలత్ = తొట్రుపడుచున్న, అహికన్యకా = నాగకన్యకలయొక్క, పటల = సమూహముయొక్క, కాంతి = సుందరములగు, ముఖాంతర = ముఖమధ్యములయందు, తాంత = విస్తారమైన, పేటికా = తెట్టెలయొక్క, స్రక్ = శోభితమయిన, లలిత = మనోహరమైన, వాసనాభరము = పరిమళాతిశయమును, గంధరజోభరమున్ = పరిమళించుచున్న పూదూళియొక్క యతిశయమును, ధరింపుచున్ = పూనుచు, వలదెసగాలి = దక్షిణదిక్కుగాలి, రాగన్ = రాగా, చెలువల్ = స్త్రీలు, వడిన్ = విస్తారముగా, ఊర్పుట = నిట్టూర్పించుట, చిత్రతన్ = చిత్రరీతిచేత, ఒప్పెన్ = తగెను.

వ. అట్టి మహోత్కృష్టప్రభాభాసురంబగు సమయంబున॥

టీ॥ స్పష్టము.

చ. సరళముగా నయాజ్ఞవిధి-సంధిలమానమునందియుగ్రమా।
క్తంచనశాలిశీలిజడ-దాఁటయునల్లనగాధిరాజశే।
ఖరిభవమహాసికుంజములఁ-గన్నడునై జగృహాంబునీశిరం।
కరియుజనంబుగప్పు గతి-గాఁడనరించెఁదలంవిషంబుమఱన్॥

పా. పరికింపఁగాన్ = తిన్నఁగా, అనుజ్ఞ = శుభావహవిధి నెఱిఁగిన, విధి = కార్యము సంధిలన్ = సంధానగుగుటకు, యానము = శివుని వాహనమైనట్టియు, అగ్రమహాక్షరచనశాలి = శ్రేష్ఠములైనమూర్తిపుంగవుల రచనచే నొప్పుచున్నట్టియు, శ్రీ = యోగ్యవ్యాపారము గలిగినట్టియు, జడదారియు = జడలను ధరించినట్టియు, నంది = నందీశ్వరుఁడు, అల్ల = ప్రసిద్ధమైన, నగాధిరాజ = హిమవత్పర్వతముయొక్క, శేఖర = శిఖరమందు, భవనా = అయినట్టి, నికుంజములన్ = పొదలయందు, కప్పదుండు = కాపుండునట్టి, నైజగృహంబు = తనయిల్లు, వీడి = విడచి, శంకరయజనంబు = శివపూజ, అవిఘ్నగతిగాన్ = నిర్విఘ్నరీతిగా, తనరించఁదలంచి = చేయఁదలఁచి, మించుమన్ = అతిశయించును.

సీత॥ అగ్ర . శాలి - అగ్ర = శ్రేష్ఠమైన, మహాక్ష = మహత్తుసంబంధకార్యములయొక్క, రచన = చేయుటచేత, శాలి = ఒప్పుచున్నట్టియు, శ్రీ = సద్వ్యాపారము గలిగినట్టియు, జడదారియు = జడలను ధరించినట్టియు, గాధిరాజ... మౌని — గాధి = గాధియనునట్టి, రాజశేఖర = రాజశ్రేష్ఠునివలన, భవ = పుట్టిన, మౌని = విశ్వామిత్రుఁడు, యానమున్ = ప్రయాణమును బొంది, కుంజములన్ = పొదలయందు, కప్పదు = కాపుండునట్టి, నైజగృహంబు వీడి = తనపర్ణశాలను విడచి, శంకరయజనంబు = స్వర్గాదిసుఖములను జేయునట్టియజ్ఞము, అవిఘ్నగతిగాఁ గనరించఁదలంచి మించుచున్ = అరము సమము.

చ. తలఁపఁగ నిట్టి యాగమహి-తప్రవిధానములెల్ల విఘ్నపు
ష్కలములుగాన నివ్విధి వె-సంగలయం బరగంగ మించునా
ఫలదయశోభి రాముఁ డతి-భవ్యుఁడు భీముఁడు రక్షకుండుగా
వలయు నతండె పుణ్యజన-వర్త్మ మెఱుంగువటంచు నెంచుచున్

తా॥ తలఁచఁగన్ = ఆలోచింపఁగా, ఇట్టి = ఈప్రకారముయిన, ఆగమ = శాస్త్రములయొక్క, హిత = ఇష్టములగు, ప్రవిధానములెల్లన్ = విధులన్నియు, విఘ్నపుష్కలములు = విఘ్నములచే నిండినవి, కాన = కనుక, ఇవ్విధి = ఈక్రతు, వెసన్ = త్వరతో, కలయంబరగంగన్ = అనుకూలముగాజరు

గుటకు, మించుమా=అతిశయించునట్టి. అ=ప్రసిద్ధుఁడగు, ఫల... రాముఁడు— ఫలద=ఫలమునిచ్చునట్టి, యశః=కీర్తిచేత, అభిరాముఁడు=మనోహరుఁడైనట్టియు, అతిభవ్యుఁడు=మిక్కిలి శుభప్రదుఁడగు. భీముఁడు=శివుఁడు, రక్షకుండు గాన్=సంరక్షించువాఁడుగా, మెలఁగున్=వర్తించును అతండె=ఆశివుఁడే, పుణ్యజనమర్దన=రాక్షససంహారమును, ఎఱుంగనటంచు నెంచుమన్=తెలియుననియాలోచించుము.

సీత! తలఁపఁగన్=ఆలోచింపఁగా, ఇట్టి=ఈప్రకారమైన, యాగమహితప్రవిధానమ్ తెల్లన్—యాగ=యజ్ఞములయొక్క, మహిత=పూజింపఁబడునట్టి, ప్రవిధానము తెల్లన్=విధులన్నియును, నిష్కళంకములగు నవివ్యధిజెసంగల యాంబరగంగమించు—ఇంతియుట్టుదిగుసమ్ము. అ=ప్రసిద్ధుఁడగు, ఫలదయశోభి—ఫలద్=సఫలమగుచున్న, అయ=శుభావహవిధిచేత, శోభి=ప్రకాశించుచున్నట్టియు, అతిభవ్యుఁడు=మిక్కిలి శుభములుగల, భీముఁడు=శత్రుభయంకరుఁడగు, రాముఁడు=శ్రీరామమూర్తి, రక్షకుండుగామెలఁగున్=సంరక్షించువాఁడుగా వర్తించును అతండె=ఆరాముఁడే, పుణ్యజనమర్దనము=రాక్షససంహారమును, ఎఱుంగునటంచు నెంచుమన్=తెలియుననియాలోచించుము.

ఉ॥ ఆ పరమర్షి తారకల- నాత్మహితంబుగనిల్పు మేటివాం।
ఛాపరతన్ వెసంజనుచు- నారసవారనురందబిందులి।
వ్వాపతితాళిపాళిఘన- సారవసీరచితపరిచారవే।
లావవమానమాణవవి- లాసవిలీనసితాంతతాంతియో।

టీ॥ అ=అట్టి పర... వాత్మన్—పర=ఉత్కృష్టముగా, మర్షి=శాంతిగలిగినట్టియు, తార=తారకమంత్రముయొక్క, కలన=ధ్యానముగల, ఆత్మన్=అంతఃకరణమును, హితంబుగన్=ఇష్టముచొప్పున, నిల్పు=స్థిరముగాఁజేయునట్టి, మేటి=గొప్పవాఁడగు నందీశ్వరుఁడు, వాంఛాపరతన్=ఇచ్ఛాప్రధానత్వముచేత, వెసన్=త్వరచేత, చనుచున్=వెళ్లుచు, సారస.......తాంతియై. సారస=పద్మములయొక్క, వార=సమూహ

మందలి, మరంద బిందు = మకరంద బిందువుల యొక్క, లిప్సా = పొందనిచ్ఛచేత, పరిత = ప్రసరించుచున్న. అళి = తుమ్మెదలయొక్క, పాళి = పఙ్క్తిచేత, ఘన = దట్టమైన, పార = శ్రేష్ఠమైన వని = వనములయందు, రచిత = చేయఁబడిన, ప్రచార = సంచారముగల, వేలా = సముద్రతీరమందలి, పవన మాణవ = పిల్లగాలులయొక్క, విలాస = విహారముల చేత, విలీన = అణఁగిన, నితాంత తాంతిగ్లాని = అత్యంతాయాసముగలవాఁడయి.

సీ॥ తారకలన్ = నక్షత్రములను, ఆత్మహితంబుగన్ = తనయిష్టముచొప్పున, నిల్పు మేటి = ఉంచినగొప్పవాఁడగు, (విశ్వామిత్రుఁడు ద్వితీయస్వర్గనిర్మాణముఁ జేయుటకై నక్షత్రమండలములోని నక్షత్రములను దూరముగా నిల్పెనని ప్రసిద్ధి) ఆ = ప్రసిద్ధుఁడగు, పరమ = అతిశ్రేష్ఠుఁడగు, ఋషి = విశ్వామిత్రముని, ఘన = గొప్పదియగు, సారవ = సరయూనదియందలి. నీర = నీటిచేత, చిత = వ్యాప్తమగు, ప్రచార = మార్గముగల, వేలా = ఒడ్డునందలి. తక్కినదిసుగమము

చ॥ ఘనతమసాధునీరచిత-కౌతుకబాలమరాళమాలికా।
తనుతరచంచుసంచలిత-తామరసప్రసరత్పరాగవా।
సనలమెలఁగుభృంగముల-ఝుంకరణంబుల వీనులన్ విం।
దొనరఁగ నయోధ్యశాత్రవుల-నుగ్రపుఁగని యేఁగె ముదంబునన్

పా॥ ఘన ... వాసనలన్, ఘనతమ = మిక్కిలిగొప్పదియగు, సాధు = యోగ్యమయిన, నీర = నీటియందు, చిత = వ్యాప్తమయిన, కౌతుక = సంతోషముతోఁ గూడినట్టియు, బాలమరాళ = పిల్లహంసలయొక్క, మాలికా = పఙ్క్తులయొక్క, తనుతర = మిక్కిలి వాఁడియయిన, చంచు = ముక్కుల చేత, సంచలిత = కదలింపఁబడిన. తామరస = పద్మములయందు. ప్రసరత్ = ప్రసరించుచున్న, పరాగ = పుప్పొడియొక్క, వాసనన్ = పరిమళములయందును, మెలంగు = సంచరించునట్టి భృంగములు = తుమ్మెదలయొక్క, ఝుంకరణంబులన్ = ధ్వనులచేత, వీనులన్ = చెవులయందు. విందు = ఆనందము, ఒనరన్ = ఒప్పఁగా, శాత్రవులన్ = శత్రువులను, అయోధ్యన్ = యుద్ధముఁ జేయ శక్య

ము గానట్టి, ఉగ్రపురిన్ = ఈశ్వరునిపట్టణమును. మోదంబునన్ = సంతోష
ము చేత, కవిగొనెన్ = మూసెను

సీత॥ ఘన=గొప్పదియగు, తమసాధునీ=తమసానదియందు, రచిత=ర
చింపఁబడిన, కౌతుక=సంతోషముగల. శాత్రవులనెన్=శత్రువులను, ఉగ్ర
భయంకరమగు. అయోధ్యన్=అయోధ్యయనునట్టి. పురిన్=పట్టణమును.
శేషము సమము

క॥ వరహితుఁడానందియునల
సరసుఁడుమదిముదముదనర-సమరహితవిభా
కరకులజరాజమణిభా
సురమగునజతనయపురము-సొచ్చెనురక్తిన్॥

ప్రా॥ వరహితుఁడు=శ్రేష్ఠులకిష్టుఁడగునట్టియు. అలసరసుఁడు=మంగ
లయందుదయారసముగల, ఆనందియు=ఆనందేశ్వరుఁడును, మదిన్=మనస్సు
నందు, ముదము=సంతోషము, తనరన్=ఒప్పఁగా, సమ..భాసురము.
సమరహిత=ఉపమానశూన్యమగు, విభా=కాంతికి, ఆకర=స్థానమగు, కుల
జ=మంచిజాతియందుఁబుట్టిన, రాజమణి=చంద్రకాంతమణులచేత, భాసు
రమగు=ప్రకాశించుచున్న, అజతనయపురము=బ్రహ్మపుత్రుఁడగు ఈశ్వరుని
పట్టణమును, (త్రిమూర్తులనొకరికొకరుపుట్టించినవారినిగాఁజెప్పుటప్రసిద్ధము)
లేక=పులస్త్యబ్రహ్మపుత్రుఁడగు కుబేరునిపట్టణము, [అలకాపట్టణము కైలా
సమునందున్నదిగావున నట్లుచెప్పవచ్చును] రక్తిన్=అనురాగముచేత, చొ
చ్చెన్=ప్రవేశించెను.

సీత॥ వరహితుఁడు=శ్రేష్ఠులకిష్టుడైనట్టియు, ఆనందియు=ఆనందముగ
లిగినట్టియు, అల=అట్టి, సరసుఁడు=బ్రహ్మానందరసముతోఁ గూడినవిశ్వా
మిత్రుఁడు, మదిముదముదనరన్=మనస్సునసంతోషమొప్పఁగా, సమర...
భాసురము. సమర=యుద్ధములయందు, హిత=ఇష్టులగు, విభాకరకులజ=
సూర్యవంశమందుఁబుట్టిన, రాజమణి=రాజశ్రేష్ఠులచేత. భాసురమగు=ప్ర

కాశించుచున్న, అజతనయపురము=అజమహారాజు కొమారుఁడగు దశరథుని పట్టణమగు నయోధ్యను, అనురక్తిన్=ప్రీతిచేత, చొచ్చెన్=ప్రవేశించెను.

చ. మహితరసాలసాలకృత-మాలతమాలసుమాలతీలతా।
సహితనికుంజపుంజవన-సంజవనోచితభోగిభోగినీ।
బహుళతరగానతానముల-భాసిలునప్పురినొప్పురాజధూ।
ర్వహుఁడుతలవాకిటన్మనసు-పట్టియతండువసింపనంతలోన్॥

టీ॥ మహి... తానములన్. మహిత=శ్రేష్ఠము లయిన, రసాలసాల=మామిడిచెట్లచేత, కృత=చేయఁబడిన, మాల=పఙ్క్తులుగల, తమాల=తాపింఛవృక్షములతోడను, సుమాలతీలతా=మంచి మాలతీతీఁగలతోడను, సహిత=కూడిన, నికుంజ=పొదలయొక్క, పుంజ=సమూహములుగల, వన=వనముందలి, సంజవన=గృహవిశేషములకు, ఉచిత=తగినట్టి, భోగ=భోగములుగల, భోగినీ=నాగకన్యకలయొక్క, బహుళతర=మిక్కిలి విస్తారమగు, గాన=సంగీతములయొక్క, తానములన్=తానములచేత, భాసిలు=ప్రకాశించునట్టి, అప్పురిన్=అపట్టణమునందు, ఒప్పు=ఒప్పునట్టి, రాజధూర్వహుఁడు=చంద్రశేఖరుఁడగు శివునియొక్క, తలవాకిటన్=ప్రాంగణమునందు, అతండు=ఆనందీశ్వరుఁడు, మనసుపట్టి, మనస్సు నిబ్బరముఁ జేసికొని, వసింపన్=ఉండఁగా, అంతలోన్=అంతటిలో.

సీత॥ భోగినీ=భోగినీస్త్రీలయొక్క, రాజశ్రేష్ఠుఁడగు దశరథునియొక్క శేషముసమము.

క. రాజశిరోమణియానతి।
రాజనియుల వామదేవు-రసికుపశిష్ఠున్।
బూజార్హునిఁదగువిధమునఁ।
బూజించియునమ్మహాత్మ-భునియానతిచేన్॥

టీ॥ రాజశిరోమణి = చంద్రశేఖరుఁడగు శివునియొక్క, అనతి = సెలవు, దాన్ = దాఁగా, దానశెల్లి సిరిన్ = ప్రశస్తమైన దరము గలిగినట్టియు, వశిష్ఠున్ = ఇంద్రియనిగ్రహము గలిగినట్టియు. పూజార్హున్ = పూజకుఁ దగినట్టియు, అలవామదేవున్ = ఆశివుని, తగువిధమునన్ = అనుకూలరీతి చేత, పూజించియున్ = పూజఁ జేసినవాఁడును, అమ్మహాప్రభుని = ఆగొప్ప తేజస్సు గల శివునియొక్క, అనతిచేన్ = సెలవుచేత.

క. ప్రమదారావాహిత వి।
భ్రమవృత్తిఁ దలిర్ప నొక్క-భద్రాసనమం।
దమరి యతండు వివక్షో।
ద్యమ మొప్పఁగ సన్నుతించె-నయ్యీశ్వరునిన్॥

టీ॥ అతండు = ఆనందీశ్వరుఁడు, ఒక్కభద్రాసనమందున్ = ఒక బంగారు పీఠమందు, అమరి = కూర్చుండి. ప్రమ...వృత్తి—ప్రమద = సంతోషకరమగు, ఆరావ = ధ్వనిచేత, ఆహిత = తీసికొని రాఁబడిన, విభ్రమవృత్తి = విలాసవ్యాపారము, తలిర్పన్ = ఒప్పునట్లుగా, వివక్షోద్యమము. వివక్షా = చెప్పనిచ్ఛయందలి, ఉద్యమము = ప్రయత్నము, ఒప్పఁగన్ = ఒప్పునట్లు. అయ్యీశ్వరునిన్ = ఆశివుని, సన్నుతించెన్ = స్తోత్రము చేసెను.

సీత॥ అతండు = ఆవిశ్వామిత్రుఁడు, అయీశ్వరునిన్ = ఆదశరథరాజును శేషము సమము.

చ. సతతము రంగపుంగవుని-సద్గుణమూర్తి భజించి కాంచన।
క్షితిధరపాటవంబు విల-సిల్లె శిథిల్లొవినీవనీప్రకో।
ష్ఠతలము దట్టపై రిపుర-సద్వని తాజనతాప్రకోష్ఠనం।
గతవలయంబులుం బగులు-గాన మరస్థలి రాజశేఖరా॥

టీ. రాజశేఖరా = చంద్రుఁడు శిరోభూషణముగలయో శివుఁడా, సమరస్థలిన్ = యుద్ధభూమియందు, నీవ = నీవే, సతతము = ఎల్లప్పుడును, ఉరం

గపుంగవునిఁ = సర్వశ్రేష్ఠుఁడైనశేషుని. సద్గుణమూర్తిఁ. సత్ = మంచి దియగు, గుణ = ఆత్మగుణాదియైన, మూర్తిఁ = సంగ్రహముచేత, భజించి = పొంది. కాంచనక్షితిధరశరాసనంబు = మేరుపర్వతముయొక్క పటుత్వము, విలసిల్లెడి ప్రకాశించునట్టి, విల్లాని = ధనుస్సుబట్టికొని (అనగా మేరువును ధనుస్సుగాఁజేకొని) నీ ప్రకోష్ఠతలముఁ = నీముంజేతిని. తీర్చఁ = తళుకులుదట్టుజేయఁగా, వైరి . . . వలయంబులన్ = వైరి = శత్రువులైన రాక్షసులయొక్క, పుర = త్రిపురములయందలి. సత్ = పతివ్రతలగు, వనితాజనతా = స్త్రీజనసమూహముయొక్క, ప్రకోష్ఠ = ముంజేతులయందు, సంగత = కలసియున్న, వలయంబులన్ = గాజులను, పగులఁగా = బ్రద్దలైపోవునుగదా, (ఈశ్వరుఁడు త్రిపురాసుర సంహారముఁ జేయఁగా వారిభార్యలు విధవలౌటచేత గాజులు బ్రద్దలుగొట్టికొనిరని తాత్పర్యము శివుని ముంజేతికి వారిదెబ్బదగులఁగా రాక్షసస్త్రీలముంజేతుల గాజులు బ్రద్దలైనవి గావునఁ గార్యకారణములు వేఱువేఱుచోటులనుండుటచే నసంగత్యలంకారము.)

సీ॥ రాజశేఖరా = రాజశ్రేష్ఠుఁడవగు నో దశరథుఁడా, సతతము = ఎల్లప్పుడును, సద్గుణమూర్తిన్ = సద్గుణస్వరూపుఁడగు, రంగపుంగవునిన్ = శ్రీరంగనాయకుని, భజించి = సేవించి, శ్రీరంగనాయకుఁ డిక్ష్వాకువంశమందు గృహదేవతార్చనయందలి దేవుఁడనియును, ఆదేవతార్చన శ్రీరామమూర్తి విభీషణునకియ్యగా నాతఁడుభయకావేరీమధ్యమందుంచెనఁ యుఁ (బ్రసిద్ధి) కాంచ.....విల్లాని = మేరువుతో సమానబలముగలధనుస్సును బట్టికొని, శేషఁసమము

మ॥ ప్రతికూలవ్రతభీమదక్షయజన-ప్రక్షోభదీక్షాసము
ద్ధతినివవ్యూతయుద్ధపద్ధతిసము-ద్యద్రోషకాషాయక
ద్యుతిఘూర్ణల్లోచనధూళిధళ్యగరిమం-దొట్రిల్లరౌద్రానుభూ
ద్వృతవృత్తిందగువీరభద్రమహిమల్ -వర్ణింపశక్యంబులే॥

టీ॥ నీవుఁ బేర్చు, ప్రతికూల.. దృతిఁ - ప్రతికూలవ్రత=వ్యతిరేకవ్రతప్రధానుఁడగు, భీమ = భయంకరుఁడగు, దక్ష = దక్షునియొక్క, యజన = యజ్ఞము

రాయొక్క, ప్రక్షోభ = చెడగొట్టుటయందలి, దీక్షా = పట్టుదలయొక్క, సముద్గతిన్ = అతిశయముచేత, అద్భుత ..కరిమన్ - అద్భుత = ఆశ్చర్యకరము లగు, యూథపథగతి = యూథగతిచేత, సముద్యత్ = పుట్టుచున్న, కోప = కోపము లవ, కాషాయక = ఎఱ్ఱనయిన, గుణతి = కాంతిని, భృత్ = భరించుచున్న, లోచన = నేత్రములయొక్క, దాశధర్య = తిశతశయొక్క, గరిమన్ = అతిశయముచేత తొట్రిల్లన్ = తొట్రుపడంగా రౌద..వృత్తిన్ - రౌద = రౌద్రరసము వలనను, అద్భుత = అద్భుతరసము వలనను, ఉద్యత = పుట్టిన, వృత్తిన్ = వ్యాపారము చేత, తగు = ఒప్పునట్టి, వీరభద్ర మహిమన్ = వీరభద్రుని మహత్త్వములు, తర్కింపన్ = ఊహించుటకు, శక్యంబులే = శక్యములగునా?

పీఠ॥ ప్రతికూల ..సముద్భవన్ - ప్రతికూలప్రవృత్తి = విరోధమందును, భీ = భయమందును, (అనగా భయమును బుట్టించుటయని తాత్పర్యము) మదక్షయ = మదమును నశింపఁజేయుటయందును, జనప్రక్షోభ = మనుష్యులను జీకాకు చేయుటయందును, దీక్షా = పట్టుదలయొక్క, సమున్నతిన్ = అతిశయము వలన = వీరభద్రమహిమన్ - వీర = వీరరసముయొక్క, భద్ర = శుభకరములగు, మహిమల్ = మహత్త్వములు. శేషము సమము.

క. సురధుని నినుఁజెందిగదా।
పరగును బవమానభక్తి-పరిణతిదగనా।
సురరాజులు నిన్ను నుతిం।
తురు సంగరహితమహావి-నోదమహేశా॥

పా॥ సురధుని = గంగానది, నినుఁజెంది = నిన్నుఁబొంది పవమా ..దగన్ = పవమాన - పవిత్రమైన, భక్తి = రచనయొక్క, పరిణతి = పరిపాకము, తగన్ = తగునట్లు, పరగును కదా = ఒప్పును గదా, సంగ. ..రహిత, సంగ = సంసారసంగముతోడ = రహిత = శూన్యములయినవారియందు, మహావినోద = గొప్ప వేడుకగల, మహేశా = ఓశివా, అసురరాజులు = ప్రసిద్ధులగు దేవతాశ్రేష్ఠులు, నిన్ను నుతింతురు = నిన్నే పొగడుదురు,

సీ॥ సురథునిన్ = మంచిరథములుగల. [అనఁగా గొప్ప రథికుఁడ వగు] నినన్ = నిన్ను. చెంది = పొంది, పవ = [దేవతలకు విరోధు లైన పెం గల] విరోధము. మానక = తీరఁగా. భక్తి = (దేవతలయందున్న ప్రేమ) గౌరవము. పరిణతిదగన్ = పరిపాకము పొందినట్లుగా, ఎరుఁగునుగదా ఓ స్వామి గదా. సంగ...నోద—సంగర = యుద్ధములు, హేల = ఇష్టముగ, మహా వినోద = గొప్ప వేడుకగల, మహేశా = గొప్పరాజవగు నో పరమేశ్వరా, శేషము సమము (ఇచట సురథుఁ డనునది ప్రథమార్థమున పద్యాంతమున గలదిగాను, ద్వితీయార్థమున పద్యద్వితీయమున గలదిగా నున్నది ఇందుకుఁ గారణము తెలియదు)

వ. రాజచూడామణీ మాయాజ్ఞాధారణాద్యాచరణంబు భవత్పురస్కారంబునం గాక సాంగంబు గానేరదు దురితవల్లీలోపఘ్నంబులగు విఘ్నంబుల నివారింప నపారంబగు నీపెన్నొము కృపారసంబొక్కటియె కోరెదను నిఖిలధర్మనిర్మాణ నిర్మల చిత్తవృత్తియగు నీ వెఱుఁగని యర్థంబు లేదనుటయు నమ్మాన్యుం డంగీకార తరంగితాంతరంగుండై యనుమతించెనంత.

టీ॥ రాజచూడామణీ = చంద్రశేఖరుఁడవగు నోశివా, మా = మాయొక్క, ఆజ్ఞా...చరణంబు- ఆజ్ఞా = సెలవుయొక్క, ధారణాది - నిర్వహించుట మొదలగు, ఆచరణంబు = రచన, భవత్పురస్కారంబునం గాక = నీపురస్కారమువలనఁగాక, సాంగంబుగానేరదు = పూర్తిగానేరదు, దురితవల్లీలోపఘ్నంబులగు = దోషములను తీఁగలను నాశనములగు, విఘ్నంబులు = అంతరాయములు. నివారింపన్ = పోఁగొట్టుటకు, నీపెన్నొము = నీ గొప్పనువగు, కృపారసంబు = దయారసము, ఒక్కటియె కోరెదను = ఒకటియే కోరుచుంటిని, నిఖిల...యగు- నిఖిలధర్మ = సమస్త ధర్మములయొక్క, నిర్మాణ = కల్గించుటయందు, నిర్మల = స్వచ్ఛమగు, చిత్తవృత్తియగు, మం

నో వ్యాపారముగల నీవెఱుంగని యర్థంబు లేదనుటయుఁ=నీవెఱుంగని కార్యము లేదనఁగా, అయ్యీశుండు=ఆశివుఁడు, అంగీ...రంగుండై— అంగీకార=ఒప్పుదలచేత, తరంగిత=అలలుగల, అంతరంగుండై=చిత్తముగలవాఁడయి, అనుమతించెన్=ఒప్పుకొనెను. అంత=అంతట.

సీత॥ రాజచూడామణీ=రాజశ్రేష్ఠుఁడవగునోదశరథుఁడా. మా=మాయొక్క. యాజ్ఞ=యజ్ఞసంబంధియగు, ఆధారణాది=నిర్వహించుట మొదలగు. నీపెన్గొమరు=నీపెద్దకొమారునియొక్క, అయ్యీశుండు=ఆరాజు. శేషము సమము.

గీ. రాజశిశుమౌళియాగమా-రాధనైక।
యోగమార్యానుగతిలేక-యొంటినిర్వి।
వాదముగసాగవలసెనం-చాదిఁగొంత।
దలఁచినత్యాప్తియుండెచి-త్తంబునిలపి॥

పా॥ రాజశిశుమౌళి=పిల్లచంద్రుఁడు శిరోభూషణముగల యీశ్వరుఁడు, ఆగమారాధనైకయోగము ఆగమ=శాస్త్రవిహితమైన, ఆరాధన=పూజయొక్క. ఏకయోగము=ముఖ్యసంబంధము, ఆర్యానుగతి- ఆర్యా=పార్వతీదేవియొక్క, అనుగతి=అనుసరణము, లేక=లేకుండ, ఒంటి=ఒక్కఁడుగా, నిర్వివాదముగన్=విరోధము లేకుండఁగా, సాగవలసెనంచున్=జరుగవలసినదని, ఆదిన్=మొదటియందు, కొంత దలఁచి=కొంచెమాలోచించి, సత్యాప్తియుండె=సతీదేవియొక్క, లేక స్త్రీయొక్క పొందుటయుండే, చిత్తంబునిలపి=మనసుంచి

సీత॥ రాజశిశుమౌళి=రాజకుమారులలో శ్రేష్ఠుఁడగు శ్రీరామమూర్తి- యాగ...యోగము- యాగ=యజ్ఞముయొక్క, మా=సంపదయొక్క, ఆరాధన=ఆరాధించుటయొక్క, ఏకయోగము=ముఖ్యోపాయము, ఆర్యానుగతి=పూజ్యుఁడగుదశరథునియొక్కయనుసరణము, సత్యాప్తియుండె=సత్యముయొక్క పొందుటయుండే, శేషము సమము.

క. ఆనందిచేతనాత్తా।
నూనసపర్యుండునగుచు-నొక్క మనస్సం।
ధానమునసత్యసంగా।
ధీనతదాశరథిపరమ-ధృతిదగఁజనియెన్॥

పా॥ ఆనందిచేతన్=ఆంగీరసునిచేత, ఆత్తానూనసపర్యుండున్=ఆత్త=పొందబడిన, అనూన=విస్తారమగు, సపర్యుండున్=పూజగలవాఁడును, అగుచున్=ఔచు, ఒక్కమనస్సంధానమునన్=ఒకానొక మనోనైశ్చల్యముచేత, సత్యసంగాధీనతన్=సతీ=సతీదేవియొక్క, అసంగ=విరహమునకు, అధీనతన్=ఆయత్తత్వముచేత, తాన్=తాను, శరధిపరమధృతి=శరధి=సముద్రమువలె, పరమ=ఉత్కృష్టమగు, ధృతి=ధైర్యము, తగన్=ఒప్పునట్లు, చనియెన్=వెళ్ళెను.

సీత. ఆనంది=సంతోషముగలవాఁడును, చేత...పర్యుండును, చేతనా=చిత్తమందు, ఆత్త=పొందఁబడిన, సపర్యుండును=(తండ్రియందుగాని లేక విశ్వామిత్రునియందుఁగాని) గౌరవముగలవాఁడును, అగుచున్=ఔచు, సత్యసంగాధీనతన్=సత్యముయొక్క సాంగత్యమునకధీనత్వముచేత, దాశరథి=శ్రీరామమూర్తి, శేషముసమము. (ఇచట మొదటియర్థమున శరధియను నదివర్గ చతుర్థమును రెండవయర్థమున దాశరథియను నదివర్గద్వితీయమును అయియున్నది, ఇందుకుఁ గవియే ప్రమాణము.

ఉ. రాజకుమారశేఖరుఁడు-రమ్యతనందిపయిన్ వినోదముల్।
రాజిలనార్యసంగతియ-నంతసుఖాశ్రయమంచునెంచుచుం।
దాఁజనుదెంచెఁదాపనహి-తస్థితినవ్వలనివ్వలన్వనీ।
రాజులనుల్లసిల్లుమృగ-రాజులుతగ్గనివిస్మయంపడన్॥

పా॥ రాజకుమారశేఖరుఁడు=బాలచంద్ర శిరోభూషణుఁడగునీశ్వరుడు. రమ్యతన్=సొగసుచేత, వినోదముల్=కాలయాపనలు, రాజిలన్=జెల్లఁగా, ఆర్యసంగతి=పార్వతియొక్క కలయిక, (తెనుఁగుషష్ఠి సమా

పము) అనంతసుఖాశ్రయమునం చున్ = అపరిమితసౌఖ్యాధారమును చు. ఎంచుచున్ = తలఁచుచు, తాపసహితస్థితిన్ = తాపసహిత = తాపములో, గూడిన, స్థితిన్ = ఉనికిచేత, అవ్వలవ్వలన్ = అటునటు, వనీరాజులన్ = వనపఙ్క్తులయందు, ఉల్లసిల్లు = ప్రకాశించునట్టి, మృగరాజులు = మృగశ్రేష్ఠములు, తన్నని = తన్నుఁజూచి, విస్మయంపడన్ = ఆశ్చర్యపడగా, నందిపయిన్ = నందినెక్కి, తాన్ = తాను, చనుదెంచెన్ = వెళ్ళెను.

సీత॥ రాజకుమారశేఖరుఁడు = రాజశిశుశ్రేష్ఠుఁడగు శ్రీరామమూర్తి, రమ్యతన్ = మనోహరత్వమును, అంది = పొంది, పయిన్ = అనంతరమందు, ఆర్యసంగతి = పూజ్యుఁడగు విశ్వామిత్రునితోఁ గలసియుండుట. తాపసహితస్థితిన్ = తాపస = విశ్వామిత్రునికి, హిత = ఇష్టమగు, స్థితిన్ = ఉనికిచేత, శేషము సమము.

సీ. శైలాగ్రవిచలద్రు-సాలామితఫలచ్ఛ,
డాలాలసత్కీర-ధర్షణములు।
మాలాయితమిళత్త-మాలాత్తజలదస్వ,
హాలాలసమయూర-హర్షణములు।
నేలాలతావ్యాజ-డోలాఢ్యవనదేవ,
బాలారచితదివ్య-భాషణములు।
హాలావివశభృంగ-బాలాకలితరమ్య,
కోలాహలజయైక-ఘోషణములు।
గీ. కలితకలకంఠకులకంఠ-లలితగాన।
తానములువీనులకువింపు-గానెలర్పఁ।
జనుచుశీతలనగకూట-మునఁదనర్చు।
సుందరమణీప్రపంచంబు-సూచెనంత॥

పా॥ శైలా .....ధర్షణములు=శైలాగ్ర=పర్వతాగ్రములయందు, విచలత్=చలించుచున్న, రసాల=తియ్యమామిడిచెట్లయొక్క, అమిత=మితిలేని, ఫల=పండ్లయొక్క, భిదా=భేదించుటయందు, లాలసత్=ఆసక్తములగుచున్న, కీర=చిలుకలయొక్క, ధర్షణములు=ప్రాగల్భ్యతలు, మాలా...హర్షణములు- మాలాయుత=వరుసలుగట్టిన, మిళత్=ధ్వనిచేయుచున్న, తవాల=తాపింఛ వృక్షములయందు- ఆత్త=పొందఁబడిన, జలద=మేఘములనునట్టి, స్పృహా=ఇచ్ఛచేత, లాలస=ఆసక్తములగు- మయూర=నెమళ్ళయొక్క, హర్షణములు=సంతోషములును, ఏలా ..భూషణములు- ఏలాలతా=ఏలకితీగలనెడు, వ్యాజ=మిషముగల, డోలా=ఉయ్యెలలయందు- ఆఢ్య=కూడిన, వనదేవ=వనదేవతలయొక్క. బాలా=కన్యకలచేత, రచిత=చేయఁబడిన, దివ్యభాషణములు=ప్రశస్తవాక్యములును, హాలా...ఘోషణములు- హాలా=మద్యముచేత (అనఁగాముకరందపానముచేత ననిలాక్షణికార్థము) వివశ=పరవశములైన, భృంగబాలా=తుమ్మెదకన్నెలచేత, కలిత=చేయఁబడిన, రమ్య=సుందరములైన. కోలాహల=పెద్దధ్వనులనెడి, జయ=జయమందు- ఏక=ముఖ్యములగు, ఘోషణములు=ధ్వనులును, కలిత ..తానములు- కలిత=వ్యాప్తమైన, కలకంఠ=కోవెలలయొక్క. కుల=సమూహముయొక్క కంఠ=కంఠములయొక్క, లలిత=సుందరములైన, గానతానములు=పాటలయందలితానములు, వీనులకున్=చెవులకు, విందుగాన్=ఆనందముగా, ఒనర్పన్=చేయఁగా, చనుచున్=వెళ్ళుచు, శీత......కూటమునన్=శీతలనగహిమవత్పర్వతముయొక్క, కూటమునన్=శిఖరమందు, తనర్చు=ఒప్పునట్టి, సుందరమణీప్రపంచంబు- సుందర=సొగసైన, రమణీ=మాణిక్యములయొక్క, ప్రపంచంబు=విస్తారము, చూచెన్=వీక్షించెను, అంత=అంతట.

సీత॥ శీత ... కూటమునక్. శీతల=చల్లనైన. నగ=వృక్షముల యొక్క, కూటమునక్=పొదరుచేత, తనర్చు=ఒప్పునట్టి, సుంద=సుందునియొక్క, రమణీ= భార్యయగుతాటకయొక్క, ప్రపంచంబు= నివాసమును,

క. లలితాత్ముఁడతఁడుసుద|
త్స్థలిదాటకగనిసమగ్ర-శరములఖండిం|
చిలతాశతావృతవన|
స్థలినిలచెమహాతపంబు-దగఁదనరింపన్॥

ప్ర॥ లలితాత్ముఁడు = సుందరరూపుఁడగు, అతఁడును=ఆశివుఁడును, తత్స్థలి = ఆచోటును, దాటక = అతిక్రమించక, కని = చూచి, లతావృతవనస్థలిన్- లతా = తీగలచేత, ఆవృత = క్రమ్మఁబడిన, వనస్థలిన్ = వనప్రదేశమునందు, సమగ్రశరములన్ = పొడవైనరెల్లుపుట్టలను, ఖండించి = నఱికివేసి, మహాతపంబు = గొప్పతపస్సును, తగన్ = ఒప్పునట్లు, తనరింపన్ = చేయుటకు, నిలచెన్ = ఉండెను

సీత॥ అతఁడును=ఆ శ్రీరామమూర్తియు, తత్స్థలిన్=ఆచోట, తాటకన్=తాటకయను రాక్షసస్త్రీని, కని=చూచి, సమగ్రశరములన్=గొప్పబాణములచేత, ఖండించి=దానిని, దెగవ్రేసి, లతాశతావృత వనస్థలియందు, మహాతపంబు=మహత్=గొప్పదియగు, ఆతపంబు=ఎండ, దగఁదనరింపన్=దప్పిగలుఁజేయఁగా, నిలచెన్.

క. విశ్వామిత్రసమర్ధిత|
శాశ్వతికాస్త్రప్రచార-చాతుర్యుఁడతం|
డాశ్రితశీతనగాంత|
ర్విశ్వంభరుఁడగుచుసత్య-వీక్షార్హమతిన్॥

ప్ర॥ విశ్వా......చాతుర్యుఁడు, విశ్వ=ప్రపంచమునకు, అమిత్ర=శత్రువులగు రాక్షసులయందు, సమర్ధిత=నిర్వహించఁబడిన, శాశ్వతిక=నిరంతరములగు, అస్త్ర=ఆయుధములయొక్క, ప్రచార=సంచారమందు, చాతుర్యుఁడు=నేర్పుగల, అతండు=ఆశివుఁడు, ఆశ్రిత...భరుఁడు=ఆశు=శీఘ్రముగా, ఇత=పొందఁబడిన, శీతనగ, హిమవత్పర్వతముయొక్క, అంతః=మధ్యమందలి, విశ్వంభరుఁడగు మన్=భూమిగలవాఁడౌచు, సత్య...

మతిన్ = సతీ - సతీదేవియొక్క, అవీక్షా = చూడకపోవుటచేత, ఆర్త = బాధఁజెందుచున్న, మతిన్ = బుద్ధిచేత.

సీ॥ విశ్వా... చాతుర్యుఁడు = విశ్వామిత్ర = విశ్వామిత్ర మహర్షిచేత, సమర్థిత = సమర్థించఁబడిన (అనఁగానియ్యబడిన) శాశ్వతికాస్త్ర ప్రచారచాతుర్యుఁడు' అతండు = ఆ శ్రీరామమూర్తి, ఆశ్వత...భరుఁడు, ఆశు = శీఘ్రముగా, ఇత = పొందఁబడిన, శీత = చల్లనైన, నగ = వృక్షములయొక్క, అంతర్విశ్వంభరుఁడగుచు, సత్యవీక్షార్తమతిన్ = సత్య = సత్యముయొక్క, వీక్షా = దృష్టియందు, ఆర్త తొందరపడుచున్న, మతిన్ = బుద్ధిచేత.

వ. సమయప్రబుద్ధముకుళంబు లగువకుళంబులు నసమరసఫల
ప్రదానగరిమ విజితసురసాలంబులగు రసాలంబులును, వనాం
చలసంచరణ చంచుపుళింద మిళిందసుందరాల కాబృందచ
రణారవింద సందర్భసద్యస్సముద్య దసమకుసుమమంజులమ్ము
లగు వంజులమ్ములును వన్యా కన్యాకేశ పాశసమాన శీలమ్ము
లగు తమాలమ్ములును కిన్నరబృందకుచ కలశ ముద్రికా ము
ద్రణోద్రిక్త కోరకమ్ములగు కురవకమ్ములును వనితాజనతా
ఘన కటాక్షవీక్షణోన్నిద్ర ప్రసవ కపట పులకమ్ములగు తి
లకమ్ములు నుప్లవమానపవమాన మాణవచలిత కర్పూరపూ
ర వాసనాసమాసాదిత హాళహాళికలగు కనకకదళికలును చం
చరీక సంచయ ప్రపంచా నుపాదేయమ్ములగు చాంపేయ
మ్ములును మొదలగు వసంతసమయ సముజ్జృంభిత కుసుమో
పలంభంబులగు నఖిలకుంభినీజ సంరంభంబుల విలసిల్లు నతి
పావనంబగు తపోవనంబుఁ బ్రవేశించెనంత.

టీ॥ సమ.....ముకుళంబులగు=సమయ=కాలమందు, ప్రబుద్ధ=వికసించిన, ముకుళంబులగు=మొగ్గలుగల, వకుళంబులును=పొగడచెట్లును, అసమ...రసాలంబులగు- అసమ=తుల్యములేని, రస=రుచిగల, ఫల=పండ్లయొక్క, ప్రదాన=యిచ్చుటయందలి, గరిమ=గౌరవముచేత, విజిత=జయింపఁబడిన, సురసాలంబులగు=కల్పవృక్షములుగల, రసాలంబులును=తియ్యమామిడిచెట్లును, వనాం...మంజులమ్ములగు, వనాంచల=వనప్రాంతమునందు, సంచరణచంచు= సంచారముతోఁగూడిన, పులిందమిళిందసుందరీలోకా= చెంచుపొలంతులయొక్క, బృంద=సమూహముయొక్క, చరణారవింద=పాదపద్మములయొక్క, సందర్భ=కూడికచేత, సద్యస్సముద్యత్=తత్క్షణమందుదయించుచున్న, అసమ =సమానములేని, కుసుమ = పుష్పములచేత, మంజులమ్ములగు = మృదువైన, వంజులమ్ములును = అశోకవృక్షములును, వన్యా...శీలమ్ములగు = వన్యా = వనసమూహమనెడి, కన్యా = స్త్రీలయొక్క, కేశపాశ = కొప్పుతోడ, సమానశీలమ్ములగు = తుల్యస్వభావముగల, తమాలమ్ములును = తాపింఛవృక్షములును, కిన్నరీ...కోరకమ్ములగు, కిన్నరీ = కిన్నరస్త్రీలయొక్క, బృంద = సమూహముయొక్క, కుచకలశ = కలశములవంటికుచములనెడు, ముద్రికా = సీల్కచేత, ముద్రణ = ముద్రించుటచేత, ఉద్రిక్త = అతిశయించిన, కోరకమ్ములగు = మొగ్గలుగల, కురవకమ్ములును = గోరంటచెట్లును, వనితా...పులకమ్ములగు = వనితాజనతా = స్త్రీజనసమూహముయొక్క, ఘన = గొప్పదియగు, కటాక్షవీక్షణ=క్రేఁగంటిచూపుచేత ఉన్నిద్ర = వికసించిన, ప్రసవ = పువ్వులనెడి, కపట = మిషముగల, పులకమ్ములగు = గగుర్పాటుగల, తిలకమ్ములును = బొట్టుగుచెట్లును. ప్లవ...హాళికలగు = ప్లవమాన = తూలుచున్న, పవమానరూణవ = పిల్లగాలిచేత, చలిత కదలించఁబడిన, కర్పూరపూర=కర్పూరసమూహముయొక్క, వాసనా = పరిమళముచేత, సమాసాదిత = పొందఁబడిన, హాళిహాళికలగు = త్వరగల కనకకదళికలును = బంగారపుటనటిచెట్లును, చంచ...దేయమ్ములగు, చంచరీకసంచయ = తుమ్మెదగుంపులయొక్క, ప్రపంచ = విస్తారమువలన, అనుపాదేయమ్ములగు = స్వీకరించఁదగని, చాంపేయమ్ములును = సంపంగిచెట్లును, పొ

దములగు = ముఖ్యముగాఁగల, వసంత...లంభంబులగు. వసంతసమయము = వసంతకాలమందు, సముజ్జృంభిత = అతిశయించుచున్న, కుసుమ = పువ్వులయొక్క, ఉపలంభంబులగు = లాభముగల, నిఖిల...రంభంబులన్, నిఖిల = సమస్తములైన, కుంభినీజ = వృక్షములయొక్క, సంరంభంబులన్ = ఆటోపములచేత, విలసిల్లు = ప్రకాశించునట్టి, అతిపావనంబగు = మిక్కిలిపవిత్రమైన, తపోవనంబున్ = తపోవనమును, ప్రవేశించెన్ = సొచ్చెను, అంతన్ = అంతట,

క. అల్లనగాధేయుఁడువృష।
వల్లభుఁడునుదీక్షితుఁడయి-వ్రతవిధ్యుచితా।
త్యుల్లసితవస్తువిరచన।
సల్లలితవిచారసరణి-చక్కఁగఁజేసెన్॥

పా॥ అల్లనగాధేయుఁడు- అల్ల = ప్రసిద్ధుఁడగు, నగ = పర్వతమునకు, ఆధేయుఁడు = పైనుండునీశ్వరుఁడును, వృషవల్లభుఁడును = నందీశ్వరుఁడును, దీక్షితుఁడయి = దీక్షగలవాఁడై, వ్రత...సరణి- వ్రతవిధి = నియమవిధికి, ఉచిత = తగిన, అత్యుల్లసిత = మిక్కిలిప్రకాశించుచున్న. వస్తు = వస్తువులయొక్క విరచన = రచించుటయందు, సల్లలిత = మిక్కిలిబాగైన- విచారసరణి _ ఆలోచనమార్గము, చక్కఁగఁజేసెన్ = బాగుగాఁజేసెన్.

సీత॥ అల్లనన్ = మెల్లగా, వృషవల్లభుఁడు- వృష = పుణ్యము, వల్లభుఁడు = ఇష్టముగాఁగల, గాధేయుఁడు = విశ్వామిత్రుఁడు, శేషముసమము.

శా. ఖ్యాతుండాతఁడుదారసంగరసభా-వాప్తింనురంతరంబుగాఁ।
జేతోవృత్తిఁదలంచిలక్ష్యపదసం-సిద్ధింబ్రసిద్ధాశుగా।
ఘాతోద్ఘాతనిరోధసాధనవిధిం-గల్పించియుద్యోగసం।
ప్రీతింజేయుచునుండనాశ్రమమునన్-మిన్నాతపంబేర్పడన్॥

పా॥ ఖ్యాతుండు = ప్రసిద్ధుడగు, అతఁడు = ఆశివుఁడు, దార...వాప్తిన్- దార = భార్యయొక్క, సంగ = కలయికచేతనైన, రస = రుచియొ

క్కు-యు. భావ = సాత్త్వికాదులయొక్క-యు, ఆప్తిన్ = పొందుటను, దురంతంబుగాన్ = కష్టమైనదానిఁగా, చేతోవృత్తిన్ = మనోవ్యాపారము చేత, తలంచి = ఎంచి, లక్ష్యపదసంసిద్ధిన్-లక్ష్య - చూపఁదగిన, పద = వస్తువు యొక్క, (పరమాత్మయొక్క) సంసిద్ధిన్ = సిద్ధిని, ప్రసి...విధిన్- ప్రసిద్ధ=లోకప్రసిద్ధములైన, ఆశుగ=ప్రాణవాయువులయొక్క, ఆఘాతోద్ఘాత=ప్రవేశనిర్గమములయొక్క, నిరోధ=అడ్డుటకు. సాధన=సాధమైన, విధిన్ వ్యాపారమును, కల్పించి=సంధానపరచి, ఉద్యోగసంప్రీతిన్ ఉత్ = ఉన్నతమైన, యోగ=యోగమందు. సంప్రీతిన్=సంతోషమును, ఆశ్రమమునన్ ఆశ్రమమందు, మిన్నాతపంబు=శ్రేష్ఠతపస్సు, ఏర్పడన్=ఏర్పడునట్లుగా ఉండున్=నివసించును

సీ॥ ఖ్యాతుఁడాతఁడు=ప్రసిద్ధుఁడగు వాశిష్ఠుఁడు...ముమూర్తిన్, ఉదా... వాప్తిన్- ఉదార=గొప్పదియగు, సంగరసభా=యుద్ధవాటికయొక్క, అవాప్తిన్=పొందుటను, దురంతంబుగాన్=కష్టమయినదానిగా, చేతోవృత్తిన్=మనోవ్యాపారమున, తలంచి=ఎంచి, లక్ష్యపదసంసిద్ధిన్- లక్ష్య=గురియొక్క, పద=స్థానముయొక్క. సంసిద్ధిన్=సిద్ధియందు, ప్రసి ..విధిన్- ప్రసిద్ధ=అతిశయముచేసిద్ధించియున్న, ఆశుగ=బాణములయొక్క. ఆఘాతోద్ఘాత=ప్రయోగసంహారములయందును, నిరోధ=అడ్డగించుటయందును సాధన=సాధనక్రియను, కల్పించి=చేసి, ఉద్యోగసంప్రీతిన్=ప్రయత్నమందుసంతోషమును, చేయుచున్=రచించుచు. ఆశ్రమమునన్=విశ్వామిత్రాశ్రమమందు, మిన్ను=ఆకాశము, అతపంబేర్పడన్= (తినపరాక్రమముచేత) యెండగాయఁగా, ఉండున్=ఉండును.

శా॥ ఆచారార్చితలాజరాజిచరణా-ధ్యాయాస్యవేదంబులన్।
ప్రాచీనప్రవణప్రదేశములసో-పప్రస్తరాస్తారముల్।
సాచిప్రస్తుతసామగానమునిరా-ట్స్వరస్వరారావముల్।
వాచాతీతగతింబొసంగెడునన-ర్వాచీనవీచిన్వనిన్॥

టీ. ఆచా... దేణంబులన్ - ఆచార=ఆచారములచేత, ఆశ్రిత=పొందఁబడిన, లాజరాజి=పేలాలప్రోవులయొక్క, చరణార్థ=తినుటకై, ఆయాస్యత్=రాఁగల, ఏణంబులన్=లేళ్ళుగల, ప్రాచీ... దేశములన్ - ప్రాచీనప్రవణ=ప్రాక్ప్రవణత్వముగల, ప్రదేశములన్=వేదిస్థలములయందు, సోప... స్తారముల్ - సోపప్రస్తర=పైఁబఱచిన దర్భలతోఁగూడిన, ఆస్తార=పఱచిన దర్భలును, సాచి... తమముల్ - సాచి=తిర్యఙ్ముఖముగా, ప్రస్తుత=ఆరంభింపఁబడిన సామ=సామవేదముయొక్క, గాన=పాటగల, మునిరాట్=మునిశ్రేష్ఠులయొక్క, సర్వ=సమస్తములగు, స్వర=స్వరములయొక్క, ఆరావముల్=ధ్వనులును, వాచాతీతగతిన్=చెప్పశక్యముగానిరీతిచేత, పొసంగెడు=ఒప్పుచున్నట్టి, అనర్వాచీనవీచిన్ - అనర్వాచీన=తక్కువగాని, వీచిన్=అవకాశముగల, వనిన్=అరణ్యమందు.

శా. సారంగోత్తమచర్మమంగమున నాచ్ఛాదించి సత్యైకర
స్యారూఢస్థితి నాశ్రమంబలర నార్యాధీశుఁ డాదీక్షతోఁ।
ఘోరంబౌ తపమాచరింపఁగ ననంఖ్యుల్ కర్మనిష్ఠాతిర।
స్కారార్థంబు తపోవనంబును యదృచ్ఛంజూచి రత్యుద్ధతిన్॥

తా॥ సారంగోత్తమచర్మము=గజశ్రేష్ఠముయొక్క తోలును, అంగమునన్=దేహమునందు, ఆచ్ఛాదించి=కప్పి, సత్యైక... స్థితిన్ - సతీ=సతీదేవియందలి, ఏకరస్య=ముఖ్యానురాగము గలుగుటను, ఆరూఢ=పొందినట్టి, స్థితిన్=ఉనికిచేత, ఆర్యాధీశుఁడు - ఆర్యా=సతీదేవియొక్క, అధీశుఁడు=పెనిమిటియగు నీశ్వరుఁడు, ఆదీక్షతోన్=చెప్పియున్న దీక్షతో, ఘోరంబౌ=భయంకరమైన, తపము=తపస్సు, ఆచరింపఁగన్=చేయఁగా, అనంఖ్యుల్=లెక్కలేనివారు, (అనఁగా బలుమంది) కర్మ... స్కారార్థంబు- కర్మ=తపఃకర్మముయొక్క, నిష్ఠా=నిశ్చలత్వముయొక్క, తిరస్కారార్థంబు=తిరస్కరించుటకొఱకు, తపోవనంబును=శివుని తపోవనమును, యదృచ్ఛన్=స్వేచ్ఛచేత, అత్యుద్ధతిన్=మిక్కిలి గురుసుతనముచేత, చూచిరి=వీక్షించిరి.

సీత ॥ సారంగ = లేడియొక్క. ఉత్తమ = శ్రేష్ఠమగు, స్త్రైక సితిక-సత్వ = సత్వస్వరూపమగు పరబ్రహ్మమునకు, ఐకరస్య = ప్రధాన సముగంటుచేత, ఆయిందు = ప్రసిద్ధమగు, సిద్ధిక్ = ఉన్నతమైన ఆత్మజ్ఞాధీశునకు. ఆర్య = పూజ్యులను, అధీశుడు = ఆత్మీయులగు నాశ్యామితులకు. అసంఖ్యల్ = యుద్ధములేనివారు, (అట్టి మాయాచేతగాని యుద్ధము సేయుంగని వాండ్రగు రాక్షసులు)

సీ. ఘనకుంతలతలమ్ము - లగును శైలతలంగు,
బిగువులు మెఱసి సుర - భీకృతి ప్ర
శస్తమ్ములను చాప - హస్తమ్ములను బట్టి,
సహింత రజము నాంఘ్రి - చక్రములను
విమలార్ధచంద్ర ఫా - లములను చల్లనిశేసు,
దరమణీజాలవి - స్ఫురణ వసరి
దరుల గోవిదుల పం - దిగలలో పలఁజొచ్చి,
యతుల మహాద్రుల - నరచఁజేంచి

గీ. మానవతులాటపఁగలపట్టి - ధానమునకు
దామసులగా మరతులు నా - రామునికట
సీమభీమప్రవలవిభంగ - భూములగుచు
వర్తిలిరి నుత్తిలుచు ప్రష్ట - వర్తనముల॥

టీ॥ ఘనకుంతలతలమ్ములు - ఘన = మేఘములవంటి, కుంతల = ముంగురుల యొక్క, తలమ్ములు = ప్రదేశములను, విశాలతదగు = వైశాల్యముచేత నొప్పునట్టి, పిఱుదులు = జఘనములను, మతి = బుద్ధియు, సురభీకృతి ప్రశస్తమ్ములను - సురభీకృతి = పరిమళింపఁజేయుటయందు, ప్రశస్తమ్ములగు = మేలైన. చాపహస్తమ్ములను - చాప = కలుచుప్రధానములగు, (శింశాపాగుంభ...) హస్తమ్ములను = చేతులను. పట్టి = అవలంబించి, సహింత...

చక్రములును- సహిత=సమానములగు, (ఇదిసంహితశబ్దమునకు రూపాంతరము) సత్=యోగ్యములగు, జఘనాఢ్యచక్రములును, ప్రశస్తచక్రములవంటి కటిపురోభాగములును, విమల ..లములును- విమల=నిర్మలములగు, అర్ధచంద్ర=సగముచంద్రునిబోలు- ఫాలములును=లలాటములును, ఉల్లసిత... స్ఫురణ- ఉల్లసిత=ప్రకాశించుచున్నట్టియు, సుందర=సొగసైనట్టియు, మణీజాత=రత్నసమూహములయొక్క, విస్ఫురణ=ప్రకాశము, తనరన్=ఒప్పునట్లుగా, తరులలోన్=చెట్లలోను, విరులపందిరులలోపలన్=పువ్వులపందిరులలోపలను, చొచ్చి=ప్రవేశించి, యతులన్=నియమముగలవారిని, మహర్షులన్=గొప్పమునులను, అరచన్=అరచునట్లుగా, చెరచి=నియమభంగముఁజేసి, మానవతులు=స్త్రీలు, అపగలన్=అట్టియకారణవిరోధములచేత, సద్విధానములకున్=యోగ్యక్రియలను, తామసులు=తమోగుణముతోఁగూడినవారును, కామరతులు=కామమందాసక్తిగలవారును, ఆరామ.....భూమలు- ఆరామ=ఉద్యానముయొక్క, నికట=సమీపమం న్న. భీమ=శివునియొక్క, వ్రతి=నియమముయొక్క, విభంగ=భంగపెట్టుటయందు, భూమలు=బాహుళ్యముగలవారును, అగుచు=ఔచు, మత్తలుచు=మత్తతిగలవారౌచు, దుష్టవర్తనములన్=దుర్వ్యాపారములచేత, ప్రర్తిలిరి=ప్రవర్తించిరి

సీ॥ ఘనకుంతలతలు=గొప్పవియగుతీగలవంటియీటెలు, అమ్ములును=బాణములును=విశాలతదగు=వైశాల్యముచేతనొప్పు, బిరుదు..=బిరుదాంకములును, సుర...... శస్త్రములగు, సుర=దేవతలకు, భీకృతి=భయమునుజేయుటయందు, ప్రశస్తములగు=గొప్పవియైన- చాపహస్తములును- ధనుస్సులతోఁగూడినచేతులును, పట్టిస...... చక్రములును- పట్టిస=ఆయుధవిశేషములును, హిత=ఇష్టములై, సజ్జ=సిద్ధములై, ఘన=గొప్పవియు, ఆఢ్య=సమర్థములునైన, చక్రములును=చక్రాయుధములును, విమలా...ఫాలములును, విమల=నిర్మలములైన, అర్ధచంద్ర=అర్ధచంద్రబాణములను, ఫాలములును-కత్తివంటిఆయుధములును, ఉల్లసిత...స్ఫురణ- ఉల్లసిత=ప్రకాశించుచున్న, సుంధ=సుందునియొక్క, రమణీ=భార్యయగుతాటకవలన, జాత=పుట్టిన

సుబాహురాక్షసునియొక్క, విస్ఫురణ=అతిశయము, తనరన్ = ఒప్పునట్లు తిరులలోవిరుల పందిరులలోపలం జొచ్చి, అతులమహర్షులన్ = సామ్యములేని గొప్పమునులను, అరచన్ = అరచుచుండఁగా, చెరచి = చెడఁగొట్టి, మానవ...ధానమునకున్ - మానవ = మనుష్యులయొక్క, తులా, సామ్యమును, అపగ = పాటిపోయిన, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, విధానమునకున్ = క్రియను, తామసులుగా మరతులు, ఆరామ...సీమన్ - ఆ = అట్టి, రామనికటసీమన్ = శ్రీరామమూర్తియొక్క సమీపప్రదేశమందు, భీమప్రతతివిభంగభూములు = భయంకరములగు నియమములను భంగపెట్టుటయందు బాహుళ్యముగలవారు, శేషము సమానము

సీ. వనులుప్పతిలనుప్పు-నునుగొప్పలనువిప్పు,
మరుదాళిదగరంభ-బరఁగెనొకట।
గననళుక్కుచును బెళుక్కు-చునుకళుక్కుకడకంటి,
గరిమమించఁగనిల్చె-హరిణి యొకట।
ననమూనలసమూన-మగుగొనముల తాన,
ములమించి భ్రమరిక-బాలిచెనొకట।
బలునీటులుచొకాట-ములుతేటపడుపాట,
లనువుంచి హాసంతి-దనరెనొకట॥

ఆ. నిటులమరునియతుల-వృత్తివర్తులతపో।
వనమునందు నాస-వమ్ములల్కఁ।
బట్టి చెరచికొనుచు-బాధించి రపుడుదు।
రాశరమణులెల్ల-వైశసమున॥

టీ.. వనలుప్పతిలన్ = పువ్వులు విజృంభించఁగా, ఒప్పు = తగునట్టి, నునుగొప్పలను = నున్నని కేశబంధములను, విప్పు = విడఁదీయునట్టి, మరుత్ = వాయువులయొక్క, ఆళి = పఙ్క్తి, తగన్ = ఒప్పునట్లు, రంభ = రంభయనునప్స

రస, ఒకటఁ=ఒక్కవైపున, పరఁగెఁ=ఒప్పెను, కనఁ=చూచుటకు, ఆశుగమాను=భద్రపదాను, బెళుకుగాను=మెఱుంగాను, కళుకు=కాంతిగల, కడకంటిగరిమ=నేత్రాంతములయొక్క యతిశయము మించఁ=హెచ్చఁగా, ఒకటఁ=ఒక్కవైపున, హారిణి=హారిణియనునప్సరస, ఒప్పెఁ=ఉండెను, అసమానలసనానమున్=సామాన్యము లేక ప్రకాశించుచున్నట్టి, గానములతానకులఁ=పాటలయొక్క తానములచేత, మించి=అతిశయించి, ఒకటఁ=ఒక వైపున, భ్రమరిక=భ్రమరిక యనునప్సరస. పొలిచెఁ=ప్రకాశించెను. పలునీటులన్=పెక్కువిలాసములును, చొకాటములన్=సొగసులును, తేటపడన్=స్పష్టమగునట్టి, పాటలన్=గానములచేత, మించి=అతిశయించి. ఒకటఁ=ఒక వైపున, వాసంతి=వాసంతియనునప్సరస, తనరెఁ=ఒప్పెను, ఇటుల=ఈప్రకారము, మునిని=మున్మునియొక్క, అతుల=సామ్యములేని, వృత్తిఁ=వ్యాపారముచేత, వర్తిల్=ప్రవర్తించునట్టి, తపోవనమునందుఁ=తపోవనమందు. ఆసవమ్ముల్=మద్యములు, అలుకన్=కోపముచేత, పట్టి=పట్టుకొని. చెరచికొనుచుఁ=చెడఁగొట్టుకొనుచు, అపుడు=ఆసమయమందు, దురాశన్=పెద్దఆశచేత, రమణులెల్లన్=స్త్రీలందఱును, వైశసమునన్=క్రూరకర్మముచేత, బాధించిరి=బాధచేసిరి.

సీత॥ కొప్పులను=వృక్షాగ్రములయందు, రంభ=అరఁటిచెట్టు, హారిణి=లేడి, భ్రమరిక=ఆడుతుమ్మెద, పాటలన్=కలిగొట్టుచెట్టునందు, వాసంతి=బండిగురివింద. ఇటుల=ఈప్రకారము, అమరఁ=ఒప్పునట్టి, యతుల=నియమముగలవారియొక్క, వృత్తిఁ=ప్రవర్తించుటచేత, ఆసవమ్ములు=ఆయుధములు, దురాశరమణులు=గుప్తరాక్షసశ్రేష్ఠులు, శేషముసమము.

చ. సుమహితచాపరోపగుణ-శోభిసుబాహుఁడుమారుఁడుంబరం

బములత నొప్పఁగాఁగవియఁ దరి బాలకరాజమాళిక।

న్నెమ్ములు నటింపఁగా నళి-పుంజము గ్రక్కిఁడియుంబకంబునం

గ్రమమున నభస్సనాత్త్ర్యతు నిగా నొసరించెను హృద్ధరోద్ధతిఁ॥

తా॥ సుమ...బాహుఁడు- సుమ=పుష్పములచేత, హిత=కూర్పఁబడి

న, చాప = ధనుస్సుచేతను, రోప = బాణముచేతను, గుణ = నారిచేతను శోభి = ప్రకాశించుచున్న, సు బాహుండు = మంచిభుజములుగల, మారుఁడు- మన్మథుఁడు, అంబరంబు = ఆకాశము, అమలతన్ = నిర్మలత్వముచేత, ఒప్పఁగన్ = ప్రకాశింపఁగా. కలియన్ = ఆక్రమించఁగా, అత్తరిన్ = ఆసమయమందు, బాలరాజమౌళి = బాలచంద్రకిరీటుఁడగు శివుఁడు, కన్నొసలు = ఫాలలోచనము, విచ్చఁగాన్ = కనఁగా, అంతఫుంజముగ్రక్కిడి = అగ్నికణసమూహమును వదలించుచుండఁగా, అంబకంబునన్ = కంటిచేత, క్రమమునన్ = వరుసగా, సుదుర్ధరోద్ధతిన్ = మిక్కిలి యసాధ్యముగాని యౌద్ధత్యముచేత, భస్మసాత్కృతుఁగాన్ = భస్మీకృతుఁడై చేయఁబడినవానిఁగా, ఒనరించెన్ = చేసెను.

సీత॥ సుమ...శోభి. సుమహిత = మిక్కిలిపూజితమగు, చాపరోపగుణశోభి = ధనుస్సుచేతను బాణములచేతను నారిచేతను బ్రకాశించుచున్న. సుబాహుండు = సుబాహుఁడనుపేరుగల. మారుఁడు = చంపువాఁడగురాక్షసుఁడు, అంబరంబు = ఆకాశము, బాలరాజమౌళి = పిల్లవాఁడగు రాజశ్రేష్ఠుఁడైన రామమూర్తి. అంబకంబునన్ = బాణముచేత

క॥ అపరిమితపావనార్చిః

ప్రపన్నమగుతదంబకంబు-పైన్ఁగుమారీ!

చపలాదేశవిలాసము!

లుపశమితములుగనొనర్చె-నుద్ధతిపేరన్ ॥

తా॥ అపరిమి...పన్నము. అపరిమిత = అమితములగు, పావన = పవిత్రములగు, అర్చిః = జ్వాలలుగల, ప్రపన్నము = కూడుకొనిన, తదంబము = ఆ యాశ్వావేత్రము, పైన్ = మన్మథుని సంహరించిన తరువాత, అగు = అయినట్టి, మారీచ.. విలాసములు- మారీచ = మారీచుఁడనుపేరుగల పలాశ = మాంసముఁదిను రాక్షసులకు, ఈశ = అధిపతియగువానియొక్క, విలాసములు = చేష్టలు, ఉద్ధతిమీరిన్ = ఔద్ధత్య మతిశయించునట్లుగా, ఉపశమితములుగన్ = శాంతిబొందునట్లు, ఒనర్చెన్ = చేసెను.

సీ॥ అపరి...పపన్నము-అపరిమిత = మితములేని, పావన = వాయు సంబంధియగు, అర్చిః = తేజస్సుతోడ, ఉపపన్నము = కూడిన, తదంబకంబు = ఆశ్రీరామమూర్తియొక్క బాణము, పైన = సుబాహునిజంపినతరువాత, కుమారీ...విలాసములు-కుమారీ = అప్సరస్త్రీలయొక్క చపల = చంచలములగు, ఆదేశ = ఆజ్ఞలును, విలాసములు = శృంగారచేష్టలు, శేషము తుల్యము.

క. కలయంగనలిసమతికిం।
పులువెలయమినదరిపారి-పోవుచునలుది।
క్కులఁగొందరుగుహలనువన।
ములఁగొందరుడాగిరపుడు-మోహితమతులై॥

టీ॥ కలయన్ = అంతటవ్యాపించునట్టుల, కినవినమతికిన్ = కోపించినమనస్సునకు, ఇంపులు = ఇష్టములు, వెలయమిన్ = పుట్టకుండుటచేత, అదరి = జడిసి, పారిపోవుచున్ = పరుగుపెట్టుచు, నలుదిక్కులన్ = నాల్గుదిక్కులయందును, కొందరు = కొంతమంది, గుహలను = పర్వతరంధ్రములయందును, కొందరు = కొంతమంది, వనములన్ = అడవులయందును, మోహితమతులై = మోహపెట్టబడినవారై, అపుడు = ఆసమయమందు, డాగిరి = డాగియుండిరి.

క. ఈగతినుదుటునమించుమ।
హోగరిమాంబకసముజ్జ్వ-లానలసత్వ।
శ్రీగగనమంటగనుజే।
జేగరితలుభోరటంచుఁ-జెప్పిరివేగన్॥

టీ॥ ఈగతిన్ = ఈరీతిచేత, ఉదుటునన్ = ఔద్ధత్యముచేత, మించు - అతిశయించునట్టి మహా...శ్రీ = మహత్ = గొప్పదియగు, గరిమ = గురుత్వముగల, అంబక = నేత్రమందు, సముజ్జ్వల = ప్రజ్వలించుచున్న అనల = అగ్నియొక్క, సత్వ = బలముయొక్క, శ్రీ = శోభ, గగనమంట

గను = ఆకాశమంటగా, జేజేకలికత్తెలు = దేవతాస్త్రీలు, ఘోరంటమున్ - ఘోరముగను, వేగన్ = త్వరచేత, చెప్పిరి - చెప్పఁదొడఁగిరి॥

సీత॥ మహా..శ్రీ మహాకరము = మిక్కిలి గొప్పదైన యుగాల అంబక = బాణముయొక్క, సముజ్జ్వల = ప్రకాశించుచున్న, అనలసత్వ = ముదు కుదినముయొక్క, శ్రీ = సంపద, శోభాయమానము,

క. గడగడ వడకెం దెసలి।

ప్పుడు పుడమియు జడిసి యడరె-బుడిబుడిఁ జెండెన్।

గడలుకొనె మొకము లెడనెడ।

నడుగడుగున భయము పడుచు-నడవుల నడుమన్॥

టీ॥ అప్పుడు = ఆసమయమునందు, దెసలు = దిక్కులు, గడగడ వడకెను = గడగడ చలించెను, పుడమియును = భూమియును, జడిసి = భ్రమపడుటచేత అడరెన్ = ఒప్పెను, అడవుల నడుమన్ = వనమధ్యమునందు. మొకములు = మృగములు, ఎడనెడన్ = అన్నిచోట్లను, అడుగడుగునన్ = ప్రతిపాదమునందు, భయము పడుచున్ = వెఱచుచు, బుడిబుడి నడకన్ = తొట్రుపడునట్టి నడకను, గడలుకొనెన్ = ఆరంభించెను.

వ. అట్టి మహాద్భుతఘోర విరామంబగు నారామంబున న య్యవసరంబున.

టీ॥ అట్టి = ఆప్రకారమయిన, మహా..రామంబగు మహాద్భుత = మిక్కిలి గొప్పవియగు, ఘోర = భయంకర వ్యాపారములే విరామంబు = పర్యవసానము గలది, అగు నారామంబునన్ - ఆయుపవనమందు, అయ్యవసరంబునన్ = ఆసమయమందు.

సీ. కంచుమించు గమించు-నంచనెంచఁగ సుంచ,

రించుపల్కులకల్కి-కేసరతపము,

జన్నమన్నముగాఁగ-మన్నమన్నెలవాక,
వెన్నంటిరాఁగ జన్న-విభు తపంబు।
గట్టుపట్టినిఁ జెట్టఁ-బట్టి చట్టుపవేలి,
నట్టె జెట్టని గ్రోలు-దిట్ట తపము।
దిక్కుదిక్కున నగ్గి-పెక్కు గ్రిక్కు నజాస్త్రి,
మక్కజంబుగ మెక్కు-యమి తపంబు।

గీ. తనతపంబున కెనయంచు-మునులు బొగడ।
కలయనల్లన గాధేయ-ఘనతపస్వి।
మించునా రామసవిధభూ-మికిని వచ్చె।
సుమహితమతి ప్రేమపధిన-చ్యుతుండునగుచు॥

పా॥ కంపమింపమగన్ = నిరాతంకముగా, మించు = శోభించునట్టి. అంచన్ = హంసచేతను, ఎంచఁగన్ = స్తోత్రముఁ జేయునట్లుగా, సంచరించు = తిరుగునట్టి, పలుకులకలికి = సరస్వతియొక్క, రేని = పెనిమిటి యగు బ్రహ్మదేవునియొక్క, తపము = తపస్సున, జన్నము = యజ్ఞము, అన్నము గాఁగన్ = ఆహారముగా, మన్న = జీవించిన, మన్నెల ప్రభువులనఁగా దేవతలయొక్క, వాక = నది. (అనఁగా గంగ) వెన్నంటిరాఁగ = వెనుకరాఁగా, జన్న = నడచిన. విభు = రాజుయొక్క (అనఁగా భగీరథునియొక్క) తపంబు = తపస్సు. గట్టుపట్టిని = హిమవత్పర్వత పుత్రికయగు మైనాకుని. చెట్టబట్టి = స్వీకరించి. చట్టుపలు = రెక్కలు. ఏలినట్టి జెట్టని = ఆపినసముద్రుని. గ్రోలినట్టి దిట్ట = త్రాగిన అగస్త్యునియొక్క. తపము = తపస్సును. దిక్కుదిక్కునన్ = ప్రతిదిక్కునందును. అగ్గి = అగ్నిని. పెక్కు = విస్తారముగా. గ్రిక్కు = వ్యాపింపజేయునట్టి. అజాస్త్రిము. బ్రహ్మాస్త్రమును. మక్కజంబు ఆశ్చర్యముగా. మెక్కు = మ్రింగిన. యమి = వసిష్ఠమునియొక్క. తపంబు = తపస్సును. తనతపంబునకున్ = తనతపస్సునకు. ఎనయంచున్ = స

మానమని మునులు బొగడన్. మును లుపన్యసించఁగా. కలయన్ = వ్యాప్తమగునట్లు. అల్ల = ప్రసిద్ధుఁడయిన. నగాధేయ = పర్వతముపైనుండు నీశ్వరుఁడనెడు ఘనతపస్వి = గొప్పతాపసి. మించు. ఒప్పునట్టి. ఆరామసవిధభూమికిని = వనమందలిసమీపభూమికి. సుమహితమతి = మిక్కిలి పూజ్యమగుబుద్ధిగల. అచ్యుతుండు = విష్ణుమూర్తి. నగుచున్ = నవ్వుచు. ప్రేమవిధిన్ = ప్రేమయొక్క చేయూలచేత వచ్చెన్ = ఏతెంచెను.

సీత| ప్రేమవిధిన్ = ప్రేమవిధిచేత. అచ్యుతుండు — జారనట్టి. గాధేయఘనతపస్వి = విశ్వామిత్రుఁడను గొప్పతాపసి. అల్లనన్ = మెల్లగా. మించు = అతిశయించునట్టి. ఆ = అట్టి, రామసవిధభూమికిని = శ్రీరాముని సమీపభూమికి. శేషము సమము

చ. అరుదుదలిర్ప నప్పుడస-మాంబకుఁ డాకలితాపవారణున్।
దురితవిభేదినామునని-దుర్కొ-నియంఘ్రిసరోరుహమ్ములం।
ఉరుతరభక్తి వ్రాలిముద-మొప్పఁగ ముంగలనిల్చె నంజలి।
స్ఫురదురుపాణిపంకజవి-భూషణశాలివినమ్రమౌళియై॥

పా|| అరుదుదలిర్పన్ = ఆశ్చర్యమొప్పునట్లు, అప్పుడు - అసమయమునందు, అసమాంబకుఁడు = శివుఁడు. ఆ = అట్టి, కలితాపవారణున్ కలి - దోషముచేతనైన, తాప = బాధలను, వారణున్ = నివారించునట్టి. దురితవిభేదినామునిన్ దురితవిభేది = పాపములను బోఁగొట్టునట్టి, నామునిన్ = పేరుగలవిష్ణువును, ఎదుర్కొని = ఎదురుగా వెళ్ళి, అంఘ్రిసరోరుహమ్ములందున్ = పాదపద్మములయందు, ఉరుతరభక్తిన్ = మిక్కిలిగొప్ప భక్తిచేత, వ్రాలి = నమస్కరించినవాఁడయి, ముదమొప్పఁగన్ = సంతోషమొప్పునట్లు, అంజలి . . . శాలియై. అంజలి = దోసిలిచేత, స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, ఉరు = గొప్పదియగు, పాణిపంకజ = హస్తపద్మమునందు, విభూషణ = అలంకారముచేత, శాలి = ఒప్పుచున్న, వినమ్ర = వంగిన, మౌళియై = శిఖగలవాఁడయి, నిల్చెన్ = నిలువఁబడెను.

టీక॥ అసమాంబకుఁడు = సమానరహితములగు బాణములుగల రాముఁడు, ఆకలితాపవారణున్. ఆకలిత = తెలియఁబడిన, అపవారణున్ = అంతర్ధానము గలిగినట్టియు, దురితవిఘాతిన్ = పాపములను బోఁగొట్టునట్టి దగు, ఆముని న్ = ఆవిశ్వామిత్రుని, శేషగుణములుగ్రా.

ఉ. బత్తి నినిల్చునాతనిన-పారకృపారసలోచనాంచలా।
సత్తి ననుగ్రహించియల-సత్త్వమునందు నెనీను సేవకుం।
జిత్తము విస్మయంపడియె-జెప్పెగనీకొక కామితంబునే।
ర్వృత్తముగాఁదలంపుము స-మీహితసిద్ధి నిమోకళాధరా॥

తా॥ బత్తిని = భక్తిచేత. నిల్చు = నిల్చిన ఆతనిన్ = ఆశివుని. అపార.. సత్తిన్ అపార = సాగ్గులేని. కృపారస = దయారసముగల. లోచనాంచల = క్రీగంటిచూపులయొక్క- ఆసత్తిన్ = సామీప్యముచేత అనుగ్రహించి = దయచేసి, అల = అట్టి. సత్త్వమునందు = సత్త్వగుణముయొక్క- యావతారమగు వాసిష్ఠుఁడు అనెన్ = ఇట్లు చెప్పెను. ఓకళాధరా = చంద్రకళాధారియగు నోశివుఁడా నీదుసేవకున్ = నీవుజేసెడు పరిచర్యకు. చిత్తము = మనస్సు, విస్మయంపడియెన్ = ఆశ్చర్యపడెను. నీకు. ఒక కామితంబు = ఒక కోరికను చెప్పెగన్ = చెప్పఁగలను. సమీహితసిద్ధిని = కోరికయొక్క సిద్ధిని. నిర్వృత్తము గాన్ = జరిగినదిగా, తలంపుము = ఆలోచింపుము.

టీక॥ ఆతనిన్ = ఆశ్రీరామమూర్తిని. సత్త్వమునందు = సత్త్వగుణప్రధానుఁడగు విశ్వామిత్రుఁడు. ఓకళాధరా = శాస్త్రములను ధరించిన (అనఁగా శాస్త్రవేత్తగు) ఓశ్రీరామమూర్తి.

సీ. కడుఁబ్రౌఢిమహిమపం-తుఁడ సిలోకము లెల్లఁ,
బొగడమించుధ శే-[illegible]-డగణనీయ।
సంపత్తిజనకుండు-నింపానునాతని,
కన్యయకన్యసా-మాన్యయగుచు।

నా చిలుకలకొల్కి - యతికోమలప్రభాష
వసతియందుఁ గలశంక - పొసఁగకయ్యె।
కానఁ గోకిలకంఠి - చాన మానినిస్వతంత్రి,
నిన్నుఁ జేపట్టు సం - దియము లేదు।

గీ. వేగమున మొల్ల ననురాగ - వృత్తిదనరఁ
బోవలయు నంచు నమ్మహా - భూతిచిహ్న।
శాలి యగు రాజమౌళి నా - సర్వ
మాననీయుఁడు నెబ్రహ్మాణ - మహిమదనర॥

టీ॥ హిమవంతుఁడను లోకములెల్లఁ బొగడఁగన్ = హిమవంతుఁడని పేరుచేత జగములన్నియు స్తోత్రము సేయుచుండఁగా. ధరేంద్రుఁడు = పర్వతరాజయినవాఁడును, అగణనీయ... = లెక్కింపశక్యము గాని. సంపత్తి = ఐశ్వర్యమునకు. జనకుండును = పుట్టించువాఁడును. కడున్ = మిక్కిలి. ప్రౌఢిమన్ = పొందిక్యముచేత. మించన్ = అతిశయించుచుండ. ఆతనికన్య = ఆహిమవంతుని కూఁతురు. అనన్యసామాన్యయగుచున్ = ఇతరులతో సామ్యములేనిదై, రంపారఁగన్ = శోభించుచు. ఆ చిలుకల కొల్కి = ఆ... అతికోమలప్రభాష - మిక్కిలి కోమలమగు భాషణము గల. ఆ సతి = సతీదేవి. అందుఁ గలశంక = అవిషయమయిన సంశయము. వలదు = కూడదు. కానన్ = కనుక. కోకిలకంఠి = కోవెల కంఠస్వరమువంటి స్వరము గల. చాన = చిన్నది. నిన్నుఁ జేపట్టుటన్ = నిన్ను వివాహమగుటను. సందియము లేదు = సంశయము లేదు. వేగన్ = త్వరగా. మనమొల్లన్ = మనసంతసముచే. అనురాగవృత్తిఁదనరన్ = అనురాగవ్యాపారముచేత నొప్పఁగా. పోవలయున్ = నీవు వెళ్ళవలయును. అనుచున్ = అంచు. ఆ = అట్టి. మహావిభూతిచిహ్నశాలియును = గొప్పదియగు భస్మమను చిహ్నములచే నొప్పుచున్నవాఁడయిన. రాజమౌళిన్ = చంద్రశేఖరుఁడగు నీశ్వరుని. ఆ = అట్టి సర్వమాననీయుండు - ఎల్లవారలకును గారవించఁదగువాఁడగు విష్ణువు

ప్రమాణమహిమదనరన్ = యాథార్థ్యము నాత్త్వమెప్పునట్లు ఆనెన్ = చెప్పెను.

సీ॥ కమ్రప్రౌఢిన్ = మిక్కిలిప్రౌఢత్వముచేత. మహిమవంతుఁడని = మహత్త్వముగలవాఁడని లోకములెల్లఁ బొగడఁబడినట్టి ధరేంద్రుఁడు = రాజైనట్టి. అగణనీయసంపత్తి = వర్ణింపశక్యముగాని యైశ్వర్యముగల. జనకుఁడు = జనకమహారాజు. అతి..వసం = అతిశోభమలమిక్కిలిశౌర్యత్తిదియగు. ప్రభా = కాంతికి. వసతి = స్థానమైనది. ..మెల్లన్ . మనమందరము. భూతిదివ్యశాలియగు. విశ్వాసచిహ్నములచే నొప్పుచున్నవాఁడయిన. రాజమౌళిన్ = రాజశ్రేష్ఠుఁడగు శ్రీరామమూర్తిని సర్వమాన్య మాననీయుఁడు = అందరుమునులచేతను గౌరవింపఁదగు విశ్వామిత్రుఁడు. శేషము సుగమము.

క. వన్యాతతినన్యాదృతి|
సన్న్యాసపవిత్రులైన - సన్మునులవచో|
విన్యాసమున నుతింపఁగ|
మున్యావళిసేవ్యుఁడతఁడు - ముదమునఁ జనియెన్॥

టీ॥ వన్యాతతిన్ = వన్య = వనసమూహముయొక్క. తతిన్ = విస్తారమందు. అన్యా...పవిత్రులైర. అన్యాదృతి = అపూర్వముగ సన్న్యాస = సంసారత్యాగముచే. పవిత్రులైన = పుణ్యులైనట్టి సన్మునులు = మంచిబుధులు. వచోవిన్యాసమునన్ = వాక్యోపన్యాసముచేత. నుతింపఁగన్ = స్తోత్రముచేయుఁగా. మున్యావళిసేవ్యుండు = మునిపఙ్క్తిసేవింపఁదగిన. అతఁడు = ఆశ్రీరామమూర్తి ముదమునఁ జనియెన్ = సంతోషముచేత వెడలెను.

సీ॥ అతఁడు = ఆశ్రీరామమూర్తి.

క. రాజశిఖామణిసన్మని|
రాజాన్వితుఁడగుచునంత - రమణీయకృపా|

రాజితసదచ్యుతమనో।
రాజీవాంనుగతిమిూం-రాజిలుసరణిక్॥

టీ। రాజశిశుమాళి = బాలచంద్రశేఖరుఁడగు శంభుఁడు సన్మనిరాజాన్వితుఁడగుచుక్ = యోగ్యులగు మునిశ్రేష్ఠులతోఁ గూడినవాఁడౌచు అంత = అంతట. రమణీయ...నుగతి రమణీయ = మంచిదియగు కృపా = దయచేత. రాజిత = ప్రకాశింపఁజేయఁబడిన సత్ = యోగ్యమగు. అచ్యుత = విష్ణువుయొక్క మనోరాజీవ = హృత్పద్మముయొక్క. అనుగతి = అనుసరించుట. మిూరక్ = మిూఱునట్లు. రాజిలుసరణిక్ = ప్రకాశించురీతియందు.

సీత॥ రాజశిశుమాళి = రాజకుమారశ్రేష్ఠుఁడగు శ్రీరామమూర్తి. సన్మనిరాజాన్వితుఁడగుచుక్ = యోగ్యమునిశ్రేష్ఠుఁడగు విశ్వామిత్రునితోఁ గూడినవాఁడౌచు. అచ్యుత = జారనట్టి. సరణిక్ = త్రోవయందు.

మ॥ స్వనలసమాననేత్రపద-శాపహతాఖిలధైర్యవృత్తియై।
గావనములలోనహల్యబడి-వన్యద్రుషత్ప్రతిమ కృతిందగం।
గనురతిఁజూచి మేల్వొలయఁ-గామునిగోమలచిత్తవృత్తిగా।
నొనరిచికూర్చితద్విరచి-తోచితపూజసతండుగైకొనెక్॥

టీ॥ అతండు = ఆయీశ్వరుఁడు - స్వనలసన. స్వన = ధ్వనిచేతను, (అర్థధ్వనిచేతననుట) లసమాన = ఒప్పుచున్నయు, నేత్ర..వృత్తియై = నేత్ర - నాయకుఁడైనమన్మథునియొక్క. అపదశా = దుర్దశచేత. అపహత = కొట్టఁబడిన అఖిల = సమస్తమైన, ధైర్యవృత్తియై = ధైర్యవ్యాపారముగలదియైనదై వనములలోనక్ = అడవులలో. హల్యక్ = దుఃఖమునేలయందు, పడి - పడినదియై. వన్య...కృతిక్ - వన్య = వనమందలి. దృషత్ = రాతితో ప్రతిమ = సామ్యముగల అకృతిక్ = రూపముచేత- (రాతివలెనిశ్చేష్టయనుట) తగంగను = తగియుండునట్లుగా రతిక్ = రతీదేవిని. చూచి = వీక్షించి. మేల్వొలయక్ = ఉపకారమొప్పునట్లుగా. కా

ముఖన్ = మన్మథుని. కోమలచిత్తవృత్తిగాన్ - కోమల = మృదువగు చిత్త = మనస్సునందు. వృత్తిగాన్ = ప్రవర్తించువాఁడుగా. ఒనరిచి = చేసి. కూర్చి = ఇష్టముఁ గూర్చి. తత్స...పూజన్ - తత్ - ఆ రతీదేవిచేత. విరచిత = చేయఁబడిన. ఉచిత = తగినట్టి. పూజన్ - అర్చను. కైకొనెన్ = అంగీకరించెను.

సీ। అతంకృ = ఆర్తిగాముమూర్తి, స్వనల . వృత్తియై - సు = మిక్కిలి, అనలసమాన = అగ్నితుల్యమగు. నేత్రపద = నేత్రము పాదమందుఁగల గౌతముని యొక్క, శాప = శాపము చేత, పతిత = కొట్టఁబడిన, అఖిలక్షోభ స్వవృత్తియై = సమస్తధాన్య వ్యాపారముగలదై, అహల్య = గౌతముని భార్య - వనముల లోఁబడి, వన్య...కృప్తిన్ వన్య = వనమందలి, గృహస్థ్వము = రాతిబొమ్మ యొక్క, ఆకృతిన్ = ఆకారముచేత, తగిన = ఒప్పఁగా, కనుంగొన్ = నేత్రప్రీతిచేత, చూచినన్ = గౌతముని, కోమలచిత్తవృత్తిగ నొనరిచి, కూర్చు = భార్యతోఁ గూర్చి, తద్వరచిత = ఆయహల్యచేతఁ జేయఁబడిన సేవను తుల్యము

వ. ఇట్లుండ నాకాలంబునందు సప్తము

శా. శుంభత్పత్రిక్రియ బద్ధగాంధవమహా-చూడామణీమోషణో
త్తుంభద్రోషమయుత ప్రదోషపతి-క్తంచారిసంమూర్ఛనా
రంభభ్రశ్యదహంయుపాలపతుని-గ్రక్తశైలినీ
సంభారంబున సంజ కెంజిగిపికా-సంబాళ్ళబత్యర్థిగేన్ ॥

టీ॥ శుంభత్పత్రిక్రియన్ = ప్రకాశించుచున్న రేకుచేత, పద్మబాంధవ = సూర్యుఁడనెడు, మహోచూడామణీ = గొప్పశిరోరత్నము యొక్క, మోషణ = దొంగిలించుటచేత, ఉత్తుంభత్ = నెట్టుకొనుచున్న, రోష = కోపముతోడ, యుత = కూడిన, ప్రదోషమిష = సాయంకాలమను మిషగల, క్తంచారి = రాక్షసునిచేతనైన, సంమూర్ఛన = నలిపివేయుటయొక్క, ఆరంభ = ఆరంభమందు, భ్రశ్యత్ = జారుచున్న, అహం. ... పాల = రాజుయొక్క

తను=శరీరమువలన నిర్యత్=బయలుదేఱుచున్న- రక్తశైవాలినీ=రక్త నదుల యొక్క- సంభారంబనన్=ప్రోవనునట్లు- సంజకెంజిగివికాసంబు=సంధ్యా రాగవికసనము- ప్రతీచ్యద్దిశన్=పడమరదిక్కున- ఒప్పెన్=ప్రకాశించెను.

ఉ. అనిమిషిని హార్ష్ట్రోత్కర్ష తరంగితాంతరంగుండగుచుఁ దదనంత రవృత్తాంతం బెఱింగింపుమనుట.

టీ॥ స్పష్టము.

క. శరణాగతజనభరణా। భరణాయతలసదపాంగ-పలితంకరణా।
కరణాతిగసంచరణా। చరణాంభఃకలితగర్భ-జడిమవిశరణా॥

టీ॥ శరణా...కరణా-శరణ=రక్షణమునుగూర్చి-ఆగత=వచ్చిన- జన మనుష్యులయొక్క--భరణ=భరించుటయనెడు- ఆభరణ=అలంకారము చేత- లసత్=ప్రకాశించుచున్న- అపాంగ=నేత్రప్రాంతమందు-పలితంకరణా= వరప్రసేయువాఁడా-కరణాతిగసంచరణా- కరణాతిగ=ఇంద్రియగోచరము గాని-సంచరణా=సంచారము గలవాఁడా- చరణాం...విశరణా- చరణ= పాదమందలి-అంభః=ఉదకము చేత-కలిత=చేయఁబడిన- గర్భ=కుక్షియం దలి- జడిమ=మాంద్యముయొక్క- విశరణా=సంహారము గలవాఁడా.

గద్య.

ఇది సర్వతంత్రస్వతంత్రసకలభాషావిశేషకవితా ధురంధర ప్రతిదిన ప్రబంధ పరమేశ్వర శ్లేషయమకచక్రవర్తిబిరుదాంకతిరుమల బుక్కపట్టణ శ్రీనివా స తాతాచార్యతనయశ్రీమదణ్ణయాచార్య దీక్షితసుత పితృవ్య శ్రీని వాసాచార్యకృపాకటాక్షలబ్ధ సకల పాండిత్య తర్కాలంకార వాగీశ్వరబిరుదాంక వేంకటాచార్య ప్రణీతంబైనయచలాత్మజా పరిణయంబను శ్లేష ప్రబంధంబు నందుఁ దృతీయాశ్వాసము సర్వంబును సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ.

T81 V46A

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومیہ دیرانہ لیا جائے گا.

5.7.52

T81 V46A

T89

వెంకటాచార్యులు

అచలాత్మజ పరిణయము

89

5-7-52 III 34

21 OCT 1957 - K.H.Rao R.No 54 B.A Ist yr.

25 MAR 1993 06

کتب خانہ جامعہ عثمانیہ

[illegible]